

VYTAUTAS ČESNULIS

Poringė apie
MERGEŽERIO
sodžių

VILNIUS
2 0 1 1

UDK 947.45

Če441

*Knygą išleisti padėjo
mergėžeriškis Algis Kašėta*

ISBN 978-9955-880-82-0

© Vytautas Česnulis, 2011

*Ir nurimsime tik tėviškės papėdėj,
Ten, kur dulkėse tėvų tėvai...*

Kazys Bradūnas

Martynas Vainilaitis

MERGEŽERIS

*Irklai visą dieną girgždės.
Nutils prie antelių meldyno.
Esi tu lašelis žvaigždės
Iš melsvo Mergelių žvaigždyno.*

*Prie valtės balta lelija
Pražydo ir pasaką saugo...
Todėl, kad maurų pilyje,
Undinių daržely išaugo.*

*Pakrantės paskendę ūkuos.
Pakrantėse mažos pirkaitės.
Palauksiu, tegu padzūkuos,
Tegu padainuos man dzūkaitės.*

*O mielas dainų skambesys
Prie tų vandenų auksavilnių!
Tu ašara mano esi, –
Širdim parsinešiu į Vilnių*

*Ir dainą, ir ežerą tą...
Leliją – te pasaką saugo.
Leliją, kuri pasėta
Undinių daržely išaugo.*

Pratarmė

Yra toks senų žmonių padavimas.

...Nuo senovės buvusios didžiulės Varėnos girininkijos bevardžiame ežere ežerėlyje, tarp tamsių miškų telkšojusiame, nežinia kuriais ten metais sumanė išsimaudyti karštą vasaros dieną iš kažin kurėjusi mergina. Iš krašto ežeras lyg ir negilus buvo, tačiau merga per toli nubrido ir, menkai plaukti mokėdama, į krantą jau neišlipo – prigėrė, pas žuveles nuskendo. Nuo tol tą ežerą imta vadinti Mergežeriu, o paskui šis vardas prigijo ir prie ežero įsikūrusiam sodžiui, vietos žmonių tarmiškai Mergažeriu vadinamam.

Mergežeris! Tokį vardą Lietuvoje turi tik vienas kaimas, mūsiškis. Tuo tarpu Mergežerių – ežerų – yra daugiau. Net du Mergežeriai tyvuliuoja Ignalinos rajone – prie Dūkšto ir Mielagėnų; Mergežeris plyti netoli Šaukėnų Kelmės rajone; 2 ha dydžio Mergežeris yra prie Aukštadvario Trakų rajone; prie Dūkšto dar yra Mergežeraitis, o Salako apylinkėje Zarasų rajone – Mergežeriukas. Beje, Moliadugnių ir Girežerių Lietuvoje taip pat daugiau nėra.

Mergežerio kaimas kūrėsi, atrodo, Lietuvos ir Lenkijos bendros valstybės – Abiejų tautų respublikos (Žečpospolitos) – saulėlydyje, apie I jos padalinimą (1772 m.). Sodžius priklausė plotu Lietuvoje didžiausiam (daugiau kaip 72 tūkst. hektarų arba maždaug 720 kvadratinių kilometrų) didikų Bžostovskių valdomam Varėnos dvarui. Mergežeris su Girežeriu ir Moliadugniu sudarė vieną kaimo bendruomenę. Baudžiavinis kaimas XVIII a. pabaigoje pagal to meto administracinį padalinimą buvo Varėnos seniūnijos Varėnos vaitijos sudėtyje (seniūnijoje dar buvo Mirabelio, Margionių ir Strielčiškių vaitijos).

Po Lietuvos ir Lenkijos valstybės III padalinimo (1795 m.) rusų valdžiai Varėnos dvarą iš Bžostovskių atėmus ir 1805 m. atidavus admiralui P. Čičagovui, o vėliau suvalstybinus, Mergežerio kaimo bendruomenė priklausė Trakų apskrities Varėnos valsčiui (XVIII a. pab.-XIX a. pr. valsčius dažnai vadintas tijūnija) ir 4-tam policijos rajonui.

Panaikinus baudžiąvą (1861 m.), Mergežeris priklausė Varėnos kaimiškajai bendruomenei, apėmusiai didelę dalį buvusio Varėnos dvaro teritorijos ir buv. Perlojos dvaro kaimus (Varėnos dvaro žemių pietinė dalis perduota Merkinės bendruomenei, o šiaurinė – Valkininkų bendruomenei). Perlojos dvaro žemes išdalinus valstiečiams, prie Mergežerio bendruomenės arba Mergežerio kaimo seniūnijos prijungta ligtol Perlojos dvarui priklausiusi Salovartė. Mergežerio bendruomenė buvo viena iš 10-ties Varėnos valsčiaus kaimo bendruomenių (kitos bendruomenės: Babriškių, Bartelių, Giraitės, Druckūnų, Žiūrų, Marcinkonių, Varėnos, Perlojos ir Jakėnų). Taip buvo iki 1915 m. rudens, kai rusų caro valdžios Lietuvoje neliko.

XX a. 3-čio dešimtmečio pradžioje Merkio upe nustatius demarkacijos liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos valstybių, Mergežerio seniūnija liko Lenkijos pusėje. Salovartę seniūnijoje daugiau kaip 20-čiai metų pakeitė Mitrauka. Kelerius metus Mergežerio seniūnija priklausė Vilniaus administracinės apygardos Naugarduko vaivadijos Lydos apskrities Kaniavos valsčiui. Lenkijos vyriausybei 1925 m. gruodžio 22 d. įsteigus Vilniaus vaivadiją, Vilniaus-Trakų apskritį ir Varėnos (Varėnos II) valsčių, šis valsčius su Mergežerio seniūnija dar kelis mėnesius priklausė Lydos apskr. Tačiau Lenkijos ministrų kabineto nutarimu 1926 m. gegužės 4 d. Lydos apskr. Kaniavos ir Varėnos valsčiai perduoti Vilniaus-Trakų apskr. (Kaniavos valsčius 1929 m. panaikintas).

1939 m. rudenį Vilniaus kraštui grįžus Lietuvai ir Vilniaus-Trakų apskritį panaikinus, Varėnos II valsčius priskirtas spalio 30 d. sudarytai Valkininkų apskr. (apskrities įstaigos buvo Varėnoje, nes Valkininkuose nebuvo joms tinkamų patalpų). Tačiau Valkininkų apskritis 1940 m. vasario 8 d. panaikinta, o Varėnos II valsčius perduotas Alytaus apskr. (buvo abiejų Varėnų valsčiai). Nors Valkininkų apskritis jau buvo panaikinta, tačiau Varėnos II valsčiaus gyventojams išduodamuose pasuose kurį laiką gyvenamoji vieta dar buvo rašoma Valkininkų apskritis. Pavyzdžiui, pasą su tokiu įrašu 1940 m. vasario 17 d. gavo mergežeriškis Petras Karlonas.

Hitleriniai okupantai 1941 m. pabaigoje įsteigė Eišiškių apskritį, kuriai priklausė ir Varėnos II valsčius su Mergežerio seniūnija. Taip buvo ligi 1944 m. liepos, iki antrosios bolševikų okupacijos. Tuomet seniūnija pervardyta į Mergežerio apylinkę ir priklausė Alytaus apskrities Varėnos valsčiui, o nuo 1946 m. balandžio 24 d. – Varėnos apskrities Varėnos valsčiui; paskui Mergežerio apylinkė priskirta 1947 metais įsteigtam Perlojos valsčiui. 1950 m. birželio 20 d. įsteigtas Varėnos rajonas. Maždaug po pusantrų metų Mergežerio apylinkės kaimai, daugelį jų gyventojų priverstinai perkėlus kitur, buvo priskirti Varėnos apylinkai.

Dabar Mergežeris priklauso Varėnos seniūnijai.

Knygos autorius nepretenduoja į išsamų, išbaigtą kaimo istorijos ir buitės aprašymą. Tai padaryti neleidžia ne tik šaltinių stoka, bet ir skirtingas kai kurių faktų aiškinimas bei suvokimas, ypač kai kalbama apie itin prieštarinę XX a. vidurio laikotarpi. Ši knyga – tai bandymas sugrįžti beveik pustrėčio šimto metų atgal į mūsų sentėvių pasaulį ir mėginimas apžvelgti vėlesnę sodžiaus raidą įvairiais jo gyvavimo etapais, pagal galimybę pasakojimą siejant su atskirų žmonių likimais.

Šaltiniuose vietomis įvairuoja pavardžių rašyba, ypač kai kurias pavardes 1940 m. žiemą pakeitus (sulietuvinus). Šen ten nurodomas skirtingas tų pačių žmonių amžius. Vardai dažnai rašyti nevienodomis jų formomis: Domininkas, Daminas ir Domas, Motiejus ir Mateušas, Antanina ir Antosė, Juzė ir Juzefa... Neišvengta tokio rašymo ir knygoje. Šaltiniuose pasitaiko faktinių netikslumų, dokumentuose apie tą patį dalyką kartais rašoma skirtingai. Pagal galimybes netikslumus stengtasi pataisyti. Knygos tekste vienur kitur skliaustuose prirašyti klausukai; tai reiškia, kad autoriui kelia abejonių ar įtarimų tų faktų bei teiginių pagrįstumas. Šaltiniuose

skirtingai rašytas Mergežeriui priklausiusios žemės plotas; knygoje tokios skirtybės pasilikusios.

Datos iki 1915 m. rudens rašomos pagal ligtol galiojusį Julijaus kalendorių, vadinamu senuoju stiliumi.

Autorius nuoširdžiai dėkingas knygos rengimo talkininkams: ypač **Algiui Kašėtai** už kai kurias žinias ir patikslinimus, pirmiausia apie partizanus ir tremtinius, bei Algirdo Vainilaičio atsiminimus, kaimiečių nuotraukas ir kitas iliustracijas, už knygos išleidimo rūpesčius; Petro Karlono sūnui **Jonui Karlonui** už tėvo atsiminimus ir užrašus, nuotraukas; Genės Vainilaitytės-Miliauskienės užrodytam **Adolfui Lubui** už atsiminimus ir kai kuriuos sodžiaus gyvenimo dalykus.

Ačiū taip pat **Bronislovai Karlonienei** už nuotraukas ir **Jonui Kašėtai**, Stasio už kai kurių faktų iš gimtojo sodžiaus gyvenimo patikslinimą, nors su jais knygos autorius tiesiogiai ir nebendravęs.

Apylinkių žiloji senovė

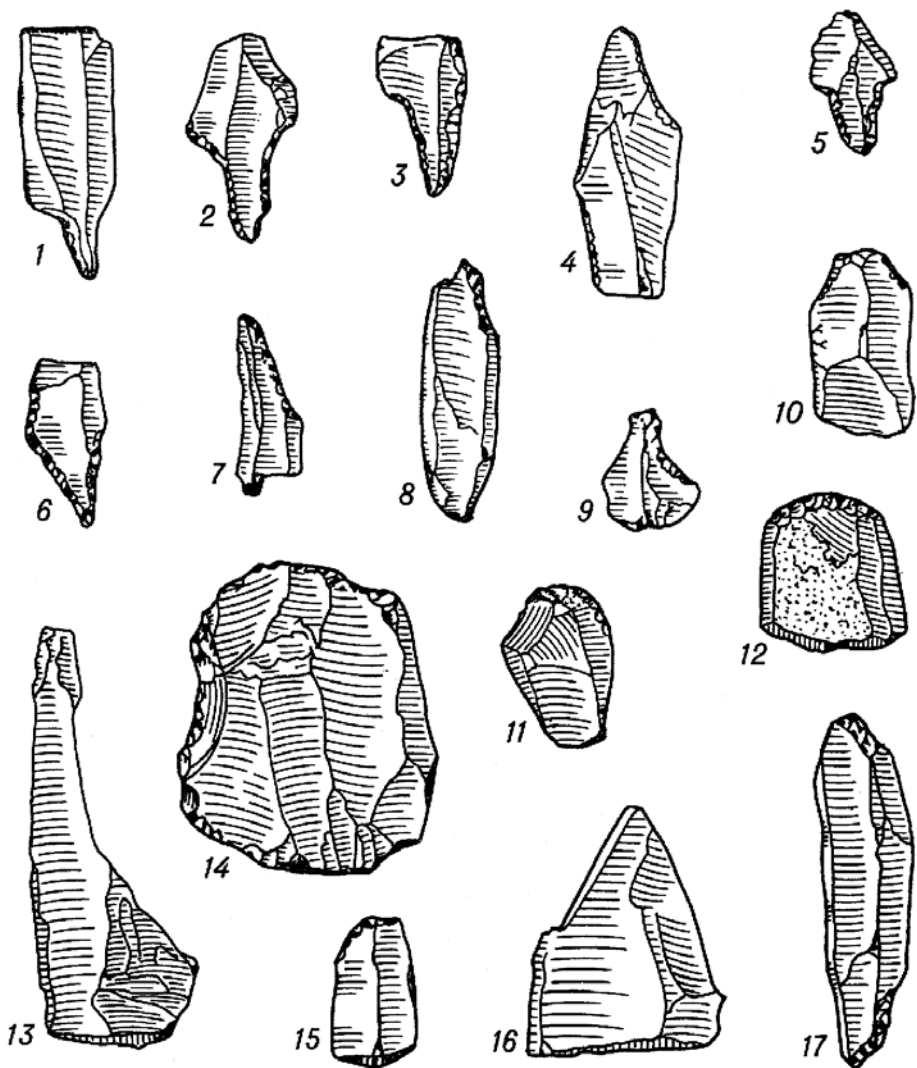
Mergežerio sodžiaus vietoje ir apylinkėse žmonės galėjo gyventi labai seniai. Kaip rodo archeologų tyrinėjimai, Varėnos apylinkės yra bene seniausios visoje Lietuvoje, kuriose kūrėsi žmonės. Viena tokio reiškimo priežasčių buvo tai, kad šiose vietose gana gausu titnago – pirmykščio žmogaus įrankiams ir ginklams pasigaminti reikalingo mineralo. Žmonės kūrėsi prie upių ir ežerų: jie buvo būtini ne tik šiaip gyvybei palaikyti, bet pasitarnavo ir kaip daliniai maisto – žuvų, vandens paukščių – ištekliai.

Žinių apie pirmykščių žmonių stovyklavietes Mergežerio ir jo apylinkių vietoje pirmasis XX a. pradžioje pateikė Nočioje gyvenęs Vandalinas Šukevičius (1852-1912); jis sužymėjo apie 30 tokių stovyklaviečių. Daug jų buvo iš vėlyvojo paleolito – 10-9 tūkst. metų prieš mūsų erą. Prie Ilgio ežero rasta mezolito – viduriniojo akmens amžiaus, 8-5 tūkst. m. pr. m. e., – strėlių antgalių ir kitų smulkių dirbinių. Vėliau tas stovyklavietes tyrė Konstantinas Jablonskis (1892-1960). Jis 1955 m. rado gyvenvietę, esančią už 1,5 km į vakarus nuo Mergežerio kaimo.

Lietuvos istorijos instituto darbuotojai, vadovaujami K. Jablonskio dukters Rimutės Rimantienės (g. 1920 m.), senąsias žmonių gyvenvietes prie Mergežerio tyrinėjo 1965 m. ir 1985 m. Derežnos dešiniajame krante 1965 m. ištirta ankstyvojo žalvario amžiaus (XVI-XII a. pr. m. e.) gyvenvietė yra valstybinės reikšmės archeologijos paminklas. Smiltynuose prie Mergežerio ežero ir Derežnos upelio iš viso rasta 20 akmens ir žalvario amžių žmonių stovyklaviečių bei gyvenviečių.

Derežnos dešiniajame krante, kelio į Lavysą pietų pusėje, pirmojoje viršsalpinėje Derežnos terasoje K. Jablonskio 1955 m. rasta, o R. Rimantienės 1965 m. ir 1985 m. ištirta gyvenvietė vadinama Mergežerio tryliktąja senovės gyvenvieta. Ištirtas visas gyvenvietės 80 kv. metrų plotas. Rusvos spalvos kultūrinis sluoksnis yra 15-20 cm storio. Jo apatinėje dalyje rasta 2 židinių, 3 plokščių duobučių ir stulpavietės liekanų. Gyvenvietės rytinėje dalyje rasta antra 25 cm skersmens ir 50 cm gylio stulpavietė. Ištirtos plokščios duobės prie židinių ir stulpavietės. Kultūriniame sluoksnyje rasta titnago skaldos, retušuotų skelčių, nuoskalų ir daug titnago dirbinių (ovalinių kirvelių, gramdukų, gremžtukų, rėžtukų, peilių, ylių, širdies pavidalo ir rombinių bei lancetinių strėlių antgalių), lipdytinės keramikos (plonasienių puodų šukių lygiu ar neryškiai brūkšniuotu paviršiumi ir kt.), gintarinio kabučio dalis, smulkių degėsių, sudegusių kaulų liekanų, raudonos ochros gabaliukas.

Manoma, kad gyvenvietėje trumpą laiką gyveno ne daugiau kaip viena šeima ir stovėjo stulpinės konstrukcijos pastatas su atvirais židiniais. Radiniai (79 daiktai) saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

Vienos Mergėžerio stovyklavietės radiniai: 1-8 – strėlių antgaliai, 9, 10 – skelčių skėlimo liekanos, 11, 12 – gremžtukai, 13, 14 – skaldytiniai, 15-17 – rėžtukai

Mergėžerio ir kitų artimesnių apylinkių pirmųjų žmonių kultūros radinių esama užsienio – Sankt Peterburgo, Varšuvos ir kt. – muziejuose.

Pirmieji žmonės buvo medžiotojai ir gamtos gėrybių – valgomųjų šaknų, vaisių, uogų, grybų, paukščių kiaušinių ir pan. – rinkėjai. Kaimų užuomazgos ėmė rasti tik žmonėms pradėjus dirbti žemę ir auginti gyvulius. Tačiau nuo pirmųjų žmonių gyvenviečių iki Mergėžerio kaimo atsiradimo praėjo ne vienas tūkstantis metų.

XVIII a. ir XIX a. dokumentuose, rašytuose lenkiškai ir rusiškai, Mergežerio ežeras vadintas Ešeriniu, Ošeriniu ar Ožeriniu. Derežnos vardas atsiradęs tik XX a. viduryje, kai šitaip raštuose imta vadinti per Mergežerį pratekanti upelį, norint jį atskirti nuo už kelių kilometrų tekančios Derėžnyčios, į Merkį įpuolančios aukščiau Moliadugno kaimo. Pagal senesnius dokumentus bei žmonių vartotą upelio pavadinimą ir per Mergežerį tekėjo Derėžnyčia. Varėnos dvaro XIX a. vidurio planuose buvę net trys Viršuderėžnyčiai: Derėžnyčios pakrantės žemiau dabartinio pirmojo tvenkinio iki upelio posūkio į vakarus; senesniųjų Mergežerio ir Girežerio gyventojų dar žinoma Viršuderėžnyčio vietovė Derežnos aukštupyje; trečiasis Viršuderėžnytis buvęs taipogi abipus Derežnos šiek tiek žemiau Mergežerio sodžiaus.

Pirmieji žinomi mergežeriškiai

S mėlėtos dabartinio sodžiaus žemės nelabai tiko žemdirbystei. Vargu ar iki XVIII a. paskutiniojo trečdaliao kaimo būta. Lietuvą 1708-1711 m. nusiaubęs maras neaplenkė ir Pietryčių Dzūkijos. Po pavietrės, 1712 m. balandžio mėnesį, surašytame Varėnos girininkijos ir miestelio inventoriuje Mergežerio, kaip ir Moliadugnio ar Girežerio, nėra; jeigu kaimai būtų išmirę, jie vis tiek būtų paminėti. Inventoriuje pažymėta, kad Varėnos dvaro ežerai Žiežulis ir Ilgis, taip pat Gryželis (Girežeris) ir mažasis Ešerinis (Mergežeris) netinka žvejoti dideliais vilktiniais tinklais: ežerai labai žolėti, seklūs, juose daug šiekštų.

Seniausias žinomas oficialus dokumentas, kuriame minimi mūsų kaimai, yra Varėnos seniūnijos 1785 m. mokesčių inventorius. Tuo metu Mergežeryje buvo 16 dūmų (kiemų): 15 baudžiavinių valstiečių ir 1 kampininkas. Be abejo, sodžius įsikūręs bent 10-15 metų anksčiau: jame jau buvo kaimiečių statiniai, įdirbti laukai ir kt. Netiesiogiai tai patvirtintų Jokūbo Kašėtos kiemas: jo šeimininkui tuomet buvo apie 26 metus. Vargu ar prieš metus kitus jį su mažais broliukais dvaras būtų kėlęs čia iš kitos vietos; į Mergežerį greičiausiai kažkada atsikėlęs trijų sūnų tėvas Jokūbas, tik inventoriaus rengimo metu jau nebegyvenęs.

Su vedusiais vyrais viename dūme dažnai gyvendavo ne tik nevedę broliai, bet ir kitų vedusių brolių šeimos. Žemiau pateiksime visą kaimo gyventojų vyrų sąrašą (kai kurių vyrų amžius inventoriuje nenurodytas; iš moterų paminėtos tik žmonos, ir tai be vardų; be to, ne visur aišku, ar žmonos gyvos; teiginys „bevaikis“ rodo, kad tas vyras, kiemo šeimininkas, neturėjo sūnų, nes dukterys, kaip ir kitos moterys, mokesčių inventoriuose į gyventojų apskaitą neįėjo):

Andrius Vaičiulynas turėjo sūnų Vincentą (6 m.); kartu gyveno Andriaus brolis Motiejus su žmona bei sūnumis Simonu ir Baltramiejumi;

Jokūbas Kašėta, vedęs, bet bevaikis; dar buvo Jokūbo broliai Adomas (12 m.) ir Petras (9 m.);

Tomas Kašėta, vedęs, bevaikis;

Juozapas Miškinis su žmona ir sūnumi Tomu bei jo žmona; kartu gyveno antras Juozapo sūnus Laurynas su žmona bei vaikais Tomu (2 m. ?), Jurgiu (18 m.) ir Baltramiejumi (6 m.);

Baltramiejus Siaurusevičius, jo sūnūs Jokūbas (12 m.) ir Mykolas (3 m.);

Jonas Kvesinas (lenk. *Chwiesin*), sūnūs Simonas (16 m.), Pranciškus (8 m.), Liudvikas (4 m.);

Jokūbas Karlonas, sūnūs Jurgis (12 m.), Ignotas (6 m.);

Baltramiejus Valentukevičius, vedęs, bevaikis;

Andrius Laniauskas, sūnus Mykolas (10 m.);

Pranciškus Staranavičius, 17 m. jaunuolis, ir jo broliai Motiejus (13 m.), Petras (10 m.), Kazimieras (7 m.), Jokūbas (3 m.);

Kristupas Karlonas, vedęs, bevaikis;

Mykolas Kašėta, jaunuolis;

Motiejus Sčesnulevičius su žmona, jų sūnus Martynas su žmona; kartu gyveno Motiejaus brolio sūnūs Bonaventūra ir Kristupas Sčesnulevičiai; brolio vardas niekur nepaminėtas ir vėliau, todėl nežinoma, ar tas brolis Mergežeryje gyvenęs, ar jo vaikai našlaičiai priimti iš kito kaimo;

Kristupas Kašėta, viengungis;

Baltramiejus Leikauskas su broliais Domininku (18 m.), Motiejumi (13 m.), Kazimieru (9 m.) ir Jokūbu (7 m.);

Kazimieras Sčesnulevičius su žmona, bevaikis bajoras daržo nuomininkas; kartu gyveno 4 m. Kazimiero seserėnas Tomas Vainilavičius (inventoriuje seserėnas klaidingai užrašytas Kazimiero sūnumi).

Tad iš viso kaime gyveno 46 vyriškos lyties asmenys.

Kaimiečiai laikė 12 arklių. Po 2 arklius laikė Kristupas Karlonas ir Motiejus Sčesnulevičius. Arklių visai nelaiškė 6 valstiečiai: Jokūbas Kašėta, Baltramiejus Saurusevičius, Baltramiejus Valentukevičius, Andrius Laniauskas, Pranciškus Staranavičius ir Mykolas Kašėta.

Ariamuosius jaučius (jų kaime buvo 40) laikė visi, daugiausiai po 2, o Andrius Vaičiulynas, Jokūbas Kašėta, Juozapas Miškinis ir Motiejus Sčesnulevičius laikė po 4 jaučius.

Visiems valstiečiams baudžiauninkams per savaitę reikėjo atlikti dvarui po 2 dienas lažo ir per metus eiti į 6 gvoltus – valstiečio feodalinę prievolę dvarui per darbymetį ar kitų neatidėliotinių darbų atveju. Kampininkas K. Sčesnulevičius lažo nėjo, bet nuo gvoltų nebuvo atleistas.

Činšo mokestis metams buvo nuo 8 auksinų (Andr. Laniauskui ir Pr. Staranavičiui) iki 18 auksinų (J. Miškiniui ir Baltr. Leikauskui). Činšas – tai feodalinė žemės renta, mokestis pinigais arba natūra žemės savininkui. K. Sčesnulevičius, valdęs tik daržą, tokio činšo, kaip valstiečiai lažininkai, nemokėjo.

Už vyriškos lyties asmenis reikėjo mokėti padūmės mokesť. Jo dydis priklausė nuo kieme buvusių bet kokio amžiaus vyrų skaičiaus: už vieną tokį asmenį teko mokėti 1 auksiną. Tik daržininkas K. Sčesnulevičius mokėjo tvirtai nustatytą 6 auks. padūmės mokesť (terminas „daržininkas“ reiškia ne daržovių auginimu besivertusį asmenį, o tai, kad tas asmuo valdė tik prie sodybos buvusį daržą; tokie kaimiečiai paprastai vadinti kampininkais).

Rugių ir avių duoklės dvarui Mergežerio bendruomenė nemokėjo. Visiems, išskyrus kampininką, per metus reikėjo dvarui duoti po 2 vainikus grybų (po 60 džiovintų baravykų viename vainike), po 2 vištas ir po 20 kiaušinių. Šios duoklės dydis nepriklausė nuo dirbamos žemės ploto. Duoklė natūra, įvertinus ją pinigais, kiekvienam valstiečiui sudarė 26 grašius 2/3 šilingo (30 grašių sudarė vieną auk-

siną, o trys šilingai – vieną grašį). Duoklę natūra buvo galima pakeisti mokesčiu pinigais.

Bites kaime laikė 4 dūmai ir už jas dvarui mokėjo po 15 grašių už kelmą: Andr. Vaičiulynas turėjo 1 kelmą ir mokėjo 15 grašių; J. Miškinis – 2 kelmus ir mokėjo 1 auksiną; Mot. Sčesnulevičius – 15 kelmų ir mokėjo 7 auks. 15 gr.; Krist. Kašeta – 2 kelmus ir mokėjo 1 auks. Inventoriuje nerašoma, kur bitės buvusios – sodžiaus kiemuose ar miško drevėse.

Būdavo apmokestinami kinkomieji gyvuliai – arkliai ir jaučiai.

Didžiausią metinį pelną dvarui Mergežeryje davė Mot. Sčesnulevičiaus (26 auks. 11 gr. 2/3 šil.) ir J. Miškino (25 auks. 26 gr. 2/3 šil.) dūmai, mažiausią – Andr. Laniausko ir Pr. Staranavičiaus dūmai: po 10 auks. 26 gr. 2/3 šil.

Pinigais išreikštas visas metinis sodžiaus mokestis dvarui sudarė 265 auksinus 10 grašių. Iš tos sumos činšui teko 184 auks., padūmei – 58 auks., mokestis už bites – 10 auks., pinigais paversta natūra – 13 auks. 10 gr. Grybų vainikas vertintas 2 grašiais, višta – 8 gr., 20 kiaušinių – 6 gr. 2 šil. 12-ka grybų vainikų sudarė 1 buntą, vertintą 24 gr. (taigi mergežeriškių duoklė grybais sudarė pustrečio bunto; bunto pavadinimą žmonės vartojo dar XX a. pradžioje).

Valstiečių mokesčius ir prievoles dvarui pakomentuosime plačiau.

Činšą už einamuosius metus reikėdavo sumokėti iki šv. Martyno dienos (lapkričio 11 d.), o padūmę dviem ratomis iki kovo 1 d. ir rugsėjo 1 d. Į gvoltus per darbymetį ar specialioms darbams privalėjo eiti visi darbai tinkami kiemo gyventojai, išskyrus vieną, paliekamą saugoti namams nuo ugnies. (Prisiminkime: degtukų beveik iki XIX a. vidurio nežinota, ugnelė žarijų pavidalu buvo saugoma dūminių pirkių židiniuose, o vėliau priekrosnių duobėse; palikti namuose vienus vaikus ar nukaršusius senius būdavo pavojinga. Mūsų dienų žmogui keistokai atrodo pasakymas „eiti ugnies pasiskolinti“; tačiau eiti žarijėlių pas kaimyną, kai jos užgėsdavo savoje duobėje, kartais tekdavo net per II pasaulinį karą.)

Neišsisukdamas nuo lažo, bet savo dienų sąskaita kiekvienas arklį turėjęs valstietis privalėdavo per metus keturis kartus važiuoti į Vilnių ar kur kitur dvarui paliepus. Be mokesčių dvarui dar buvo duoklė vaitijai: per metus 2 vištos, 20 kiaušinių ir žąsų pūkų. Duoklę taipogi buvo galima pakeisti pinigais: už vištas ir kiaušinius kaip ir dvarui, o už pūkus – 10 grašių.

Mokesčių inventoriuje išskirta Mergežeryje buvusi smuklė. Jos nuoma per metus kainavo 100 auksinų, nuomininkas mokėjo 12 auks. 6 gr. padūmės ir 10 auks. vadinamojo volės mokesčio; taigi smuklė dvarui per metus duodavo 122 auksinus 6 grašius pelno. Smuklės nuomininko pavardė inventoriuje nepaminėta.

Deja, nėra žinių, iš kur pirmieji gyventojai į Mergežerį atsikėlę. Į ištuštėjusį mūsų kraštą po 1709-1711 metų didžiojo maro žmonės kėlėsi iš įvairių vietų. Antai dabartinės Senosios Varėnos pirmieji Poškai atsikėlę iš Žemaitijos, nuo Šilalės, bajoras Lapurka – nuo Glubokojės už Breslaujos, dabartinės Baltarusijos Vitebsko srities. Daug žmonių atvyko nuo Gardino, Ašmenos ir kitur. Iš svečių kraštų į Varėną atsikėlė amatininkai žydai.

Į naujai kuriamus Mergežerio, Girežerio ir Moliadugnio kaimus jų pirmuosius gyventojus Varėnos dvaro valdytojai Bžostovskiai galėjo atkelti iš artimesnių, tarp miškų glūdėjusių ir nuo maro mažiau nukentėjusių kaimų. Tokią prielaidą tarsi patvirtintų mūsų sodžių ir prie Ūlos ar Grūdodos prisiglaudusių kaimų gyventojų vienodos pavardės ir netgi kai kurios pravardės. Irzokais vadinti Miškiniai gyveno Moliadugnyje, Mergežeryje ir Mančiagirėje. Girežerio Dvareckų giminėję buvęs padavimas, kad jų protėviai kilę kažkur nuo Druskininkų. Mergežerio, o paskui Girežerio pirmųjų Ščesnulevičių-Marčiulių prosenelis gyvenęs ir per marą miręs Žiūruose.

Antrasis XVIII a. pabaigos dokumentas, kuriame aprašytas Mergežeris, yra buvusios Daugų parapijos gyventojų 1795 m. sąrašas. Jis, palyginus su Varėnos seniūnijos inventoriais, nėra labai patikimas, jame yra aiškių klaidų. Tačiau šiame sąraše nurodyti ne tik vyrų – tėvų ir sūnų, bet ir žmonių bei dukterų vardai. Kaime jau buvo 18 dūmų, iš jų 16 baudžiavinių valstiečių kiemų. Nebelikę Jono Kvesino ir Tomo Kašėtos kiemų, tačiau atsiradę nauji Pranciškaus Petrausko, Juozapo Miškinio sūnaus Tomo ir Baltramiejaus Leikausko brolio Motiejaus kiemai. Nebelikę Pranciškaus Staranavičiaus ir jo kiemo, užtat atsiradę dviejų Pranciškaus brolių – Motiejaus ir Kazimiero kiemai. Pasikeitę kai kurių kitų kiemų šeimininkai: Andriaus Vaičiulyno kieme šeimininkavo jo brolis Motiejus, Jokūbo Kašėtos kieme – brolis Adomas,

Du kampininkai prirašyti atskirai. Vienas kampininkas – bajoras Kazimieras Ščesnulevičius, gyvenęs su žmona bei seserimi ir jos sūnumi. Antrasis kampininkas buvo Motiejus Jonytis (šiam dokumente jis vadinamas Mateušu Joniu).

Pas tris valstiečius tarnavo iš kitur atsikėlę samdiniai: pas Motiejų Vaičiulyną – bernas Martynas Miklušis, Kazimiero (20 m.), pas Baltramiejų Česnulevičių (klaida: gal pas Siaurusevičių ar Valentukevičių?) – merga Ieva (20 m.), pas Pranciškų Petrauską – 9 metų Jurgis Grigas, Kazimiero.

Pasak dokumentų, abu Ščesnulevičiai, Motiejus ir Kazimieras, buvo Simono sūnūs. Bet ar jie broliai, ar tik jų tėvų vardas vienodas? Apie tai dokumentuose nieko nesakoma. Jeigu raštininkų neapsirikta, tai Kazimieras, nors ir kampininkas, bet bajoras. Žinoma, galėjo bajorystę koku nors būdu užsitarnauti ir tik vienas iš brolių. Vėliau, ypač XIX a. antrojoje pusėje, visokių plikbajorių, neišskiriant kampininkų bei trobelninkų, buvo kur kas daugiau.

„Yra prie Mergežerio ežero, žemės smėlėtos, nederlingos ir nematuotos, 1 mylia nuo Varėnos dvaro“ – taip pristatytas Mergežeris Varėnos seniūnijos 1798 m. inventoriuje. Sodžiuje tebebuvo 18 dūmų: 16 valstiečių baudžiauninkų ir 2 kampininkų. Kiemų šeimininkų tėvų vardus pateiksime pagal buv. Daugų parapijos gyventojų sąrašą.

Visuose senuosiuose dokumentuose beveik nepatiksinti atvejai, kai už vyro ištekėdavo našlė ar vaiką prigyvenusi mergina. Tų moterų vaikai būdavo įrašomi kaip bendros šeimos nariai. Todėl vietomis į akis krinta per jaunas tėčių amžius: mat vaikus turėjusios moterys dažnai būdavo ištekinamos už gerokai jaunesnių vyrų (vesti be dvaro leidimo žmonės galėjo tik panaikinus baudžiavą). Senųjų dvarų do-

kumentuose ir bažnyčių metrikuose kone iki XX a. vidurio beveik nerasime Marijų vardų, o Marijonas, nors žmonės savo dukras ar žmonas vadindavo tik Marėmis, Marytėmis.

1798 m. Mergežeryje gyveno:

Kazimieras Staranavičius, Jono (25 m.), žmona Agota (28 m.), duktė Rozalija (10 m.);

Adomas Kašėta, Jokūbo (24 m.), žmona Marijona (24 m.), sūnus Laurynas (3 m.); kartu gyveno brolis Petras (20 m.) su žmona Kristina (20 m.);

Motiejus Vaičiulynas, Mykolo (45 m.), žmona Kristina (45 m.), sūnūs Baltramiejus (14 m.) ir Martynas (11 m.), duktė Marijona (6 m.);

Tomas Miškinis, Juozapo (40 m.), žmona Magdalena (40 m.), duktė Judita (buv. Daugų parapijos gyventojų sąrašė yra dvi Tomo dukros: Marijona – 19 m. ir Judita – 16 m.); kartu gyveno pusininkas Kazimieras Žoldackis (? 20 m.) su žmona Ona (20 m.) (buv. Daugų parapijos gyventojų sąrašė pusininkas vadinamas Kazimieru Leikausku, Jokūbo);

Juozapas Miškinis, Jokūbo (88 m.) su žmona Rozalija (78 m.), sūnus Jurgis (25 m.) su žmona Kristina (25 m.), sūnus Baltramiejus (20 m.) su žmona Marijona (20 m.) ir dukrele Kristina (1 m.);

Baltramiejus Siaurusevičius, Kristupo (60 m.), sūnus Jokūbas (26 m.) su žmona Kristina (24 m.), antrasis sūnus Mykolas (18 m.), duktė Margarita (16 m.); pagal Daugų parapijos gyventojų sąrašą buvusi Baltramiejaus žmona Ieva (30 m.) ir trečias sūnus Jonas (4 m.);

Pranciškus Petrauskas, Jono (21 m.), jo svainis Simonas (24 m., pavardė neparašyta) su žmona Marijona (24 m.); pagal Daugų parap. sąrašą dūmė kartu gyvenęs pusininkas Martynas Šilanskis, Motiejaus (21 m.) su žmona Kotryna (20 m.) ir dukrele Ona (4 m.);

Jokūbas Karlonas, Juozapo (60 m.) su žmona Ona (58 m.), sūnus Jurgis (30 m.) su žmona Regina (26 m.) ir dukra Agota (4 m.), kitas sūnus Ignotas (13 m.), duktė Kotryna (22 m.); Daugų parap. sąrašė Reginos visur užrašytos Reinomis, o žmonių jos vadintos Rasiomis ar Rasiukomis;

Baltramiejus Valentukevičius, Juozapo (50 m.), žmona Regina (48 m.), duktė Magdalena (11 m.), žentas Simonas Rudzis, Motiejaus (23 m.) su žmona Agnieška (22 m.);

Mykolas Laniauskas, Andriaus (20 m.) su žmona Ieva (20 m.), svainis Jurgis Sčesnulevičius, Kristupo (40 m.) su žmona Marijona (25 m.) ir sūnumi Petru (6 m.) bei dukromis Agota (9 m.) ir Marijona (7 m.); Daugų parap. sąrašė buvusi Mykolo Laniausko motina Kristina (60 m.);

Motiejus Staranavičius, Jono (40 m.), žmona Ieva (30 m.), motina Kotryna (63 m.), brolis Jokūbas (18 m.); pagal Daugų parap. sąrašą dar buvęs Motiejaus brolis Petras (26 m.) bei seserys Rozalija (18 m.) ir Marijona (12 m.), o motina vardu Reina;

Motiejus Leikauskas, Jokūbo (23 m.), žmona Kristina (30 m.), sūnus Jurgis (13 m.), duktė Agota (4 m.);

Mykolas Kašėta, Domininko (35 m.), dešimtininkas, žmona Kristina (30 m.), sūnus Kristupas (10 m.), sesuo Elena (15 m.) (1795 m. dar buvusi 18 m. Mykolo sesuo Marijona);

Motiejus Sčesnulevičius, Simono (80 m.?) su žmona Marijona (40 m.), sūnus Martynas (30 m.) su žmona Marijona (30 m.) bei vaikai Motiejumi (6 m.) ir Kristina (9 m.), senojo Motiejaus dukrelė Agota (2 m.); kartu gyveno Motiejaus Sčesnulevičiaus sūnėnai našlaičiai Bonaventūra (20 m.) ir Kristupas (16 m.) bei pusberniu tarnavęs 15-metis Martynas Zachodzkis, Jono;

Kristupas Kašėta, Kristupo (40 m.), žmona Agota (30 m.), svainis Motiejus Karpavičius, Martyno su žmona Ona (30 m.) ir sūnumi Kazimieru (7 m.); Daugų parap. sąrašė buvęs ne Karpavičių sūnus Kazimieras, o pusės metų Mateušas; taip pat buvusi Kristupo Kašėtos sesuo Ieva (20 m.);

Baltramiejus Leikauskas, Jokūbo (43 m.), žmona Kotryna (30 m.) ir duktė Agota (2 m.); kartu gyveno Baltramiejaus broliai: Domininkas (30 m.) su žmona Ona (22 m.) ir Jokūbas (20 m.) su žmona Kristina (18 m.) bei dukrele Regina (2 m.); Daugų parap. sąrašė dar buvusi Baltramiejaus sesuo Uršulė (20 m.);

Kazimieras Sčesnulevičius, Simono (70 m.), kampininkas, jo žmona Kristina (50 m.) ir sesuo Kristina Vainilavičienė (60 m.) su sūnumi Tomu (15 m.); niekur nerašoma, koks Tomo tėvo vardas, kur Tomas gimęs, nežinoma, ar Tomo tėvas Vainilavičius yra gyvenęs Mergežeryje, ar našlė motina atsikėlus iš kitur ir apsigyvenusį pas brolių kampininką (Daugų parap. gyventojų sąrašė K. Sčesnulevičiaus seserimi užrašyta Juzefa Grigienė su sūnumi Tomu!);

Motiejus Jonytis, Motiejaus (40 m.), kampininkas, su žmona Rozalija (31 m.) ir sūnumis Tomu (13 m.), Jurgiu (12 m.), Domininku (10 m.); Daugų parap. gyventojų sąrašė buvo 5 metų dukrelė Marijona.

Pas sodžiaus gyventojus buvo 41 kelmą bičių. Net 29 kelmus turėjo daržo nuomininkas Kazimieras Sčesnulevičius, 4 – Mykolas Kašėta, 3 – Motiejus Sčesnulevičius, po 2 – Adomas Kašėta ir Tomas Miškinis, 1 kelmą – Jokūbas Karlonas.

Kaime buvo 6 arkliai ir 43 jaučiai. Arklius laikė Jokūbas Karlonas, Motiejus Staranavičius, Mykolas Kašėta, Motiejus Sčesnulevičius, Kristupas Kašėta ir Baltramiejus Leikauskas. Juozapas Miškinis laikė 4 jaučius, 9 valstiečiai po 3, o 6 po 2 jaučius. Nei arklių, nei jaučių neturėjo kampininkai K. Sčesnulevičius ir M. Jonytis.

Valstiečių lažas nuo 1785 m. nepasikeitęs – 2 dienos per savaitę. Išlikę 6 gvoļtai per metus. Činšas – nuo 6 auksinų (Mykolas Laniauskas ir Motiejus Staranavičius) iki 18 auksinų (Juozapas Miškinis). Valstiečiai tikriausiai dirbo skirtingą žemės plotą, nors nė viename XVIII a. pabaigos dokumente bent apytikris dūmo dirbamos žemės plotas nenurodytas.

Padūmės mokestis 1798 m. jau visiems vienodas, nepriklausęs nuo dūmės gyvenusių žmonių skaičiaus, turėtų gyvulių ar kito turto, – po 9 auksinus 3 grašius (nuo 1795 m. jis oficialiai vadinosi pagalvės mokesčiu; kaip valstybinis mokestis imtas iki

1887 m. imtinai nuo revizinės sielos – privilegijuotam luomui nepriklausiusio kiekvieno vyriškos lyties žmogaus). Grybų, vištų ir kiaušinių duoklė nepasikeitusi, tačiau kiekvienam dūmui atsiradusi kitokia prievolė: 1 vežimas šieno, 1 svaras tinklo ir 3 kapos skiedrų stogams dengti. Rugių, avižų pyliavos bei apynių duoklės, kaip ir anksčiau, Mergežeris nemokėjo. Tebebuvo 4 kelionės per metus su arkliu į Vilnių ar kur kitur savo dienų sąskaita. Taisyti kelių, tiltų, dvaro pastatų valstiečiai privalėjo eiti iš eilės irgi savo dienų sąskaita. Dvaro nakties sargyba buvo pagal seną paprotį – kiek dvarui reikėjo. Su duoklėmis reikėjo atsiskaityti rudenį, o išdo mokestį (činšą) sumokėti dviem ratomis.

Kampininkų prievolės dvarui tebesiskyrė nuo kitų baudžiavinių valstiečių.

Varėnos dvarui priklausiusi Mergežerio smuklė ir toliau buvo nuomojama.

Lietuvos generalgubernatorius N. Repninas siūlė valstybinėse ir privačiose žemėse steigti magazinus, iš kurių duonos ar sėklų pristigę valstiečiai galėtų gauti grūdų pasiskolinti. Dėl magazinų 1799 m. išėjo įsakas. Kiek, kada ir kokius grūdus pilti, nustatydavo dvarininkas. Varėnoje magazinas buvo įsteigtas.

Sodžius XIX a. pradžioje

1805 m. vasario 1 d. caro įsaku rusų valdžia iš Bžostovskių atimtą Varėnos dvarą valdyti iki gyvos galvos atidavė admiralui Pavlui Čičagovui; už admiralą dvarą tuo metu administravo laivyno 2-ojo rango kapitonas Podkolkinas. Tačiau po 1812 m. karo su prancūzais Čičagovas pateko į caro nemalonę ir apsigyveno užsienyje (mirė 1849 m. rugsėjo 9 d.). Dvaras atsidūrė valstybės išdo žinioje. Išdas, tiksliau Valstybės turtų ministerija, dvarą išnuomodavo valdytojams, kurie nuo vargšų baudžiauninkų ir toliau lupo devynis kailius. Baudžiauninkai daugelį kartų skundėsi aukštesnei valdžiai. Tuose skunduose bei prašymuose kone visuomet esama Mergežerio kaimo bendruomenės žmonių pavardžių, o vėliau skundus dažnai rašydavo valsčiaus raštininkas mergežeriškis Jonas Vainilavičius.

Skundą (lenkiškai) Vilniaus gubernijos valdybai už daugelį Varėnos seniūnijos kaimų valstiečių 1806 m. sausio 6 d. parašė buvęs Varėnos seniūnas grafas Mykolas Bžostovskis. Och, koks geras norėjo pasirodyti dar neseniai čia šėliojęs tų valstiečių engėjas! Tarp besiskundusiųjų buvo 7 Girežerio valstiečiai ir 16 mergežeriškių: Kazimieras Staranavičius, Motiejus Vaičiulis (Vaičiulynas?), Adomas Kašėta, Jokūbas Leikauskas, Jurgis Miškinis, Jokūbas Siaurusevičius, Pranciškus Petrauskas, Jokūbas Kašėta, Baltramiejus Valentukevičius, Mikalojus Alenuskas, Jokūbas Staranavičius, Motiejus Leikauskas, Mykolas Kašėta, Motiejus Ščesnulevičius, Motiejus Karpavičius ir Baltramiejus Leikauskas. Tačiau M. Alenausko Mergežeryje niekada nebuvo. Taip užrašytas Mykolas Laniauskas.

Varėnos seniūnijos valstiečių įgaliotas, 1810 m. lapkričio 25 d. Vilniaus generalgubernatoriui M. Kutuzovui skundėsi Andrius Kriaunelis (beraštis, už jį pasirašė Vincentas Gibalavičius). Pasak skundo, seniūnijos valdytojas Ivanas Perkovskis (P. Čičagovo vietininkas), surinkęs mokesčius už 1810 metus, rinko juos antrą kartą, atiminėjo iš valstiečių gyvulius, medų. Vertė vežti prie upių jo parduotą mišką, o valstiečiai su arkliais nebūdavo namuose nuo 2 iki 6 savaičių. Valdytojas taip pat vertė pakartotinai važinėti dviem ir daugiau savaičių į Vilnių, Gardiną, Kauną, Trakus, Eišiškes, o iš neįgalinčių mokėti už keliones atiminėjo paskutinius durtinius (surdutus) ir kirvius. Dvaro valdytojas išnuomodavo valstiečius vasaros darbams kitiems dvarininkams, o tie savo ruožtu dar kitiems.

Keliolikos kaimų, tarp jų Mergežerio ir Girežerio, valstiečiai atlikinėjo dvigubas prievoles. Daugelis kaimiečių, neturėję laiko nuimti savo derlių ir iš ko pramisti, buvo priversti mesti namus ir slėptis nežinia kur. Valstiečiai prašė duoti kiekvienam kaimui raštiškus dokumentus, kokias prievoles jie turėtų atlikti.

1810 m. gruodžio 31 d. Varėnos seniūnijos valstiečiai dėl I. Perkovskio daromų skriaudų vėl skundėsi Vilniaus gubernijos valdybai. Jie prašė leisti patiems tvarkyti magaziną. Nuo Mergežerio skundėsi Baltramiejus Leikauskas, Motiejus Karpavi-

čius, Motiejus Sčesnulevičius, Mykolas Kašėta, Motiejus Leikauskas, Motiejus Staranavičius, Mykolas Laniauskas, Jurgis Karlonas, Jurgis Miškinis, Mykolas Siauru-sevičius ir Baltramiejus Miškinis, nuo Moliadugnio – Laurynas Miškinis ir Andrius Makselė, nuo Girežerio – Baltramiejus Dvareckas ir Petras Naujalis. Už visus valstiečius vėl pasirašė aukščiau minėtas V. Gibalavičius.

Tiesa, sąrašė yra mįslinga viena – Motiejaus Sčesnulevičiaus – pavardė: senasis Motiejus jau buvo persikėlęs į Girežerį, 1809 m. sausio 20 d. miręs ir tą pačią dieną palaidotas; vargu ar galėjo kiemui atstovauti 18-metis jo anūkas Motiejus, jeigu jis su tėvu Martynu dar nebuvo perkeltas į Girežerį; galbūt M. Sčesnulevičius yra tik kiemą žyminti pavardė.

Kai Varėnos ir Perlojos valstiečius 1823 m. ištiko badas, iš magazino jie nieko negavo, grūdus dvarininkas paėmė dvaro sėklai, pastatą nugriovė, o paskui pareikalavo statyti naują ir vėl jį pripilti.

1811 metų revizija – neprivilegijuotų luomų gyventojų, mokančių pagalvės mokesį ir atliekančių rekrūtų prievolę, surašymas Mergežeryje užfikso 17 dūmų (kiemų). Žinoma, surašyti tik vyriškos lyties gyventojai. Vaikais vadinti tik sūnūs. Sąrašė suminėti anksčiau kiemui priklausę, bet jau mirę ar kitur perkelti asmenys. Sąrašė yra vertingų pastabų, tik neaišku, kas šeimininkavo Motiejaus Sčesnulevičiaus kieme, kai visi jo vyrai buvo perkelti į Girežerį, bei kas tvarkėsi nežinia kur dingusio Tomo Miškinio kieme.

Sodžiuje buvę tokie kiemai (pirmuoju asmeniu įrašyti ūkių valdytojai; kampininkai į atskirus kiemus neiškirti, o prirašyti prie valstiečių kiemų):

Karlonas Jokūbas, Juozo, išvykęs į Varėnos špitolę (prieglaudą prie bažnyčios); jo sūnūs: 36 m. Jurgis ir 28 m. Ignotas; 10 m. Jurgio sūnus Tomas ir 3 m. Ignoto sūnus Jonas;

Valentukevičius Baltramiejus, Juozo, 56 m.; jo žentas, 36 m. Simonas Rudzis, Motiejaus ir 14-metis augintinis Motiejus Glavickas;

Laniauskas Mykolas, Andriaus, 31 m., ir jo sūnus Motiejus, 4 m.; Sčesnulevičius Jurgis, Kristupo, miręs 1808 m., o Jurgio sūnus Petras 1809 m. paimtas į rekrūtus;

Staranavičius Motiejus, Jono, 46 m.; jo broliai Petras ir Jokūbas (42 ir 31 metų) perkelti į kampininkus tame pačiame kaime;

Leikauskas Motiejus, Jokūbo, 56 m., su sūnumis: Jurgiu, 25 m., ir Juozu, 12 m.;

Kašėta Mykolas, Domininko, 46 m., su 23 m. sūnumi Kristupu; prie jų gyveno kažkieno nesantuokinis vaikas dešimtmetis Mateušas Neviadomskis;

Sčesnulevičius Motiejus, Simono, miręs 1809 m., jo sūnus Martynas (46 m.) ir anūkas Motiejus perkelti į Girežerį; ten pat perkelti senojo Motiejaus brolio vaikai Bonaventūra (34 m.) ir Kristupas (27 m.); Bonaventūra perkeltas su 10-mečiu sūnumi Stanislovu;

Kašėta Kristupas, Kristupo, miręs 1800 m.; jo svainis Karpavičius Motiejus, Martyno, 36 m., su sūnumis Mateušu (mirusiu 1796 m.) ir Kazimieru, 14 m.;

Leikauskas Baltramiejus, Jokūbo, 46 m.; jo sūnus Andrius mirė 1796 m.; Baltramiejaus broliai: Domininkas, 49 m., ir į kampininkus perkeltas Jokūbas, 36 m.; Domininko sūnūs: Martynas, 8 m., ir Domininkas, 4 m.;

Vaičiulynas Motiejus, Mykolo, 56 m. su sūnumis: 27 m. Baltramiejumi ir 22 m. Martynu; 4 m. Baltramiejaus sūnus Jokūbas;

Kašeta Jokūbas, Jokūbo, 46 m., su 20 m. sūnumi Motiejum perkelti į Dzegciorių (Mielupių) kaimą (perkelti iki 1798 m.); Jokūbo broliai: Adomas, 36 m., ir Petras, 33 m.; Adomo sūnus Laurynas, 14 m., ir Petro sūnus Motiejus, 3 m.;

Staranavičius Kazimieras, Jono, 36 m., su 8-mečiu sūnumi Andriumi;

Miškinis Tomas, Juozo, 56 m., 1800 m. išėjo iš namų nežinia kur; likęs Jonas Jaskonis, 24 m.; patėvis (kieno?) Mateušas Makselė, 46 m., su 13 m. sūnumi Simonu perkeltas į Girežerį (? į Mergežerį Mateušas Makselė buvo atkeltas iš Moliadugnio); 36-metis Kazimieras Leikauskas, Jokūbo perkeltas į Moliadugnį ar Girežerį;

Miškinis Juozas, Jokūbo, miręs 1809 m. (jo sūnus Jurgis perkeltas į ūkininkus tame pačiame kaime); kitas Juozo sūnus Baltramiejus, 31 m., su 10 m. sūnumi Baltramiejumi; 23 m. pusininkas Jokūbas Delanbavičius, 1809 m. atvykęs iš Gardino;

Siaurusevičius Baltramiejus, Kristupo, miręs 1802 m. (?); jo sūnūs: 38 m. Jokūbas, 26 m. Mykolas ir 20 m. Jonas; Jokūbo sūnus Tomas, 9 m.;

Petrauskas Pranciškus, Jono, 31 m., tame pačiame kaime perkeltas į kampininkus; Miškinis Jurgis, Juozo, 46 m., ir jo 10 m. sūnus Petras; pusininkas Šilanskas Martynas, Motiejus, 37 m., perkeltas į kampininkus tame pačiame kaime;

Sčesnulevičius Kazimieras, Simono, 76 m.; 28 m. jo seserėnas Tomas (pavardės nėra, nors jis Vainilavičius); iš kampininkų abu tapę valstiečiais; Tomo Vainilavičiaus ir Agotos Keršytės sūnūs: Stanislovas (g. 1804 m. balandžio 26 d.) ir Jonas, 3 m.

Pasak įrašų Varėnos I bažnyčios 1802-1818 metų metrikuose, XIX a. pradžioje Mergežeryje gyvenę žmonės, kurių nėra revizijų sąrašuose. Antai 1803 m. gegužės 6 d. čia mirė ir palaidotas Kristupas Parockis, o 1805 m. sausio 29 d. mirė ir palaidotas 47 m. Jurgis Akstinas. 1802-1807 metų metrikuose minimi Kristupas ir Magdalena Gudaičiai, Rozalijos Staranavičiūtės vyras Juozas Lasickas. Gudaičių duktė Rozalija ištekėjo už mergežeriško Baltramiejaus Vaičiulyno (1809 09 15 jiems gimė dukra Marijona). 1818 m. rugpjūčio 25 d. mirė sodžiuje gyvenusi Ieva Saulevičienė (57 m.).

Beje, senuosiuose dokumentuose, neišskiriant ir bažnyčių metrikų, gana gausu ne visai tikslių ir net prieštarų žinių. Štai kad ir Baltramiejaus Siaurusevičiaus pavyzdys. Pasak Varėnos seniūnijos 1798 m. inventoriaus jis buvo 60 metų amžiaus. Pagal 1811 m. revizijos sąrašą miręs 1802 m., nors Varėnos bažnyčios mirimų metrikuose parašyta, kad miręs 1801 m. gruodžio 20 d., būdamas 70 metų. Atsižvelgus į Baltramiejaus vaikų amžių, patikimesnis būtų įrašas seniūnijos inventoriuje, kitaip tariant, žmogus greičiausiai pimirė maždaug 63 metų amžiaus. Anot buv. Daugų parapijos gyventojų 1795 m. sąrašo sūnui Jonui buvo 4 metai, o 1811 m. revizijos sąrašė jis jau 20-metis, bet ne 16-kos metų. Tų pačių žmonių pavardes ar vardus raštininkai kartais užrašydavo skirtingai: pvz., tas pats mergežeriškis vienur vadintas Delanbavičiumi, kitur – Delambausku arba Golonbavičiumi.

Ilgainiui Mergežeris didėjo. 1816 metų revizija užfiksavo 20 kiemų. Kaime gyveno 39 m. Bonaventūra Sčesnulevičius su žmona Magdalena ir 15 m. sūnumi Stanislovu, pagal 1813 m. surašymą neva perkelti į Girežerį (vėliau ten persikėlė Bonaventūros sūnus Jurgis).

Sunki baudžios našta

Teisę valdyti Varėnos dvarą iki admirolo P. Čičagovo gyvos galvos 1837 m. kovo 30 d. caras suteikė Pavardaunio dvarininkui Antanui Chmelevskui. Ta teisę 1838 m. sausio 31 d. dar kartą patvirtino Rusijos valstybės turtų ministras.

1839 m. vasario 1 d. Varėnos seniūnijos valstiečiai rašė Rusijos imperatoriaus kanceliarijos 5 skyriaus valdininkui A. Arcimovičiui. Skųstasi, kad pažeidinėjamos imperatoriaus 1798 m. nustatytos prievolės. Kadangi Varėnos seniūnija buvusi prie didelio kelio iš Vilniaus į Gardiną, tai pastočių dažnai reikalaujavo kariuomenė; be to, pastočių nuolat reikėdavo policijai. Valstiečiai prašė prievolės sumažinti.

Pasak Valstybės turtų Kauno apygardos viršininko 1842 m. sausio 24 d. rašto Vilniaus valstybės turtų rūmams, Chmelevskis labai daug padaręs dvaro valstiečių labui: pastatydinęs ar sutaisęs daug ūkinių ir smuklių pastatų, Varėnoje pastatęs malūną, įvairiuose kaimuose įrengęs rūsius, įveisęs gyvulių, daug padėjęs Varėnos ir Marcinkonių bažnyčioms ir t. t. Dvarininku visi buvę patenkinti... Yra išlikęs netgi Varėnos seniūnijos apie 220 valstiečių raštas be datos, koks geras Chmelevskis valstiečiams. Savo parašus padėję tik magazino raštininkas Jonas Juzukevičius ir 5 valstiečiai, tarp jų mergežeriškiai Martynas Vainilavičius ir Andrius Staranavičius, kiti pabrėžę kryžiukus. Valstiečių prašymu raštą pasirašęs valsčiaus raštininkas Jonas Vainilavičius ir patvirtinęs Varėnos klebonas Viktoras Kochanskis.

Dabar sunku suprasti to rašto atsiradimo aplinkybes, nes seniūnijos valstiečiai po 1843 m. liepos 18 d. įvykusio susirinkimo liepos 24 d. paprašė Vilniaus valstybės turtų rūmų atsiųsti valdininką, kuris ištirtų dvaro valdytojo A. Chmelevskio daromas skriaudas. Liepos 28 d. atvykęs rūmų valdininkas ypatingiems pavedimams I. Lebelis, paklausęs tik dvaro valdytojo, nubaudė valsčiaus raštininką Joną Vainilavičių ir Šarkiškių valstietį Motiejų Miliauską. Chmelevskis paskyrė kitą seniūną, beraštį Motiejų Dvarecką, ir kitą valsčiaus raštininką. Todėl valstiečiai rugpjūčio 20 d. vėl kreipėsi į Vilniaus valstybės turtų rūmus, skųsdamiesi Lebeliu ir naujuoju seniūnu Dvarecku, prašydami į valsčiaus raštininkus grąžinti J. Vainilavičių.

I. Lebelis 1843 m. rugsėjo 10 d. rūmams raportavo, kad Varėnoje buvęs rugsėjo 6 d. ir įsakęs sušaukti visus 330 valstiečių. Tačiau atvyko tik 130 žmonių, ir tai ne į Varėnos dvaro būstinę, o pas buvusį valsčiaus raštininką Vainilavičių. Pasak Lebelio, dauguma atvykusiųjų buvo girti. Lebelis kaltino Vainilavičių rinktų mokesčių nuslėpimu ir kt.

Kitą dieną valstiečiai, anot valdininko, vėl atėjo gerokai apgirtę, nenorėjo jokio kito seniūno, tik Vainilavičiaus, ir parodė raštą, kad jį seniūnu jau išrinkę, ir reikalavo leisti jam eiti pareigas. Tačiau raštą patys buvo pasirašę tik 6 valstiečiai, o už kitus

222 beraščius pasirašęs pats Vainilavičius. Be to, pastarasis dvaro valdytoją kaltino valdiško miško kirtimu.

Anot Lebelio, J. Vainilavičius 1843 m. išėikvojęs 84 sidabro rublius ir nepatei-kęs ataskaitos apie 1842 m. iš valstiečių surinktus pinigus – 1289 rub. 27 kap. Be to, grupė „blaivių valstiečių“ prašė kampininkui ir namų neturėjusiam Vainilavičiui neleisti eiti pareigų.

Kai Lebelis norėjęs kiekvieną valstietį apklausti asmeniškai, tai 15 žmonių, klausydami Jono Vainilavičiaus, išėjo iš dvaro. Tarp išėjusių buvo mergežeriškiai Martynas Vainilavičius ir Kristupas Kašėta. Pasak Lebelio, M. Vainilavičius su K. Kašėta buvo vieni svarbiausių nepaklusnumo kurstytojų (su jais dar buvo varėniai Tomas Skliutas, Stanislovas Čiurlys ir Jonas Jakelevičius bei Šarkiškių valstiečiai Martynas Biekša, Motiejus Miliauskas ir Jonas Žarkauskas). Tie kurstytojai, „klausydami didžiausio kiršintojo Jono Vainilavičiaus, skatina visą bendruomenę nepaklusnumui ir tikram maištui“. Todėl Vainilavičių būtina kuo greičiau pasodinti į kalėjimą: tiek už valdiškų pinigų išėikvojimą ir netvarką einant valsčiaus raštininko pareigas, tiek už valstiečių kurstymą nepaklusti bei viršininko negerbimą. Į Vilnių išvykusį Vainilavičių turėtų sulaukyti miesto policija. Valdžios atstovas siūlė „išvardintus 8 kiršintojus už nepadorų elgesį mano akivaizdoje bei blogą pavyzdį kitiems valstiečiams elgtis panašiai ir nepaklusti išplakti rykštėmis“.

Anot Lebelio, valstiečiai surado kažkokį Lydos apskrities bajorą, sutikusį už 60 rub. parašyti jų vardu skundą generalgubernatoriui ir nuvežti į Vilnių. Tas skundas neišliko.

Iš tikrųjų kai kurie Varėnos seniūnijos valstiečiai 1843 m. rugsėjo mėnesį prašė Vilniaus valstybės turtų rūmų valdytojo M. Veprickio valsčiaus raštininką J. Vainilavičių už kurstymą nepaklusti dvarui nubausti (prašymas gautas rugsėjo 24 d.; prašymą rašę Andrius Staranavičius ir Antanas Kaziulionis). Be abejo, tai buvo Lebelio ar dvaro papirkti klusnūs žmonės: A. Staranavičius – J. Vainilavičiaus kaimynas, mergežeriškis, o A. Kaziulionis – varėnis.

Vilniaus Valstybės turtų rūmai 1843 m. spalio 14 d. Joną Vainilavičių perdavė Trakų zemstvos (savivaldybės) teismui. Tardomas Vainilavičius į klausimus neatsakinėjo ir su panieka reagavo į dvasininko priekaištus.

Kaip rašoma Vilniaus valstybės turtų rūmų 1843 m. lapkričio 9 d. protokole, valdininkas ypatingiems pavedimams Lebelis spalio 21 d. pranešė, jog „Varėnos valstiečiai jau visiškai nebeklauso“: neduoda pastočių, neina padėti matininkams. Rūmai nutarė: jeigu dvaro valstiečiai taip elgsis ir toliau, tai teks juos priversti su policija. Pasipriešinimas Varėnos dvare ir jam priklausančiuose kaimuose 1843-1844 m. pasiekė neregėtą mastą. Valstiečiai buvo nutraukę lažo darbus ir ruošėsi išsidalinti žemes. Įsikišo ginkluoti žandarai.

Varėnos seniūnijos valstiečiai Martynas Molis, Augustinas Aleškevičius ir Martynas Vainilavičius 1844 m. vasario 28 d. prašė Vilniaus generalgubernatoriaus F. Mirkovičiaus duoti nurodymą patikrinti į apskrities išdą jų įnešamus pinigus. Rašto autoriai teigė, kad pinigus savinosi rinkėjai. Kai valstiečiai išsirinko raštin-

gą ir atskaitomybę suprantantį valstietį J. Vainilavičių, nesutikusį pritarti sukčiams, tai buvusių ir esamų mokesčių rinkėjų intrigu bei dvaro nuomininko Chmelevskio dėka jis pasodintas į Trakų miesto kalėjimą.

Patikrinti reikėtų visus mokesčių rinkėjus nuo 1826 m. iki 1844 m., t. y. tuos rinkėjus, kurie buvo valsčiaus raštininku esant J. Vainilavičiui, ir kaltus dėl pinigų išieškojimo areštuoti, o nekaltą Vainilavičių tuoj pat paleisti. Jį valstiečiai buvo išsirikę priimti viršaičių ataskaitoms apie mokesčių rinkliavos pinigus bei pinigus, gautus iš vyriausybės už 1812 ir 1813 metais kariuomenei pristatytus produktus. Raštą pasirašė Martynas Vainilavičius. Generalgubernatorius savo rezoliucija įpareigojo Valstybės turtų rūmus skundą „išnagrinėti ir suteikti valstiečiams pagarbą“.

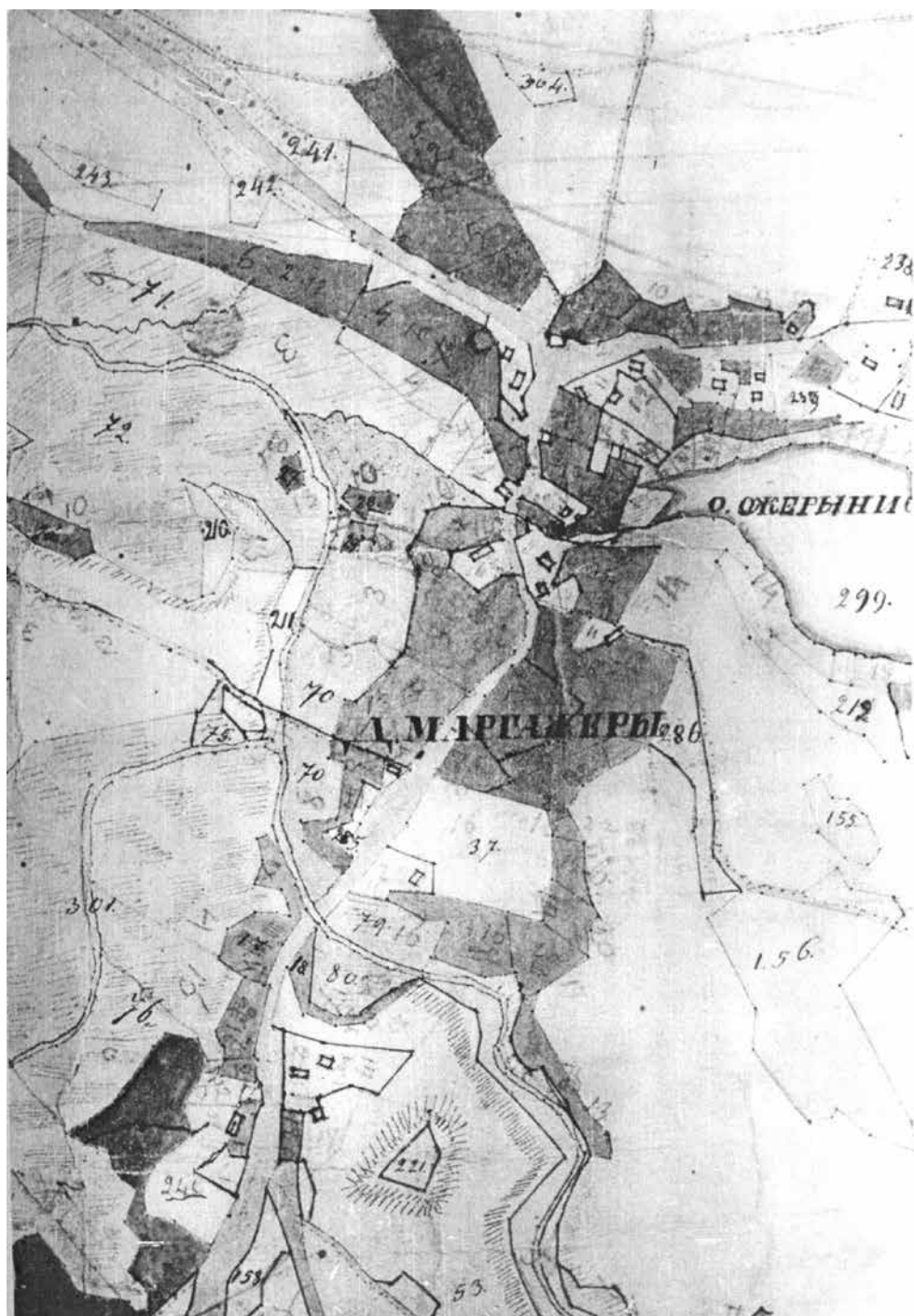
Seniūnijos mokesčių rinkėju 1826-1838 m. laikotarpyje kažkada yra buvęs ir mergežeriškis Petras Kašėta.

Protestą Vilniaus valstybės turtų rūmams apie savavališkus valdininkų veiksmus Varėnos seniūnijos valstiečiai rašė 1844 m. balandžio 11 d. Anot rūmų pranešimo, iš kažkokio valdininko Belenicino raporto matyti, kad seniūnija suskilusi į dvi partijas: į valstiečių partiją ir buvusių viršaičių su jų šalininkais partiją. Pastarieji nedavė pirmiesiems ataskaitų apie pinigus, tiek įvairiu metu surinktus iš seniūnijos, tiek ir apie gautus iš vyriausybės atlyginimui už maisto produktus ir tiekimus kariuomenei dar 1812 m. karo metu. Pirmąją partiją kiršinęs raštininkas Jonas Vainilavičius, antrąją palaikė dvaro nuominis valdytojas.

Varėnos seniūnijos valstiečių ginčo su dvaru byla pateko net į Rusijos Valstybės turtų ministeriją Peterburge. Deja, ministerijos 2 departamento 1845 m. birželio 20 d. rašte Vilniaus valstybės turtų rūmams Varėnos dvaro valstiečių skundas laikytas nepagrįstu, dar daugiau, „tyrimo metu pastebėtas jų nepaklusnumas valdžiai, krikščioniškųjų prievolių nevykdymas ir apskritai bloga jų dorovės kryptis“, todėl reikėtų „visokeriopomis pastangomis diegti jiems nepriekaištingą dorovę, religijos apeigų ir paklusnumo viršininkams laikymąsi“; be to, reikėtų valstiečius perspėti, kad nepasitaisę, jie bus griežtai nubausti.

Varėnos dvaro valstiečiai skundą Rusijos valstybės turtų ministrui Pavlui Kiseļiovui 1846 m. birželio 25 d. siuntė per Vilniaus pašto kontorą. Nesiliaujantys valstiečių skundai pagaliau privertė Vilniaus valstybės turtų rūmus 1846 m. rugsėjo 4 d. pradėti tyrimą. Valstybės turtų Trakų apygardos valdybos atstovas 1846 m. gruodžio 9 d. vėl tardė valstiečius. Šie patvirtino, kad jų skundai buvo teisingi, bet 66 valstiečiai paprašė tardymus nutraukti, nes jau vyko nauja Varėnos dvaro liustracija.

Per Vilniaus pašto kontorą skundą ministrui į Peterburgą Varėnos dvaro valstiečiai siuntė ir 1847 m. sausio 28 d. Prašyme Vilniaus valstybės turtų rūmams 1847 m. kovo 9 d. valstiečiai pageidavo juos paversti činšininkais (duoklininkais), t. y. vietoj lažo dvarui įvesti piniginių mokesčių. Vilniaus gubernijos viršininko kanceliarija kovo 13 d. paprašė rūmų išnagrinėti tokią galimybę. Be to, Valstybės turtų ministerijos 2 departamentas kovo 18 d. Vilniaus valstybės turtų rūmams nurodė, kad vykdant caro 1846 m. gruodžio 30 d. įsaką, reikia atlikti dvaro liustraciją, o jam pri-

Mergėžeris planas pagal Varėnos dvaro kontūrinį apskaičiavimą. XIX a. vidurys

klausančius valstiečius būtų galima paversti duoklininkais nuo 1848 m. ekonominių metų; tai pranešti reikėjo ir valstiečiams. Apie tokį ministerijos sprendimą informuotas ir valstybės turtų Trakų apygardos viršininkas, kurio žinioje buvo Varėnos dvaras. Tačiau kol kas valstiečiai privalėjo atlikti visas dvaro inventoriuje numatytas prievoles.

Varėnos dvaro valstiečiai lažininkai į činšininkų kategoriją perkelti nuo 1848 m. balandžio 12 d. Vilniaus generalgubernatoriaus valdybos 5 skyrius 1848 m. birželio 2 d. įpareigojo Vilniaus valstybės turtų rūmus paspartinti Varėnos dvaro mokesčių inventoriaus rengimą, kad būtų galima visiškai užbaigti dvaro valstiečių perkėlimą į činšininkus. Činšo klausimas galutinai sureguliuotas 1849 metais, patvirtinus kitą, laikinąjį, Varėnos dvaro mokesčių inventorių (Valstybės turtų ministerija jį patvirtino 1849 03 28, o valstiečiai su juo supažindinti 1849 10 30).

Varėnos dvaro liustracija vyko vangiai, nors Vilniaus gubernijos liustratoriaus pareigas ėjęs valdininkas 1848 m. sausio 22 d. pranešė gubernatoriui, kad Varėnos dvaro liustracija jau baigta. Ji užsitęsė tik dėl didžiulio – 71338 dešimtinių – dvaro ploto.

Po liustracijos valstiečiai skundėsi, kad jų žemės daugelyje vietų suskirstytos net į 20 rėžių. Taip buvę Moliadugnyje, Mergežeryje, Girežeryje, Palkabalyje, Pa-uosupėje, Zervynose, Mančiagirėje, Žiūruose, Trakiškiuose, Marcinkonyse, Darže-liuose, Musteikoje, Margionyse, Kapiniškiuose, Dubininke, Rudnioje prie Skroblaus ir Kašėtose prie Grūdos. Antai Moliadugnyje viena ariamos žemės valda suskirstyta į 13 ilgų rėžių, 2 trumpesnius ir 5-6 mažus rėželius. Mažiausiai – tik į 6 rėžius – žemės suskirstytos Voriškėse, o Akmens ir Margionių palivarkuose – į 9, Varėnos palivarke (būsimojoje Mitraukoje) – į 10, Kabeliuose – į 12 rėžių. Tačiau tuo dvaro žemių tvarkymas nesibaigė.

Pasak Varėnos valstybinio dvaro 1848 metų inventoriaus, Mergežeryje gyveno 25 šeimos: buvo 16 valstiečių kiemų, 7 daržininkai ir 2 trobelninkai (dviejų pastarųjų kategorijų gyventojai kitur dažniausiai vadinami tik kampininkais; trobelninkai arba bobeliai – vargingiausias tų laikų kaimų gyventojų sluoksnius, savo žinioje turėjęs vien trobeles). Buvo 45 darbingi vyrai ir 47 darbingos moterys. Kitų vyrų buvo 55, moterų – 30, tad iš viso kaime gyveno 177 žmonės (100 vyrų ir 77 moterys). Buvo 23 gyvenamieji pastatai. Visi ūkininkų (valstiečių) kiemai valdė po 124 dešimtines ariamos žemės (šitiek jos greičiausiai buvo su miškais?), 8 deš. pievų ir po 1,50 deš. sodybinės žemės. Daržininkai valdė po 0,03 deš. žemės, o trobelninkai jos visai neturėjo. Kaimiečiai laikė 15 arklų, 60 jaučių, 31 kitą galviją. Ūkininkai dvarui per metus mokėjo po 13 rub. 2 kap. pinigines duoklės (činšo), daržininkai ir trobelninkai – po 1 rub. 50 kap. Dar 2 rub. 30 kap. dvaras gaudavo iš bites laikusių kaimiečių. Mergežerio smuklės pelnas per pastaruosius 6 metus būdavęs vidutiniškai po 30 rub. (kaimo smuklių laikytojų pavardžių dvaro inventoriuose nėra; smuklės, kaip taisyklė, būdavo išnuomojamos žydams). Anot 1841 m. spalio 9 d. surašymo, medinei Mergežerio smuklei reikėjo remonto.

Pateiksime Mergežerio šeimų galvų sąrašą pagal Varėnos dvaro 1848 m. inventorių.

Valstiečiai: 1) Kašėta Jokūbas, Adomo; 2) Kašėta Motiejus, Petro; 3) Staranavičius Andrius, Kazimiero; 4) Miškinis Baltramiejus, Baltramiejaus; 5) Siaurusevičius Tomas, Jokūbo; 6) Karlonas Baltramiejus, Ignoto; 7) Valentukevičius Jurgis, Baltramiejaus; 8) Leikauskas Jokūbas, Jokūbo; 9) Karlonas Jurgis, Jurgio; 10) Tamulevičienė Petronėlė; 11) Petrauskienė Kotryna; 12) Sčesnulevičius Kristupas, Martyno; 13) Vainilavičius (?) Mykolas, Simono; 14) Vainilavičius Martynas, Tomo; 15) Karpavičius Jonas, Kazimiero; 16) Leikauskas Domininkas, Domininko. Daržininkai: 1) Delambauskas (?) Jokūbas, Motiejaus; 2) Siaurusevičius Mykolas, Baltramiejaus; 3) Kašėta Baltramiejus, Mykolo; 4) Valentukevičius Mateušas, Leono; 5) Radzevičius Jokūbas, Motiejaus; 6) Zapolskas Benediktas, Kazimiero (7-ojo daržininko trūksta: greičiausiai tai buvo Mateušas Makselė). Trobelninkai: 1) Petrauskas Motiejus, Prano; 2) Staranavičienė Ieva.

Sąrašas nėra visiškai patikimas. Pavyzdžiui, remiantis kitais dokumentais galima patikslinti, kad Mykolu Vainilavičium užrašytas asmuo iš tikrųjų buvo Mykolas Vaitkevičius.

O iš kur atsirado maždaug iki 1840 m. nežinotas Martynas Vainilavičius, Tomo? Jis negalėjo būti 1811 m. revizijos sąraše esančių Stanislovo ir Jono Vainilavičių brolis: šių tėvas Tomas gimęs 1781-82 m., o Martynas apie 1797 m. Gal Martynas, jau suaugęs vyras, buvo dvaro atkeltas iš kitur? O gal Tomo Vainilavičiaus šeimoje atsiradęs vėliau (pvz., kaip Tomo antrosios žmonos sūnus) ir tik užrašytas Vainilavičiaus pavarde bei Tomo sūnumi? Kaip bebūtų, dar ir XX a. Mergežeryje gyvenę lyg dviejų šakų Vainilavičiai-Vainilaičiai. Trūkstamas daržininkas buvo Ignotas Švedas.

Dvaro inventoriaus aktą 1848 m. birželio 26 d. nuo Mergežerio bendruomenės pasirašė (tiksliau, dalyvavo jį pasirašant, nes buvo beraščiai) Mykolas Vaitkevičius, Mykolas Leikauskas, Domininkas Leikauskas, Jonas Karpavičius ir Stanislovas Vainilavičius, nors pastarasis šeimų galvų sąraše praleistas.

Dar XIX a. vidurys

Išsamesnių žinių apie Mergežerio gyventojus pateikia Varėnos valstybinio dvaro 1850 m. papildoma revizija. Per tą surašymą sodžiuje buvę 23 dūmai: 22 valstiečių šeimos ir viena buvusio rekrūtų kareivio šeima. Į sąrašus įtrauktos ir moterys. Kaime iš viso gyvenę 179 žmonės:

Vaičiulynas Baltramiejus, Motiejaus, 50 m.; jo žmona Rozalija, 63 m.; sūnus Jonas, 7 m., ir duktė Ona, 27 m.;

Kašėta Adomas, Jokūbo, miręs 1840 m.; jo pirmasis sūnus Laurynas irgi miręs 1837 m.; Lauryno žmona Regina, 46 m., sūnūs Jurgis (miręs 1841 m.) ir Liudvikas, 15 m. Antrasis Adomo Kašėtos sūnus Jokūbas, 31 m.; jo žmona Agota, 30 m.; jų sūnūs: Jonas, 10 m. ir Pranciškus, 6 m.; dukterys: Marijona, 10 m., Kotryna, 4 m., ir Ona, 1 m.;

Kašėta Petras, Jokūbo, miręs 1841 m.; jo sūnus Motiejus mirė 1850 m.; Motiejaus žmona Marijona, 46 m., sūnūs Kristupas, 12 m., ir Juozas, 10 m., duktė Kotryna, 10 m. (?);

Staranavičius Andrius, Kazimiero, 47 m.; žmona Marijona, 47 m., sūnus Vincentas, 6 m., ir duktė Ona, 2 m. Andriaus broliai Kazimieras, 28 m., Jonas, 20 m., ir sesuo Petronėlė, 18 m.;

Makselė Simonas, Mateušo, 52 m. (vargu ar Simonas su tėvu apie 1811 m. persikėlė į Girežerį, nes 1818 m. surašymo žiniose pažymėta, kad Mateušas per 1816 m. surašymą buvo praleistas; tąkart buvo praleisti ar neteisingai užrašyti kaip mirę dar 5 sodžiaus vyrai), Simono žmona Regina, 64 m., sūnūs Jonas, 31 m., Simonas, 25 m., ir Mykolas, 20 m.;

Miškinis Baltramiejus, Baltramiejaus, miręs 1850 m.; gyva antroji jo žmona Kotryna, 38 m., Baltramiejaus sūnūs Pranciškus, 18 m., ir Baltramiejus, 12 m.; pirmosios žmonos duktė Kotryna, 20 m., antrosios žmonos dukterys Agnieška, 8 m., Kristina, 6 m., ir Julija, 1 m. Kartu gyveno Baltramiejaus giminaitis Miškinis Tomas, Jurgio, 43 m., jo žmona Regina, 36 m., sūnūs Martynas, 10 m., ir Petras, 8 m., dukterys Kotryna, 14 m., ir Marcijona, 6 m.;

Delanavičius Jokūbas, Motiejaus, 62 m., ir trečioji jo žmona Ona, 36 m.; pirmosios žmonos sūnus Jokūbas, 30 m., antrosios žmonos sūnus Jonas, 10 m., ir duktė Petronėlė, 12 m., trečiosios žmonos duktė Elena, 2 m.; sūnaus Jokūbo žmona Marijona, 26 m.;

Siaurusevičius Tomas, Jokūbo, miręs 1848 m., jo žmona Regina, 41 m.; sūnūs Vincentas, 22 m., Kristupas, 21 m., Simonas, 21 m., ir Jurgis, 9 m., dukterys Agota, 18 m., Kristina, 16 m., ir Kotryna, 12 m.; Vincento žmona Ieva, 28 m. Kartu gyveno

Tomo Siaurusevičiaus brolis Baltramiejus, 40 m., ir Tomo dėdė Mykolas Siaurusevičius su sūnumi Tomu;

Karlonas Tomas, Jurgio, persikėlęs į Barčius ir miręs 1850 m. Tomo dėdė Ignotas Karlonas mirė 1846 m. Mirusi ir jo žmona. Ignoto sūnūs: Jonas, persikėlęs į Varėną (Motiejaus Skliuto žentas), ir Baltramiejus, 47 m., atsikėlęs iš Barčių. Baltramiejaus žmona Rozalija, 47 m., sūnūs Martynas, 14 m., Jonas, 12 m., ir Kasparas, 8 m., dukterys Marijona, 19 m., ir Juozapota, 10 m. Trečias Ignoto Karlono sūnus Laurynas mirė 1847 m., mirusi ir žmona, likęs jų 4 m. sūnus Baltramiejus. Ketvirtas Ignoto sūnus Kazimieras, 25 m., jo žmona Marijona, 20 m., ir sūnus Steponas, 1 m.;

Valentukevičius Jurgis, Baltramiejaus, 54 m., žmona Ona, 46 m., sūnūs Petras, 28 m., ir Steponas, 14 m., dukterys Marijona, 12 m., Magdalena, 10 m., ir Rozalija, 7 m. Kartu gyvenęs Laniauskas Mykolas, Andriaus, mirė 1840 m., o jo sūnus Motiejus, 43 m., persikėlęs į Barčius;

Karlonas Jurgis, Motiejaus, miręs 1841 m. Pirmasis Jurgio sūnus Motiejus, 28 m., jo žmona Agota, 24 m., ir dukrelė Kristina, 1 m. Antrasis Jurgio Karlono sūnus Jurgis, 25 m., jo žmona Judita, 28 m., ir dukrelė Jacenta, 1 m. Kiti du mirusiojo Jurgio Karlono sūnūs: Kazimieras, 18 m., ir Petras, 15 m. Kartu gyveno Leikauskas Juozas, Motiejaus, 51 m., su žmona Kotryna, 46 m., bei dukterimis Marijona, 14 m., ir Ieva, 5 m., taip pat Juozo Leikausko brolis Jonas, 31 m.;

Kašėta Kristupas, Mykolo, miręs 1838 m. Jo augintinis Keršys Adomas, Mykolo, 31 m., persikėlęs į Varėną. Nesantuokinis Mateušas Neviadomskis miręs 1840 m. Dūmė šeiminkavo Seliuta Stanislovas, Tomo, 28 m.; jo žmona Petronėlė, 36 m., dukterys Petronėlė, 8 m., ir Agota, 6 m., bei posūnis Tamulevičius Domininkas, Stanislovo, 10 m.;

Sčesnulevičius Jurgis, Bonaventūros, 43 m., persikėlęs į Girežerį, o jo sūnus Stanislovas mirė 1842 m. Dūmė šeiminkavo Jurgio svainis (žmonos brolis) Petrauskas Tomas, Pranciškaus, 46 m.; jo žmona Agota, 38 m.;

Karpavičius Kazimieras, Motiejaus, miręs 1838 m.; žmona Ona, 64 m.; jų sūnus Jonas, 33 m., Jono žmona Kristina, 30 m., sūnus Jonas, 7 m., dukterys Ona, 13 m., ir Kristina, 3 m.;

Leikauskas Martynas, Domininko, 47 m., persikėlęs į Barčius, o jo sūnus Tomas miręs 1840 m. Martyno brolis Domininkas miręs 1850 m. Likusi Domininko žmona Regina, 44 m., sūnus Jonas, 17 m., dukterys Marijona, 19 m., ir Kristina, 6 m. Gyveno antrasis jaunesniojo Domininko Leikausko sūnus Simonas, 33 m., su žmona Marijona, 32 m., bei sūnumis Jonu, 12 m., Jokūbu, 12 m., ir Aleksandru, 6 m.;

Vainilavičius Stanislovas, Tomo, 45 m., su žmona Ona, 41 m., sūnumis Jokūbu, 22 m., ir Tomu, 14 m., bei dukterimis Agota, 16 m., ir Kotryna, 10 m. Stanislovo brolis Jonas 1845 m. paimtas į areštantų kuopas;

Vainilavičius Martynas, Tomo, 53 m., su žmona Regina, 46 m., sūnumi Jokūbu, 20 m., ir dukra Marijona, 12 m.;

Petrauskas Jurgis, Pranciškaus, miręs 1847 m.; jo žmona Kotryna, 40 m., sūnūs Andrius, 23 m., Karolis, 19 m., ir Jonas, 14 m., bei dukros Marijona, 10 m., Rozalija,

7 m., ir Emilija, 4 m. Andriaus žmona Rozalija, 20 m. Jurgio Petrausko brolis Motiejus miręs 1850 m. Dūmė gyvenęs Šilanskas Simonas, Martyno, 52 m., su 25 m. sūnumi Vincentu persikėlęs į Marcinkonis. Kitas dūmo gyventojas – Staranavičius Jokūbas, Jono – miręs 1849 m., o jo sūnus Antanas persikėlęs į Jakėnus;

Leikauskas Jokūbas, Baltramiejaus, miręs 1848 m.; gyva Jokūbo žmona Kristina, 76 m.; pirmasis jų sūnus Mykolas, 54 m., šio žmona Marijona, 41 m., jų sūnus Jonas, 19 m., ir dukterys – Marijona, 14 m., Kristina, 8 m., Ona, 6 m. Antrasis Jokūbo sūnus Petras, 31 m., jo žmona Ieva, 24 m., jų dukterys Ieva, 5 m., ir Kotryna, 3 m. Trečiasis Jokūbo sūnus Motiejus, 26 m., jo žmona Agota, 21 m., ir dukrelė Petronėlė, 1 m.;

Radzevičius Jokūbas, Motiejaus, 46 m., žmona Marijona, 53 m.; sūnus Andrius 1847 m. paimtas į rekrūtus. Kiti Jokūbo vaikai: sūnūs Juozas, 18 m., ir Kasparas, 5 m., bei dukterys Ona, 12 m., Darata, 8 m., ir Kristina, 5 m. Dūmė kartu gyvenęs Jurgis Sčesnulevičius, Martyno miręs 1839 m.;

Vaitkevičius Mykolas, Simono, 47 m., jo žmona Kristina, 41 m., sūnūs Petras, 25 m., ir Juozas, 3 m., bei dukterys Rozalija, 20 m., ir Cecilija, 7 m. Kartu gyveno Mykolo brolis Juozas, 44 m., su žmona Karolina, 30 m., ir dukrele Agota, 2 m.;

Valentukevičius Mateušas, Leono, 48 m., jo žmona Marijona, 60 m.; sūnus Baltramiejus 1850 m. paimtas į rekrūtus. Kiti Mateušo vaikai: Jonas, 19 m., ir Kotryna, 20 m. Dūmė dar gyveno dvi kitos šeimos: 1) Švedas Ignotas, Simono, 31 m., jo žmona Ieva, 30 m., sūnus Mateušas, 8 m., dukros Kotryna, 12 m., ir Kristina, 2 m. 2) Mateušas Kašėta, Motiejaus, 25 m., su žmona Rozalija, 26 m.;

Sčesnulevičius Kristupas, Martyno, 39 m., atsikėlęs iš Girežerio; jo žmona Kristina, 38 m., sūnūs Simonas (gimęs dar Girežeryje), 18 m., ir Mykolas, 15 m., dukros Regina, 10 m., ir Marijona, 4 m.

Neaišku, iš kur atsiradusi Jurgio Karlono, Motiejaus šeima. Motiejaus Karlono sodžiuje ligtol lyg ir nebuvo: arba jis ankstesniuose sąrašuose kur nors praleistas, arba jo sūnus Jurgis atkeltas iš kito kaimo.

Činšas (mokestis dvarui pinigais) ne ką palengvino valstiečių būkle. Prašymus bei skundus jie rašė ir toliau. Sumažinti mokesčius Vilniaus valstybės turtų rūmų valstiečiai prašė 1850 m. balandžio 8 d. Svarbiausia nepakeliamų mokesčių priežastis – nederlingos žemės. Prašymas buvo persiųstas Valstybės turtų ministerijon į Peterburgą. Ministerijos 2 departamentas balandžio 28 d. nurodė Vilniaus rūmams ištirti reikalą ir pranešti valstiečiams, kad apie rezultatus bus informuoti vėliau. Dėl didelių mokesčių valstybės turtų Trakų apygardos viršininkui Varėnos dvaro valstiečiai skundėsi 1850 m. gruodžio 30 d. ir 1851 m. vasario 24 d. Jie prašė piniginę duoklę sumažinti penktadaliu, o mokestį už bites iš mokesčių inventoriaus visiškai išbraukti.

Nuo didelių lietu 1851 m. birželio mėnesį ištvinio Merkio, Grūdės, Ūlos, Varėnės, Beržupio ir Uosupio upės. Kaimų prie jų žmonės liko be daržovių – burokų, kopūstų ir bulvių. Tuo tarpu pas valstiečius buvo apgyvendinti kariuomenės daliniai – Prūsijos princo Karolio pulko 3-io bataliono ir mokomųjų būrių kareiviai,

nors maisto trūko savo šeimoms. Be to, kareiviai savo reikmėms ėmė valstiečių mal-
kas. Valstybės turtų Trakų apygardos valdyba rugsėjo 13 d. prašė Vilniaus valstybės
turtų rūmų atleisti valstiečius nuo prievolės išlaikyti kareivius. Rūmai spalio 11 d.
sutiko prašymą patenkinti. Tačiau Vilniaus civilinis gubernatorius spalio 18 d. atsi-
sakė tai pripažinti: atseit, kareivių išlaikymą patvirtinusi aukštesnioji vadovybė, be
to, batalionas greitai turėtų išvykti.

Vilniaus valstybės turtų rūmams valstiečiai skundėsi 1853 m. sausio 26 d., o
rugpjūčio 8 d. Varėnos kaimo bendruomenės visuotiniame susirinkime patvirtintas
skundas prieš Varėnos seniūną Kazimierą Poškų, nes jo „santykiai su dvarininku
Chmelevskiu ir žydais, kuriems, nusizengiant įstatymams, leista gyventi bendruo-
menėje prie smuklių, buvo kenksmingi bendruomenei“. Kartu valstiečiai dar kartą
prašė sumažinti mokesčius. Tarp skundą pasirašiusių buvo ir Mergežerio gyven-
tojai. Vėliau, po dvaro iliustracijos, dėl padidėjusių mokesčių valstiečiai skundėsi ne
kartą.

Matininkas Mikuličius 1855 m. ir 1856 m. parengė Varėnos valstybinio dvaro
geografinius inventorius. Jiedu panašūs. Pagal abu inventorius Mergežeryje esama
po 29 valdas: po 17 valstiečių kiemų, po septynis kampininkų kiemus ir po penkis
atsarginius sklypus (Valstybės turtų ministerijos 2-ojo departamento 1853 m. pa-
tvirtintame Varėnos dvaro iliustracijos projekte Mergežeryje buvo net 693 dešimti-
nės atsarginės žemės).

16 valstiečių valdė po 100 dešimtinių ariamos žemės bei po 5 deš. pievų. Ariama
žemė buvo 15-oje rėžių, pievos – 5-iuose sklypuose. Kiekvieno tų valstiečių sody-
binai sklypai buvo po 1,80 ar 1,79 deš. Tik Jonas Leikauskas, Domininko valdė 0,90
deš. sodybinį sklypą, 50 deš. ariamos žemės 15-oje rėžių ir 2,50 deš. pievų 2-juose
sklypuose. Vieno kampininko sodyba su daržu užėmė 0,50 deš. Atsarginiai skly-
pai tokio pat dydžio. Visos sodybos užėmė 35,64 deš. žemės (pastatai – 22,30 deš.),
ariamos buvo 1650 deš., šienaujamų pievų – 82,50 deš.; ganyklos dvejopos: pievi-
nės – 216,20 deš., balos – 93,44 deš.; miškas – 1217,79 deš., nenaudinga žemė –
146,67 deš. Be to, 0,16 deš. teko kapinėms, 35,82 deš. keliams ir 9,23 deš. upėms:
Viršuderėžnytis užėmė 8,81 deš., o Viršukrokšlis 0,42 deš. Ežerai: Ilgis – 17,25 deš.,
Ožerinis (Mergežeris) – 4,11 deš.

Smuklė užėmusi 1,94 deš. sklypą (kitur sklypo dydis tik 0,94 deš., smuklės sta-
tinių vertė 4 rub., o metinės pajamos 40 rub.; pagal Varėnos dvaro 1849 m. laikinąjį
inventorių smuklės metinės pajamos buvo 30 rub.). Per varžytines 1854 m. rugpjū-
čio 3 d. smuklė išnuomota 12-kai metų. Žydas, matyt, smuklininkas, laikinai nuo-
mojo 2,50 deš. atsarginį sklypą.

Kaimui iš viso priskirta 3464,34 deš. žemės. Maždaug šeštadalis žemės buvo
kitapus suprojektuotos geležinkelio linijos. Tačiau pasak Varėnos dvaro iliustracijos
1856 m. vasario 9 d. žinių, Mergežeriui iš viso priklausė 3461,46 deš. žemės, iš jos
2418,02 deš. ariamos, pievų bei ganyklų ir 1043,44 deš. miško. Taigi žinios nevie-
nodos.

Palyginę 1850 m. papildomos revizijos žinias su 1855 m. inventoriumi, Mergežeryje randame nemažų pasikeitimų. Pagal inventorių nelikę Baltramiejaus Kašėtos ir Baltramiejaus Vaičiulyno dūmų. Vietoj Adomo Kašėtos šeimininkavo sūnus Jokūbas, o vietoj Petro Kašėtos – anūkas, Motiejaus sūnus Kristupas (gal Kazimieras?). Baltramiejaus Miškinio ūkyje tvarkėsi giminaitis Tomas Miškinis, Jurgio; vietoj Mateušo Valentukevičiaus – anūkas, į rekrūtus paimto sūnaus Baltramiejaus sūnus Jurgis. Martyno Vainilavičiaus kiemo šeimininkas – sūnus Jokūbas, Kazimiero Karpavičiaus – sūnus Jonas, Jurgio Karlono – sūnus Motiejus, Tomo Siaurusevičiaus – sūnus Vincas, Jokūbo Leikausko – sūnus Mykolas. Martyno Leikausko ūkį perėmęs jo brolio Domininko sūnus Jonas, o Stanislovo Seliutos – Kazimieras (ar Juozas?) Budėnas. Baltramiejaus Karlono ūkyje šeimininkavo sūnus Jonas.

Permainų būta daržininkų (kampininkų) valdose. Simono Makselės ūkelis neva visai tuščias, o Jokūbo Delambausko (Golombavičiaus?) ūkelyje gyveno jo žmona Marijona. Simonas Leikauskas, Domininko persikėlęs į Mančiagirę. Kiti kampininkai: Tomas Petrauskas, Prano ir Jokūbas Radzevičius, Mateušo bei po 1850 m. atsiradę Benediktas Zapolskas, Kazimiero ir kareivio žmona Kristina Dvareckienė. Apie tą laiką dar buvęs kampininkas Juozas Leikauskas. Be to, 1856 m. inventoriuje kampininku įrašytas Juozas Sčesnulevičius, Bonaventūros.

Mykolas Leikauskas, Jokūbo, apie 59 m. vyras, 1855 m. norėjo paimti valdyti 105 dešimtinių atsarginį žemės sklypą Rozgaitiškių (Akmens) palivarke. Leikausko darbo jėga: 4 vyrai ir 4 moterys, 1 arklys ir 2 jaučiai.

Bematuodami Varėnos dvaro žemes ir berengdami jų inventorius, du matininkai čia mirė: 1855 m. rugpjūčio 25 d. po trijų savaičių šiltinės karštligės su šiuo pasauliu atsisveikino matininkas Derevinskis, o 1858 m. liepos 26 d. mirė Mikuličius. Po pastarojo mirties valstiečiai skundėsi dėl jiems nenaudingo žemių paskirstymo. Retas atvejis pasitaikė 1859 metais – valdžia užstojo valstiečius: Rusijos Valstybės turtų ministerijos Miškų departamentas birželio 3 d. perspėjo Vilniaus valstybės turtų rūmus, kodėl šie nevykdė kelių 1854 m. ir vėliau išleistų nurodymų ir ėmė iš Varėnos dvaro valstiečių mokesčius už dreves.

Įdomių žinių apie Mergežerio gyventojus esama Varėnos kaimo bendruomenės 1858 m. gegužės 2 d. revizijos sąrašė. Sodžiuje buvo 25 kiemai:

Vaičiulyno Baltramiejaus našlė Rozalija, 71 m., ir jų duktė Ona, 35 m.;

Vainilavičius Martynas, Tomo miręs 1855 m.; ūkio galva buvo 27 m. Martyno sūnus Jokūbas; kiti kiemo gyventojai: Martyno žmona Regina, 54 m., ir duktė Marijona, 20 m.; Jokūbo žmona Agota, 30 m., jų sūnus Simonas, 5 m., ir duktė Ieva, 2 m.;

Vainilavičius Stanislovas, Tomo, 52 m., žmona Ona, 49 m., sūnus Jokūbas, 29 m., ir Jonas, 27 m., dukros Kotryna, 18 m., ir Jadvyga, 10 m., Jokūbo žmona Rozalija, 30 m.;

Karpavičius Jonas, Kazimiero su žmona Kristina, 38 m., sūnumi Jonu, 14 m., bei dukromis Ona, 21 m., Kristina, 11 m., ir Brigita, 3 m.; kiemo galvos motina Ona, 72 m.;

Leikauskas Jonas, Domininko, 24 m., su motina Regina, 52 m., seserimis Marijona, 27 m., ir Kristina, 14 m.; Jono žmona Kristina, 24 m.; Jono dėdė Simonas Leikauskas, Domininko, 40 m., su žmona Marijona, 40 m., sūnumis Jonu, 19 m., ir Aleksandru, 13 m. (sūnus Jokūbas mirė 1857 m.);

Kašėta Liudvikas, Lauryno su motina Regina, 54 m.; Liudviko dėdė Jokūbas Kašėta, Adomo, 38 m., su žmona Agota, 38 m., sūnumis Jonu, 17 m., ir Pranu, 13 m., bei dukromis Marijona, 18 m., ir Ona, 9 m.;

Kašėta Kazimieras, Motiejaus (atrodo, Kazimieras 1850 m. klaidingai užrašytas Kristupu), 38 m., jo broliai Kristupas, 19 m., ir Juozas, 17 m., sesuo Kotryna, 18 m.;

Staranavičius Andrius, Kazimiero su žmona Marijona, 35 m., bei dukromis Marijona, 5 m., ir Barbora, 2 m. (sūnus Vincas mirė 1851 m.); Andriaus broliai: Kazimieras ir Jonas, 1852 m. paimtas į rekrūtus; sesuo Petronėlė, 26 m.;

Miškinis Pranas, Baltramiejaus, 25 m., su žmona Marijona, 25 m., ir dukterimi Tekle, 1 m.; Prano brolis Baltramiejus, 19 m., bei seserys Agnieška, 16 m., Kristina, 14 m., ir Julija, 9 m.; Prano ir Baltramiejaus giminaičiai: Tomas Miškinis, Jurgio, 50 m., jo žmona Regina, 44 m., sūnūs Martynas ir Petras, 15 m., dukros Kotryna, 22 m., ir Marcijona, 14 m.;

Siaurusevičius Vincas, Tomo, 29 m., su motina Regina, 49 m.; Vinco seserys Kristina, 24 m., ir Kotryna, 20 m.; Vinco žmona Ieva, 36 m., jų dukros Elena, 4 m., ir Agnieška, 2 m.; Vinco broliai Kristupas, 28 m., ir Jurgis, 16 m., Kristupo žmona Morta, 26 m. (Vinco dėdė Baltramiejus Siaurusevičius, Jokūbo mirė 1851 m.);

Karlonas Baltramiejus, Ignoto mirė 1858 m.; gyveno jo žmona Rozalija, 48 m.; sūnūs: Martynas, 1854 m. paimtas į rekrūtus, Jonas, 19 m., ir Kasparas, 15 m.; Baltramiejaus brolis Kazimieras su žmona Marijona, 28 m., ir dukra Marijona, 1 m.;

Valentukevičius Jurgis, Baltramiejaus, 61 m., su žmona Ona, 54 m., ir sūnumi Petru, 35 m.; sūnus Steponas 1854 m. paimtas į rekrūtus; dukros Magdalena, 18 m., ir Rozalija, 15 m.; Petro žmona Justina, 30 m., ir duktė Elžbieta, 1 m.;

Leikauskas Mykolas, Jokūbo, 62 m., su žmona Marijona, 48 m., sūnumis Jonu, 19 m., ir Karoliu, 6 m., bei dukterimis Kristina, 15 m., Kotryna, 6 m., ir Margarita, 2 m.;

Leikauskas Petras, Jokūbo su žmona Agota, 24 m., ir sūnumi Florijonu; Petro dukterys iš 1-osios žmonos – Ieva, 12 m., ir Kotryna, 10 m.; Petro brolis Motiejus, 33 m., su žmona Agota, 28 m.;

Karlonas Jurgis, Jurgio su žmona Jadvyga, 35 m., ir dukra Karolina, 5 m.; Jurgio broliai Motiejus, 35 m., Kazimieras, 1854 m. paimtas į rekrūtus, ir Petras, 22 m.; Motiejaus žmona Agota, 31 m., ir jų dukros: Agota, 6 m., ir Karolina, 3 m.; kieme gyvenęs Juozas Leikauskas, Motiejaus 1857 m. nežinia kur išbėgęs, likę jo brolis Jonas ir Juozo žmona Kotryna, 53 m., su dukterimi Ieva, 12 m.;

Saliuta (Seliuta?) Stanislovas, Tomo miręs 1852 m.; kieme šeiminkavo posūnis Domininkas Tamulevičius, Stanislovo su dukterimis Petronėle, 15 m., ir Agota, 13 m., bei broliu Juozu, 9 m.; kartu gyveno Juozas Budėnas, Juozo (gal Kazimiero?), 24 m., ir Juozo Budėno (kurio?) žmona Petronėlė, 43 m.;

Petrauskas Andrius, Jurgio, 30 m., su motina Kotryna, 47 m., ir žmona Rozalija, 27 m., bei dukra Kotryna, 3 m.; Andriaus broliai: Karolis, 1854 m. paimtas į rekrūtus, ir Jonas, 21 m., bei seserys Marijona, 18 m., ir Emilija, 12 m.;

Sčesnulevičius Kristupas, Martyno, 46 m.; jo sūnūs: 18-metis Simonas 1854 m. paimtas į rekrūtus, Mykolas, 22 m., ir Mykolas, 10 m. (? antrasis Mykolas turėtų būti Motiejus); Kristupo dukterys Regina, 17 m., ir Marijona, 11 m.; vyresniojo Mykolo žmona Marijona, 19 m. (Kristupo žmona nepaminėta, gal jau mirusi);

Vaitkevičius Mykolas, Simono, 54 m., su žmona Kristina, 24 m.; Mykolo sūnūs iš 1-osios žmonos: Petras, 32 m., ir Juozas (mirė 1851 m.); dukros iš 1-osios žmonos: Rozalija, 27 m., ir Cecilija, 14 m. Mykolo brolis Juozas persikėlęs į Smalninkų kaimą;

Makselė Simonas, Mateušo miręs 1854 m.; gyveno jo žmona Regina, 71 m.; 38 metų jų sūnus Jonas 1852 m. kažkur išbėgęs, o Simonas (28 m.) 1854 m. paimtas į rekrūtus; gyveno trečiasis sūnus Mykolas, 27 m.;

Delanbavičius Jokūbas, Motiejaus mirė 1854 m.; kieme gyveno jo trečioji žmona Ona, 43 m., su dukterimi Elena, 9 m., 2-osios žmonos duktė Peteronėlė, 19 m., ir 1-osios žmonos sūnus Jokūbas su žmona Marijona, 33 m.; 2-osios žmonos sūnus Jonas 1854 m. paimtas į rekrūtus;

Petrauskas Tomas, Prano miręs 1857 m.; likusi jo žmona Agota, 45 m.;

Valentukevičius Tomas, Leono nežinia kur išbėgęs 1852 m.; kartu išbėgo ir žmona Marijona su dukra Kotryna; sūnus Baltramiejus 1850 m. sugrąžintas iš rekrūtų, tačiau 1854 m. į rekrūtus paimtas sūnus Jonas. Kieme gyveno Ignotas Švedas, Simono, 38 m., su žmona Ieva, 37 m., bei dukterimis Kotryna, 19 m., ir Marijona, 7 m.; Švedo sūnus Mateušas mirė 1853 m. To paties kiemo gyventojas Mateušas Kašėta, Motiejaus 1855 m. paimtas į rekrūtus; likusi Mateušo žmona Rozalija, 33 m., ir dukrelė Rozalija, 3 m.;

Radzevičius Jokūbas, Motiejaus mirė 1856 m.; likusi jo žmona Marijona, 60 m., sūnūs Juozas ir Kasparas, 1855 m. paimtas į rekrūtus; dukros Ona, 19 m., Darata, 15 m., ir Kristina, 12 m. Kieme gyvenęs Juozas Zenkevičius, Kasparo mirė 1856 m., likusi jo žmona Marijona, 34 m.;

Narkevičius Mykolas, Juozo išbėgęs 1854 m.; kieme gyveno Jonas Keršys, Motiejaus, 40 m., su žmona Ona, 24 m., bei dukromis Marcelė, 6 m., ir Tekle, 4 m.

Sunkus likimas tekdavo vyrams, rekrūtais atsidūrusiems ano meto rusų kariuomenėje. Mat ji komplektuota klasiniu principu: kareiviai – iš valstiečių ir kitų apmokestinamų luomų, karininkai – iš bajorų. Kaip matėme, net 8 Mergežerio vyrai paimti į rekrūtus 1854 metais. Tuo metu vyko Krymo karas – Rusijos karas su Didž. Britanijos, Prancūzijos, Turkijos ir Sardinijos koalicija. Mateušas Kašėta, Motiejaus 1855 m. išeidamas paliko žmoną ir tikriausiai dar negimusią dukrelę (laimei, iš kariuomenės M. Kašėta sugrįžo).

Per 13-ąjį eilinį ypatingąjį rekrūtų ėmimą 1855 m. birželio 10-28 d. iš Varėnos bendruomenės valstybinių valstiečių paimti apie 25 vyrai. Sąrašė rekrūtų kaimai ne-

nurodyti, tačiau aišku, kad Jonas Karlonas, Baltramiejaus buvo iš Mergežerio, kaip ir Simonas Makselė, Simono, 1854 m. greičiausiai nepaimtas.

Pagal caro 1864 metų rugsėjo 23 d. ir spalio 9 d. manifestus iš 1000 gyventojų, buv. valstybinių valstiečių, 1865 metais turėjo būti paaimami 6 rekrūtai. Iš Varėnos kaimiškosios bendruomenės rekrūtus rinko Trakų apskrities rekrūtų ėmimo komisijos Daugų rekrūtų nuovada. Nors tuo metu tarnyba jau buvo sutrumpinta iki 20 metų (kadaise reikėdavo tarnauti iki gyvos galvos, o 1793-1834 m. – 25 metus), tačiau palydos į rekrūtus vis tiek prilygo laidotuvėms. Negana to, kaimas privalėdavo sudėti pinigų rekrūto mundiruotei ir maistui bent tarnybos pradžioje. Jeigu kam nors ir pasisekdavo gyvam sugrįžti į gimtinę, tai reikėdavo tenkintis kamininko dalia, nes jis jau būdavo išbrauktas iš ūkio valdytojų tarpo, senyvam žmogui tekdavo glautis prie artimųjų arba elgetauti.

Europoje 1842-1862 metais siautė III choleros pandemija. Baisi liga 1852 m. buvo pasiekusi ir Trakų apskritį, tačiau apie nelaimę mūsų apylinkėse žinių neturime. Trakų apskrityje 1858 m. rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais cholera sirgo žmonės Punioje: 2 valstiečiai (vyras ir moteris) ir 7 žydai (2 vyrai ir 5 moterys); mirė viena valstietė ir dvi žydės.

Pasak Varėnos dvaro iliustracijos inventoriaus ir Vilniaus valstybės turtų rūmų 1859 m. surašymo, Mergežeryje vieno ūkio pastatai ir sodybinis sklypas užėmė 0,94 dešimtinės. Ūkio pastatai įvertinti 4 rub., ūkio pajamos per metus – 41 rub. 7 kap. Iki iliustracijos buvo 5 daržų sklypai, po iliustracijos – 8. Tačiau per 1859 m. balandžio 28 d. surašymą patikslinta, jog iliustracijos žinios, kad kaime buvę net 28 valstiečių ūkiai, nėra teisingos.

Per kontrolinę iliustraciją rasta, kad trys sklypų savininkai – Juozas Petrauskas, Prano, Mateušas Valentukevičius, Leono ir Jokūbas Radzevičius, Motiejaus – mirę, o jų sklypai buvo tušti. Anot kaimiečių 1859 m. rugpjūčio 23 d. susirinkimo nutarimo, sodžiuje buvo 2,50 deš. atsarginės žemės, iš kurios metinės pajamos sudarytų 2 rub. 98 kap.

Prie Ūlos upės netoli Zervynų Mergežeriui priklausė 16,17 dešimtinės pavarais vandens užliejamų pievų, o prie Derežnos (orig. Viršuderėžnyčio) upelio – 66,33 deš. prastų balotų pievų. Kaimo smuklės pastatas dėl senumo buvo visiškai sunykęs. Varėnos dvaro 1856 m. bendrajame plane kaip Mergežeriui priklausanti žemė pažymėti nedideli ploteliai tarp Girežerio žemių: du paupio sklypeliai žemiau Derežnos ištakų netoli dabartinio geležinkelio ir vienas sklypas prie Žiezuliavočio šaltinio ištakų.

Per Varėnos dvaro kontrolinę iliustraciją Mergežeryje suformuota 16,5 valstiečių sklypų (valdų). Sodybinė žemė užėmė 31,14 deš., ariama žemė – 1650 deš., pievos – 16,17 deš. ir 66,33 deš. Buvo 1 kareivio sklypelis (0,50 deš.) ir 4 deš. atsarginės žemės. Visa kaimo žemė buvo 1875, 39 deš. Tiesiamam Sankt Peterburgo-Varšuvos geležinkeliui paimta 27,10 deš. kaimo žemės. Iš Martyno Vainilavičiaus paimti du sklypai ariamos žemės – 0,67 ir 1,28 deš. Dar 18,57 deš. ariamos žemės paimta iš 9-nių kitų mergežeriškių: Stanislovo Vainilavičiaus, Tomo, Jono Karpavičiaus, Ka-

zimiero, Jono Leikausko, Domininko, Jokūbo Kašėtos, Adomo, Kazimiero Kašėtos, Motiejaus, Andriaus Staranavičiaus, Kazimiero, Tomo Miškinio, Jurgio, Vinco Siaurusevičiaus, Tomo ir Baltramiejaus Karlono, Ignoto. Daugiausia, net 8,57 deš., paimta iš V. Siaurusevičiaus. Be to, geležinkeliui paimta dar 4,86 deš. Mergežerio miško bei 1,72 deš. nenaudojamos žemės.

Beje, Vyriausioji Rusijos geležinkelių bendrovė 1858 m. lapkričio 29 d. (gruodžio 11 d.) patvirtino Lentvario-Mergežerio ruožo projektą. Tik vėliau ruožo galutinis punktas pavadintas Varėna, ir naujai atidaryta stotis davė pradžią dabartiniam rajono centrui, nors prie stoties besikūrusi gyvenvietė iki 1915 m. rudens vadinta Privetka. Pasivadinti Mergežeriu Varėnai nebuvo lemta.

Per kontrolinę iliustraciją 1859 m. valstiečiams skirtas žemės valdas, dokumentuose vadinamas sklypais (rus. участок, vėliau надел) žmonės vadino valakais. Tačiau tikrų valakų, kaip daug kur kitur Lietuvoje (beveik po 22 ha), mūsų sodžiuose nebuvo. Dar daugiau, Mergežeryje, Girežeryje ir Moliadugnyje tie „valakai“ buvo nevienodi: jų dydį lėmė kaime buvusių ūkų skaičius ir visam kaimui priklausiusios žemės plotas. Panaikinus baudžiąvą, valstiečių turima žemė vadinta skirtine žeme.

Prisiminimas apie žemės valdų skyrimą ilgam laikui išliko žmonių atmintyje, kartais virsdamas net šeimos ar giminės legenda. Antai pasak pusbrolių Algirdo ir Martyno Vainilaičių, kai buvo dalinama Varėnos dvaro žemė, jos „valaką“ gavo jų prosenelis. Anot A. Vainilaičio, proseneliui Jokūbui tuomet buvę tik 18 metų, ir kaimynai prieštaravo, kad jam žemė būtų paskirta: per jaunas, nevedęs, neįstengs sumokėti mokesčių. Tačiau jaunuolis bičiuliavęsis su matininku, ir tas savo sėbro nenuskriaudęs. Tačiau jokių dvaro dalybų, kaip per žemės reformas XX a., nebuvo. Kai buvo baigta dvaro kontrolinė iliustracija ir 1859 m. patvirtintos sodžiaus žemės valdos, taigi dar iki baudžiąvos panaikinimo, Jokūbas Vainilavičius turėjo apie 28 metus, buvo vedęs, turėjo vaikų (tarp jų vieną sūnų – Simoną) ir valdė prieš ketverius metus mirusio tėvo Martyno ūkį.

Po baudžios

1861 m. vasario 19 (kovo 3) dieną paskelbtas caro Aleksandro II manifestas apie baudžios panaikinimą Rusijoje. Mergežerio kaimo valstiečiai 1867 m. balandžio 28 d. kreipėsi į Vilniaus liustracijos komisiją su prašymu, kurį pasirašė bendruomenės seniūnas Jonas Vainilavičius. Mergežeriškai prašė sumažinti žemės mokestį – žemės nederlingos, o už sklypą reikėjo mokėti 13 rub. – arba perkelti į geresnes žemes, pvz., į anksčiau Merkinės dvarui priklausiusią Ilgio fermą (palivarką).

Ar seniūnas Jonas Vainilavičius ir buvęs Varėnos valsčiaus raštininkas Jonas Vainilavičius yra tas pats asmuo? Ne, valsčiaus raštininkas, 1845 m. paimtas į areštantų kuopas, dingo be žinios. Seniūnas – tai raštininko brolio Stanislovo sūnus, gimęs apie 1831 metus. Palyginę abiejų Vainilavičių raštus aiškiai matome rašysenų skirtumus. Be to, valsčiaus raštininkas savo vardą ir pavardę rusiškai rašė Янъ Воыниловичъ, o seniūnas – Иванъ Войниловичъ. Iš kur seniūnas išmoko rašyti? Greičiausiai vaikystėje iš dėdės, valsčiaus raštininko, būdamas 10-12 metų berniūktis. Seniūnas J. Vainilavičius taipogi rašė ar pasirašinėjo raštus ne tik už savo kaimynus, bet ir už kitus neraštingus žmones. Pavyzdžiui, 1869 m. kovo mėn. jis pasirašė už 6-is beraščius Salovartės valstiečius.

Rimtus reikalus svarstė 1867 m. gegužės 10 d. susirinkusi Mergežerio kaimo bendruomenė. Kaimiečiai peržiūrėjo kampininkų, atitarnavusių kareivių bei didelių šeimų sąrašą ir nutarė kai kuriuos gyventojus sušelpiti žeme. Nutarta Mergežeryje skirti visą sklypą (valdą) Kazimierui Kašėtai ir pusę sklypo Motiejui Karlonui. Po pusę sklypo turėjusiems Jonui Leikauskui, Domininko, Mykolui Leikauskui, Jokūbo ir Petruui Leikauskui, Jokūbo nutarta pridėti po kitą pusę. Po pusę sklypo skirti kampininkams Ignotui Švedui, Simono ir Benediktui Zapolskui, Kazimiero, daržus – Jurgiui Seliutai ir Jurgiui Dvareckui. Atskirus daržus nutarta skirti ir atitarnavusiems kareiviams bei kareivių žmonoms: Mateušui Kašėtai, Simonui Siaurusevičiui, Viktorijai Petrauskienei, Kotrynai Makselienei ir Kristinai Karlonienei.

Nutarta prašyti liustracijos komisijos patikrinti visus sodybinius sklypus bei pievas ir padalinti juos ūkininkams po lygiai pagal jų kokybę, nes turimose valdose buvo ūkininkavimui visiškai netinkamos žemės; sumažinti duoklę valdžiai, nes dėl prastų pievų ūkininkai negali išsėti gyvulių, o atidavus duoklę iš derliaus ariamoje žemėje, kurioje sėjami tik rugiai ir grikliai, mažai kas lieka pragyvenimui. Todėl Mergežerio kaimo bendruomenės gyventojus geriausiai būtų perkelti į Merkinės dvaro žemes Ilgio viensėdijoje. Susirinkime dalyvavo Mergežerio, Moliadugnio ir Girežerio 27 beraščiai valstiečiai. Kryželius pabrėžė 18: Jokūbas Vainilavičius, Jonas Karpavičius, Jonas Leikauskas, Jokūbas Kašėta, Kazimieras Kašėta, Andrius Stara-

navičius, Pranas Miškinis, Vincas Siaurusevičius, Mykolas Vaitkevičius, Antanas Sčesnulevičius, Tomas Paulauskas, Motiejus Naujalis, Petras Dvareckas, Antanas Naujalis, Jonas Miliauskas, Tomas Miliauskas, Benediktas Miškinis ir Martynas Miškinis. Už juos visus ir save pasirašė seniūnas Jonas Vainilavičius.

Dėl perkėlimo į kitas vietas – Merkinės dvaro Ilgio fermą ar Kaniūkų palivarką (už Žilinių, dabar Jakėnų seniūnija) – mergežeriškiai kreipėsi ir į Vilniaus gubernatorių (ar kreipėsi tik jie vieni neaišku, nes archyvo byloje nėra prašymo originalo). Kaimiečių vardu Mykolo Vaitkevičiaus ir Jono Karpavičiaus rašytą prašymą gubernatoriaus kanceliarija 1867 m. liepos 13 d. persiuntė Vilniaus valstybės turtų rūmų valdybai. Rūmai savo ruožtu prašymą liepos 29 d. persiuntė Vilniaus kontrolinės liustracijos komisijai. Pastaroji rugpjūčio 12 d. rūmams atsakė, kad gubernatoriaus patvirtintu raštu Ilgio ferma paskirta apgyvendinti rusų kilmės asmenims; gi Kaniūkų fermos viena dalis atiduota vietos girininkijai, o kitoje taipogi numatyta apgyvendinti rusus. Be to, pagal Valstybės turtų ministerijos buv. 2-ojo departamento 1864 m. lapkričio 10 d. potvarkį persikėlimams nutraukta mokėti pašalpas, o be jų mergežeriškiai, jeigu ir būtų galimybė, niekur keltis nesutiko.

Liustracijos komisijos išvadą mergežeriškiams asmeniškai paskelbęs pats komisijos pirmininkas N. Solodovnikovas, o 1867 m. spalio 12 d. apie tai pranešta gubernatoriui. Taigi iš persikėlimo į kitas žemes nieko neišėjo. Nebuvo sumažinta ir duoklė.

Pagal 1867 m. birželio 10 d. patikrinimo duomenis Mergežeryje buvo tokie ūkių valdytojai valstiečiai: 1) Jokūbas Vainilavičius, Martyno; 2) Stanislovas Vainilavičius, Tomo; 3) Jonas Karpavičius, Kazimiero; 4) Jonas Leikauskas, Domininko; 5) Jokūbas Kašėta, Adomo; 6) Kristupas Kašėta, Motiejaus; 7) Andrius Staranavičius, Kazimiero; 8) Juozas (o gal Tomas?) Miškinis, Jurgio; 9) Vincas Siaurusevičius, Juozo (klaida – turėtų būti Tomo); 10) Jonas Karlonas, Baltramiejaus; 11) Jurgis Valentukevičius, Baltramiejaus; 12) Mykolas Leikauskas, Jokūbo; 13) Petras ir Motiejus Leikauskai, Jokūbo; 14) Motiejus Karlonas, Jurgio su žentu Jonu Pigaga; 15) Jonas Budėnas, Juozo; 16) Kristupas Sčesnulevičius, Martyno; 17) Mykolas Vaitkevičius, Simono.

Buvo 6 kamininkai daržininkai: 1) Ignotas Švedas su 6 šeimos nariais (3 vyrais ir 3 moterimis), laikęs 3 darbinius gyvulius; 2) Jonas Keršys su žmona, laikęs 1 darbinį gyvulį, tačiau jau senokai gyvenęs Rozgaitiškių (Akmens) palivarke; 3) Jurgis (orig. Jegoras) Seliuta su žmona, darbinių gyvulių neturėjo; 4) Jurgis (orig. Jegoras) Dvareckas, kurio šeimoje buvo 2 vyrai ir 1 moteris; 5) Benediktas Zapolskas, šeimoje 4 vyrai ir 2 moterys; 6) Motiejus Tamulevičius su žmona.

Atitarnavę kareiviai: 1) Mateušas Kašėta; 2) Simonas Siaurusevičius. Kareivių žmonos: 1) Viktorija Petrauskienė; 2) Kristina Karlonienė; 3) Kotryna Makselienė; 4) Kristina Dvareckienė.

Kaime tuo metu iš viso buvo 192 gyventojai. Iš jų tarnavo dvaruose ar pas kitus ūkininkus: valstiečių – 17, kamininkų – 7. Per 17 metų nuo 1850 m. sodžiaus gyventojų skaičius padidėjęs 13 žmonių.

Mergežerio kaimo bendruomenė dar kartą prašė vilniškės tikrinimo komisijos iš naujo įvertinti smėlėtas jų kaimų žemes ir sumažinti duoklę. Kadangi šienaujamos pievos labai prastos, o ir tų maža, todėl prašė skirti pievų iš laisvų plotų prie Dzegciorių kaimo. Už visus beraščius kaimiečius jų prašymu pasirašė moliadugniškis Kristupas Miškinis ir bendruomenės seniūnas Jonas Vainilavičius. Dėl pievų prie Dzegciorių prašytojams irgi atsakyta neigiamai.

Ignotas Švedas ir Bernardas Zapolskas greitai apsigyveno Mitraukoje. Šis kaimas pagal Varėnos dvaro kontrolinės iliustracijos projektą įkurtas 1864 m. buv. Varėnos fermos (palivarko) vietoje, skyrus jam 379,16 deš. žemės. Kaime apgyvendinti buvę kamininkai ir atitarnavę kareiviai. Gavę Mitraukoje žemės, I. Švedas ir B. Zapolskas tapo ūkininkais. Panašiai čia įsikūrė moliadugniškis Kristupas Miškinis, Jurgio. Rozgaitiškių palivarko vietoje įkurtas Maskaukos kaimas. B. Zapolsko daržas Mergežeryje atiduotas kareivių žmonoms K. Makselienei ir K. Dvareckienei. Vėliau vienas Zapolskas iš Mitraukos į Mergežerį atsikėlė kaip šio kaimo žentas.

Šia proga trumpam sugrįžkime prie Varėnos, arba Lydos, palivarko. Jį 1771 m. įkūrė Mykolas Bžostovskis. Ties palivarku ištiesinus didelį upės vingį buvo pakeista Merkio tėkmė: žemiau Varėnės įtakos ir vėliau vadinto Kunigo kalno upei prakasta nauja vaga, o per pievą supiltas pylimas nuo kalno, nuo Varėnos miestelio prie tilto vedančiam keliui; anot Varėnos seniūnijos 1785 m. inventoriaus tiltas tuomet jau buvo. Perkapu vadinamas laukas liko kairiojoje Merkio pusėje. Varėnos dvaro 1855 m. geometriniame plane tiltas per Merkį nepavaizduotas, nors nuo miestelio atėjęs kelias palivarko statinius skelia į dvi dalis. Kairėje, prie Merkio senvagės, buvęs grūdų sandėlis ir degtinės bravoras bei namas bravoro vietininkui ir darbininkams. Dešinėje, labiau užstatytoje pusėje, – palivarko gyvenamasis namas ir įvairūs ūkiniai pastatai, skalbykla. Panaikinus baudžiąvą ir nugriovus palivarko statinius, jų vietoje suprojektuota Mitrauka.

Po 1861 m. reformos – baudžiąvos panaikinimo – buvo įvestas mokestis valstiečių reikalų tarpininkų įstaigoms išlaikyti. Pvz., 1869 m. Mergežeriui reikėjo mokėti 104 rub. 1 kap. tokio mokesčio, 1870 m. – 104 rub. 18 kap.

Girežeriškiai 1867 m. rugpjūčio 15 d. kolektyviai sutiko, kad jų kaime gyventų gerai elgęsis [Senosios] Varėnos žydų bendruomenei (kahalui) priklausęs Zelmanas Lučna. Žydas kaimo žemėje buvo pasistatęs trobesius. Susirinkimo protokolą su kaimiečiais pasirašė ir Mergežerio bendruomenės seniūnas J. Vainilavičius. Tačiau po kelių mėnesių girežeriškiai persigalvojo (gal juos kas įkalbėjo?): atseit, žydo gyvuliai darė nuostolius kaimiečių pasėliams. Žydas iš sodžiaus ilgainiui išsikraustė.

Beje, Senojoje Varėnoje žydai gausiai gyveno jau senokai. Ypač daug jų čia įsikūrė po XVIII a. pradžios maro. Pagal 1847 m. revizijos žinias miestelyje gyveno 158 žydų šeimos. Per pusšimtį metų žydų gerokai padaugėjo: 1897 m. gyventojų surašymo metu užfiksuota, jog iš 2624 Sen. Varėnos žmonių 1473 buvo žydai (Merkinėje atitinkamai 2580 ir 1900, Valkininkuose – 2619 ir 1126). Jeigu laikytume, kad šeimoje vidutiniškai buvo 7 žmonės, tai 1897 m. Senojoje Varėnoje gyveno maždaug 210 žydų šeimų.

Varėnos dvaro žemių paskirstymo aktą 1867 m. spalio mėn. nuo Mergežerio pasirašė Jonas Karpavičius, Jonas Vainilavičius, Jokūbas Kašėta, Kazimieras Kašėta, Andrius Staranavičius ir Pranas Miškinis. Tiksliau, pasirašė vienas J. Vainilavičius, o kiti tik dalyvavo aktą pasirašant.

1868 m. pradžioje Mergežeryje buvo tik 26 kiemai: 20 valstiečių, 2-jų atitarnavusių kareivių ir 4-rių kareivių žmonių. Atitarnavę kareiviai ir kareivių žmonos buvo tos pačios, kaip ir 1867 m. vasarą. Buvę kamininkai Jurgis Seliuta, Tomo ir Jurgis Dvareckas, Juozo jau ūkininkai, Motiejus Tamulevičiaus kiemo visai nėra. Atsiradę du nauji ūkininkai: Andrius Petrauskas, Jurgio anksčiau tikriausiai buvo praleistas, o Motiejus Sčesnulevičius, Kristupo – tai vienas iš 1858 m. sąrašė Mykolais užrašytų Kristupo sūnų.

Dar kitaip Mergežeris atrodė pagal 1870 m. kovo 11 d. sudarytą kaimiečių laikytų gyvulių sąrašą. Sodžiuje gyveno 27 šeimos; kamininkų jau nebelikę.

Buvo tokie ūkininkai: 1) Jokūbas Vainilavičius, Martyno; 2) Liudvikas Kašėta, Lauro; 3) Stanislovas Vaitkevičius, Juozo; 4) Jonas Karpavičius, Kazimiero; 5) Jonas Leikauskas, Domininko; 6) Jokūbas Kašėta, Adomo; 7) Kazimieras Kašėta, Motiejus; 8) Kazimieras Staranavičius, Kazimiero; 9) Domininkas Staranavičius, Andriaus; 10) Tomas Miškinis, Jurgio; 11) Pranas Miškinis, Baltramiejaus; 12) Vincas Staranavičius, Juozo; 13) Jurgis Siaurusevičius, Tomo; 14) Jonas Karlonas, Baltramiejaus; 15) Petras Valentukevičius, Jurgio; 16) Mykolas Leikauskas, Jokūbo; 17) Petras Leikauskas, Jokūbo; 18) Motiejus Leikauskas, Jokūbo; 19) Motiejus Karlonas, Jurgio; 20) Petras Karlonas, Jurgio; 21) Jonas Pigaga, Martyno; 22) Juozas Tamulevičius, Stanislovo; 23) Andrius Petrauskas, Jurgio; 24) Jonas Petrauskas, Jurgio; 25) Kristupas Sčesnulevičius, Martyno; 26) Mykolas Sčesnulevičius, Kristupo; 27) Mykolas Vaitkevičius, Simono.

Palyginę pastarąjį sąrašą su 1868 m. sąrašu, matome žymių skirtumų. Nebėra Juozo Budėno, Jurgio Seliutos ir Jurgio Dvarecko ūkių. Atsidaliję broliai Petras ir Mykolas Leikauskai, Motiejus ir Petras Karlonai, atsiskykę Jonas Pigaga nuo uošvio Motiejus Karlono. Vietoj anksčiau ūkius valdžiusių tėvų ar brolių 1870 m. šeiminkavo Liudvikas ir Kazimieras Kašėtos, Jonas Petrauskas, Juozas Tamulevičius, Petras Valentukevičius, Jurgis Siaurusevičius, Kazimieras ir Domininkas Staranavičiai, Stanislovas Vaitkevičius. Kur dingęs prieš trejus metus buvęs Stanislovo Vainilavičiaus, Tomo ūkis? Juk dar 1858 metais su 52 m. Stanislovu gyveno sūnūs Jokūbas (29 m.) ir Jonas (27 m.); Jokūbas jau buvo vedęs. Gal Stanislovo palikuonio valdomas ūkis neįrašytas? Be to, Stanislovo sūnus Jonas buvo Mergežerio bendruomenės seniūnas.

Sodžiaus gyventojų turėtų gyvulių rūšys ir jų skaičius leidžia susidaryti šiokių tokių ūkininkavimo vaizdą pirmame pobaudžiaviniame dešimtmetyje. Darbiniai gyvuliai, žinoma, buvo arkliai ir jaučiai. Tačiau iš 27-ių ūkininkų arklus laikė tik 15. Jų nelaike L. Kašėta, visi keturi Leikauskai, Kazimieras ir Vincas Staranavičiai, T. Miškinis, M. Karlonas, broliai Petrauskai ir M. Sčesnulevičius. Užtat dauguma ūkininkų laikė jaučius: jų sodžiuje buvo 25. Deja, daugiausia tik po vieną ūkyje. Po 2 jaučius

laikė penki sodiečiai: K. Kašėta, J. Karlonas, P. Valentukevičius, J. Tamulevičius ir M. Vaitkevičius. Vargšai jauteliai: vienam tempti medinį arklą tikrai nebuvo lengva! Jaučių nelaikė Domininkas ir Vincas Staranavičiai, P. Miškinis, J. Siaurusevičius, J. Pigaga, broliai Petras ir Motiejus Karlonai (Motiejus neturėjo nei arklio, nei jaučio – buvo vienintelis toks visame kaime).

Dar liūdnesnis vaizdas su karvėmis: pastarųjų sodžiuje buvo vos 12 (dvi – pas Petrą Valentukevičių). Užtat 20 ūkininkų laikė 34 ožkas: 10 ūkininkų po dvi, o D. Staranavičius ir P. Valentukevičius net po tris. Taigi ir ožkų pienelio daugiau gerta. Su pieniniais gyvuliais anuomet panašiai buvo ir kituose mūsų krašto kaimuose. Nei karvės, nei ožkos neturėjo J. Vainilavičius, L. Kašėta, J. Karpavičius ir P. Miškinis.

Palyginti nedaug kaime buvo ir avių – tik 25. Jas laikė 13 valstiečių: 8 po dvi, 4 po vieną, tačiau P. Valentukevičius net penkias buriukes. Kadangi gyvuliai surašyti kovo mėnesį, tai kiaules daugelis jau buvo paskerdę. Tačiau 18-koje ūkių jų būta dar 30 (greičiausiai su vasarai paliktais paršais; 4 kiaulės buvo pas P. Valentukevičių). Pastarsis laikė daugiausiai visokių gyvulių: iš sodžiuje užrašytų 6-ių rūšių 129-ių gyvulių 17 buvo Petro Valentukevičiaus nuosavybė.

Senųjų dvarų žemės dažnai būdavo persipynusios, įsiterpusios viena į kitą arba net apsuptos kito dvaro valdų. Todėl panaikinus baudžiąvą vyko daug valstiečių ginčų su dvarais. Kai kur nebuvo aiškių ribų tarp valstybinių miškų ir kaimų žemių. Mergežerio ginčas dėl Ežeriukų vietovės (balų) Palkabalio kaimo valdų ribose tęsėsi net iki 1884 metų. Anksčiau tie Ežeriukai priklausė dvarininkui Juočiui (orig. rus. Иоч) ir Kijučių dvarininkui Kaminskui. Vietovės planą pagal kaimo gyventojų sampratą 1872 m. rugpjūčio mėn. už 12 beraščių kaimynų ir save pasirašė Jonas Vainilavičius.

Varėnos dvarui priklausę ežerai buvo nuomojami. Pavyzdžiui, Vilniaus valstybės turtų rūmai su Gardino miestelėnu žydu Berke Abunskiu 1865 m. sudarė kontraktą žvejybai 15-oje buv. Varėnos dvaro ežerų ir 5-iuose buv. Perlojos dvaro ežeruose bei kažkokiose 2-jose Merkio baseino upėse. Išnuomota 24 metams – nuo 1865 m. sausio 1 d. iki 1889 m. sausio 1 d. Mokėti reikėjo kas pusmetį sausio ir liepos pradžioje. Pajamos už nuomąėjo valstybės išdui. Tarp išnuomotų ežerų – Žiežulis, Ilgis, Mergežeris, Girežeris. Tačiau šis kontraktas galiojo vos kelerius metus, nes toliau ežerų nuomotoja buvo Molėtų miestelėnė Judesa Rivkindienė, o 1871 m. rugsėjo mėn. ežerai iki 1889 m. imtinai išnuomoti Daugų miestelėnui Leizeriui Libermanui. Vėliau ežerų nuomą tvarkė Varėnos girininkija. Pagal tradiciją ežerai vis dar vadinti Varėnos dvaro valdomis.

Mergežerio kaimo bendruomenės seniūnu XIX a. pabaigoje yra buvęs Bernardas Bakšys iš Salovartės.

Girežerio ir Moliadugnio gyventojais iki I pasaul. karo laikyti netoli tų kaimų prie Derėžnyčios upelio buvusių fabrikėlių prižiūrėtojai ir kiti tarnautojai su šeimomis. Pavyzdžiui, anot Varėnos RK bažnyčios metrikų, vietos kunigas Aloyzas Geras 1880 m. gruodžio 14 d. pakrikštijo gruodžio 10 d. Girežeryje gimusią Ievą Valic-

kaitę, valstiečių Juozapo ir Teresės Slinskaitės Valickų dukrą. Krikštatėviai – Petras Sčesnulevičius ir Regina Skliutienė (? Склүтовоне). Tačiau pačiame Girežeryje Valickų lyg ir nebuvo. Ta Valickaitė 1903 m. lapkričio 2 d. apklausta Merkinės cerkvėje: mat ji tekėjo už prieš puspenkto mėnesio likusio našlio, į atsargą paleisto artilerijos jaunesniojo fejerverkerio Fiodoro Čiudakovo (fejerverkeris – Rusijos kariuomenės artilerijos jaunesniųjų vadų laipsnis; F. Čiudakovo pirmoji žmona buvo varėnė Karolina Lapurkaitė, Mykolo, 1903 m. birželio 18 d. mirusi nuo vėžio).

Nepavyko rasti informacijos, ar kas iš mūsų kaimų gyventojų dalyvavo 1794 m. (Tado Kosciuškos) ir 1831 m. sukilimuose. Vargu ar tokių žmonių buvo. Iš Lietuvos valstybės istorijos archyvo dingusi Varėnos policijos nuovados byla apie 1863 m. sukilimo dalyvius. Kilus sukilimui, 1863 m. lapkričio mėnesį Vilniaus gubernijoje įsteigtos apskričių žandarų valdybos. Valsčių miesteliuose įkurdintų žandarų puskarininkų pareiga buvo sekti politiškai įtartinus asmenis.

Vainilaičių giminėje pasakota, kad kažas iš jų protėvių dalyvavę 1863 m. sukilime ir dėl to skaudžiai nukentėję. Tačiau bent per 20 metų po sukilimo Trakų apskrities žandarų valdybos vestuose sekamų ir kitur išvykusių sukilime dalyvavusių asmenų sąrašuose jokių Mergežerio Vainilavičių nėra (jų bendrapavardis sukilimo dalyvis buvo Žiežmarių policijos nuovados tarnautojas; sukilime taip pat dalyvavęs miestelėnas iš Ašmenos apskrities Jonas Vainilavičius). Galbūt sukilimui priskirtas žmonių atmintyje išlikęs atgarsis apie areštantų kuopose dingusių Varėnos valsčiaus raštininką Joną Vainilavičių.

Tuo tarpu pagal 1868 m. sąrašą apskrities žandarai sekė visą eilę Varėnos policijos nuovados teritorijoje gyvenusių asmenų. Buvo sekami: valstiečiai Jokūbas Navickas iš Palkabalio, Jurgis Šimelionis iš Vartavalakio; iš Barčių kaimo – Kazimieras Laniauskas, Juozas Ginevičius (1866 m. atiduotas į rekrūtus), Kazimieras Taraška, Mykolas Česokas ir Vladislovas Kazlauskas; iš Dvarčių – Vincas Bleda ir Antanas Rubčinskas; marcinkoniškiai Tomas Jazukevičius (mirė 1866 m.) ir Klimas Jazukevičius bei Vincas Tamulevičius; Biniūnų gyventojai – bajoras Jokūbas Kochanskis (miręs 1866 m.) ir miestelėnų luomui priklausęs Karolis Jakimavičius; Tolkūnų akalicos bajorė trobelninkė Marijona Babravičienė bei padieniai darbininkai Konstantinas ir Justinas Paplauskai. Sektas Pavardaunio dvarininkas Ričardas Chmelevskis bei prie sukilimo prisidėję Varėnos I žydai Girša Golšteinas ir Mišelis Kobylinskis. Už dalyvavimą sukilime Trakų kalėjime kalinti Varėnos I ir Nedzingės kunigai Bernardas Matkevičius (?) ir Vincas Polanskis; dar 1877 m. sektas Marcinkonių klebonas Pranciškus Truskauskas.

Pasak žandarų puskarininkio Grimo 1880 m. vasario 5 d. pranešimo iš Merkinės Trakų apskrities žandarų valdybos viršininkui, Varėnos miestelyje ir artimiausiuose kaimuose tarp mažų vaikų siautė raupai: 8 mažyliai mirė, 7 pasveiko, o 4 dar sirgo.

XX a. pradžia

Rusų valdžia 1897 ir 1907 metais rengė gyventojų ir ūkių (žemėvaldos) surašymus. Deja, jų žinių apie mūsų kraštą Lietuvos archyvuose nėra, todėl trūksta informacijos ir apie Mergežerio gyventojus. Šiek tiek žinių teikia oficialūs leidiniai „Виленская губерния“ (1905 m.) ir „Виленский временник. Книга III-я“ (1909 m.).

Pirmajame leidinyje rašoma, kad prie Derėžnyčios upelio ir Ilgio ežero (klaida!) įsikūrusiame Mergežerio kaime buvo 385 gyventojai: 220 vyrų ir 165 moterys. Remtasi 1897 m. surašymo duomenimis. Jeigu šie skaičiai atitiktų tikrovę, tai būtų pats didžiausias gyventojų skaičius visoje kaimo istorijoje. Beje, šeimų nariais laikyti kituose kaimuose tarnavę ar uždarbiauti toliau išvykę asmenys. Tokiu būdu kiekvienoje šeimoje kartu su vaikais ir seniais vidutiniškai galėjo būti po 7-8 asmenis. Kažin, ar kaimo gyventojų skaičius per 30 metų (nuo 1867 m.) galėjo padvigubėti, juolab, kad XIX a. pabaigoje jau vyko kaimų gyventojų išėmystė į miestus, Ameriką ir kitur.

Kaimui priklausė 2108 dešimtinės žemės. Jos plotas, atrodo, padidintas: juk po Varėnos dvaro kontrolinės iliustracijos 1859 metais kaimui palikta tik 1875,39 deš., o paskui dar 27,10 deš. paimta geležinkeliui. Iki apskrities (Trakų) valdybos buvo 61 varstas.

Anot antrojo rusiško leidinio, kuris parengtas pagal 1907 m. surašymo duomenis, sodžiuje buvo 26 kiemai. Nors galiojo valdžios įstatymas, draudęs skaldyti vadinamosios skirtinės žemės valdas, žmonės to nepaisė. Faktiškai suskilęs ūkis oficialiai buvo laikomas vienu ūkiu, nors jame kartais gyvendavo kelios šeimos. Mergežeryje taipogi gyveno 52 atsidalijusios šeimos. Bendras kaimo gyventojų skaičius – 326 asmenys: 177 vyrai ir 149 moterys. Tačiau savo žemėje nuolat gyveno tik 260 žmonių; kiti, 47 vyrai ir 19 moterų, buvo išvykę uždarbiauti kitur. Kiekvieną šeimą vidutiniškai sudarė 6-7 asmenys. Kaimui priklausė 1759,85 deš. skirtinės žemės. Matome, kad ir šiuo atveju žinios apie kaimui priklausiusios žemės plotą skirtingos; panašiai buvo ir vėliau.

Pasak Varėnos valsčiaus 1913 m. kovo 31 d. pranešimo Trakų apskrities žemėtvarkos komisijai, Mergežeryje buvę 49 kiemai, jiems priklausė 1883,77 deš. žemės.

Rusų kariuomenėje 1903 metais jau buvo atitarnavęs Antanas Vainilavičius, Jono. Į rusų-japonų karą (1904-1905 m.) buvo mobilizuoti Jokūbas Karlonas, Jokymo ir Daminas Vaitkevičius, Petro. Vaitkevičius netrukus iš kariuomenės pabėgo.

Prieš I pasaul. karą eiguliu dirbo Robertas Vainilavičius. Užsidegus miškui, gelbėjo jame buvusias savo bites, apdegė ir nors ištrūko nuo gaisro, nuo jo pasimirė.

Apie XIX-XX a. sandūrą Jonas Korpys nuėjo užkuriu į Moliadugnį, vedęs Ievą Miškinytę, ir 1925 m. mirė; Pranas Korpys, vedęs Antosę Čepulytę, taipogi nuėjo žentuosna į Girežerį; judviejų sesuo ištekėjo į Užumelnyčį už Poškaus, Mitušiu vadinto. Į Moliadugnį už bežemio Miko Stelmoko išėjo Katrė Vaitkevičiūtė, o iš Moliadugnio už Juozo Miškinio į marčias atėjo Antano Makselės duktė Ona. Iš Smalinukų į žentus atėjo Petras Lubas.

Caro 1903 m. gruodžio 9 d. patvirtintu nutarimu, iš dalies pakeitus 1882 m. gegužės 3 d. įstatymą (žiūr. „Vilniaus gubernijos žinias“ – „Виленские губернские ведомости“, 1904 m. sausis, Nr. 7), Varėnos geležinkelio stoties gyvenvietėje Prietkoje leista kurtis žydams. Kartu leista žydams gyventi kitose palei geležinkelius esančiose Trakų apskrities gyvenvietėse: Lentvaryje, Rūdiškėse, Marcinkonyse, Žaslių geležinkelio stoties gyvenvietėje (Dumsėje) ir Kaišiadoryse. Tačiau žydai ligtol galiojusio draudimo nelabai paisė. Antai Trakų apskrities žandarų valdybos viršininko nurodymu dar 1880 m. sausio 13 d. patikrinęs naujus statinius palei geležinkelį, žandarų puskarininkis Lučka išaiškino, kad maždaug prieš 12 metų valdiškoje žemėje prie Marcinkonių geležinkelio stoties žydai pasistatė 4, o prie Varėnos stoties – 6 namus.

Geležinkeliu iš Sankt Peterburgo į Varšuvą ir atgal retkarčiais važiuodavo pats Rusijos caras ar jo šeimos nariai: carienė, caro motina, didieji kunigaikščiai jo broliai ir kt. Kiekvienu tokiu atveju imtasi ypatingų apsaugos priemonių. Geležinkeliui nuo Lentvario iki Marcinkonių saugoti būdavo skiriama bent pora pulkų kariuomenės. Dar saugodavo pėsčia ir raita vietos policija. Iki 100 sieksnių atstumu nuo geležinkelio gyvenę visi žmonės būdavo patikrinami, ir policija sudarinėjo jų sąrašus. Būdavo sustabdomas miško plukdymas Merkio ir Ūlos upėmis. Pavyzdžiui, kai 1901 m. spalio pabaigoje caras važiavo iš Varšuvos, tik Varėnos geležinkelio stoties apsaugai skirti 35 kareiviai, o geležinkelį saugojo: nuo Marcinkonių pusės – 123, o nuo Valkininkų – 52 kareiviai arba iš viso 210 kareivių. Marcinkonių ir Valkininkų stočių apsaugai skirta atitinkamai po 164 ir 194 kareivius. Ir tai be viršininkų!

Kariuomenės Lageriuose prie Varėnos I nuolat stovėdavo po kelis pulkus ir batalionus įvairių rūšių kariuomenės: pėstininkų, kavalerijos, artilerijos, pionierių. Šalia esantis poligonas buvo didžiausias artilerijos pratybų laukas visoje Rusijos imperijoje. Manevrų metu kariuomenės keleriopai padaugėdavo. Ji, plūsdama siaurais keliukais ir tiesiai per laukus, kaimiečiams pridarydavo daug žalos: ištrypdavo pasėlius, nuniokodavo pievas. Kariuomenės technikai pavėžėti ir kitiems reikalams valščiai privalėjo patiekti gausybę pastočių. Savaiame aišku, mergežeriškiai jų prievolės neišvengdavo.

Už padarytą žalą, tik ne už pastotes, valdžia kartais šiek tiek atlygindavo. Pavyzdžiui, Varėnos I Malūno gatvės (būsimojo Užumelnyčio kaimo) ūkininkai skundėsi, kad neatlyginta už žalą, kai 1907 m. rugpjūčio 8-31 d. jų sodybose buvo apsistoję 135 kareiviai ir 113 arklių. Tai buvo imperatoriaus Aleksandro III 2-ojo Pavlogrado leibgvardijos husarų pulko antrasis ir trečiasis eskadronai. Atlyginta beveik po ketverių metų: 12-kai ūkininkų iš viso skirta 60 rub. 96 kap. Iš tos sumos už per-

siuntimą atskaičius 26 kap., pinigai 1911 m. birželio 8 d. pasiųsti Varėnos valsčiaus valdybai.

Valsčiaus seniūnas 1911 m. birželio 11 d. klausė Trakų apskrities tvarkomojo komiteto pirmininko, kaip tuos pinigus išdalinti? Seniūnas nežinojo, po kiek pinigų išmokėti kiekvienam ūkininkui. Pinigų turėjo gauti: Kazimieras Batulevičius, Grigas Poškus, Julius Poškus, Juozas Jakelevičius, Bonifacas Kumpa, Benediktas Bruzgė, Jonas Bagočius, Agnieška Jakelevičienė, Jonas Gudaitis, Jokūbas Korkutis, Martynas Radzevičius ir Juozas Akstinas. Kaip pinigai išmokėti, žinių nėra. Greičiausiai išdalinta po lygiai: kiekvienam ūkininkui turėjo tekti po 5 rub. 5 kap. (10 kap. liekana; jeigu nebūtų atskaičiuotos persiuntimo išlaidos, būtų išėję po 5 rub. 8 kap.).

Vilniaus gubernijos valdyba Jo Imperatoriškosios Didenybės Visos Rusijos Monarcho vardu 1914 m. sausio 23 d. paskelbė įsaką apie stačiatikių kapinių atidarymą Privetkos gyvenvietėje. Ligtol Varėnos stoties stačiatikiai laidoti už 9 km esančiose kariškose kapinėse, Varėnos I Lageriuose. Mat 1912 m. Privetkoje pastatyta Šv. Aleksejaus cerkvė, kurią aptarnaudavo Valkininkų cerkvės šventikas. Jis kreipėsi į vietos girininką skirti žemės stačiatikių kapinėms. Prašymui 1912 m. rugsėjo 30 d. pritarė stačiatikių Lietuvos dvasinė konsistorija. Girininkas iš valstybinės žemės prašomoms kapinėms skyrė 495 kvadratinis sieksnius arba 0,20 dešimtinės. Kapinės savo žinion Valkininkų cerkvės šventikas Nikolajus Šelepinas perėmė 1914 m. vasario 28 d.

Taigi Varėnos senosios kapinės pradėjo veikti kaip stačiatikių kapinės. Pirmasis jose palaidotas numirėlis buvo geležinkelio stoties viršininko mažametis sūnelis. Jo kapelis buvo kapinių kampe netoli ligšiol tebeaugančių raudonųjų žilvičių. Kilus I pasaul. karui, kapinėse pralaidota žuvusių rusų kareivių: lavonai buvo paimami iš sužeistuosius vežusių ir Varėnos geležinkelio stotyje sustodavusių traukinių. Ilgainiui kapinės tapo katalikų ir visų kitų vietos žmonių amžino poilsio vieta.

Beje, žinomas dar vienas su gyventojų rusų laidojimu Varėnoje susijęs faktas. Trakų 3-osios girininkijos, kuriai kadaise priklausė valstybinis miškas prie Varėnos II, girininkas 1887 m. rugsėjo 12 d. kreipėsi į Merkinės stačiatikių cerkvės kleboną: apžiūrint Varėnos geležinkelio stoties gyvenvietės ribas, valdiškame miške priešais stoties pastatą kitoje geležinkelio pusėje aptiktos kapinės, kuriose palaidoti kažkokie geležinkeliniai. Ar klebonui žinoma, kada ir kieno iniciatyva tos kapinės įkurtos? Pasak Merkinės šventiko, su Vilniaus civilinio gubernatoriaus žinia ten 1868 m. spalio 18 d. buvo palaidotas poručikas (leitenantas) Nikolajus Kožuchovskis, o 1869 m. sausio 31 d. – Varėnos stoties viršininko Vladimiro Karlovičiaus Mateiseno motina Ana Aleksandrovna. Koks buvo tų kapų likimas, neaišku; greičiausiai ilgainiui jie susilygino su žeme.

I pasaulinis karas

1914 metų vasarą kilus I pasauliniam karui, rusų valdžia paskelbė mobilizaciją. Už ją atsakingas pareigūnas Mergežerio bendruomenėje buvo seniūnas Petras Valentukevičius, Petro. Paimtas į kariuomenę ir dalyvavo kare Klimas Karlonas, Jokūbo. Dar anksčiau į kariuomenę buvo išėjęs Feliksas Karlonas.

Karo tarnybon buvo imami ir vyresnio amžiaus, jau per 30-metį perkopę vyrai. Jie daugiausia panaudoti pagalbinėms tarnyboms: gurguolėms prižiūrėti, kai kuriems objektams saugoti ir pan. Mobilizuotas ir prieš kelerius metus iš Amerikos grįžęs Daminas Vaitkevičius, Petro. Vėliau, 1915 m. rudenį, vokiečiams spaudžiant rusus, jis iš kariuomenės ties Vieviu pabėgo. Panašiai pasielgė ir Petras Sčesnulevičius (Petrucis) iš Girežerio: kai jo dalinys, Merkinėje persikėlęs per Nemuną traukė plentų link Senosios Varėnos, priėjus Salovartę Sčesnulevičius movė į miškelį, o paskui perbridęs Merkį parėjo į savo kaimą. Tačiau paskui vokiečiai tokius bėglius rankiojo kaip rusų kariuomenės belaisvius. Kaimų seniūnams buvo įsakyta juos pristatyti vokiečių valdžiai.

D. Vaitkevičius slėpėsi ant pirkios: ant jos užlipdavo iš priemenės, sodžiuje pasirodžius vokiečiams sprukdavo pro langelį ir per alksnynėlį dingdavo toliau. Mergežerio seniūnu tuo metu buvo toks Pranulis (Pranas Petrauskas). Vieną dieną jis nusprendė D. Vaitkevičių nuvesti prie Varėnos geležinkelio stoties įsikūrusiems vokiečiams. Paėjęs kokį puskilometrį, Vaitkevičius miške stabtelėjo ir sako seniūnui: „Tu eik ir pasakyk vokiečiams, kad vedei, bet aš pabėgau, o aš eisiu savais keliais“. Taip jiedu ir išsiskyrė.

Privetkos gyventojas, geležinkelio remonto darbininkas Kazimieras Sčesnulevičius 1914 m. gegužės 20 d., būdamas girtas, išplūdo policininką Michailą Kazakovą ir visą policiją. Už policijos įžeidimą prasikaltėlis birželio 14 d. nubaustas 25 rub. pabauda. Negalėjusiam jos susimokėti, pinigine bauda pakeista 7 paromis arešto. Nors Rusija oficialiai į karą įstojo rugpjūčio 1 d., tačiau Sčesnulevičius į kariuomenę buvo mobilizuotas ir išsiųstas į dalinį jau liepos 31 d.

Kilus karui kariuomenės reikalams iš gyventojų buvo imami apsiaustai ir kiti šilti drabužiai. Žmonės stengėsi iškišti kuo prastesnius rūbus. Todėl Vilniaus gubernatorius Veriovkinas 1914 m. gruodžio 22 d. aplinkraščiu pareikalavo iš zemstvų viršininkų ir apskričių išpravnikų (policijos viršininkų), kad valsčių drabužių rinkliavos komisijos priimtų tik dėvėti tinkamus daiktus.

Vykdydamas gubernatoriaus 1915 m. vasario 20 d. aplinkraštį, 3-os nuovados zemstvos viršininkas vasario 23 d. kreipėsi į visuomenę rinkti aukas imperatorienės Marijos Fiodorovnos globojamiems kurčnebyliams šelpti. Aukų prašė ir Raudonasis kryžius. Deja, aukotojų beveik neatsirado; neaukojo nei mūsų krašte buvę

tarnautojai rusai. Cerkvės šventikas N. Šelepinas zemstvos viršininkui pranešė, jog per stačiatikių gavėnios 5-tą savaitę buvo renkamos aukos carienės labdaros įstaigai. Tačiau surinkta tik 1 rub. 20 kap.

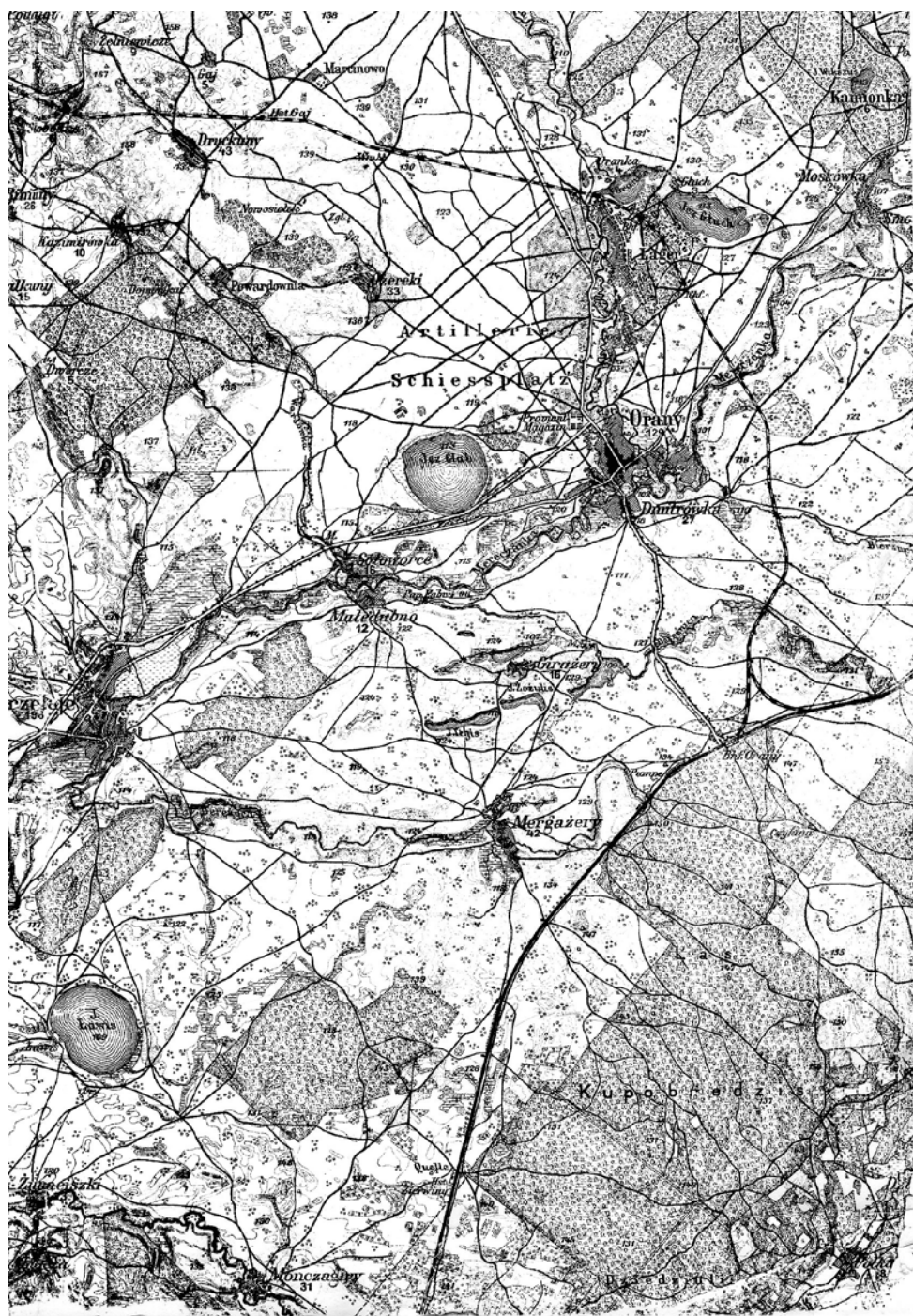
Trakų apskrities 4-tos nuovados (stano) policijos viršininkas (pristavas) 1915 m. vasario 1 d. skundėsi 3-os nuovados (Varėnos) zemstvos viršininkui, kad reikėtų paspausti Varėnos seniūną (staršiną) Praną Tamulevičių dėl karo reikmių tenkinimo. Mat pagal kariuomenės 95 atsargos bataliono reikalavimą tai dienai turėjo būti patiekta 20 pastočių, bet nebuvo nė vienos.

Seniūno Petro Valentukevičiaus sušaukti Mergežerio kaimo bendruomenės valstiečiai ir namų savininkai, 54 žmonės iš 99, turėjusių balso teisę sueigose, 1915 m. vasario 18 d. išklauė Trakų apskrities 3-os nuovados zemstvos viršininko vasario 15 d. pranešimą, ar valstiečiai nenorėtų pirkti valdžios siūlomų maistinių, pašarinių ir sėklinių priemonių. Atsižvelgus į tai, kad jų reikėjo tik nedaugeliui valstiečių, o poreikius patenkinti buvo galima vietos rinkose ir iš privačių asmenų, susirinkusieji vienbalsiai nutarė siūlomų grūdų ir kt. neišsirašinėti nei už grynus pinigus, nei skolon. Nelabai jų norėjo ir kitų kaimų ūkininkai.

Anot Varėnos valsčiaus valdybos 1915 m. balandžio 15 d. pranešimo Trakų apskr. 4-tos nuovados viršininkui, valsčiaus ūkininkams reikėjo sėklų: avižų maždaug 700-800 pūdų, miežių 200-300 pūdų (1 pūdas – apie 16 kg). Grūdus reikėtų pristatyti į Varėnos geležinkelio stotį. Už juos valstiečiai siūlė kainą: 1,40 rub. už avižų pūdą ir 1,20 rub. už miežių pūdą.

Kariuomenės reikalams buvo rekvizuojami gyventojų gyvuliai. Varėna buvo vienas iš penkių Trakų apskrities rekvizicijos punktų. Į rekvizicijos komisijas valdžia rekomendavo dvarininkus. Varėnos valsčiuje toks buvo Pavardaunio dvarininkas Vsevolodas Lvovas (žmonių vadintas Doda). Rekvizuotus ir išvežamus galvijus turėjo lydėti laisvai samdomi palydovai – vienas žmogus trimis vagonams. Anot Varėnos valsčiaus staršinos P. Tamulevičiaus 1915 m. kovo 3 d. pranešimo 3-os nuovados zemstvos viršininkui, senesnių kaip dveji metai galvijų Mergežerio bendruomenėje buvo: Mergežeryje – 70 galvų, Moliadugnyje – 26, Girežeryje – 20, Salovartėje – 44. Tačiau iš to skaičiaus rekvizavimui tiko tik penktadalis, nes kiti galvijai dėl pašarų trūkumo buvo liesi ir skersti mėšai netiko. Žinių apie rekvizuotus galvijus neturime.

Vilniaus gubernatoriaus Veriovkino 1915 m. gegužės 31 d. privalomuoju nutarimu reikėjo surašyti visus gyventojų laikomus gyvulius: arklius, galvijus, avis, kiaules. Trakų apskr. žemėtvarkos komisijos įgaliotiniui gyvuliams surašyti Varėnos valsčiuje paskirtas jau minėtas dvarininkas V. Lvovas. Varėnos ir Mergežerio kaimų bendruomenių gyvuliai turėjo būti surašyti birželio 9 d. Varėnos valsčiaus valdyboje. Surašinėtojai – valsčiaus raštininkas Aleksandras Dervinskis su savo padėjėju Konstantinu Matisonu.

Mergeris ir apylinkės Vokietijos generalinio štabo žemėlapyje. 1915 m.

Laikantis gubernatoriaus nutarimo, gyvulius reikėjo ginti į surašymo punktus – valsčių būstines. Asmenys, pateikę klaidingas žinias, nusiėpę gyvulius ar jų neatginę į surašymo punktą, baustini administracine bausme iki 3 tūkst. rublių arba kalėjimu ar tvirtove iki 3 mėn. Uždrausta birželio mėnesį gyvulius išvežti už Vilniaus gubernijos ribų; už tai grėsė ta pati bausmė. Čia išryškėja biurokratinės valdžios bukumas: kaip praktiškai visam sodžiui nuvaryti net į Varėną I, sakysim, kiaules su paršais? Tas pat ir su avimis bei veršeliais. Apsieita paprasčiau: apsiribota seniūnų paliudijimais.

Varėnos valsčiaus valdyba 1915 m. kovo 13 d. rašte 3-os nuovados zemstvos viršininkui numatė šimtus žmonių geležinkeliui, plentams ir telegrafui saugoti. Mergežeriui pavesta saugoti pusketvirto varsto geležinkelio nuo Varėnos stoties į Gardino pusę. Saugotojų sąrašas – 41 žmogus: 40 vyrų ir 1 moteriškė.

Geležinkelį saugoti privalėjo: Simonas Vainilavičius, Robertas Vainilavičius, Juozas Vainilavičius, Jonas Vainilavičius, Antanas Vainilavičius, Pranas Vainilavičius, Kazimieras Karpavičius, Vincas (?) Leikauskas, Juozas Kašėta, Kristupas Kašėta, Juozas Kašėta, Motiejus, Petras Staranavičius, Petras Miškinis, Petras Miškinis, Prano, Kristupas Miškinis, Jonas Siaurusevičius, Juozas Balionis, Juozas Karlonas, Feliksas Karlonas, Antanas Karlonas, Vincas Karlonas, Domininkas Karlonas, Antanas Karlonas, Kasparo, Vincas Karlonas, Kasparo, Petras Valentukevičius, Jokūbas Karlonas, Jokymas Karlonas, Stanislovas Tamulevičius, Kazimieras Tamulevičius, Kazimieras Budėnas, Petras Navickas, Vincas Petrauskas, Petras Sčesnulevičius, Martynas Sčesnulevičius, Jonas Karlonas, Robertas Sčesnulevičius, Domininkas Vaitkevičius, Vincas Vaitkevičius, Jonas Vaitkevičius, Kristina Siaurusevič (?), Jonas Petrauskas.

14-kai girežeriškių reikėjo saugoti to paties geležinkelio du varstus.

1915 m. vasarą karo frontui slenkant į rytus ir artėjant vokiečiams, rusų valdžia agitavo žmones nepasilikti prieš užimamoje teritorijoje, trauktis į Rusiją. Išvažiuojančios šeimos gyvulius atiduodavo valdžiai ir gaudavo tam tikrus kvitus: jie būtų vėliau, karui pasibaigus ir vokiečiams pasitraukus, įrodymu nuostoliams atlyginti. Traukiniais išgabenamiems gyvuliams lydėti ir jiems šerti mobilizuoti paaugliai – 16-17 metų jaunuoliai. Buvo mobilizuotas ir mergežeriškis Zigmąs Karlonas, Jokūbo (g. 1899 m.). Tačiau jis iš kažkokios stoties pabėgo ir grįžo namo. Tuo tarpu Petras Česnulevičius, Pilypo iš Salovartės Rusijoje pradingo visiems laikams.

Kristupas Miškinis su šeima persikėlė į Girežerį, į didesnę dėdės Šaramietos ūkį.

Kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės ir 1940 m. šauliai

Išskirtinis laikotarpis mūsų krašto, kaip ir visos Lietuvos istorijoje, buvo XX a. 2-ojo dešimtmečio pabaiga ir 3-ojo pradžia. Tai nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimosi ir stiprėjimo metai. Deja, jie buvo itin neramūs. Nuo 1919 m. pavasario į Lietuvą ir ypač į Vilnių pro mūsų kraštą veržėsi Lenkijos kariuomenė. Balandžio 7 d. lenkai užėmė Varėnos geležinkelio stotį, o balandžio 21 d. į Vilnių atvyko pats lenkų vadas J. Pilsudskis. Dabartinio Varėnos rajono pietinėje dalyje siautėjo žiaurumu pasižymėjęs lenkų raitelių dalinys *Tatarska jazda*. Savo ruožtu krašto kaimų vyrai būrėsi į partizanus. Merkinėje 1920 m. pavasarį įsikūrė šaulių partizanų karo veiksmams vadovavęs Lietuvos šaulių sąjungos IV lauko štabas.

1920 m. vasarą, išstumdamą lenkus, į Lietuvą sugrįžo rusų bolševikų kariuomenė. Tačiau raudonarmiečiai Vilnių paliko lietuviams ir nuskubėjo link Varšuvos. Pro Varėną praėjo Michailo Tučačevskio pėstininkai ir Gajos Gajaus kavaleristai. Liepos 16 d. Varėną užėmė lietuviai. Tačiau Lietuvos kariuomenės padėtis labai pasunkėjo, kai rugsėjo 23 d. lenkai ties Druskininkais persikėlė per Nemuną ir užėjo lietuviams už kairiojo sparno. Dalis lietuvių kariuomenės buvo visai atkiršta.

Pastūmėję lietuvius Varėnos rajone, lenkai spalio 4 d. po visą dieną vykusių kovų užėmė Varėnos geležinkelio stotį. Čia lietuviai prarado šarvuotą traukinį „Gediminas“. Pasiūlius Tautų Sąjungos komisijai, mūšiai Varėnos ruože spalio 6 d. iš abiejų pusių buvo sustabdyti. Spalio 7 d. Suvalkuose pasirašyta lenkų ir lietuvių taikos sutartis.

Demarkacijos linija Merkiu turėjo eiti nuo Skroblaus upelio įtekėjimo iki Derėžnyčios, paskui ja iki geležinkelio maždaug už dviejų kilometrų nuo Varėnos stoties, o perkirtusi geležinkelį – pro Barčius, Kijučius, Eišiškes link Bastūnų... Taigi Mitrauka, Giraitė, Valkininkai ir kt. turėjo likti Lietuvai, o Moliadugnis, Girežeris, Mergežeris su Varėna II – Lenkijai. Tačiau slaptu J. Pilsudskio įsakymu sulaužę Suvalkų sutartį, spalio 8 d. lenkai puolė lietuvius Vilniaus-Lydos geležinkelio ruože. Generolo L. Želigovskio „maištininkų“ pajėgomis lenkai spalio 9 d. užėmė Vilnių ir galutinai įsitvirtino Varėnos stotyje.

Varėna II su mūsų kaimais 19-kai metų atiteko Lenkijai. Dabartinio Varėnos rajono teritorijoje demarkacinė linija nuo Trasninko kaimo iki Bartelių kaimo ėjo Merkiu, kitur – mažesniais upeliais arba sausuma.

Tautų Sąjunga 1920 m. vėlyvą rudenį abipus Lietuvos ir Lenkijos demarkacinės linijos nustatė 16 km pločio neutralią juostą, kurioje abi pusės neturėjo teisės laikyti

kariuomenių. Tačiau lenkai terorizavo ne tik Varėnos apylinkių kaimus, bet ir rengė dažnus išpuolius į kitą neutralios juostos pusę.

Apie lenkų karinių dalinių siautėjimą neutralioje juostoje gan smulkių žinių yra Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomoje Okupuotosios Lietuvos ir neutralios juostos byloje. Apžvalgoje „Lenkų darbai Pavergtojoje Lietuvoje“ (be autorius ir be datos) pateikta žinių ir apie Mergežerį. Tiesa, ne viską galima priimti kaip gryną pinigą: kaip paprastai esti propagandinėje kovoje, neišvengta perdėjimų, sutirštinių, ypač išskaičiuojant iš kaimiečių atimtą turtą.

Pacituosime taip, kaip apie mūsų sodžių rašoma apžvalgoje:

„Čia 1921 m. lenkų kariuomenės 5-osios varšaviakų savanorių divizijos 101, 102, 105, 202 ir 18 pėst. pulkai labai apiplėšė gyventojus, būtent atėmė *iš javų*: rugių 500 pūdų, miežių 600 pūdų, grikių 300 pūdų, žirnių 150 pūd., avių 600 pūd., bulvių 4100 p., lęšių 200 p.; *iš drabužių*: kailinių 25, batų 20 porų, kelnių 50, marškinių 80, audeklo 100 aršinių; *iš gyvulių*: karvių 40, kiaulių 15, avių 100, arklių 15; *iš paukščių*: vištų 100, ančių 200, žąsų 80, kalakutų 30. *Kito turto*: bičių 20 kelmų, rąstų 500, laikrodžių 15, grybų 20 pūdų, svogūnų 50 p., kopūstų 100 p., tvorų 1000 sieksnių, ratų 20. Sudegino 8-nis tvartus ir nuplėšė 4 stogus naujų trobų“.

Antaną Kašėtą lenkai smarkiai plakė ir daužė šautuvais už tai, kad pasipriešino duoti šieno. Juozą Kašėtą norėjo apiplėšti nakties metu, bet pastebėjęs Antanas Kašėta pradėjo šaukti, už tai jam kareiviai durtuvu padarė žaizdą rankoje. Vincą Karloną mušė, kad nedavė šieno ir išmušė dantis, o Vladui Leikauskui mušė per veidą, kad lietuvis esąs.

Areštavo: Joną Vaitkevičių už pasirašymą sudaryti savo valsčiaus valdybą; Domininką Vaitkevičių už žodžius „Nenoriu lenkų“; Vaclą Kasavičių (gal Karpavičių?), kad padėjo lietuviui kareiviui pabėgti iš lenkų nelaisvės; Antaną Kašėtą už nestojimą lenkų kariuomenėn.

Baisiausia diena mergežeriškiams buvo 1920 m. spalio 5 d., nes įsiutę lenkai mušdami ėmė varyti juos dirbti darbų su pastotėmis. Adolfą Karpavičių, Petrą Vainilavičių, Zigmą Kalkį (gal Karloną?), Vincą Vainilavičių ir Zigmą Navicką gruodžio 9 d. privertė nulupti pastipusiam arkliui odą. Už darbą visai neatlygino, dar šaipėsi iš žmonelių, kad prašė atlyginti.

Taigi iš žmonių atimto turto dydžiai kone astronomiškai. Vargu ar Mergežeryje kiekvienas ūkininkas laikė po 3-4 avis (nebent su šiūmečiais ėrais!). Neįtikėtina, kad kas antroje sodžiaus pirkioje anuomet būtų buvęs laikrodis. Abejotina, kad smėlynuose auginta daug lęšių; galbūt lėšiais palaikyti pašariniai žirniai – peliuškos...

Pirmuosius šaulius mergežeriškius aptinkame Perlojos būryje. Tai Klimas Karlonas, Jokūbo (26 m.) ir Vincas Karlonas (25 m.). Abu į šaulius kandidatus įstoje 1920 m. rugsėjo 27 d. K. Karlonas, 2-jus metus tarnavęs rusų kariuomenėje, turėjo rusišką šautuvą, o V. Karlonas – prancūzišką. Maždaug tuo pačiu metu Perlojos būrio šauliu tapo ir Martynas Valentukevičius. Tačiau pasak Perlojos būrio 1921 m. vasario 5 d. pranešimo Alytaus skyriaus valdybai, visi trys šauliai išėjo uždarbauti, nes trūko maisto.

ARMY AND NAVY
 YOUNG MEN'S CHRISTIAN ASSOCIATION
 "WITH THE COLORS"

Ketvirta lauro šaulių vištinė
 Gerbimas tamsta

Mes Mergaičių ir saulėj norime
 sendiena sutoseči saulė būris
 šaulių. Todelej susirašome visi
 kartu ir išrenkame tinkama
 vna kuris jau senėj šita gejdrie
 ir darbuies tėvines labų. Ir
 siunčeme sendiena partamsta
 ir meldrėm širdingaj pirm
 malonibes kat pajimtat mūsų
 šita prašime ir darytat
 mūsų noro biskeli ginclu.
 Atleiskite mūsų gerbemi
 tamstites jagej ne teip greptaj
 mes susirašaravom nes mūsų
 vadovas buvo arastintas Lencia
 ir netureiom kam organizint

Mergaičių saulėj

Organizatorius J. Vainilavičius

TO THE WRITER: SAVE BY WRITING ON BOTH SIDES OF THIS PAPER
 TO THE FOLKS AT HOME: SAVE FOOD, BUY LIBERTY BONDS AND WAR SAVINGS STAMPS

Šaulių organizatoriaus J. Vainilavičiaus raštas

1921 m. vėlyvą pavasarį šauliai ėmė organizuotis pačiame Mergežeryje. Inicijavęs, atrodo, ėmėsi Jonas Vainilavičius. Jo raštas be datos „ketvirto lauko šaulių viršininkui“, parašytas po ranka pasitaikiusiame amerikietiškos organizacijos blanke, greičiausiai rašytas 1921 m. gegužės mėnesį ar birželio pradžioje.

IV šaulių grupės byloje – susirašinėjime su Perlojos rajonu – yra 20-ties šaulių mergežeriškių sąrašas. Į kandidatus visi įstoję 1921 m. birželio 1 d. Štai tie šauliai: Domininkas Vaitkevičius, Vincas Karlonas, Adolfas Karpavičius, Vaclas Karpavičius, Petras Vainilavičius, Vladas Leikauskas, Feliksas Karlonas, Jonas Kašėta, Juozas Karlonas, Zigmas Karlonas, Antanas Kašėta, Jonas Kašėta, Adolfas Kašėta, Petras Miškinis, Vincas Valentukevičius, Zenonas Balionis, Klimas Karlonas, Jonas Vainilavičius, Zigmas Navickas ir Adomas Kašėta.

Abu Jonai Kašėtos buvo geležinkelio darbininkai. Vyriausias amžiumi – 34 m. – Adomas Kašėta. Buvo trys septyniolikmečiai: Petras Vainilavičius, Jonas Kašėta ir Adolfas Kašėta. Du 18-mečiai: Vaclas Karpavičius ir Zigmas Navickas. Kitų vyrų amžius – 21-28 metai. Skaityti nemokėjo Adomas Kašėta, Antanas Kašėta (23 m.), Zenonas Balionis (27 m.) ir Zigmas Navickas. Rusų kariuomenėje buvo tarnavę Feliksas Karlonas (6 metus) ir Klimas Karlonas (čia rašoma, kad 3 metus). Dauguma vyrų turėjo ginklus, greičiausiai šautuvus. Jonas Vainilavičius turėjo net du šautuvus. Ginklų neturėjo Domininkas Vaitkevičius, Vaclas Karpavičius, Juozas Karlonas, Jonas Kašėta (17 m.), Klimas Karlonas ir Zigmas Navickas.

Mergežerio šauliai palaikė glaudžius ryšius su Perlojos šaulių būriu. Lietuvos šaulių sąjungos 1921 m. vasario 25 d. patvirtinto Perlojos būrio narių sąrašė yra mergežeriškiai Klimas ir Vincas Karlonai, Vincas ir Martynas Valentukevičiai.

Lietuvos šaulių sąjungos instruktorius, Perlojos rajono vadas J. Bartnikas 1921 m. rugsėjo 17 d. prašė Alytaus skyriaus vado duoti 2 svarus šautuvų tepalo Perlojos, Mergežerio ir Nedzingės būrių šauliams. Perlojos būrio 1922 m. gaunamųjų ir siunčiamųjų raštų knygoje yra įrašas, kad tų metų kovo 27 d. rašytas raštas partizanų IV gr. vadui dėl tepalo Mergežerio ir Akmens šaulių būriams.

Pagal IV grupės vado ir štabo viršininko visiškai slaptą neutralios ir pafrontės zonos dalinių 1921 m. pabaigos sąrašą be tikslesnės datos VII Mergežerio būryje buvę 36 šauliai, visi ginkluoti, kurių vadas Juozas Vainilavičius (ar neapsirikta?). Atskirojo Lipnicos (Lynežerio) rajono būrių vadų sąrašė pažymėta, kad Mergežerio būryje buvo 28 šauliai, o jų vado pavardės nėra. Kitame sąrašė irgi pateiktas 28 šaulių skaičius, tik mergežeriškiai šauliai prirašyti prie Žiūrų būrio kaip Mergežerio grandis.

40 partizanų iš IV grupės perkelti į atskirą gudų batalioną. Didesnioji partizanų dalis buvo iš Lydos apskrities ar nuo Balstogės. Tačiau tarp jų buvo ir 14 lietuvių. 16-metis mergežeriškis Juozas Kašėta, Adomo 1922 m. vasario 9 d. atvyko į Norulius pas Karolį Čapliką. Jokių dokumentų neturėjo. Baltarusiškas šaulio registracijos lapas (anketa) užpildytas 1922 m. sausio 17 d. Perkelti jaunuolį į gudų batalioną rekomendavo Lietuvos šaulių sąjungos Centro Valdyba. Į batalioną atvyko balandžio 19 d. Kur tas batalionas dislokavosi, nerašoma.

Šluos
M. Štrelis, Varnas
pas. Agnelas, Rarul.

per tuos 1 9/10

S. Nouny

16
17
18

Juozas

Kolumas

Kašeta

J. Kadalikas

Eištuvio

K. Mergačio, valst. Varnos
Alfons agn. 16 melis
Eištuviskai.

netarnaves

žemolabys

nemokanti

neturi

K. Mergačio, valst. Varnos, Alfons agn.

ii Centro Valdybos

KAS LTD

Latvian

Latvian

Šaulio Juozo Kašėtos registracijos lapas

Даклараваньне.

1922 г. Sausio „17“ дн. А. Гримзэнін К.
Берис, Карінас Каліс. Мыланс Агента К.

Самаховнікам уступіў да Карууса стралою 4^е палеваго астабу, с тым,
імавіноў свало жніца і сін працаваць на кароце нашой фізикаў
Італіцы вяртаваць Літоўна-Беларускі народ з пай полксіфі сін

У тым, што безумоўна з умненнем буду спэцтаць усе заведы наш
стралою-декларую і зацверджаною вліаментарною паўнісёю.

Мне абяўлена, што за не утрыманьне даружнаі патрамані
зраду, злодзейства і павел кажда савр Карууса каравіцца пел за
военнаго часу.

Подпись: K A Š E T A

J. Kašėtos pasižadėjimas (registracijos lapo antroji pusė)

J. Kašėtos pasižadėjimo tekstas pagal kitų šaulių registracijos lapus lietuviškai būtų toks:

„1922 m. sausio 17 d. Aš, pil. ..., pastojau savanorių į Šaulių Sąjungos IV grupės Štabą tame, kad nesigailėdamas jėgų ir gyvastės darbuotis naudai savo Tėvynės ir organizuotis išgelbėti lietuvių-baltgudžių žmoniją iš lenkų okupacijos.

Tame, kad sąžiningai pildysiu visas ant manęs uždėtas pareigas, prižadu ir užtvirtinu savarankišku parašu.

Man pranešta, kad už neužlaikymą paslapčių, vagystę, pabėgimą, kiekvienas narys Sąjungos bus baudžiamas sulig karo įstatymų.

Parašas: ...“

Mergežerio būrio šaulių vadas Jonas Vainilavičius 1922 m. rugsėjo 14 d. prašė Lietuvos šaulių sąjungos Centro Valdybos: „...Meldžiu gerbiamo pono Lietuvos Šaulių Centro Valdybos pirmininko pasistengti kono greičiausiai apmokėti man

tinkamą užmokesnį už valdymą man pavesto būrio“. Anot prašymo, užfrontės būrio Mergežeryje vadu jis buvęs nuo 1921 m. gegužės 10 d. iki 1922 m. rugsėjo 14 d. LŠS Centro Valdyba IV grupės vadui adresuota rezoliucija paaiškino, kad būrių vadai nuolatinių algų negauna, o jeigu J. Vainilavičius tikrai pasitarnavęs, tai jam vertėtų išmokėti premiją. Ar Vainilavičius premiją gavo, žinių nėra.

Beje, 1921-1922 metais į Perlojos šaulių būrį buvo įstoję bent keturi jauni Moliadugnio vyrai. Feliksas Navickas iš Mitraukos 1920-1921 m. buvo grandininku Daugų būryje (šaulių būrys Varėnoje I susikūrė tik 1927 m. rudenį). Nė vieno šaulio anuomet nebuvo tarp Girežerio vyrų.

Ruože nuo Druskininkų iki Varėnos 1922 m. rudenį buvo sutelkta gana daug lenkų kariuomenės. Spalio 15 d. Mančiagirė, Mergežerį ir Girežerį užėmė nuo Čekoslovakijos pasienio atvykęs 7-tas pasieniečių batalionas. Į Marcinkonis iš Gardino atvyko 76-to pulko 1-ma kuopa. Štabas ir 150 žmonių buvo Varėnoje II; Mančiagirėje ir Mergežeryje stovėjo po 150, Girežeryje 50 karių.

Užgrobtą Rytų Lietuvą su Vilniumi pavadinusi Viduriniąja Lietuva ir 1922 m. vasario 20 d. ją galutinai prijungusi prie Lenkijos valstybės, lenkų valdžia ėmė šeiminkauti kaip savo namuose. Lietuvių rankose beveik metams liko trumpas Gardino-Vilniaus geležinkelio ruožas su Valkininkų stotimi. Anot Vilniaus apskrities storastos (viršininko) 1922 m. liepos 28 d. pranešimo Lenkijos vyriausybės delegatui Vilniuje, lietuviai tuo metu ardė geležinkelį tarp Rūdiškių ir Valkininkų.

Lenkų valdžia lietuvius vyrus ėmė šaukti į savo kariuomenę. Vidaus reikalų ministerijos 1922 m. gruodžio 30 d. raštu paskelbta visų vyrų, gimusių nuo 1883 m. iki 1899 m. imtinai, registracija. Vilniaus ir Gardino kraštuose 1923 m. kovo mėnesį vyko 25-28 metų vyrų mobilizacija, o 29-38 metų amžiaus vyrams atimti visi dokumentai, sustabdytas pasų išdavimas.

Vengdami tarnybos Lenkijos kariuomenėje, jauni vyrai slėpdavosi miškuose. Pavalgyti jiems atnešdavo motinos ar seserys. Partizanai trukdė lenkų milicijai ir žandarams gaudyti naujokus. Kiti vyrai bėgdavo į Nepriklausomą Lietuvą; dezertyrudavo į lenkų kariuomenę jau paimti jaunuoliai.

1923 m. žiemą ir pavasarį mūsų krašte su lenkais vyko rimtos kovos. Jau nuo 1923 m. vasario 1 d. lenkų pasienio kareivių ir partizanų (dažniausiai tai buvo tik partizanais perrengti kareiviai) sargybos buvo daugelyje kaimų nuo Druskininkų į Varėnos pusę: Neravuose, Viečiūnuose, Utiekoje, Žiogeliuose, Šunupyje, Rudnioje prie Skroblaus, Marcinkonyse, Zervynose, Mančiagirėje, Mergežeryje, Girežeryje ir kitur.

Prisidengdami Tautų Sąjungos tarybos 1923 m. vasario 3 d. nutarimu panaikinti Lietuvos ir Lenkijos neutraliąją zoną, lenkai stengėsi užgrobti kuo didesnę tos zonos dalį ir įsibrauti į Nepriklausomos Lietuvos žemę. Į Varėnos stotį atvyko lenkų pasienio šiaurės baro 1-mas batalionas, nuo 1922 m. rudens čia buvo sienų apsaugos 7-tas batalionas; pastarojo 1-ma kuopa kurį laiką buvo Mergežeryje. Vasario 15 d. lenkai užėmė liniją palei Merkį nuo Moliadugnio iki Pamerkių kaimo. Pasak 1-mo bataliono vado Bronakovskio pranešimo grupės vadui, Mergežerio, Girežerio,

Moliadugno, Mitraukos, Smalninkų ir Molių kaimai užimti be pasipriešinimo ir be šūvių. 7-tas batalionas kontroliavo geležinkelį iki Giraitės ir kelią nuo tilto per Derėžnyčią iki Mitraukos.

Sustiprintomis pajėgomis 1923 m. vasario 16 d. lenkai užėmė ligtol lietuvių rankose buvusią Valkininkų geležinkelio stotį. Įsitvirtinę Varėnos stotyje, lenkai kovo 8 d. baigė taisyti geležinkelio tiltą Pamerkiuose ir nuo Gardino į Vilnių ėmė važinėti traukiniai. Palei geležinkelį kas trys valandos praeidavo patruliai.

Perlojos šaulių būrio valdyba 1923 m. balandžio 22 d. išrašė liudijimą Jonui Kašėtai, Juozo kad jis yra Mergežerio būrio šaulys ir turi teisę laikyti bei nešioti karišką šautuvą. Liudijimas išduotas laikinai, kol bus gautas IV grupės štabo liudijimas. Apsigyvenęs Perlojoje, J. Kašėta priklausė vietos būriui; šaulys yra, pvz., 1927 m. kovo 14 d. Perlojos būrio narių sąrašė. Tame pat sąrašė yra mergežeriškis Vaclovas Karpavičius, Kazio (stalius). Gyvendami Perlojoje, J. Kašėta ir V. Karpavičius kurį laiką tarnavo pasienio policijoje. Nusistovėjęs demarkacinei linijai tarp Lietuvos ir Lenkijos, Perlojoje yra gyvenęs šaulys Jonas Vaitkevičius.

Šauliai partizanai galutinai likviduoti 1923 m. birželio 15 d.

Vilniui ir Vilniaus kraštui 1939 m. rudenį grįžus Lietuvai, keli Mergežerio vyrai stojo į susikūrusį Varėnos II šaulių būrį. Jį steigti nutarta milicijos, partizanų ir kitų asmenų susirinkime 1939 m. spalio 29 d. – kitą dieną, kai į Vilnių įžengė Lietuvos kariuomenė. Tas susirinkimas laikomas būrio užuomazga. Būti šauliais pirmiausia panoro visi 27 susirinkime dalyvavę vietos milicininkai, tarp jų: Alfonsas (kitur jis vadinamas Adolfu) Siaurusevičius, Jono, Adolfas Kašėta, Antano ir Antanas Vainilavičius, Juozo.

Antras Varėnos II šaulių būrio organizacinis susirinkimas įvyko lapkričio 12 d. Būrio vado V. Grigaliūno 1940 m. sausio 19 d. sudarytame šaulių sąrašė buvusius Adolfą Kašėtą (g. 1913 m.), Juozą Vaitkevičių, Domininko (g. 1919 m.), Petrą Vaitkevičių, Domininko (g. 1910 m.), Antaną Vainilavičių (g. 1913 m.) ir Domininką Zapolską, Rapolo (g. 1917 m.) būrio taryba į šaulius kandidatus oficialiai priėmė 1940 m. vasario 12 d. posėdyje. Tame pat sausio 19 d. sąrašė yra ir Alfonsas Siaurusevičius (g. 1906 m.). Tačiau būrio tarybos kovo 12 d. posėdyje kaip neužmokėję nario mokesčio, nelankę susirinkimų bei rikiuotės pamokų ir nesuteikę apie save žinių Adolfas Kašėta ir Antanas Vainilavičius buvo išbraukti iš būrio. Iš kandidatų į tikrus šaulius P. Vaitkevičius ir D. Zapolskas priimti 1940 m. gegužės 21 d. Į šaulius, atrodo, dar buvo įstojęs Tomas Lenkevičius. Kone visi mergežeriškiai šauliai buvo įsigiję šauliškas kepures.

Varėnos II šaulių būrys iš pradžių priklausė XXIII Vilniaus rinktinei, o 1940 m. pavasarį priskirtas prie XIX Alytaus rinktinės. Deja, dėl istorinių aplinkybių būriui nebuvo laiko bent kiek rimčiau pasireikšti.

1935 metais su Perlojos šauliais kaip 1920-1923 m. Perlojos būrio partizanas Vytauto Didžiojo ordino medaliu apdovanotas mergežeriškis Domininkas Vaitkevičius, Motiejaus. Tačiau lenkų pusėje gyvenusiam partizanui medalis nebuvo įteiktas. Be to, medalio diplome buvo klaida: įrašytas Adolfas, o ne Domininkas

Vaitkevičius (diplomą D. Vaitkevičius turėjo). Todėl jis kreipėsi į Alytaus rinktinės vadą su prašymu atgauti medalį (rinktinėje prašymas gautas 1940 m. gegužės 6 d.). Perlojos šauliai Juozas Lukoševičius, Vaclovas Važgys ir Jonas Svirskas balandžio 15 d. paliudijo, kad D. Vaitkevičius tikrai buvo partizanas. Partizano Adolfo Vaitkevičiaus Perlojos būryje nebuvo; Adolfas buvo Domininko sūnus, kalbamu laikotarpiu turėjęs 17 metų. Rinktinės vado padėjėjas 1940 m. gegužės 20 d. nurodė Perlojos būrio vadui Petriui Makaraičiui paimti iš D. Vaitkevičiaus apdovanojimo lapą ir prisiųsti rinktinės štabui, kur klaida bus ištaisyta. Ar buvęs partizanas spėjo atgauti medalį, nežinia.

Perlojos šaulių būrio vadas P. Makaraitis XIX Alytaus rinktinės vadui su 1940 m. gegužės 3 d. raštu pateikė Jono Vainilavičiaus, Domininko Vaitkevičiaus ir Milioniškių gyventojų Bernardo Galvaičio-Glavicko prašymus žemės gavimo reikalui. Žinoma, jokių teigiamų pasekmių prašymai neturėjo.

Lenkų laikai

1919 metais plačiose Dainavos krašto apylinkėse šeiminkavo lenkų kariuomenė. Atėjūnai planavo surengti referendumą – balsavimą, kuriuo įrodytų pasauliui, kad vietos gyventojai nori dėtis prie Lenkijos... Tarp Vilniaus apygardos Trakų apskrities Varėnos valsčiaus rinkėjų sąrašų yra ir mergežeriškių sąrašas. Jame 94 sodžiaus gyventojai. Kadangi merginų ir ištekėjusių moterų pavardės lenkiškai dažniausiai rašytos vienodai, tai tiek 1919 m., tiek vėliau 1935 m. sąrašuose galimi kai kurie netikslumai (šitaip galima paaiškinti klausukus ties kai kuriomis pavardėmis).

Anot sąrašo 1919 m. Mergežeryje buvo tokie 20 metų ir vyresni gyventojai:

Juozas Balionis, 50 metų amžiaus, Zenonas Balionis, 26 m., Marija Balionytė, 20 m.;

Karolina Budėnienė, 44 m.;

Ona Jachodevič (?), 23 m.;

Agota Jurgelevičienė, 34 m.;

Vincentas Karlonas, 48 m., Antanas Karlonas, 45 m., Marija Karlonienė, 44 m., Ona Karlonienė, 57 m., Klemensas Karlonas, 27 m., Jokūbas Karlonas, 55 m., Ieva Karlonienė, 45 m., Zigmantas Karlonas, 25 m., Vaclovas Karlonas, 35 m., Jokymas Karlonas, 68 m., Kotryna Karlonienė, 67 m., Jokūbas Karlonas, 38 m., Vincentas Karlonas, 27 m., Antanina Karlonienė, 28 m., Vincentas Karlonas, 41 m., Ieva Karlonienė, 36 m.;

Kazimieras Karpavičius, 46 m., Petronėlė Karpavičienė, 36 m., Jonas Karpavičius, 21 m.;

Juozas Kašėta, 53 m., Marija Kašėtienė, 30 m. (?), Adomas Kašėta, 36 m., Liucija Kašėtienė, 36 m., Jonas Kašėta, 56 m., Julijona Kašėtienė, 46 m., Kristupas Kašėta, 90 m., Antanas Kašėta, 41 m., Marijona Kašėtienė (?), 28 m., Juozas Kašėta, 74 m., Malvina Kašėtienė, 40 m. (?);

Vladislovas Leikauskas, 25 m., Ona Leikauskienė, 57 m.;

Teofilis Linkevičius, 43 m., Agota Linkevičienė, 35 m.;

Jonas Lukaševičius, 70 m.;

Ieva Makselienė, 40 m.;

Petras Miškinis, 60 m., Jadvyga Miškinytė, 22 m., Ieva Miškinytė, 20 m., Petras Miškinis, 50 m., Michalina Miškinienė, 30 m., Petras Miškinis, 92 m., Jonas Miškinis, 40 m., Marija Miškinienė, 32 m.;

Petras Navickas, 84 m., Uršulė Navickienė, 60 m.;

Vincentas Petrauskas, 58 m., Petronėlė Petrauskienė, 35 m.;

Antanas Palevičius, 33 m., Marija Palevičienė, 24 m.;

Viktorija Ščesnulevičienė, 70 m.;

Petronėlė Siaurusevičienė, 38 m., Jonas Siaurusevičius, 50 m., Kristina Siaurusevičienė (?), 40 m., Marija Siaurusevičienė, 58 m., Antanas Siaurusevičius, 32 m., Antanina Siaurusevičienė, 30 m.;

Petras Staranavičius, 42 m., Leonora (?) Staranavičienė, 40 m.;

Juozas Tamulevičius, 26 m., Paulina Tamulevičienė (?), 22 m., Morta Tamulevičienė, 50 m., Stanislovas Tamulevičius, 44 m., Zofija Tamulevičienė, 36 m.;

Julijonas Vainilavičius, 28 m., Robertas Vainilavičius, 63 m., Juzefa Vainilavičienė, 45 m., Paulina Vainilavičienė, 25 m., Juozas Vainilavičius, 46 m., Ona Vainilavičienė, 40 m., Juozas Vainilavičius, 43 m., Pranciška Vainilavičienė, 40 m., Antanas Vainilavičius, 40 m., Vincentas Vainilavičius, 27 m., Jonas Vainilavičius, 24 m., Ieva Vainilavičienė, 64 m.;

Domininkas Vaitkevičius, 46 m., Julija Vaitkevičienė, 35 m., Anastazija Vaitkevičienė, 60 m., Jonas Vaitkevičius, 27 m., Domininkas Vaitkevičius, 23 m., Vincentas Vaitkevičius, 60 m., Marcelė Vaitkevičienė, 40 m., Agota Vaitkevičienė, 60 m.;

Petronėlė Valentukevičienė, 53 m., Ona Valentukevičienė (?), 25 m., Vaitiekus Valentukevičius, 29 m., Paulina Valentukevičiūtė (?), 24 m.

Pagal sąrašą visi mergežeriškiai, išskyrus dvi namų šeimininkes – I. Makselieneį ir Petronėlę Valentukevičienę, – žemdirbiai.

Apgaulės, grasinimų ir kitokio teroro sąlygomis lenkai 1922 m. rengė Želigovskio sukurtos vadinamosios Vidurinės Lietuvos – Vilniaus seimo rinkimus. Rinkimų apygardos Nr. 5 20-tos Mergežerio rinkiminės apylinkės būstinė buvo Varėnos geležinkelio stoties gyvenvietėje. Be jos, apylinkei priklausė Mergežeris, Girežeris, Beržupis ir Derėžnyčia. Deja, „rinkimų“ sąrašai parengti labai netvarkingai, pribraukti, juose daug painiavos: pvz., mergežeriškis Juozas Balionis jau 75 metų, o Julijonas Vainilavičius – tik 27 m. Tačiau rinkėjų sudėtis negalėjo labai skirtis nuo 1919 metų.

Planuotas Lietuvos remiamas partizanų sukilimas Vilnijuje ir Suvalkų krašte neįvyko. Tariami rinkimai į Vilniaus seimą 1922 m. sausio 8 d. buvo surengti, o Vidurinė Lietuva vasario 20 d. prijungta prie Lenkijos.

Nuo 1923 m. kovo 15 d., kai Ambasadorių konferencija Paryžiuje pripažino Lenkijos rytų sienas ir Merkiu galutinai nusistovėjo demarkacinė linija tarp Lietuvos ir Lenkijos, Mergežerio ir kitų kaimų viltys priklausyti Nepriklausomai Lietuvai visiškai sužlugo.

Mergežerio apylinkių ežerus lenkų valdžia ėmė nuomoti dar neutralios juostos laikais. Pavyzdžiui, Žiežulį 1922 m. liepos 31 d. 6 metams išsinuomojo Predos vieniemyje prie Mančiagirės gyvenęs Petras Vainavičius. Nuo 1923 m. kovo 1 d. be sutarties jis nuomojo ir Plaušinį, o pagal sutartį nuo 1925 m. sausio 1 d. iki 1931 m. sausio 1 d. – Plaušinį ir Ilgį.

Sutartį 6 metų laikotarpiui su Valstybės išdu dėl teisės žvejoti Mergežerio ežere 1922 m. rugpjūčio 8 d. sudarė tikriausiai Varėnoje gyvenęs kažkoks Stefanus Babinškis. Mūsų ežerai tuomet priklausė Kaniavos girininkijos Varėnos eiguvai. Visų

sugaunamų žuvų sąlyginis vienetas buvo lydekos. Mergežerio ežerui (4 ha) nustatyta 10,5 kg lydekų produkcija iš 1 hektaro per metus. S. Babinskis, būdamas jau Augustavo geležinkelio stoties viršininku, 1924 m. balandžio 24 d. prašė Varėnos girininkijos ežero nuomos teisę perrašyti Mykolui Borusevičiui. Tačiau pastarasis, sužinojęs, kad Babinskis nesumokėjęs nuomos mokesčio už 1923 ir 1924 metus (skola sudarė 123 zl. 25 gr.), ežerą nuomoti atsisakė.

Vilniaus apygardos valstybinių miškų direkcija 1925 m. vasario 17 d. kreipėsi į Lenkijos generalinę prokuratūrą, prašydama iškelti Babinskiui bylą Valstybės išdo naudai. Varšuvos apygardos teismas bylą pirmą kartą nagrinėjo 1925 m. lapkričio 26 d. Pagaliau generalinė prokuratūra 1927 m. liepos 27 d. miškų direkcijai pranešė, kad visos lėšos – skola Varėnos girininkijai su procentais už Mergežerio ežero nuomą, žyminis mokestis, teismo išlaidos ir kt. – iš S. Babinskio išieškotos.

1924 m. lapkričio 1 d. girtas lenkų policininkas Mergežeryje dviem šūviais sunaikiai sužeidė Joną Kašėtą.

Varėnos girininkija (girininkas Janas Dudzinskis), remdamasi Varžytinių komisijos 1925 m. sausio 13 d. protokolu, 1925 m. kovo 12 d. sudarė sutartį su Kazimieru Karpavičium dėl 0,06 ha (6 arų) stačio miško biržės Varėnos eiguvoje pardavimo (greičiausiai tai buvo miškas ties Varėna kitapus geležinkelio). Biržės medienos išeiga sutartyje nenurodyta. Užsakydamas biržę, Karpavičius turėjo duoti 2 zlotus užstato. Visa mediena kainavo 25 zl.: 5 zlotus avanso sumokėjo 1925 m. kovą, 5 zl. gegužės mėn., o 15 zl. 1926 m. sausio mėn. Išsikirsti medžius pirkėjas privalėjo iki 1926 m. balandžio 15 d. Užstatas (2 zl.) grąžintas 1926 m. lapkričio 3 d.

Didelė nelaimė 1928 m. vasarą ištiko kairiakrantę Perloją. Rožės Baublienės pirkioje buvo lenkų pasieniečių virtuvė. Birželio 11 d. apie 10.30 val. ryto dėl virėjų kaltės kilo gaisras. Per pusantros valandos sudegė 17 gyvenamųjų namų su kluonais, svirniais, tvartais ir kt.

1931 m. liepos 14 d. 22.40 val. Varėnos gaisrininkų komanda gavo pranešimą apie gaisrą Mergežeryje. Degė Kazio Karpavičiaus namas. Pranešė pats Karpavičius (Korpys). Gaisro priežastis – padegimas: mat namuose buvusi lenkiška mokykla. Sodybos savininkas nuostolį vertino 13 tūkst. zlotų: gyvenamasis namas – 8 tūkst., kluonas – 2 tūkst., svirnas – 1,5 tūkst., tvartai – 1,5 tūkst. zlotų. Lenkų spaudos anti-lietuviškoje propagandoje nuostolis padidintas net iki 25 tūkst. zlotų.

Vilniuje vietoj laikraščių „Kelias“, „Vilniaus aidas“ ir „Dirva“ nuo 1928 m. gruodžio 1 d. pradėjo eiti dienraštis „Vilniaus rytojus“. Jo pirmajame numeryje išspausdinta korespondencija iš Mergežerio (pasirašęs Tu-mas). Joje rašoma: „Nemažas tai sodžius, daugiau 40 ūkininkų. Gyvena visi neturtingai, nes pas mus labai bloga žemė, vienas smėlis. Daugiausiai gyvename iš grybų, o šiems neužderėjus dažnai ir pabadaujame“. Tačiau žmonės krutėjo. Prie Šv. Kazimiero draugijos skyriaus buvo knygynėlis, ateidavo 12 egz. „Kelio“ ir 5 egz. „Jaunimo draugo“. Spalio 11 d. buvo draugijos skyriaus susirinkimas, kalbėta apie degtinės kenksmingumą. Paskaitą skaitė skyriaus pirmininkas Z. Karlonas. Mergaitės sudariusios chorą ir kas antrą

Dnia ..... 192.....r.

U M O W A

na sprzedaż drzewa na pniu na zrębach podług
evidencji powierzchniowej.

L. ....
W. Pohulanka 24.

12. dnia marca 1925. r. pomiędzy Nadlesniczem
Orańskim
w osobie p. Jana Kudzińskiego nazywanym w dalszym ciągu niniejszej umowy
„Nadlesniczym” działającym w imieniu i na rzecz Skarbu Państwa z jednej strony
a p. Karimiskiem Karpavičium
obierającym prawne dla skutków umowy miejsce zamieszkania w wiślengardach,
już Kausiandij i nazywanym w dalszym ciągu niniejszej umowy „Nabywcą” z dru-
giej strony, została zawarta umowa treści następującej:

Na podstawie § 1.
Statutu Komisji Liczącej i Kł.
13/1 1925 r.
sprzedaje, a nabywca kupuje na warunkach umowy niniejszej w N-ctwie Orańskim

niziej wyszczególnione zręby, a mianowicie: .....

Nr. bież. jedn. licytacyjn.	LEŚNICTWO i OBRĘB.	Nr. Nr. oddz. lub nazwa urocz.	Rok i Nr. zrębu i Nr. działki.	Pow. w ha.	Wyłączenia: nasieni- niki sztuk młodniaki ..... ha	Przy sprzedaży prze- rębowej ilość drzew	Cena szacun- kowa.	Cena kupna.	Suma wpłaco- na tyt. gwar. do- trzyman. warunk. umowy.	Suma zaliczki	Termin ukon- czenia ekspl.
14.	Zemidwo Orań- skie, obręb Orański	30.	1925. II 4. 13. 006.	-	-	2,00.	20,00.	2,00.	5,00	15/10	1926.

K. Karpavičiaus sutartis dėl miško biržės

sekmadienį Varėnos bažnyčioje gražiai pagiedodavo. Sodžiaus mokytoja S. Bobelytė taipogi rūpinosi jaunimo švietimu.

Kaip priešingybė Mergežeriui yra „Vilniaus rytojaus“ 1928 m. gruodžio 15 d. numeryje paskelbta žinutė iš Moliadugno (slapyv. Garnys): „Nedidelis tai sodžius, visi gyventojai lietuviai, tik, nelaimė, nesusipratė. Ypač liūdna žiūrėti į mūsų jaunimą, kuris pamėgdžiodamas visur mėgina kalbėtis lenkiškai, nors iš to nieko neišeina. Labiausiai betgi neriasi iš kailio mūsų mergaitės. Mat sodžiuje stovi lenkų pasienio kareiviai, kurie dažnai pasisamdę muzikontus daro šokius, į kuriuos kviečia ir mergaites. Žinoma, šokiuose kalbama tik lenkiškai, bet kadangi mūsų mergaitės nemoka lenkiškai, tai kareiviai jas tik pajuokia. Tačiau ir jos stengiasi pasidaryti „paliokėmis“, nes kur suėjusios mokosi lenkiškai, kad susikalbėti ir įtikti kareiviams“. Berniukai žadėjo paskelbti boikotą tokioms mergaitėms. Iš lietuviškų laikraščių į sodžių ateidavo vienintelis „Vilniaus rytojaus“ egzempliorius.

1929 metais daugelio pademarklinijo kaimų gyventojams buvo įsakyta pirktas kalkėmis išbaltinti. Kas nepaklausė, buvo baudžiamas iki 25 zlotų.

„Vilniaus rytojus“ 1930 m. gegužės 7 d. numeryje išspausdino informaciją „Varėnos kunigas varo lietuvius iš bažnyčios“. Mat gegužės 3 d. išpuolė metinė Šv. Kryžiaus atradimo šventė. Kadangi pamaldos buvo pusiau su lenkais, tai ta diena teko lietuviams ir jie iš pat ryto ėmė rinktis į bažnyčią. Klebono Pranciškaus Sakalausko atsiųstas šveicorius liepė lietuviams išeiti, nes ta diena buvo tautinė lenkų šventė (Konstitucijos diena) ir turėjo vykti lenkų pamaldos. Atėjęs klebonas pakartojė tą patį. Kai moteriškė K. V. iš Mergežerio atsiliepė, jog bažnyčia yra visiems, klebonas suriko, kad geriau eitų vogti, ne lietuviai bažnyčią statė! Lietuviškų pamaldų nebuvo. Kunigas žmonėms nepaaiškino, kad atlaidai nukelti į gegužės 4-ąją.

Buvo lietuvių, lenkų valdžios agentėlių, kurie už jiems numetamus skatikus išdavinėjo savo tautiečius, kaimynus ar net giminaičius. Ciuciukų darbeliams išėjus viešumon, žmonės su išgamomis dažnai nesitaikstydavo. 1932 m. rugpjūčio 15 d. Lieponių miške netoli Valkininkų rastas lavonas. Nustatyta, kad tai buvo iš Mergežerio kilęs Antanas Makselė. Jis pasižymėjo lietuvių skundimu lenkams. Kurį laiką jis gyveno Nepriklausomoje Lietuvoje, tarnavo Jakėnuose. Žilinėliuose 1928 m. apsisvogęs, pabėgo į Okupuotą Lietuvą.

Žurnale „Mūsų Vilnius“ kelis kartus rašyta apie mergežeriškio Kazio Karpavičiaus (Korpio) neva juodus darbelius. Pasak tų rašinių, K. Karpavičius buvęs Javorskio, lenkų žvalgybos poručiko (leitenanto) Varėnoje, agentas ir išdavinėjęs lietuvius. Net giminės nenorėję su juo susitikti, smerkė kaip pasidavėlį...

Anot rašinio „Korpio žentas pyksta“ žurnalo 1933 m. Nr. 1, Karpavičius viešai įskundė Daminą Vaitkevičių, kad būktai jis sudeginęs Karpavičiaus namuose buvusią lenkišką mokyklą. Grįžęs iš kalėjimo Vaitkevičius gavo darbą geležinkely, bet Korpys nuėjo pas Javorskį ir tas pasistengė, kad Vaitkevičius iš darbo būtų atleistas. Slapyvardžiu Korpio Prietelius Mergažery straipsnelį pasirašęs autorius iš tikrųjų buvo aktyvus žurnalo bendradarbis, Merkinės policijos pareigūnas Adomas Biekša (dažnai jis pasirašinėdavo ir Pavergto lietuvio slapyvardžiu).

Kiek teisybės tuose rašiniuose, kas dabar supaisys. Tiesa, K. Karpavičius buvo Mergežerio seniūnijos seniūnas, tačiau jo dukros Genė ir Damė aktyviai veikė Šv. Kazimiero draugijos skyriuje, pats tėvas sutikdavo, kad skyriaus vakarėliai būtų rengiami jo patalpose.

1937 m. rugsėjo 29 d. Mergežerio jaunimas linksminosi (buvo trečiadienis, tačiau Varėnos II parapijoje šventė – šv. Mykolo atleidų diena). Atsibastė nekviesti svečiai – lenkų pasieniečių iš Moliadugnio seržantas Jagenekas su šešiais ginkluotais kareiviais. Jaunimą išvaikė, dešimt vyrų areštavo ir surakinę nuvarė į Varėną II KOP bataliono štaban (KOP – *Korpus Ochrony Pogranicza*, pasienio apsaugos korpusas). Vieną Vainilavičių čia gerokai apdaužė. Vyrus su šventadieniais drabužiais nakčiai suguldė ant šviežiai dažytų grindų ir paleido tik kitos dienos vakare.

Ir per visokias okupacijas gyvenimas nesustoja. Stokojame išsamesnių žinių apie mergežeriškių vedybas, nors po I pasaul. karo jų būta ne mažiau kaip ir anksčiau. Tik iš Moliadugnio atitekėjo trys marčios: už Martyno Valentukevičiaus – Petrė Makselytė, Kazio; už Vaclo Tamulevičiaus – Marė Miškinytė, Vinco; už Zigmo Kašėtos – Bronė Korpytė, Jono. Buvo persikėlimų į Neprikl. Lietuvą ir kitur. Antosė Staranavičiūtė nutekėjo Lavysan už Česnulevičiaus ir t. t. Neutralios juostos laikais į Perloją pasitraukęs Jonas Kašėta vedęs gyveno prie Nedzingės vieškelio, jo brolis Pranas nuėjo žentuosna į Barčius. Iš Voriškių Mergežerin atėjo Jonas Kieras ir kt.

Antanina Kašėtaitė, Antano ištekęs už Jono Karaciejaus iš Derėžnyčios vienosėdžio. Hitlerininkų okupacijos metais Karaciejus dirbo Varėnos policijoje vertėju: mat jo tėvas Motiejus buvo geležinkelietis, ir per I pasaul. karą berniūkštis, apie tėvą prie geležinkelio stoties besitrainiodamas bei su kaizerio vokiečiais susidurdamas, ėmė graibytis vokiškai. Sugrįžus bolševikams, J. Karaciejus pražuvo NKVD lageryuose.

Liko Lietuvoje ir paskui tarnavo muitinėje pasienyje su Latvija Jonas Vaitkevičius-Vaitkus (Domininko Vaitkevičiaus-Dāmulio brolis). Jaunutę Anelę Siaurusevičiūtę pasidabojo ir išsivežė prancūzų kareivis. Bet iš kur mūsų krašte prancūzai XX amžiuje? Tai galėjo būti nebent neutraliosios juostos laikais (1919-1923 m.), kai kareiviai lydėdavo aukštus prancūzų karininkus Rebulį (*Reboul*) ar Fošą (*Foch*). Į Prancūziją 1928 m. išvažiavo Petronėlė Karlonaitė, ištekęsusi *Haas*. Dvi netekėjusios seserys Miškinytės, Juozo ir Onos dukterys, išvyko gyventi į Lenkiją.

Lenkų valdžia 1931 metais surengė Vilniaus krašto gyventojų surašymą. Tik Lietuvos archyvuose nėra jo medžiagos.

Tam tikras žinių stokos apie ano meto sodžiaus gyventojus kompensavimas yra 1935 m. rinkimų į Lenkijos seimą rinkėjų sąrašas. Tiesa, jame tėra tik 24 metų ir vyresni žmonės. Sąrašė nurodyti žmonių gimimo metai, o kai kurių ir tikslios datos. Su lenku mokytoju Leonu Michnovičiumi buvo 104 mergežeriškiai rinkėjai:

Juozas Budėnas, 1909 08 24, Karolina Budėnienė, 1876;

Jonas Čepulis, 1905;

Vincas Karlonas, 1884, Juozas Karlonas, 1872, Kazimieras Karlonas, 1879, Juozas Karlonas, 1908, Marija Karlonienė, 1871, Petras Karlonas, 1908 11 04, Petronėlė

Karlonienė, 1878, Michalina Karlonienė, 1905, Pranciškus Karlonas, 1910, Antanas Karlonas, 1874, Marija Karlonienė, 1876, Juozas Karlonas, 1909 01 18, Jokūbas Karlonas, 1861, Zigmantas Karlonas, 1899 (?), Feliksas Karlonas, 1895, Elena Karlonienė, 1901, Jokūbas Karlonas, 1885 07 31, Antanina Karlonienė, 1892 03 06, Paulina Karlonienė, 1904;

Kazimieras Karpavičius, 1873, Adolfas Karpavičius, 1902 11 02, Antanina Karpavičienė, 1909 01 25;

Marija Kašėtienė, 1879, Adolfas Kašėta, 1904, Zigmas Kašėta, 1906, Adomas Kašėta, 1882, Liucija Kašėtienė, 1879, Jonas Kašėta, 1865, Elena Kašėtienė, 1875, Stanislovas Kašėta, 1906, Bronislava Kašėtienė, 1905, Antanas Kašėta, 1894, Marija Kašėtienė, 1890, Malvina Kašėtienė, 1882, Antanina Kašėtaitė (?), 1911 06 17, gyvenusi prie šeimos;

Leikauskas Vladislovas, 1895, Bronislava Leikauskienė, 1904;

Agota Linkevičienė, 1885;

Juozas Lubas, 1902 11 12, Marija Lubienė, 1902, Vaclovas Lubas, 1911 04 17;

Zigmantas Mazgelis, 1902, Marcelė Mazgelienė, 1905, Uršulė Mazgelienė, 1858, gyvenusi prie sūnaus, Benigna Mazgelienė, 1905;

Adolfas Miškinis, 1911 04 02, Ieva Miškinienė, 1878, Petras Miškinis, 1868, Michalina Miškinienė, 1890, Jonas Miškinis, 1880, Marija Miškinienė, 1888;

Marija Palionienė, 1897;

Vincentas Petrauskas, 1863 11 03, Petronėlė Petrauskienė, 1879 11 03, Rozalija Petrauskienė, 1902 02 02, Marija Petrauskienė, 1903 09 26;

Jonas Siaurusevičius, 1868, Marija Siaurusevičienė, 1901 06 06, Alfonsas Siaurusevičius, 1907 01 11, Marija Siaurusevičienė, 1910, Antanina Siaurusevičienė, 1887, Marija Siaurusevičienė, 1882, gyvenusi prie dukros;

Petras Staranavičius, 1874, Leokadija (?) Staranavičienė, 1887, Vincentas Staranavičius, 1905 07 13, Petras Staranavičius, 1903, Jonas Staranavičius, 1910;

Juozas Tamulevičius, 1895, Ieva Tamulevičienė, 1902, Morta Tamulevičienė, 1870, Vaclovas Tamulevičius, 1906, Stanislovas Tamulevičius, 1876 05 02, Zofija Tamulevičienė, 1882, Juozas Tamulevičius, 1905;

Margarita Vainilavičienė, 1904, Vincentas Vainilavičius, 1907 11 23, Ona Vainilavičienė, 1876, Robertas Vainilavičius, 1859, Juzefa Vainilavičienė, 1882, Petras Vainilavičius, 1891 07 31, Paulina Vainilavičienė, 1895, gyvenusi su sūnumi, Jonas Vainilavičius, 1895, Paulina Vainilavičienė, 1903, Juozas Vainilavičius, 1873, Pranciška Vainilavičienė, 1882, Antanas Vainilavičius, 1890, Kristina Vainilavičienė, 1897;

Domininkas Vaitkevičius, 1874, Petras Vaitkevičius, 1910 07 31, Martynas Vaitkevičius, 1909 02 01, Marija Vaitkevičienė, 1911 06 27, Domininkas Vaitkevičius, 1895, Ona Vaitkevičienė, 1901, Ona Vaitkevičienė, 1902, Anastazija Vaitkevičienė, 1862, gyvenusi prie sūnaus, Marcelė Vaitkevičienė, 1885;

Martynas Valentukevičius, 1905 10 11, Petronėlė Valentukevičienė, 1904, Vaitiekus Valentukevičius, 1891, Paulina Valentukevičienė, 1895.

Palyginę šį sąrašą su 1919 m. rinkėjų sąrašu matome, kad nebėra Balionių, Navickų, Palevičių, dar vieno kito rinkėjo. Nei 1919 m., nei 1935 m. sąrašuose kažkodėl nebuvo Juozo ir Onos Miškinių.

1936 metais Vilniaus-Trakų apskrityje vyko kaimų seniūnų ir jų pavaduotojų rinkimai. Valdžia visokeriopai stengėsi į tuos postus prastumti sau palankius asmenis. Dėl to susilaukta daug protestų. Tačiau administracinių organų apskrities skyrius 1936 m. gruodžio 29 d. ir 1937 m. sausio 5 d. posėdžiuose rinkimus Varėnos valsčiaus Varėnos, Palkabalio, Rudnios, Barčių, Mergežerio, Čepelūnų, Perlojos ir Kijučių bendruomenėse nutarė įvertinti palankiai. Negatyviai įvertinti tik rinkimai Kaniavos bendruomenėje. Apie rinkimų privalumus ar trūkumus skyriaus posėdžių protokoluose išsamiau nerašoma.

Valdžia bandė žaisti demokratiją. Antai Varėnos valsčiaus atstovais Vilniaus-Trakų apskrities taryboje kurį laiką buvo valsčiaus vaitas (viršaitis) Antanas Žiznevskis ir moliadugniškis Baltrus Makselė. Štai jums ir lietuvis ūkininkas, kai, pavyzdžiui, Riešės valsčiui atstovavo dvarininkas Zigmuntas Ruščicas, Trakų – grafas Andriejus Tiškevičius, Turgelių – patsai Vilniaus ir jo krašto grobikas generolas Liucjanas Želigovskis! Nuvažiavęs į Vilnių mūsų kaimietis pasėdėdavo salėje, balsuojant pritardavo siūlomiems nutarimams ir tuo jo dalyvavimas valdžioje baigdavosi. Kai apskrities tarybos posėdyje 1937 m. kovo 20 d. buvo svarstomas klausimas dėl Lenkijos žalųjų karvių veislės bulių auginimo Rūdiškių, Valkininkų ir Varėnos valsčiuose, kalbėjo solidesni valsčių ir apskrities atstovai. Nutarimas atidėtas, laukiant galutinio Žemės ūkio ir žemės reformų ministerijos sprendimo.

1937 metais Mergežerio kaime buvo 42 žemės valdytojai. Žemės valdų planų nebuvo. Lenkų valdžiai buvo sunku nustatyti valstybinio žemės mokesčio dydį ūkininkams. Pagal kažkokias senas žinias kaimui priklausė 2130 dešimtinių arba 16,5 tariamo valako žemės. Kaimo žemės ribojosi su Girežerio, Moliadugnio, Perlojos žemėmis ir valstybiniais miškais. Mergežerio žemes kirto geležinkelis.

Vilniaus-Trakų apskrities Žemių klasifikavimo komisija 1937 m. vasario 9 d. nutarė Mergežerio bendruomenės kaimų (Mergežerio, Girežerio, Moliadugnio ir Mitraukos) žemę išmatuoti; vasario 17 d. apie tai pranešta Varėnos valsčiaus valdybai. Tačiau tąkart žemės kažkodėl nebuvo matuojamos. Apie Žemių klasifikavimo komisijos 1938 m. sausio 23 d. nutarimą dėl numatomo Mergežerio bendruomenės kaimų žemės matavimo valsčiui pranešta tų metų gegužės 23 d. Žemę planuota išmatuoti birželio 6-30 d. Deja, žinių apie matavimo rezultatus neturime.

Lenkų laikais daugelis mergežeriškių prašydavo valdžios leidimų pereiti demarkacijos liniją dirbti savo žemės kitoje jos pusėje – Nepriklausomoje Lietuvoje. Vilniaus-Trakų apskrities storastai (viršininkui) adresuotus prašymus leidimams gauti žmonėms paprastai rašydavo Varėnoje buvus Zigmunto Šukevičiaus prašymų rašymo administracinei ir teisminei valdžiai biuras. Siunčiamą prašymą reikėdavo apmokėti 50 grašių žyminiu mokesčiu ir pridėti nedidelę asmens nuotrauką (kaip pasui). Dažnai leidimų prašyta keliems tos pačios šeimos nariams.

Leidimų išdavimą atitinkamam terminui tvarkė apskrities Saugumo sektorius ir persiūsdavo valsčiaus valdybai, kuri juos įteikdavo prašytojams. Leidimams patvirtinti dažniausiai naudota apskrities storastos parašo faksimilė. Leidimo blankas buvo atspausdintas dviem kalbomis – lenkų ir lietuvių. Už leidimą reikėdavo užmokėti 1 zlotą.

Leidimas eiti į Lietuvą dirbti savo žemės iš tikrųjų buvo tik priedanga glaudesniems ryšiams su ten esančiais giminėmis bei pažįstamais palaikyti ir, atvirai kalbant, šiočiai tokiai kontrabandai parsinešti. Argi daugelis Mergežerio gyventojų turėjo žemės dešinėje Merkio pusėje? Kas kita Perlojos gyventojai ar varėniai, kurių dirbami laukai, pievos ir miškai buvo abipus Merkio. Tokie žmonės per demarkacinę liniją veždavo nupjautus javus, šieną, malkas.

Tariama mergežeriškių žemė daugiausiai buvusi Varėnoje I ar Perlojoje. Keli žmonės žemės turėję Burokaraistėlėje ir Kazimierave, o Juozas Karlonas, Juozo ir Kotrynos s., Sangalonyse, Petronėlė Karlonienė (ar Karlonaitė?) – Druckūnuose. Paprastai prašymuose žmonės savo žemę esant nurodydavo ten, kur turėdavo giminių ar šiaip gerų pažįstamų. Kartais prašymui pagrįsti pridėdavo tos vietovės seniūno pažymą ir pan. Fiktyvios žinios, pateiktos lenkų administracijai, Lietuvos valdžiai nerūpėjo.

Pereiti į Lietuvą buvo galima per demarkacinės linijos perėjimo Varėnos (Mitraukos) arba Perlojos punktus. Perėjimo punktas būdavo įrašytas leidime. Galiojo tam tikras laikas – nustatytos valandos sienai pereiti. Už režimo pažeidimą grėsėdavo piniginės baudos, areštas ir leidimo atėmimas. Per Varėnos perėjimo punktą į Lietuvą eidavo ne tik Varėnos II, bet ir Eišiškių, Kalesninkų žydai, visi kaip „žemdirbiai“.

Archyve išlikę į Lietuvą žemės dirbtiėjusių žmonių sąrašai ir kiti dokumentai dar įdomūs tuo, kad juose dažnai įrašytas ne tik prašytojų amžius, bet ir abiejų tėvų vardai. Manytume, kad tai pravers tų žmonių anūkams bei proanūkiams. Tik gaila, kad beveik nėra motinų mergautinių pavardžių.

Ne visada pageidaujamus leidimus eiti į Lietuvą prašytojai gaudavo. Yra dešimtys Varėnos policijos posto žvalgybos karininko tik 1932 m. apskrities Saugumo sektoriui rašytų informacijų, pasak kurių prašytojams leidimų nevertėtų duoti. Anot karininko, dauguma leidimų prašytojų žemės kitapus neturėjo, lankydavo tik ten gyvenusius gimines ar eidavo uždarbiauti, turėdavo Lietuvoje kavalierių ir t.t.

Jokūbas Karlonas, Jokymo įtartis žinių teikimu Lietuvos policijai. Marija Kašėtienė negavo leidimų 1932 ir 1933 metams už tai, kad buvo sučiupta su sacharino kontrabanda. Pagal žvalgybos karininko 1932 m. liepos 9 d. informaciją 53 m. Marija Karlonienė jokios žemės Lietuvoje neturėjusi ir nedirbusi; nuolatinio leidimo prašė tik dėl įpročio, nors reikalui esant galėjo gauti vienkartinį leidimą. Ona Vainilaitienė, 54 m., pasak žvalgybininko, 1932 m. birželio 2 d. leidimo irgi prašiusi tik todėl, „kad kiekvienas lietuvis kasmet ima leidimą, jog galėtų kartais nueiti į Lietuvą pasikalbėti, pabūti sueigose ir turguose“. Leidimas O. Vainilavičienei 1932 m. II-am pusmečiui buvo išrašytas, bet kažkodėl neįteiktas. Anot žvalgybos karininko

1932 m. liepos 10 d. rašto, Juozas Karlonas žemės Perlojoje neturėjo, ėjo ten tik norėdamas pabūti vietos parapijos atlaiduose. Dėl panašių priežasčių leidimu rūpinosi ir 32 m. Paulina Valentukevičienė.

Tais atvejais, kai apskrities seniūnija gaudavo nepalankų žvalgybos karininko raštą dėl leidimo eiti į Lietuvą, Varėnos valsčiaus vaitas (viršaitis) atlikdavo atitinkamą tyrimą. Teisę gauti leidimą ar neigiamą atsakymą su vaitu patvirtindavo seniūnas (mūsų atveju – Mergežerio seniūnijos seniūnas Kazimieras Karpavičius) ir vienas gyventojas iš to kaimo, kuriame prašytojas gyveno.

Vien tik 1932 metais tokie tyrimai atlikti dėl 9-nių mergežeriškių. Be aukščiau minėtų kaimiečių teisę gauti leidimus teko pripažinti Kazimierai Karlonienei, Vaitiekui Valentukevičiui, Vincui Karlonui, Ievai Karlonienei ir Jadvygai Vainilavičiūtei (19 m.). Seniūnas K. Karpavičius pasirašęs tyrimus dėl daugelio Girežerio, Moliadugnio ir Mitraukos gyventojų prašymų. Dauguma tyrimų baigėsi prašytojams palankiomis išvadomis.

Pateiksime daugiau žinių apie porą metų į Lietuvą ėjusius sodžiaus gyventojus. Žinoma, dokumentuose galėjo pasitaikyti kai kurų netikslumų.

Leidimus pereiti sieną 1933 metais gavo: Petronėlė Karpavičienė, Vincento ir Marcelės, 52 m.; Martynas Vaitkevičius, Domininko ir Elenos, 23 m.; Marija Vaitkevičiūtė, Kazimiero ir Petronėlės, 21 m.; Elena Vaitkevičienė, Juozo ir Marijos, 50 m.; Marija Zapolskienė, Domininko ir Elenos, 26 m.; Vincas Karlonas, Kasparo ir Kristinos, 54 m.; Jonas Kašėta, Jono ir Petronėlės, 67 m.; Julijona Kašėtienė, Jono ir Onos, 60 m.; Stanislovas Kašėta, Jono ir Julijonos, 25 m.; Ieva Karlonienė, Stanislovo ir Antaninos, 55 m.; Jokūbas Karlonas, Jokymo ir Kotrynos, 49 m.; Antanina Karlonienė, Mateušo ir Petronėlės, 45 m.; Jonas Karlonas, Jokūbo ir Antaninos, 19 m.; Marija Karlonaitė, Jokūbo ir Antaninos, 20 m.; Ona Vainilavičienė, Rapolo ir Uršulės, 53 m.; Jadvyga Vainilavičiūtė, Juozo ir Onos, 19 m.; Vincas Staranavičius, Petro ir Elenos; Silvestras Kašėta, 20 m.; Adolfas Kašėta, Juozo ir Marijos, 24 m.; Petras Karlonas, Vincento ir Marijonos Molytės, 24 m.; Vincas Vainilavičius, Juozo ir Onos, 26 m.; Michalina Miškinienė, 38 m.; Petras Miškinis, 63 m.; Antanina Vainilavičiūtė, Onos, 19 m.; Antanas Vainilavičius, 44 m.; Kristina Vainilavičienė, 31 m.; Elena Vainilavičiūtė, Antano, 13 m.; Juozas Kašėta, Juozo ir Marijos, 22 m.; Bronė Kašėtaitė, Juozo ir Malvinos, 22 m.; Zigmas Kašėta, Juozo ir Marijos, 27 m.; Benigna Navickienė, Petro ir Uršulės, 27 m.; Pranciška Vainilavičienė, Baltramiejaus ir Julijos, 50 m.; Antanas Vainilavičius, Juozo ir Pranciškos, 20 m.; Zigmas Karlonas, Jokūbo ir Ievos Aleknavičiūtės, 35 m.; Ona Karlonaitė, Baltramiejaus ir Ievos, 22 m.; Valentas Vainilavičius, Juozo ir Pranciškos Budėnaitės, 21 m.; Juozas Vainilavičius, Simono ir Teklės, 54 m.; Antanina Kašėtaitė-Karaciejenė, Antano ir Marijos, 18 m.; Ona Miškinytė, Jono ir Marijos, 18 m.

Gauti leidimams į Lietuvą kličių kartais darydavo pasienio apsaugos korpuso (KOP) Varėnos batalionas. Antai bataliono vadas 1935 m. kovo 9 d. prašė Vilniaus-Trakų apskrities storastos neduoti leidimų dėl įvairių priežasčių 10-čiai Varėnos

STAROSTWO POW.

w Wilnie

Nr 230/V

PRZEPUSTKA
Leidimas

Dla przekroczenia linii administracyjnej.
Peržengti administracijos linija.

Nazwisko i imię Wojnatowicz Anna
Pavardė ir vardas
Zajęcie rolnikąka - žemdirbė
Užsiėmimas
Wiek 54 m.
Amžius
Miejsce stałego zamieszkania Mergazieny
Gyvenamoji vieta
Gdzie uprawia ziemię Prutaje
Eksploatuojami žemė
Miejsce przekroczenia linii Prutaje
Perainamoji vieta
Miejscowości, w których przepustka jest ważna Prutaje
Vietos, kurioms leidimas galioja

Imiona osób poniżej 14 lat %
Jauniesnųjų kaip 14 mt. asmenų vardai
Termin ważności przepustki 1-I 1933 v.
Leidimo galiojimo laikas

Ważna 12 m.
z dowodem
osobistym
na
fotografie
Tukva sm

Starosta
powiatowy
Tramecourt

Drukarnia Państwowa w Wilnie. № 18859. 22-IV-32. 15/0.

Leidimas O. Vainilavičienei eiti į Lietuvą

valsčiaus gyventojų, tarp jų mergežeriškiui Boleslovui Vainilavičiui; pastarajam – „už slampinėjimą pasienio ruože“.

Negavusios atsakymų į pirmuosius prašymus, 1935 m. liepos 1 d. leidimų apskrities storastos antrą kartą prašė Juzė Vainilavičienė, Augustino ir Onos, 57 m., ir Ona Vainilavičienė, Rapolo ir Uršulės, 56 m. (O. Vainilavičienė pirmąjį prašymą parašė balandžio mėnesį). Pasak prašymų, J. Vainilavičienė Lietuvoje turėjusi 3 hektarus, o O. Vainilavičienė – 3,5 ha žemės. Artėjo derliaus nuėmimas. B. Vainilavičius ir J. Vainilavičienė leidimus tiems metams gavo. Tuo tarpu O. Vainilavičienė rugpjūčio 2 d. rašė prašymą trečią kartą. Jo pasekmės nežinomos. Į balandžio mėn. rašytą prašymą dėl leidimų sau bei žmonai Antaninai atskymo negavo ir Jokūbas Karlonas, Jokymo. Todėl rugpjūčio 2 d. vėl kreipėsi į storastą. Kadangi žmogus buvo aklas, į leidimą kaip palydovus prašė įrašyti sūnus Petrą (9 m.) ir Praną (7 m.). Prie prašymo pridėjo 4 fotografijas.

Yra sąrašas mergežeriškių, kurie užsimokėjo už jiems įteiktus leidimus 1935 metams: Kazimieras Karpavičius, Jono ir Onos, 62 m.; Adolfas Karpavičius, Kazimiero ir Petronėlės, 32 m.; Genė Karpavičiūtė, Kazimiero ir Petronėlės, 19 m.; Antanina Vaitkevičiūtė, Domininko ir Elenos, 20 m.; Ieva Miškinienė, Petro ir Marijos, 32 m.; Agota Linkevičienė, Mykolo ir Kristinos, 50 m.; Adolfas Linkevičius, Teofilio ir Agotos, 19 m.; Jokūbas Karlonas, Motiejaus ir Agotos, 68 m.; Marcelė Vaitkevičienė, Martyno ir Onos, 43 m.; Petronėlė Karlonienė, Vincento ir Kotrynos, 47 m.; Vaitiekus Valentukevičius, Petro ir Petronėlės, 43 m.; Paulina Valentukevičienė, Petro ir Kotrynos, 36 m.; Kazimiera Karlonienė, 53 m.; Marija Karlonienė, Rapolo ir Uršulės, 58 m.; Marija Karlonaitė, Vincento ir Ievos, 24 m.; Juozas Karlonas, Jono ir Kotrynos, 62 m.; Antanina Karlonaitė, Juozo ir Kazimieros, 20 m.; Vladas Leikauskas, Domininko ir Onos, 40 m.; Bronė Leikauskienė, Jono ir Petronėlės, 29 m.; Michalina Karlonaitė, Domininko ir Petronėlės, 22 m.; Stanislovas Tamulevičius, 59 m.; Zofija Tamulevičienė, 54 m.; Juozas Tamulevičius, Stanislovo ir Zofijos, 30 m.; Marija Tamulevičiūtė, Stanislovo ir Zofijos, 23 m.; Jonas Siaurusevičius, 65 m.; Marija Siaurusevičienė, 32 m.; Antanas Siaurusevičius, Jono; Petras Staranavičius, 57 m.; Eleonora Staranavičienė, 54 m.; Juozas Karlonas, Juozo, 26 m.; Kristina Vainilavičienė, Jono ir Vincentos, 39 m.; Damė Karpavičiūtė, Kazimiero ir Petronėlės, 15 m.; Petronėlė Petrauskienė, Petro ir Paulinos, 51 m.; Pranas Karlonas, Domininko ir Petronėlės, 25 m.; Kristina Karlonaitė, Domininko ir Petronėlės, 28 m.; Rozalija Petrauskienė, Vincento ir Petronėlės, 30 m.; Paulina Karlonienė, Juozo ir Marijos, 32 m.; Marija Siaurusevičienė, Simono ir Reginos, 56 m.; Anastazija Vaitkevičienė, Motiejaus ir Kotrynos, 60 m.; Ona Miškinytė, Petro ir Michalinos, 20 m.; Petras Vaitkevičius, Domininko ir Julijos, 25 m.; Zigmantas Navickas, Petro ir Uršulės, 30 m.; Antanina Karpavičiūtė, Mateušo ir Marijos, 22 m.; Marija Kašėtienė, Antano ir Juzefos, 58 m.; Izabelė Kašėtaitė, Juozo ir Marijos, 18 m.; Juzė Vainilavičienė, Augustino ir Onos, 57 m.; Jonas Vainilavičius, Roberto ir Juzefos, 19 m.; Boleslovas Vainilavičius, Roberto ir Juzefos, 25 m.; Tomas Lenkevičius, Teofilio ir Agotos, 16 m.; Marija Kašėtienė, Jono ir Onos, 44 m.; Antanina Kašėtaitė, Domininko ir Elenos, 20 m.

Iš kitų sąrašų matyti, kad gauti leidimus 1935 metams dar stengėsi: Valentas Vainilavičius, Juozas ir Pranciškos, 23 m.; Juozas Vainilavičius, Simono ir Teklės, 56 m.; Ona Miškinytė, Jono ir Marijos, 20 m.; Antanina Kašėtaitė-Karaciejenė, Antano ir Marijos, 20 m.

Leidimo sau, žmonai Antaninai bei vaikams Petru ir Pranui Jokūbas Karlonas, Jokymo vėl prašė 1937 m. birželio 21 d. Pasak prašymo, pusantro hektaro žemės Burokaraistėlėje buvo pagrindinis šeimos pragyvenimo šaltinis.

Vienkartinio leidimo į Lietuvą 1937 m. kovo 23 d. prašė Vaitiekus Valentukevičius, Petro ir Petronėlės Baublytės sūnus. Anot Varėnos policijos komendanto J. Prusakovskio balandžio 10 d. rašto apskrities storastai, Valentukevičius jokios žemės Burokaraistėlėje neturėjo, iš ten kilusi jo žmona Paulina Tamulevičiūtė-Valentukevičienė. Todėl Valentukevičius rūpinosi leidimais tik ryšiams su giminėmis palaikyti. KOP dėl vienkartinio leidimo gegužės 18 d. neprieštaravo, ir V. Valentukevičius jį gavo.

Betgi 1937 m. birželio 22 d., o paskui liepos 14 d. Vaitiekus Valentukevičius vėl prašė leidimo tiems metams sau, žmonai Paulinai ir sūnui Vincentui. KOP bataliono vadas Žabinskis liepos 27 d. pranešė apskrities storastai, kad Valentukevičiai kaip įtariamieji nebuvo pastebėti, bet Varėnos policijos posto komendanto nuomone leidimo jie nenusipelnė. Tačiau apskrities storastija 1937 m. liepos 31 d. vis tik išsiuntė Varėnos valsčiaus valdybai įteikti V. Valentukevičiui nuo balandžio 1 d. galiojusį leidimą (įteiktas rugpjūčio 3 d.).

1938 metais buvo renkami atstovai į Lenkijos parlamento aukštesniusius rūmus – senatą. Tačiau tai nebuvo visuotiniai rinkimai: balsavo tik tam tikras rinkiminės apylinkės rinkikų skaičius. Varėną II ir Mergežerio seniūniją apėmusioje rinkiminėje apylinkėje Nr. 9 buvo 104 rinkikai. Mergežerio sodžiaus atstovų nebuvo. Moliadugniui atstovavo Baltramiejus Makselė, Girežeriui – Feliksas Paulauskas, Mitraukai – Simonas Kuodys. Tarp rinkikų ypač daug buvo KOP ir kitokių kariškių.

Mergežerio jaunimas 1938 metais nupirko Varėnos bažnyčiai vėliavą. Vienoje jos pusėje žodžiai: „Šventųjų darbai mus temokina amžinai“, kitoje pusėje – „Garbinkime Dievą su Jo angelais ir šventaisiais“. Verbų sekmadienį (balandžio 10 d.) buvo pašventinta Mitraukos, o gegužės 26 d. – Mergežerio bažnytinė vėliava. Šventino Varėnos klebonas kun. Mečislovas Pšemeneckas.

Girežerio jaunimas gegužės 3 d. norėjo surengti lietuvišką vakarą, bet negavo apskrities storastos leidimo. Būtų vaidinta komedija „Petro Pampalio piršlybos“.

Vienu metu Varėnos valsčiuje buvo varoma propaganda, kad gyvuliai (karvės, jautiai ir kiaulės) nebūtų pardavinėjami privatiems pirkliams, nes gyvulius pirkianti speciali gyvulių supirkimo bendrovė. Propagandą daugiausia bruko valsčiaus valdyba per seniūnus. Bendrovė žadėjo mokėti daug geresnes kainas ir be apgaulių, t. y. pagal gyvulio svorį, o ne iš akies, kaip darė privatūs pirkliai.

Pagaliau buvo paskelbta, kad 1938 m. lapkričio 8 d. (turgaus dieną, antradienį) Varėnoje bus superkami visokie gyvuliai. Ūkininkai iš visų Varėnos apylinkių, nuo Valkininkų, Kalesninkų, Rudnios ir Nočios jau nuo vidurnakčio stūmėsi Varėnos

link. Lietaus permerkti ūkininkai laukė pusę dienos, kol pasirodys pirkliai. Jiems atvykus, skaudžiai apšivylė. Bemaž temstant už karvių ir jaučių gyvojo svorio kilogramą pirkliai pasiūlė 33 grašius, o už kiaulių – po 65 gr. Kiaulių, sveriančių mažiau kaip 100 kg, visai nenorėjo pirkti. Už tokias „aukštas“ kainas ūkininkai gyvulių nepardavė ir spjaudydamiesi išsiskirstė namo.

1938 m. gruodžio 11 d. vyko Vilniaus-Trakų apskrities seniūnijų tarybų rinkimai. Kandidatų sąrašai prieš savaitę jau buvo parengti bemaž kiekvienoje Varėnos valsčiaus seniūnijoje.

Lenkų laikais gana smarkiai statėsi Varėnos II miestelis. Į daugelio namų pamatus įmūryti Mergežerio ir Moliadugnio laukų akmenys: jų atvežimas vietos ūkininkams buvo šioks toks uždarbis.

Šv. Kazimiero draugijos skyrius

Lenkų laikais lietuvių jaunimo savišvietos ir kultūrinio lavinimosi viena iš organizacijų buvo Šv. Kazimiero draugija. Jos oficialus pavadinimas: Šv. Kazimiero draugija jaunimui auklėti ir globoti. Draugijos skyriai su policijos žinia kūrėsi daugelyje kaimų. Tų skyrių vakarėliai ir kiti renginiai, dažniausiai organizuoti paties kaimo jaunimo jėgomis, buvo šiokie tokie šviesos spindulėliai tamsokame sodžių gyvenime. Beje, į draugiją stodavo ar į skyrių valdybas būdavo renkami ir vyresnio amžiaus, jau vedę asmenys.

Meržežeryje Šv. Kazimiero draugijos skyriaus steigimo iniciatorius buvo Petras Karlonas. Jis 1928 m. liepos 30 d. kreipėsi į „Gerbiamąjį Poną“ (matyt, draugijos pirmininką): „Seniai aš mąstau apie savo kaimo jaunimą, jog visi sodžiai susikūrė Šv. Kazimiero draugiją, o mūsų sodžiuje anei negirdėti. Taigi aš, Petras Karlonas, susimaniau apie savo sodžiaus jaunimą. Tiktai nežinau prie ko kreiptis patarimo. Kreipiausi į savo redakciją (?), bet gavau atsakymą, kad apie tai nieko nežino. Ir davė antrašą kreiptis prie tamstų“.

P. Karlonas prašė patarti kaip elgtis ir ką daryti. Buvo 11 draugijai norėjusių priklausyti asmenų: Petras Karlonas, Juozas Karlonas, Silva Kašėta, Zigmantas Karlonas, Mikas Siaurusevičius, Boleslovas Lenkevičius, Adolfas Kašėta, Juozapas Tamulevičius, Petras Vaitkevičius, Vincas Vainilavičius ir Valentas Vainilavičius.

Šv. Kazimiero draugijos Centro Valdyba leidimo steigti draugijos skyrių Meržežeryje 1928 m. rugpjūčio 3 d. kreipėsi į Vilniaus-Trakų apskr. storastą (viršinininką). Susirinkti numatyta Petro Karlono namuose; už susirinkimą atsakingas šeimininkas.

Draugijos skyriaus steigiamąjį susirinkimą 1928 m. rugpjūčio 19 d. atidarė Petras Karlonas, protokolą rašė Juozas Zapolskas. Draugijos statutą perskaitė Zigmas Karlonas. Prie 11-kos ankstesnių vyrų prisirašė dar 19-ka narių: Jonas Vainilavičius, Vladas Leikauskas, Vaclas Karlonas, Juozas Zapolskas, Stasys Kašėta, Martynas Vaitkevičius, Vladas Jurgelevičius, Ulėna Zapolskaitė, Alfonsas Siaurusevičius, Adolfas Karpavičius, Mikalina Karlonaitė, Marė Karlonaitė, Bronė Karpavičiūtė, Daminas Vaitkevičius, Pranas Karlonas, Zenonas Balionis, Marė Karpavičiūtė, Vincas Staranavičius ir Antosė Tamulevičiūtė (antrąjį Juozą Karloną išbraukė draugijos Centro Valdyba – vaikas buvo per jaunas). Į skyriaus valdybą išrinkti: pirmininkas – Zigmas Karlonas, išdininkas – Jonas Vainilavičius, sekretorius – Juozas Zapolskas, valdybos nariai – Vladas Leikauskas ir Daminas Vaitkevičius; revizijos komisija – Zenonas Balionis, Adolfas Karpavičius, Adolfas Kašėta.

Kitą dieną po steigiamojo susirinkimo, rugpjūčio 20-ąją, Juozas Zapolskas draugijos Centro Valdybai parašė: „...Mažum kas bus negerai surašyta, tai meldžiam mūsų klaidas pataisyti, ba mes neturim dabarties savo sodžiuje mokytojo. O mes patys tokių reikalų nevedę, tai mes nežinom kaip vesti. Tai prašome Gerbiamos Centro Valdybos mumis pamokinti ir duoti mumi patarimą“.

Užregistruoti Mergežerio skyrių draugijos Centro Valdyba apskrities storastos paprašė 1928 m. rugpjūčio 23 d. Prie prašymo pridėjo skyriaus steigiamojo susirinkimo protokolą.

Vilniaus vaivadijos valdyba viešai rodyti filmus draugijai leido 1928 m. birželio 15 d. Filmai rodyti projektoriumi. Vilniaus-Trakų apskrities storastai lapkričio 30 d. pranešta, kad Centro Valdybos atstovas Vaclovas Ruginis gruodžio 8 ir 9 d. draugijos Mančiagirės ir Mergežerio skyriuose skaitys paskaitas „Gimtoji kalba ir mes“ ir „Apie susirinkimus ir jų vedimą“, rodys filmukus „Eskimų gyvenimas“, „Sardinių žvejojimas“, „Adasius klijuoja afišas“ ir kažkokią tragikomediją.

Draugijos vadovybė 1928 m. gruodžio 7 d. pranešė storastai, kad Adomas Butrimas ir Bronislovas Leskevičius 1928 12 21-1929 01 31 skaitys paskaitas Mergežeryje ir dar 21-me draugijos skyriuje Kaniavos ir Varėnos valsčiuose. Paskaitų temos: alkoholis; higiena; Šv. Kazimiero draugijos tikslai; gimtasis kraštas; Lenkijos fizinė geografija ir istorija iki krikščionybės įvedimo. Numatyta rodyti filmukus: „Baltojo lokio medžioklė“, „Iškyla į Monblano kalną“, „Bitės“, „Dresuoti drambliai“, filmą apie prancūzų kino aktorių Maksą Linderį ir kt.

Žurnalo „Jaunimo draugas“ 1929 m. Nr. 3 (kovo mėn.) yra neva iš Mergežerio atsiųsta korepondencija (pasirašęs Kažinkas). Joje teigiama, kad Šv. Kazimiero dr-jos skyrius jau antri metai nesuruošęs nė vieno vakarėlio, narių susirinkimai taip pat retai būna. Knygas skaito daugiau berniukai, o mergaitės šventadieniais labiau mėgsta po kaimą „pamudravoti“, pas kaimynes pakieminėti. Paklaustos, kodėl knygų neskaito, atsako: „Kam mums jūsų knygos ir laikraščiai – mums reikia mokintis verpti ir austi“. Aišku, jog korespondencijos autorius neturėjęs gerų intencijų: juk draugijos skyrius gyvavo tik septintą mėnesį!

Kas kita rašoma mėnraščio Nr. 8 (rugpjūčio mėn.) išspausdintoje žinutėje (slapyv. Erastas): Mergežeryje „lietuvių jaunimas vis rodo daugiau gyvumo. Paskutiniu laiku suruošė net du vakaru. [...] Abu vakarėliai suruošta vykusiai. Šiame darbe Šv. Kazimiero dr-jos vietinio skyriaus valdyba parodė daug sumanumo“.

Per 1929 metus į Šv. Kazimiero dr-jos skyrių įstojo 25 nauji nariai (iš sausio 27 d. priimtų 24 narių 5 buvo 15-mečiai), iš skyriaus išstojo 4 žmonės. Susirinkime sausio 27 d. dalyvavo ir jo protokolą rašė mokytoja Stefanija Bobelytė, nors oficialiai draugijos skyriui ji nepriklausė.

Pasak 1929 m. vasario 4 d. žinių, draugijos skyriuje iš 34 narių buvo 19 pilnamečių asmenų: Vaitiekus Valentukevičius, Zigmąs Karlonas, Jonas Vainilavičius, Domininkas Vaitkevičius, Zenonas Balionis, Stasys Kašėta, Adolfas Kašėta, Vincas Vainilavičius, Petras Staranavičius, Vincas Staranavičius, Adolfas Karpavičius, Vaclovas Karlonas, Juozas Tamulevičius, Juozas Zapolskas, Bronė Karpavičiūtė, Elena

Karlonaitė, Mikalina Karlonaitė, Kristė Karlonaitė ir Vladas Leikauskas; 15 skyriaus narių buvo nepilnamečiai: Mikas Siaurusevičius, Vladas Jurgelevičius, Petras Karlonas, Pranas Karlonas, Juozas Karlonas, Martynas Vaitkevičius, Silvestras Kašėta, Petras Vaitkevičius, Valentas Vainilavičius, Marė Karpavičiūtė, Antosė Tamulevičiūtė, Ona Siaurusevičiūtė, Margarita Vaitkevičiūtė ir Marė Karlonaitė. Skyriaus valdyba ir revizijos komisija nepasikeitė, tik Vladas Leikauskas tapo valdybos vicepirmininku.

Tiesa, žinios apie draugijos skyriaus narių skaičių ir jų pavardės dažnai įvairuoja. Antai kituose 1929 m. sąrašuose buvę Bolesius Linkevičius, Feliksas Karlonas (34 m.), Ona Miškinytė, Marė Siaurusevičiūtė, Antanas Vainilavičius (38 m.). Viename Centro Valdybos sąraše kaip mergežeriškiai įrašyti kitur nesutinkami 40-metė Regina Gudaitienė ir 50-metis Antanas Gudaitis. Ar tik neapsirikta?

Skaityti paskaitų ir rodyti filmukų į kaimų skyrius Šv. Kazimiero draugijos Centro Valdyba siūsdavo savo lektorius. Apie tai iš anksto reikėdavo pranešti apskrities storastai. Prieš paskaitą lektorius apie jos rengimą privalėdavo pranešti vietos policijos postui. Apskrities storastos leidimo reikėdavo skyriaus metiniams susirinkimams sušaukti. Prašymuose būtinai reikėdavo nurodyti renginio turinį, pradžios valandą ir vietą, kur tas renginys vyks bei kas bus už jį atsakingas. Kiekviename tokiame renginyje dalyvaudavo valstybės policijos Varėnos posto atstovas. Posto komendantas paskui siūsdavo ataskaitą apie tą renginį apskrities storastai ir apskrities policijos komendantui.

Beje, policijos pranešimuose informacija apie daugelį renginių yra kur kas išsamesnė ir tikslesnė, negu skyriaus protokoluose. Storastos leidimų skyriai paprastai prašydavo per draugijos Centro Valdybą; pastaroji gautus leidimus ar neigiamus atsakymus persiūsdavo skyriams. Po vaidinimų vykdavo jaunimo šokiai.

Vakarėliams rengti irgi reikėdavo apskrities viršininko leidimo. Prašymą tekdavo apmokėti 50 grašių vertės žyminiu ženkle. Per paskutinę repeticiją ir vakaro metu patalpoje sėdėdavo policijos atstovas. Jeigu prie scenos būdavo kabinama lietuviška vėliava, tai būtinai reikėjo kabinti ir lenkišką; be to, abi vėliavos privalėdavo būti vienodame aukštyje. Kiekvieną kartą atsakingu už vakarą būdavo paskiriamas vienas draugijos skyriaus narys. Po vakaro valsčiaus policijos komendantas apskrities storastai siūsdavo pranešimą apie vakaro eigą, dalyvių skaičių ir kt.

Visi draugijos Mergežerio skyriaus susirinkimai ir renginiai paprastai baigdavosi lietuviško Tautos himno giedojimu. Po vaidinimų visuomet iki paryčių vykdavo jaunimo šokiai. Kaip ir daugelio kitų kaimų jaunimas, taip ir mergežeriškiai vaidinimus dažnai rengdavo gegužės 3 d., per Lenkijos nacionalinę šventę – Konstitucijos dieną. Matyt, tai dienai lengviau būdavo gauti leidimą. Vaidinimai dažniausiai vykdavo kluonuose, nes pirkiose trūkdavo erdvės tokiems renginiams. Scenos būdavo uždengiamos pačių merginų austais divonais (lovatiesėmis).

Zigmas Karlonas 1929 m. pavasarį dalyvavo Šv. Kazimiero dr-jos Girežerio skyriaus steigiamajame susirinkime ir perskaitė draugijos statutą. Vilniaus-Trakų apskrities storastijoje skyrius užregistruotas balandžio 8 d.

Pirmoji paskaita 1929 metais Mergežerio skyriuje surengta sausio 26 d. Lektoriaus iš Vilniaus pavardė nežinoma. Svečias parodė filmuką apie Kristaus kančias ir kalbėjo apie degtinės kenksmingumą, „kurios gan daug čia išgeria“. „Per sumanymus sumanyta, kad šokant nerūkyti ir nespjaudyti ant grindų, o mergaitėms nesiteplioti. Šį sumanymą priėmė“. Jaunimas padainavo, pašoko ir patrepse. Kitą dieną svečias peržiūrėjo skyriaus knygynėlį (bibliotekėlę) ir dokumentaciją. „Tvarkos geros nesuradau, nes ne visi protokoliai surašyti“. Mokytoja buvo suruošusi eglutę, į kurią atsilankė daug jaunimo iš kitų sodžių. „Jaunimas čia nelabai išlavintas, ne vienos nuomonės visi, ypač berniukai“. Rengtasi po Velykų vaidinti „Ant bedugnės krašto“.

Centro Valdyba 1929 m. rugsėjo 6 d. pranešė Vilniaus-Trakų apskr. storastai, kad kun. Edmundas Basys rugsėjo 8-30 d. skaitys paskaitas 9-niuose Varėnos valsčiaus kaimuose, tarp jų Mergežeryje (rugsėjo 14 d.) ir Girežeryje. Paskaitų temos: Saulės sistema; Šv. Kazimiero dr-jos tikslai; higiena; gimtojo krašto istorija; bolševizmas. Turėjo būti rodomi filmai „Kristaus gyvenimas ir kančia“ bei „Katinas Feliusas, užsigimęs vikruolis“.

Skyriaus susirinkime 1929 m. lapkričio 11 d. vyko Z. Karlono paskaita apie degtinės kenksmingumą ir mandagumą, gruodžio 9 d. buvo vilniečio V. Ruginio paskaita apie lietuvių kalbą ir kino paveikslai (kitaip šviesos paveikslai – projekciniu aparatu rodyti diapozityvai).

Draugijos vadovybė 1929 m. gruodžio 21 d. informavo apskrities storastą, kad J. Subačius skaitys paskaitas 10-tyje Varėnos valsčiaus kaimų, tame tarpe Mergežeryje su Girežeriu. Temos: didysis kunigaikštis Vytautas; lietuvių dainos; šv. Kazimieras. 1929 metais draugijos Mergežerio skyrius surengė du vakarėlius su vaidinimais: gegužės 3 d. – „Palaidūnas“, liepos 14 d. – „Gaila ūsų“ (pjesių autoriai, kaip taisyklė, nenurodyti). Pirmasis vakarėlis davė 35 zlotus pelno, antrasis – 15 zl. nuostolio. Skyriaus bibliotekėlėje buvo 91 knyga.

Šv. Kazimiero dr-jos valdyba 1930 m. sausio 18 d. pranešė storastai, jog Antanas Stanelis sausio 20 d.-vasario 26 d. vyks su paskaitomis į dabartinio Varėnos krašto 34 draugijos skyrius. Lankysis Girežeryje ir Mergežeryje. Paskaitų temos: kooperacija; mūsų krašto priešistoriniai ir istoriniai laikai; alkoholis; šv. Kazimieras ir Šv. Kazimiero draugija. Numatyta projektoriumi rodyti filmus „Juozapas, brolių parduotas“ ir „Beždžionių medžioklė“. Vasario 22 d. storastai pranešta, kad A. Stanelis vasario 24-kovo 10 d. surengs paskaitas tomis pačiomis temomis 10-tyje Varėnos valsčiaus kaimų, neaplenkdamas Mergežerio su Girežeriu. Numatyta parodyti filmukus „Juozapas, brolių parduotas“ ir „Išdidus važiavimas“ (Mergežeryje paskaitą apie šv. Kazimierą ir jo vardo draugiją A. Stanelis skaitė bei filmukus rodė vasario 24 d.).

Skyrius 1930 m. sausio 19 d. prašė storastos leidimo metiniam susirinkimui: reikėjo išrinkti naują skyriaus valdybą. Susirinkimas vasario 4 d. turėjo vykti nuo 17 val. Vlado Leikausko namuose. Balandžio 17 d. skyrius paprašė storastos leidimo gegužės 3 d. Antano Kašėtos namuose surengti vakarą su vaidinimu „Meilės galybė“

103	Per dykuma I	Karol ellay	
104	Per dykuma II	Karol ellay	
105	Per dykuma III	Karol ellay	
106	Balt. Ekspicijos uėkariant.	K. ellay roje	
107	Gyvulinis ligos	St. Jankauskas	
108	Šeimos gyvūnų	Dikensas	
109	Šv. Elžbietė	Pranciškus Bon	Pirkta knygini.

Šio paduodame Jums visų knygų vardus
kantu prašome padidinti mūsų skyriaus
knyginei.

Dar-gi be to siunčiami Centrai 10 auksinių
del padidinimo skyriaus knyginei.

Liet. Šv. Kaz. Draugijje Mergazery

Secret: Karolus
Pirmin: Jankauskas

ir Lietuvos himno giedojimu. Apskrities storastija balandžio 23 d. vakarą leido ir kitą dieną apie tai pranešė Varėnos policijos komendantui. Pastarojo ataskaitos apie tą vakarą storastija laukė iki gegužės 10 d. Pasak komendanto pranešimo storastai, vakare dalyvavo apie 300 žmonių iš Mergežerio ir kitų kaimų. „Kokių nors priešiš- kumo požymių Lenkijos valstybės atžvilgiu nepastebėta“.

1930 m. rudenį (pagal spalio 31 d. žinias) skyriuje buvo 44 nariai, tarp kurių: Elena Karlonaitė, Elena Valentukevičiūtė, Feliksas Karlonas, Jonas Karlonas, Elena Karlonienė, Juozas Linkevičius, Vaclovas Zapolskas, Zigmas Navickas, Juozas Jurge- levičius... Į valdybą išrinkti Zenonas Balionis ir Daminas Vaitkevičius. Tais metais surengtas vienas vakaras su vaidinimu, davęs 10 zl. 70 gr. pelno. 1930 metų išlai- dos – 82 zl. 75 gr., likę 99 zl. 25 gr. Skyrius turėjo 109 knygas.

Jono Siaurusevičiaus namuose 1930 m. gruodžio 14 d. įvyko kitas skyriaus metinis susirinkimas (leidimo jam prašyta gruodžio 8 d.). Naujoji valdyba: pirmi- ninkas – Juozas Tamulevičius, pirmininko pavaduotojas – Alfonsas Siaurusevičius, sekretorius – Petras Karlonas, sekretoriaus pavaduotojas – Vincas Vainilavičius, iš- dininkas – Vladas Leikauskas, knygininkas – Juozas Karlonas; revizijos komisija: Zigmas Karlonas, Adolfas Kašėta, Marė Karlonaitė.

Skyriaus valdybos pirmininkas J. Tamulevičius prašė storastos leidimo 1931 m. gegužės 3 d. Jokūbo Karlo kluone surengti vakarą su vaidinimu „Amerika pirty- jė“ ir monologu „Mano Agnieška“. Bilietų kaina – nuo 2 zlotų iki 25 grašių. Surinkti pinigai būtų skirti skyriaus bibliotekėlei padidinti (nors už skyriaus pinigus pirktos knygos dažniausiai laikytos draugijos nuosavybe).

Mergežeryje 1931 m. gegužės 9 d. lankėsi Šv. Kazimiero draugijos Centro Val- dybos atstovas R. Bagdonas. Jis skatė paskaitas „Jaunimas ir darbas“ ir „Ūkio krizės priežastys“. Rodė kino paveikslus. Dalyvavo apie 70 žmonių. Pasak svečio, skyriuje buvo 60 narių, tačiau ne visi susimokėję nario mokesčių. Skyrius turėjo 111 knygų. „Jaunimas tautiškai susipratęs, bet šiaip daugiau išsilavinusių nėra“. Prenumeruoti „Vilniaus rytojus“ ir „Jaunimo draugas“. „Pirmininkauja Juozas Tamulevičius, ku- ris savo vietoje tinkamas žmogus“. Skyriaus sekretorius Petras Karlonas lapkričio 1 d. prašė iš Centro Valdybos daugiau paskaitų, skundėsi, kad negauna laikraščio „Vilniaus aušra“; jeigu Centro Valdyba skyriui ką nors siųstų, tai geriausia būtų per mokytoją L. Michnovičių. Lapkričio 18 d. Centro Valdybai pranešta, jog tais metais skyrius surengs 1 gegužinę ir 1 vakarėlį.

Draugijos Centro Valdybos atstovas A. Butrimas Mergežerio skyriuje lankėsi 1932 m. kovo 6 d. Susirinkimas vyko Domininko Vaitkevičiaus pirkioje. Dalyvavo daugiau kaip 100 žmonių. Svečias skaitė paskaitą „Vandens ir vėjo galybės“ ir pro- jektoriumi rodė filmukus, paskui perskaitė K. Binkio poemą „Tamošius Bekepuris“, pažaidė su vaikais ir kt. Susirinkimas truko nuo 7 val. vakaro iki 12 val. nakties. Pasak vizitatoriaus protokolo, skyriaus kanceliarijos knygos buvo tvarkoje, kasoje turėta 97 zl. 30 gr. pinigų.

Ruošiasi vakarėliui gegužės 3 d. Už surinktus ir turimus pinigus numatyta sta- tyti kryžių (prašyme apskrities storastai diplomatiškai rašyta, kad vakare surinkti

pinigai bus skirti bibliotekėlei plėsti). Tik skyrius prašė Centro Valdybos pagalbos: atsiųsti žmogų, kuris tam vakarui vadovautų. Storasta leidimą davė ir nusuntė per Varėnos policiją. Policijos komendantas skaičių 3 ištaisė į 8: mat jis buvo suinteresuotas, kad kuo daugiau žmonių iš kaimų atsilankytų į valdžios rengtą Konstitucijos dienos minėjimą Varėnoje. Mergežeriškiai nenusileido, ir po aiškinimųsi antras leidimas vaidinti Seirijų Juozo (Juozo Židanavičiaus) „Cingu lingu“ balandžio 29 d. gautas. Vakarėlis įvyko. Tačiau jo rengėjams vis tiek buvo surašytas policijos protokolas: už Vyčio iškabinimą ir Lietuvos himno giedojimą.

Pasak 1932 m. gruodžio 14 d. pranešimo Centro Valdybai apie skyriaus veiklą tais metais, jam vadovavo dar 1930 m. gruodžio 14 d. išrinkta valdyba; pasikeitęs tik sekretorius – juo tapo buvęs sekretoriaus pavaduotojas Vincas Vainilavičius. 1932 metais surengti 4 valdybos posėdžiai ir 2 visuotiniai narių susirinkimai. Skaiytos 6 paskaitos. Surengti 2 vakarėliai su vaidinimais, bet jie davė tik nuostolio, o ne pelno.

Buvo 48 skyriaus nariai, iš jų 7 įstoję 1932 metais; tais metais 3 nariai iš draugijos pašalinti, 3 išstojo patys. Tarp skyriaus narių buvo du Adolfai Kašėtos, dvi Marės Karlonaitės, du Juozai Karlonai, du Antanai Vainilavičiai, taip pat Zabelė Kašėtaitė, Vaclovas Zapolskas, Jona Karlonas, Zigmąs Kašėta, Juozas Petrauskas, Rožė Petrauskaitė, Marė Petrauskaitė, Adolfas Miškinis... Skyriaus nariai turėjo uniformą (?) ir per iškilmes nešiojo tautinius ženklus. Tarp skyriaus narių buvę amatininkų: 4 staliai, 3 muzikantai, 2 siuvėjai. Visi skyriaus nariai gyveno Mergežeryje. Narių amžius – nuo 17 iki 35 metų (Vaitiekus Valentukevičius). Vienintelė ištekėjusi moteris skyriuje – Kristina Vainilavičienė.

Skyrius savo globoje turėjo 30 jaunuolių: 13 bernaičių ir 17 mergaičių. Visi skyriaus nariai mokėjo skaityti: 5 – rusiškai, lenkiškai ir lietuviškai, likusieji – tik lietuviškai. Žmonės lankė skaitymo ir rašymo vakarinius kursus. Skyriaus knygynėlyje buvo 115 knygų: iš Centro Valdybos 1928 m. gauta 91 knyga, 1930 m. – 16, kitos knygos paaukotos. Skyrius ir atskiri nariai gavo laikraščius: „Vilniaus rytojaus“ – 5 egz., „Jaunimo draugo“ – 5 egz., „Vilniaus aušros“ – 8 egz. Bibliotekėlės knygas ir laikraščius skaitė ne tik draugijos nariai. Skyriaus valdybos pageidavimas: „įsigyti radiją, bet stoka lėšų“.

„Ant atminties skyriaus gyvavimo ir veikimo pastatė didelį medžio kryžių“ – rašyta skyriaus pranešime Centro Valdybai apie 1932 metais sodžiuje pastatytą kryžių. Jį 1932 m. gruodžio 8 d. pašventino Varėnos klebonas Stanislovas Bula (miręs 1933 m. kovo 21 d.). Kryžiuje buvo ir šv. Kazimiero paveikslas.

1933 m. rugpjūčio 23 d. draugijos Centro Valdyba gavo nuotrauką su skyriaus nariais, daugiausia pasidarbavusiais prie kryžiaus statybos. Nusifotografavę: skyriaus valdybos sekretorius Petras Karlonas, valdybos išdininkas ir kryžiaus dailininkas Zigmąs Karlonas, buvęs valdybos pirmininkas Juozas Tamulevičius, „darbštus vyrukas muzikantas skyriaus ir dabartinis pirmininkas Adolfas Kašėta“, kryžiaus meistras Adolfas Karpavičius. „Norėtumėm, kad šią kryžiaus nuotrauką perduotute „Vilniaus aušros“ redakcijai“. Archyvo byloje nuotraukos nėra, tačiau ir mėnraštyje

ji nebuvo išspausdinta nei 1933, nei 1934 metais. Kartu Centro Valdybos prašyta padaryti skyriui antspaudą ne tik su lietuvišku, bet ir lenkišku užrašu.

1933 m. liepos 3 d. skyrius prašė Centro Valdybos pagalbos gauti leidimą liepos 9 d. numatytam vakarui su vaidinimu – J. Tauronio pjesei „Adomo dukterys“ (dokumentams persiūsti skyrius pridėdavo pašto ženklų). Vakarą surengtas Kazio Karpavičiaus namuose. Vaidino 6 mergežeriškiai. Bilietai kainavo nuo 10 gr. iki 49 gr.; iš viso surinkta 22 zl. Vaidinimas vyko nuo 21 val. iki 23 val.

Skyrius 1933 m. liepos 24 d. gavo storastos leidimą liepos 30 d. surengti metinį susirinkimą. Tačiau susirinkimas įvyko rugpjūčio 13 d. Dalyvavo 35 asmenys. Priimti trys nauji nariai: Antanas Kašėta, Antosė Vaitkevičiūtė ir Antanas Siaurusevičius. Išrinkta nauja valdyba: pirmininkas – Adolfas Kašėta, jo padėjėjas (vicepirmininkas) – Alfonsas Siaurusevičius, sekretorius – Petras Karlonas, išdininkas – Zigmas Karlonas, knygininkas – Juozas Karlonas; revizijos komisija: Juozas Lubas, Vladas Leikauskas, Martynas Vaitkevičius. Sumanyta įsigyti bažnytinę šv. Kazimiero vėliavą.

Anot policijos komendanto rugpjūčio 14 d. pranešimo apskrities storastai, perskaičius ankstesnio susirinkimo protokolą buvusio skyriaus valdybos pirmininko Juozo Tamulevičiaus paklausta, kodėl kasoje trūksta 8-nių zlotų? Šis paaiškino, kad pinigų davė Adolfui Kašėtai, kuris turėjo Vilniuje nupirkti šv. Kazimiero ir kunigaikščio Vytauto portretus. Tuo metu iš kalėjimo kaip tik išėjo lenkiškos mokyklos padegimu įtarti Domininkas Vaitkevičius ir Martynas Valentukevičius. A. Kašėta pinigų atidavęs jiems, kad tie galėtų grįžti į namus. Skyriaus valdyba nutarė tuos pinigų įrašyti į kitas išlaidas, nes skyrius neturi teisės leisti pinigų politiniams kaliniams šelpti. Skyrius rugsėjo 22 d. prašė storastos leidimo surengti vakarą rugsėjo 29 d. Leidimo negauta.

Pasak Šv. Kazimiero draugijos 1933 m. spalio 7 d. apyskaitos, Vilniaus-Trakų apskrityje buvo 77 draugijos skyriai. Girežerio skyrius turėjo 17 narių, buvo surengęs vieną skyriaus valdybos posėdį ir narių susirinkimą, paskaitų ir vaidinimų tais metais skyrius nesurengė; bibliotekoje buvo 87 knygos. Mergežerio skyriuje – 19 narių, buvę 4 valdybos posėdžiai, 2 narių susirinkimai, skaitytos 6 paskaitos, surengti 2 vaidinimai, biblioteka turėjusi 115 knygų.

Skyriaus sekretorius P. Karlonas Centro Valdybai 1933 m. lapkričio 14 d. pranešė, jog vakaras su trijų veiksmy komedija „Adomo dukterys“ įvykęs lapkričio 11 d. Ypač gerai „lošė“ ir visus juokino Onos rolę vaidinusi Damė Karpavičiūtė. Buvo pasakytas dialogas ir padeklamuoti eilėraščiai „Sesutei lietuvaitei“ ir „Myliu“. Pimąjį eilėraščių deklamavo Damė Karpavičiūtė, antrąjį – 8 metų mergaitė Elenutė Karlonaitė. Pastaroji „taip gražiai nupasakoj, kad net visi stebėjosi“. Pirmi eilėraščio žodžiai: „Myliu aš Tėvynę, Lietuvos šalelę, myliu ir gimtinę, Mergažerio kaimelį“. Už bilietus, kainavusius nuo 20 gr. iki 40 gr., surinkta 20 zl. 45 gr., tik išlaidų buvo daug – 17 zl., nes reikėjo važinėti į Vilnių leidimo vakarui surengti.

Vaidinimas prasidėjo 18 val., šokiai truko iki 24 val. Varėnos policijos komendantas apie tą vakarą Vilniui raportavo jau lapkričio 12 d. Susirinkime lapkričio

12 d. tartasi dėl vėliavos įsigijimo ir skyriaus skaityklos įsteigimo. Tik niekas nenorėjo į savo namus skaityklos dykai įsileisti.

1933 m. birželio 13 d. Šv. Kazimiero dr-jos skaitykla atsidarė Varėnoje II. Ji įsikūrė Petro Dvarecko namuose Vytauto gatvėje (*ulica Witoldowa* Varėnoje buvo ir lenkų laikais). Skaityklai vadovavo Vincas Navickas.

Vilniaus-Trakų apskrities storasta 1933 m. lapkričio 15 d. leido surengti viešus vakarėlius dešimtyje Varėnos valsčiaus vietovių, tarp jų: Girežeryje – lapkričio 16 d., Varėnoje ir Mergežeryje – lapkričio 19 d. Vakarėlių temos: jaunimo auklėjimas; apie lakūnus (po S. Dariaus ir S. Girėno tragiško skrydžio); zoologija; žymiausios istorinės vietovės. Paveikslams rodyti leista naudoti projekcines lempas.

Mergežerio skyriaus valdyba perrinkta metiniame susirinkime 1934 m. vasario 4 d.: pirmininkas – Petras Karlonas, vicepirmininkė – Genė Karpavičiūtė, išdinininkas – Zigmas Karlonas, sekretorius – Martynas Vaitkevičius, knygininkas – Juozas Karlonas; revizijos komisija: Petras Vaitkevičius, Silvestras Kašėta, Juozas Tamulevičius. Buvo 40 narių; 1933-1934 m. išstojo 7 asmenys. Petras Karlonas 8-nis skyriaus narius išmokė skaityti ir rašyti lietuviškai.

Buvo vaikų kuopelė ir 8-nių žmonių artistų kuopelė (sekcija). Knygynėlyje turėta 130 knygų. Vasario 10 d. surengtas vaikų vakarėlis. Vaidinta Seirijų Juozo pjesė „Triskart bandytas“, Adolfas Lenkevičius pasakė S. Urbono monologą „Mano Agnieška“, vaikučiai padeklamavo Petro Karlono parinktų ir jo sukurtų eilučių. Visa tai vyko be mokytojo pagalbos (lietuvio mokytojo Mergežeryje nebuvo). Vaikiškų laikraštėlių skyrius gaudavo iš Centro Valdybos.

Pasak skyriaus valdybos pirmininko P. Karlono 1934 m. birželio 2 d. pranešimo Centro Valdybai, gegužės 3 d. skyriaus artistai suvaidino 6 veiksmų komediją „Pirmasis degtindaris“, padeklamavo eilių. Visus labai papiktino, kad giedant Tautos himną lenkas policininkas nesikėlė, sėdėjo. Iš vakarėlio uždarbio nebuvo.

Skyrius 1934 m. gegužės 23 d. prašė leidimo surengti vakarą su vaidinimu „Pirmasis degtindaris“ gegužės 31 d. Vakaras turėjęs vykti Kazio Karpavičiaus namuose. Leidimo, atrodo, negauta.

Tik po prašymų rugpjūčio 5 d. (draugijos Centro Valdyba tarpininkavo rugpjūčio 13 d.) ir rugsėjo 8 d. skyrius gavo leidimą surengti vakarą Juozo Lubo namuose rugsėjo 14 d. Vaidintos „Trys mylimos“ ir sakytas monologas „Pas kirpėją“. Bilietai – po 25 gr. ir 50 gr. Surinkta 18 zl. 25 gr.; grynas pelnas buvo 9 zl. 25 gr. Vaidino vietos seniūno dukterys Genė ir Damė Karpavičiūtės, Antanina Vainilavičiūtė, Antanas ir Jonas Vainilavičiai, Petras ir Zigmas Karlonai. Buvo susirinkę apie 100 žmonių. Šokiai truko iki 3 val. paryčių. Mergežerio artistai „Tris mylimas“ spalio 4 d. suvaidino Perlojoje.

Anot draugijos Centro Valdybos 1934 m. balandžio 3 d. pranešimo apskrities storastai, Vilniaus-Trakų apskrityje buvo 80 draugijos skyrių (neseniai skyrius buvo susikūręs Zervynose); Mergežerio skyriuje net 47 nariai, tais metais jau įvykę 2 narių susirinkimai (iki spalio mėn. įvyko 5 visuotiniai susirinkimai bei 9 valdybos

posėdžiai ir surengti 3 vakarėliai). Centro Valdyba spalio 4 d. storastai pranešė, kad visoje apskrityje buvo 3522 draugijos nariai (iš jų 287 priimti tais metais).

Pasak informacijos „Vilniaus aušros“ 1934 m. Nr. 10 (spalio mėn.), pasirašytos Mergažerio gėlės slapyvardžiu, draugijos skyriaus kryžius prieš dvejus metus statytas Šventiesiems metams paminėti. Rugsėjo mėnesį įvykęs skyriaus metinis susirinkimas, kuriame G. Karpavičiūtė skaitė pranešimą apie skyriaus 6 metų darbą.

Skyriaus valdybos pirmininkas P. Karlonas 1935 m. sausio 20 d. Centro Valdybai pranešė, kad sausio 13 d. surengtas vakarėlis. Vaidintas „Šventas Tarcizijus“, giedotas Tautos himnas. Gautas storastijos raštas, kad Šv. Kazimiero draugijos įstatai neleidžia nešioti specialių kepurų ir ženklų, todėl tokie dalykai draudžiami.

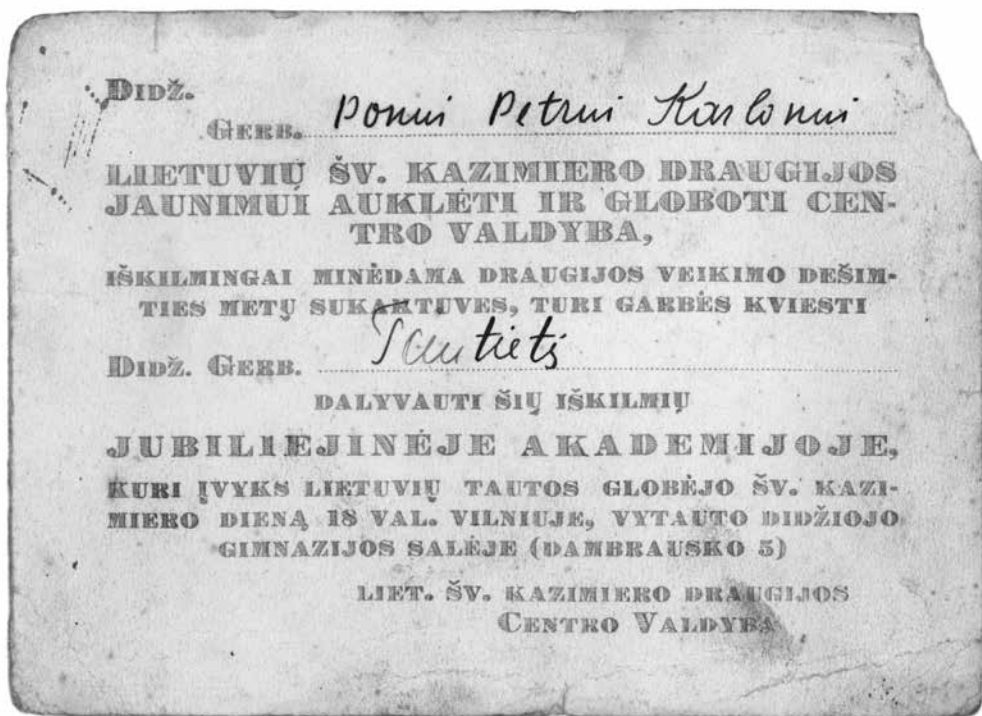
Sausio 20 d. įvykęs skyriaus susirinkimas su paskaita „Berniškumas“ (iš „Vilniaus aušros“). Pagiedotos Kalėdų giesmės, padainuota „Kur banguoja Nemunėlis“. Zigmas Karlonas iškėlė sumanymą įsigyti vaistinėlę. Perrinkta skyriaus valdyba: pirmininkas – Petras Karlonas, vicepirmininkė – Genė Karpavičiūtė, sekretorius – Martynas Vaitkevičius, išdininkas – Zigmas Karlonas, knyginkas – Juozas Karlonas I; revizijos komisija: Valentas Vainilavičius, Adolfas Miškinis, Juozas Karlonas II. Tik policijos komendanto pranešime apskrities storastai revizijos komisijos sudėtis kitokia: Juozas Lubas, Juozas Tamulevičius, Petras Vaitkevičius. Anot komendanto, visi tiek skyriaus valdybos, tiek revizijos komisijos nariai simpatizavo Lietuvai.

Kažkuriais metais vakarėlyje du eilėraščius – „Algirdo kova prie Maskvos“ ir „Trakų pilis“ – padeklamavo Algirdas Vainilaitis.

Skyrius 1935 m. vasario 21 d. prašė leidimo Juozo Lubo namuose kovo 3 d. suvaidinti 3 veiksnių pjesę „Ant bedugnės krašto“, paimtą iš „Jaunimo draugo“. Leidimą apskrities storasta davęs vasario 26 d. Tačiau tąkart vaidino ne patys mergežeriškiai, o svečiai iš Varėnos valsč. Kašėtų kaimo. Tik atsakinga už vakarą buvo vietinė Genė Karpavičiūtė. Pasak policijos komendanto kovo 5 d. pranešimo storastai, parduota bilietų: 19 – po 25 gr., 15 – po 20 gr., 18 – po 10 gr. arba iš viso 9 zl. 55 gr. sumai, iš kurios gryno pelno liko 6 zlotai. Į vakarą buvo atvykę žmonių iš Kašėtų, Girežerio, Moliadugnio, Barčių.

Eilinis skyriaus susirinkimas įvyko 1935 m. balandžio 14 d. Susirinkime skaityta iš „Vilniaus aušros“, kalbėta apie šv. Kazimierą. G. Korpytė (Karpavičiūtė) perskaitė dvi paskaitas (gal humoreskas?): „Negulk skruzdėlynan“ ir „Netikęs šposas“. Elena Karlonaitė padeklamavo eilėrašį. Naujuoju skyriaus sekretoriumi išrinktas Bolesius Vainilavičius. Sugiedota gavėnios giesmė „Miršta ant kryžiaus“ ir Tautos himnas. Policijos komendantas aukštesnei valdžiai pranešė, jog susirinkime dalyvavo apie 50 lietuvių tautybės žmonių. „Tvarkos ir ramybės laikytasi“.

Skyrius 1935 m. rugsėjo 4 d. prašė leidimo vakarui rugsėjo 14 d. Kazio Karpavičiaus namuose. Turėjo būti vaidinama vienaveiksmė komedija „Ponia Pipsė ir panelė Tipsė“. Matyt, leidimo negavo, nes rugsėjo 10 d. leidimo prašyta iš naujo, tik jau rugsėjo 15 dienai.

Kvietimas P. Karlonui į Šv. Kazimiero draugijos 10-mečio minėjimą

Pasak 1935 m. spalio 26 d. skyriaus pranešimo Centro Valdybai apie veiklą einamaisiais metais, skyriuje buvę 48 nariai, visi mokėję skaityti ir rašyti ne tik lietuviškai, bet ir lenkiškai (!). Vyriausi amžiumi skyriaus nariai: Vaitiekus Valentukevičius (48 m.), Vladas Leikauskas ir Antanas Vainilavičius (abiems po 43 m.); jauniausi: Dainė Korpiūtė (Karpavičiūtė, 17 m.), Tamošius Lenkevičius (18 m.) ir Antosė Vaitkevičiūtė (19 m.). Bibliotekėlėje – 165 knygos, iš kurių 125 gautos iš draugijos Centro Valdybos. Į skyrių ėjusi spauda: „Vilniaus aušra“ – 5 egz., „Vilniaus rytojus“ – 8, „Jaunimo draugas“ – 4, „Vilniaus žodis“ – 3 egz. 1935 metais skaityta 12 paskaitų. Iškilmingesni susirinkimai vykę Vasario 16-osios proga ir šv. Kazimierui pagerbti. Buvę trys vakarėliai su vaidinimais. Surengta Švaros savaitė. Skyrius jau įregistruotas apskrities storastijoje. Skyrius aptvėrė ir papuošė artimiausius senkapius (gal kaimo kapines?).

Jokūbo Karlonas namuose 1935 m. spalio 27 d. skyriaus vicepirmininku vietoj ištekėjusios Genės Karpavičiūtės išrinktas Silvestras Kašėta. Kiti valdybos nariai: pirmininkas – Petras Karlonas, sekretorius – Boleslovas Vainilavičius, išdininkas – Zigmas Karlonas, knygininkas – Juozas Karlonas I; revizijos komisija: Valentas Vainilavičius, Adolfas Miškinis, Juozas Karlonas II. Be to, susirinkime P. Karlonas

perskaitė „Vilniaus aušros“ straipsnį „Kristus Karalius“. Deja, tokios sudėties skyriaus vadovybė neišbuvo nė trijų mėnesių, nes 1936 m. sausio 19 d. skyriaus valdyba kažkodėl perrinkta. Ji buvusi tokia: pirmininkas – Petras Karlonas, vicepirmininkas – Boleslovas Vainilavičius, išdininkas – Zigmąs Karlonas, sekretorius – Valentas Vainilavičius, bibliotekininkas – Juozas Karlonas; revizijos komisija: Silvestras Kašėta, Adolfas Kašėta ir Adolfas Miškinis.

Apie Šv. Kazimiero draugijos skyrių valdybų rinkimus apskrities storastai pranešdavo Vilniuje buvusi draugijos Centro Valdyba. O Varėnos valstybinės policijos posto komendantas storastai siūsdavo naujai išrinkto draugijos skyriaus aktyvo charakteristikas. Policijos komendantas Janas Prusakovskis 1936 m. vasario 8 d. rašė apie sausio 19 d. į skyriaus valdybą išrinktus P. Karloną, B. Vainilavičių, Z. Karloną, V. Vainilavičių ir J. Karloną. Pasak komendanto, visų jų požiūris į Lenkijos valstybę nebuvo palankus, patriotizmas (t. y. patriotizmas Lenkijos atžvilgiu) kėlė abejonių, nors moraliniu požiūriu visi turėjo autoritetą.

Pask to paties komendanto 1936 m. kovo 6 d. pranešimo apie Juozo Lubo namuose kovo 4 d. vykusį skyriaus susirinkimą, jame dalyvavo apie 40 asmenų. Skyriaus pirmininkas Petras Karlonas, priminęs, kad šiemet minimas draugijos 10-metis, be praėjusio susirinkimo protokolo perskaitė straipsnį iš „Vilniaus aušros“ apie šv. Kazimiero gyvenimą ir mirtį, visi atkalbėjo litanią ir maldą į šv. Kazimierą, sugiedojo lietuvišką himną. Skyriaus pirmininkas P. Karlonas ir sekretorius V. Vainilavičius balandžio 18 d. prašė leidimo Kazio Karpavičiaus namuose surengti vakarėlį balandžio 28 d. Programoje – vaizdelis „Verpėja po kryžiumi“ ir šokiai. Paskutinė repeticija turėjusi įvykti balandžio 27 d. 18 val. Leidimas neduotas, apie ką skyriui pranešta tik birželio 26 d.

Okupantų valdžia Šv. Kazimiero draugiją Vilniaus krašte 1936 m. uždraudė, o kitais metais visiškai sulikvidavo. Vilniaus kraštui 1939 m. rudenį sugrįžus Lietuvai, atgaivinti savo veiklą bandė ir Šv. Kazimiero draugija. Mergežeris neliko nuošaly. Buvęs draugijos skyriaus pirmininkas Petras Karlonas 1939 m. gruodžio 23 d. prašė draugijos Centro Valdybos atgaivinti draugijos skyrių ir duoti kanceliarinių knygų. Draugijos skyriaus valdyba 1940 metais (be tikslesnės datos) buvusi tokia: pirmininkas – Adolfas Miškinis (g. 1911 03 11), sekretorius – Juozas Lubas (g. 1902 11 14), išdininkas – Martynas Kašėta (g. 1916 06 18).

Mėginimas įsteigti „Kultūros“ draugijos skyrių

Lenkų valdžiai sulikvidavus katalikų kunigų vadovaujamas Šv. Kazimiero ir „Ryto“ draugijas, Vilniaus krašte tebeveikė liberalinė švietimo ir kultūros organizacija – Lietuvos „Kultūros“ švietimo draugija. Netekę buvusio kultūros židinėlio, Šv. Kazimiero draugijos skyriaus, mergežeriškiai bandė įsteigti sodžiuje „Kultūros“ draugijos skyrių. Juozo Lubo namuose 1938 m. rugpjūčio 28 d. įvyko skyriaus steigiamasis susirinkimas. Dalyvavo 35 žmonės. Atsakingas buvo Antanas Vainilavičius, kuris atidarė susirinkimą ir pasiūlė jo darbotvarkę. Be prezidiumo išrinkimo, darbotvarkėje buvo numatyta „Kultūros“ draugijos įstatų skaitymas, narių priėmimas, skyriaus valdybos ir revizijos komisijos rinkimai, nario mokesčio nustatymas, klausimai ir sumanymai. Susirinkimui vadovavo ir protokolą rašė Petras Karlonas. Jis taip pat skaitė ir aiškino draugijos įstatus.

Priklausyti draugijos skyriui panoro: Antanas Vainilavičius, Elena Vainilavičiūtė I, Elena Vainilavičiūtė II, Juozas Vaitkevičius, Jadvyga Vainilavičiūtė, Jonas Karlonas, Damė Korpytė, Petras Karlonas, Jadvyga Karlonaitė, Antosė Karlonaitė, Marė Siaurusevičiūtė, Bronė Siaurusevičiūtė, Bronius Siaurusevičius, Vincas Miškinis, Karolina Balionytė, Ona Miškinytė, Juozas Miškinis, Antosė Miškinytė, Bronė Zapolskaitė, Adolfas Miškinis, Adolfas Lenkevičius, Tomas Lenkevičius, Vincas Valentukevičius, Jonas Lenkevičius, Adolfas Kašėta, Antano, Antanas Kašėta, Martynas Kašėta, Adolfas Kašėta, Juozo, Silvestras Kašėta, Juozas Kašėta, Petras Ščenulevičius, Bronė Tamulevičiūtė, Juozas Lubas, Vaclovas Lubas.

Dauguma balsų išrinkta tokia skyriaus valdyba: Petras Karlonas – pirmininkas, Antanas Vainilavičius – vicepirmininkas, Adolfas Kašėta, Antano – sekretorius, Martynas Kašėta – išdininkas, Juozas Lubas – knygyninkas. Į revizijos komisiją išrinkti: Adolfas Kašėta, Juozo, Adolfas Miškinis, Juozas Vaitkevičius. Susirinkimas nustatė 10 grašių stojamąjį mokestį ir 50 gr. mokestį metams. Sumanyta kuo greičiau surengti vakarą su vaidinimu „Moterims neišsimeluosi“.

Susirinkimas truko dvi valandas. Skyriaus buveinė numatyta Juozo Lubo namuose, o skyriaus šūkis: „Nedaryk to kitam, kas yra negerai tau!“.

Skyriaus pirmosios išlaidos buvo: 50 gr. rašant prašymą „Kultūros“ draugijos Centro Valdybai 1938 m. rugpjūčio 20 d.; 50 gr. siunčiant „Kultūros“ Centro Valdybai rugpjūčio 29 d. pranešimą apie skyriaus steigiamąjį susirinkimą ir jo protokolą; 25 gr. už skyriaus sąsiuvinį. Pranešimas Vilniaus-Trakų apskr. storastijai apie skyriaus steigiamąjį susirinkimą išsiųstas rugsėjo 10 d.; išleista 80 gr. Dar 25 gr. kainavusi kažkokia korespondencija.

Gerai norai turėti kaime kultūros židinėlį tuo ir pasibaigė: apskrities storastija spalio 4 d. pranešimu skyriaus veiklą uždraudė. Pranešimą P. Karlonas spalio 11 d. nu-siuntė draugijos Centro Valdybai.

Mokyklos

XIX amžiuje ar XX amžiaus pradžioje niekas iš mergežeriškių bent kiek didesnių mokslų nebuvo ėję. Caro laikų parapines bei rusiškas liaudies mokyklas buvo lanke vos keletas. Daugelis kaimiečių rašto arba visai nepažino, arba buvo jo šiek tiek pramokę iš daraktorių bei „patys per save“. Kai kurie, galėję paskaityti, mokėjo tik pavardę šiaip taip pasirašyti. Vienas kitas vyriškis pasirašyti rusiškai pramokdavo tarnaudamas kariuomenėje.

Pirmoji mokykla Mergežeryje atsiradė 1922 metais. Į ją užsirašė apie 40 vaikų. Tai buvo Vilniaus lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ globojama mokykla. Mokytojas – Juozas Vidžiūnas. Tačiau mokykla veikė tik 4 mėnesius. Prisiminkime, jog mūsų krašte tuomet buvo vadinamasis neutraliosios juostos (zonos) laikotarpis.

Tik 7 mėnesius mokykla veikė ir 1923-1924 mokslo metais; pavėluotus mokslo metus pradėjo iš Barčių kilęs mokytojas Feliksas Molis. Jis „Ryto“ valdybai 1923 m. gruodžio 8 d. pranešė, kad pamokos mokykloje prasidėjo nuo gruodžio 1 d. Taip vėlai pradėjęs mokytį todėl, kad nebuvo baigtas mokyklos buto remontas ir nepa-ruošti reikalingi baldai. Į mokyklą buvo užsirašę net 52 vaikai – 27 berniukai ir 25 mergaitės. Iš tų vaikų 45 (25 berniukai ir 20 mergaičių) buvo I skyriaus mokiniai, 7 (2 bern. ir 5 merg.) – II skyriaus.

Po mėnesio kito mokytoją F. Molį pakeitė J. Vidžiūnas. Išlikęs įdomus dokumentas – keturių mergežeriškių (mokyklos tėvų komiteto narių) 1924 m. kovo 17 d. protestas prieš žurnalisto Vinco Uždavinio rašinį Vilniaus laikraštyje „Lietuvos rytai“ tų metų kovo 13 d. Nr. 32. Mat laikraščio skiltyje „Įvairios Lietuvos vietos“ išspausdinta Mergažerio Ežerėlio slapyvardžiu pasirašyta korespondencija. Joje rašoma, kad Mergežeryje gamta graži, žmonės linksmi, dainingi, tik turi vieną ydą – girtuokliavimą.

„Mergažeriškiai, kaip geri dainininkai, tai dar geresni girtuokliai“. Geria, vemia, griuvinėja, kaunasi... „Geria ir jų ponas mokytojas – „daraktorius“, jis geria kartu su vaikais ir paskui visi šunis vaiko, galynėjasi po sodžių...“. Tiesa, mokytojo pavardė rašinyje nepaminėta. Protestuotojai „Ryto“ draugijos valdybai rašė, kad mokytojas degtinės visiškai negėrė ir šunų po kaimą nevaikė... V. Uždavinys gal ir perdėjęs: to žurnalisto rašiniuose spalvų sutirštinių pasitaiko dažnokai.

J. Vidžiūnas buvo baigęs Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos keturias klases. Turėjo III, žemiausią, mokytojo kategoriją. Anot Vidžiūno 1924 m. rugpjūčio 13 d. pranešimo „Rytui“, mokytojavo tik pirmus metus.

Du mokyklos skyriai buvo 1924-1925 mokslo metais; vaikus mokė jau pažįstamas II kategorijos mokytojas Feliksas Molis. Jis yra dirbęs Barčiuose, Ramaškonyse (dabar Baltarusijos Varenavo raj.), Šklėriuose, Rudnioje prie Skroblaus ir kituose kaimuose.

Laikraštis „Vilniaus aidas“ pranešė, kad 1925 m. balandžio 2 d. Mergežerin atėję policininkas ir du kareiviai padarė didelę kratą mokytojo bute ir mokykloje. 6 val. ryto prikėlę mokytoją iš lovos atvykėliai sakė, kad jis įtariamasis priklausymu komunistinei organizacijai ir turįs priešvalstybinės (antilenkiškos) literatūros. Apvertę viską aukštyn kojomis, po trijų valandų „darbo“ nekviesdami svečiai išėjo. Laikraštyje mokytojo pavardė nepaminėta. Lenkų valdžiai F. Molis kėlė įtarimą, matyt, todėl, kad per I pasaul. karą buvo gyvenęs Rusijoje.

1925-1928 metais vėl mokytojavu Juozas Vidžiūnas. Į 1925-1926 mokslo metų 3-jų skyrių mokyklos dienyną įrašyti 32 mokiniai. Dažniausiai nurodyti abiejų vaikų tėvų vardai; vieno iš tėvų vardas galbūt sako, kad jis buvo našlys. Dienynas pildytas nuo 1925 m. spalio 22 d. iki 1926 m. gegužės 14 d.

Pateikiame visą mokinių sąrašą: 1) Marija Budėnaitė, Karolinos, II skyrius; 2) Genovaitė Karpavičiūtė, Kazimiero ir Petronėlės, I sk.; 3) Jonas Karlonas, Antano ir Marijos, I sk.; 4) Ona Karlonaitė, Antano ir Marijos, II sk.; 5) Pranas Karlonas, Petronėlės, II sk.; 6) Juozas Karlonas, Juozo ir Kazimieros, III sk.; 7) Marija Karlonaitė, Jokūbo ir Antaninos, II sk.; 8) Adolfas Kašėta, Antano ir Marijos, II sk.; 9) Antanina Kašėtaitė, Antano ir Marijos, II sk.; 10) Juozas Kašėta, Juozo ir Marijos, II sk.; 11) Marija Kašėtaitė, Juozo ir Marijos, I sk.; 12) Izabelė Kašėtaitė, I sk.; 13) Silvestras Kašėta, Adomo ir Liucijos, II sk.; 14) Juozas Lenkevičius, II sk.; 15) Adolfas Lenkevičius, I sk.; 16) Juozas Miškinis, Jono ir Marijos, I sk.; 17) Antanas Siaurusevičius, Jono ir Marijos (?; skyrius nenurodytas); 18) Petras Vaitkevičius, Domininko, III sk.; 19) Antanina Vaitkevičiūtė, Domininko, II sk.; 20) Jadvyga Vainilavičiūtė, Onos, II sk.; 21) Valentas Vainilavičius, III sk.; 22) Antanas Vainilavičius, III sk.; 23) Antanina Vainilavičiūtė, Roberto ir Juzefos, II sk.; 24) Vincas Zapolskas, Antaninos, II sk.; 25) Juozas Petrauskas, II sk.; 26) Antanas Kašėta, Juozo ir Malvinos, I sk.; 27) Martynas Kašėta, Juozo ir Malvinos, I sk.; 28) Juozas Stelmokas, Mykolo ir Kotrynos, II sk.; 29) Polikarpas Miškinis, II sk.; 30) Jonas Jurelevičius, Stanislovo ir Agotos, II sk.; 31) Simonas Miliauskas, Adomo ir Agotos, I sk.; 32) Boleslovas Vainilavičius, Roberto ir Juzefos, II sk.

Trys paaugliai – J. Stelmokas, P. Miškinis ir S. Miliauskas – buvo iš Moliadugnio. Mokinių pavardės surašytos lenkiškai, pamokų turinys – pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai. Pamokos vyko šešias dienas per savaitę. I-am skyriui būdavo 4 pamokos, II-am – 5, III-am – 6; tik penktadieniais visiems skyriams būdavo po 4 pamokas.

Pasak „Inventoriaus knygos“, mokyklos bibliotekėlėje buvo 86 knygos, „Mažasis mokyklos atlasas“ ir Lietuvos Raudonojo Kryžiaus vaikų laikraščio „Žiburėlis“ dviejų metų nepilni komplektai. Dar buvo gaublys. Knygos ir gaublys buvo „Ryto“ nuosavybė, 7 suolai – mokyklos. Mokykla glaudėsi 1913 m. statytuose Antano Kašėtos namuose.

Mergežeryje mokėsi ir kai kurie Girežerio vaikai: 1926 m. rudenį tokių buvo 3, 1927 m. rudenį – 5. Po Mergežerio J. Vidžiūnas dirbo Bieliūnuose (Varenavo raj.), Ašašnykuose, Kašėtose prie Grūdės ir kitur.

Paskui mokykla buvusi Jokūbo Karlono namuose. „Ryto“ draugijos remiama mokykla vertėsi sunkiai. Tai matyti iš mokyklos tėvų komiteto 1926 m. spalio 3 d. prašymo draugijos valdybai padėti užsimokėti už mokyklos butą: tais metais, kaip ir visur, rugiai neužderėjo, grybai nedygo. Mokyklos buto kaina metams – 20 pūdų rugių. Iš „Ryto“ gauta 50 zlotų, bet tai tik 10 pūdų grūdų.

Mokyklai išlaikyti ir už jos butą mokinių tėvai mokėję po 15 svarų rugių. Be to, už kiekvieną vaiką mokytojui mokėta po 2 svarus riebalų, 8 svarus miltų, 2 svarus kruopų ir 10 svarų bulvių (deja, ne visi tėvai tą užmokestį mokytojui sąžiningai atiduodavo). Kuras mokyklai – tėvų, šviesa mokytojui – savo; mokytojas pats atsi-lygindavo ir šeimininkei.

Algą mokytojas gaudavo iš „Ryto“. Pavyzdžiui, 1926 m. Mergežerio mokytojui buvo nustatyta 1200 zlotų metinė alga (visos „Ryto“ išlaidos mokyklai tais metais buvo 1515 zl.). „Ryto“ parama mokyklai 1932 m. sudarė 3380 zlotų, iš kurių: mokytojo alga – 2880 zl., parama mokymui – 75 zl., butpinigiai – 250 zl., kuras ir šviesa – 75 zl., įvairios smulkios išlaidos – 100 zl. Zlotai iki 1932 m. buvo gerokai nuvertėję.

Lenkų valdžia varžė lietuviškų mokyklų veiklą, uždarinėjo jas nuo pat Rytų Lietuvos okupacijos pradžios. Nebuvo pripažįstami lietuviškos mokytojų seminarjos diplomai, mokytojai lietuviai nebūdavo tvirtinami, jiems buvo trukdoma gauti būtiną patikimumo dokumentą – moralumo pažymėjimą. Neįtiko kai kurie Neprikl. Lietuvoje išleisti vadovėliai ir kitos mokymo priemonės. Tikybų ir valstybinio švietimo ministro 1926 m. gegužės 18 d. potvarkiu uždrausta lietuviškose mokylose naudoti „Dirvos“ bendrovės išleistą Lietuvos žemėlapi. Vidaus reikalų ministro 1926 m. birželio 12 d. potvarkiu areštuotas vadovėlis – J. Murkos „Vaikų darbymečiui. Knygos III-jam pradžios mokyklos skyriui“, nes vadovėlio „turinyje yra B[audžiamojo] K[odekso] 263 str. numatyto nusikaltimo bruožų“.

Vilniaus apygardos mokyklų kuratorija 1926 m. rugsėjo 9 d. davė koncesiją (leidimą) 1926-1927 mokslo metams vieno skyriaus lietuviškai mokyklai Žiūruose. Tačiau neleido naudoti mokyklose ne tik kai kurių lietuviškų, bet ir lenkiškų knygų. Draudžiamos knygos buvo: A. Jakučionis, „Kelias į šviesą“, I ir II d., Kaunas, 1924; Šatrijos Ragana, „Lietuvos senovės istorijos pasakos“, Vilnius, 1926; E. Makowska, „Moje czytanki“, Wilno (be leidimo metų); C. Niewiadomska, „Gramatyka elementarna“, Warszawa, 1925; S. Jabłońska, „Nowe czytanki“, cz. I i II, Kowno, 1923.

Vilniaus apygardos mokyklų kuratorius 1931 m. rugsėjo 3 d. atsisakė atšaukti Vilniaus-Trakų apskrities mokyklų inspektoriaus draudimą naudoti „Ryto“ mokyklose net 9-nias Lietuvoje išleistas knygas: „Sakalėlių“ II skyriui, J. Damijoniaičio „Aritmetikos uždavinyno“ I, II ir III dalis, Lietuvos istorijos, geografijos pradmenų ir kitus vadovėlius.

Tas pats kuratorius Vilniaus miesto ir apskrities, Švenčionių, Breslaujos, Ašmenos, Lydos, Gardino ir Suvalkų apskričių mokyklų inspektoriams 1932 m. lapkričio 5 d. išsiuntinėjo raštą, raginantį atkreipti dėmesį, ar lietuviškose mokyklose nenaudojamas vadovėlis – 1931 m. 13-to leidimo Esmaičio „Sakalėlio“ elementorius. Vadovėlio p. 86 skaitymėlyje „Lietuva – mūsų motina“ esą BK 93 ir 96 str. numatyty

nusikaltimų bruožų. Pagrįsdamas savo reikalavimą, kuratorius rėmėsi atitinkamais Tikybu ir valstybinio švietimo, Vidaus reikalų bei Pramonės ir prekybos ministerijų potvarkiais.

Draudžiamų vadovėlių naudojimas mokyklose kartais būdavo oficialus pretekstas joms uždaryti. Neva dėl to 1929-1930 mokslo metais buvo uždarytos „Ryto“ mokyklos Dubičiuose, Pelesoje ir kitur.

Lietuviškas mokyklas vizituodavo lietuvių kalbos nemokėję oficialiosios valdžios mokyklų inspektoriai.

„Ryto“ mokyklų ir kituose vakarėliuose vaidinamas pjeses, deklamuojamus eilėraščius ir kt. pirmiau reikėdavo pateikti valdžios cenzūrai. Vilniaus miesto policijos komisaras 1924 m. gruodžio 17 d. areštavo draugijos pirmininkui kun. P. Kraujaliui iš Lietuvos atsiųstą 56 kg svorio siuntinį su vaikų laikraščiu „Žiburėlis“. Mat laikraščio turinyje buvo Lenkijos BK 129 ir 263 str. numatytų nusikaltimų požymių.

Per vadinamąsias retorsijas 1927 m. spalio mėnesį, neva reaguojant į tariamus lenkų tautinės mažumos suvaržymus Nepriklausomoje Lietuvoje, tarp Vilniaus krašte uždarytų apie 50-ties lietuviškų mokyklų buvo ir spalio 4 d. uždaryta mergežeriškė. Kartu su Mergežerio mokykla Varėnos valsčiuje uždarytos Barčių, Kamorūnų ir Mančiagirės mokyklos bei 19 mokyklų kituose valsčiuose. Mokyklą uždarius, 34 Mergežerio gyventojai kreipėsi su prašymu į Vilniaus švietimo apygardos kuratorių A. Rynevičių, kad šitokios bausmės jie nenusipelnę: visus mokesčius valstybei kaimiečiai mokėjo, karinę prievolę atlikdavo...

Buvę kaime ir vakariniai raštingumo kursai suaugusiems. Kažkuriais metais juos lankė 9 asmenys. Vėliau tokius kursus tęsė Šv. Kazimiero draugijos skyrius.

„Ryto“ valdyba planavusi 1928-1929 mokslo metams į Mergežerį paskirti I kategorijos mokytoją Rožę Kaukelytę, dirbusią Voriškėse, Giraitėje... Tačiau valdžia mokyklos neleido, ir sodžiaus vaikus 1928-1930 metais nelegaliai mokė „Ryto“ I kat. mokytoja Stefanija Bobelytė (ji yra dirbusi Pabaronėje, Giraitėje, Kamorūnuose ir kitur). Reikėjo saugotis policijos ir kitokių valdžios represijų. Už nelegalų vaikų mokymą nukentėdavo tiek mokytojai, tiek vaikų tėvai. S. Bobelytės 1930 m. kovo 19 d. sudarytame sąraše yra 32 mokiniai: I sk. – 15, II sk. – 9, III sk. – 8.; mokinių amžius – nuo 7 metų iki 14 (Bronius Siaurusevičius) ir 15 (Adolfas Lenkevičius) metų.

Beje, iš mergežeriškių prašymų „Ryto“ valdybai matyti, kad sodiečiai nesutarė, katras mokytojas geresnis – J. Vidžiūnas ar S. Bobelytė. Penki mergežeriškiai, Šv. Kazimiero draugijos skyriaus valdyba – Z. Karlonas, J. Zapolskas, V. Leikauskas, J. Vainilavičius ir D. Vaitkevičius – kreipėsi į „Ryto“ pirmininką, prašydami (prašymas be datos, tačiau su Šv. Kazimiero draugijos skyriaus antspaudu) palikti kaime S. Bobelytę. „Keletas mūsų sodžiuje yra nesusipratėlių, kurie nori būti išmintingesni už mokytoją. Taigi jie jos ir nenori, bet nori tokio, kuris būtų lygus jiems, drauge rūkytų ir susirinkimuose sėdėtų su kepurėmis, kaip buvo prie buvusio mokytojo Vidžiūno“.

Tačiau greitai mergežeriškiai „Rytui“ nusiuntė kitą raštą taipogi be datos, tik su 19 parašų, prašydami nekreipti dėmesio į aną Šv. Kazimiero dr-jos skyriaus prašy-

mą. Keistoka, bet antrąjį prašymą pasirašė ir 4 iš tų, kurių parašai yra ankstesniame prašyme, būtent: D. Vaitkevičius, V. Leikauskas, J. Vainilavičius ir J. Zapolskas. Pasakui 9 mergežeriškiai vėl rašė „Ryto“ valdybai, kad nepatenkinti S. Bobelyte ir norėtų susigrąžinti J. Vidžiūną. Tačiau pastarasis buvo paimtas į kariuomenę.

Žurnalo „Mūsų Vilnius“ 1930 m. Nr. 6 yra Dijonizo Ainiu pasirašusiojo straipsnelis „Pora minčių iš pavergtos Dzūkijos“. Štai kai kurios jo ištraukos:

„Neseniai Mitraukos ir Mergežerio kaimų gyventojai (Varėnos valsč.) buvo su-manę įsteigti lietuviškas mokyklas, bet lenkai griežtai pasipriešino ir vietoj lietuviškų jie įsteigė lenkiškas. Apie mokslą tose mokyklose netenka ir kalbėti.

Nuo Mitraukos ir Mergežerio kaimų už 5 kilom. yra Varėnos stotis, stotyj yra mokykla, kurią veda mokytoja lenkė. Jos vyras, mažamokslis žmogus, tapo paskirtas Mitraukos kaimo mokytoju. Naujai paskirtas mokytojas Mitraukoj negyveno, bet stotyj, pas žmoną. Į mokyklą jis ateidavo kiekvieną dieną tik apie pietus. „Pamoko“, būdavo, vaikus porą valandų ir vėl žygiuoja, lazdele pasiramščiuodamas „namo“. Dzūkai, matydami, kaip lenkų „švietėjai“ elgiasi, nutarė vaikų į „mokyklą“ neleisti. „Mokykla“ likvidavosi. Tas pats įvyko ir Mergežeryj.“

Leisti lietuvišką mokyklą Vilniaus mokyklų apygardos kuratorijos mergežeriškiai (25 pasirašiusieji) prašė 1931 m. sausio 20 d. Sodžiuje buvo 40 mokyklinio amžiaus vaikų – nuo 7 iki 14 metų; mokyklai tėvai parinkę Jokūbo Karlono namus. Mokyklą globotų Šv. Kazimiero draugija. Savo ruožtu šios draugijos Centro Vald ba sausio 22 d. tarpininkavo Vilniaus-Trakų apskrities storastijoje, kad ji mokyklai J. Karlono namuose duotų medicinos liudijimą. Deja...

Vaikų tėvai mokyklos 1931 m. pavasarį prašė „Ryto“ valdybos. Savo ruožtu „Rytas“ dėl mokyklos Mergežeryje atidarymo ateinančią rudenį tarpininkavo Vilniaus mokyklų kuratorijoje („Ryto“ 1931 m. gegužės 6 d. pranešimas tėvų komitetui). „Rytas“ Vilniaus-Trakų apskr. mokyklų inspekcijai gegužės 27 d. įsipareigojo išlaikyti mokyklas Barčiuose, Kašėtose prie Ūlos, Kaniavoje, Drucminuose, Mikalčiūnuose, Perlojoje, Mančiagirėje, Mergežeryje, Pamerkiuose, Pirčiupiuose, Kukiškėse, Šarkiškėse, Pūčkornėse, Kuršiuose, Voriškėse, Giniūnuose, Giraitėje, Dargužiuose ir Čižiūnuose.

1931 m. birželio 6 d. „Rytas“ prašė Vilniaus-Trakų apskr. storastijos duoti medicinos liudijimus 21-ai Valkininkų ir Varėnos valsčių mokyklai, o rugsėjo 7 d. – 23-ims šių valsčių mokykloms. Abiem atvejais liudijimo prašyta ir Mergežeriui. Mokykla turėjo būti Antano Kašėtos namuose. Tėvų ir „Ryto“ prašymas nebuvo išklaustas, o sodžiuje atidaryta valdžios išlaikoma lenkiška mokykla. Tačiau tėvai vaikų į tą mokyklą nelabai norėjo leisti.

Už vaikų neleidimą į lenkišką mokyklą 1931 m. nubausta 16 mergežeriškių. Birželio 9 d. su policininku atvažiavęs Varėnos valsčiaus sekvestratorius (antstolis) licitavo gyventojų daiktus: ėmė karves, kiaules, kuparus... Kaip rašė Vilniui vaduoti sąjungos žurnalas „Mūsų Vilnius“ (1931 m. Nr. 18), Juozas Kašėta vietoj užrašytos karvės sumokėjo 15 zlotų; iš Adomo Kašėtos ir Jono Siaurusevičiaus paėmė karves; Antano Kašėtos – sieninį laikrodį ir kiaulę; Teofilio Lenkevičiaus ir Juozo Tamule-

vičiaus – meitėlius; Jono Miškinio – paskutinę karvę; Roberto Vainilavičiaus, Marės Baliūnienės (gal Balionienės?) ir Paulinos Karlonienės – kiaules; Damino Vaitkevičiaus – sieninį veidroді ir kuparą.

Protestuodami prieš lietuviškų mokyklų uždarinėjimą ir lenkiškų steigimą, vietos gyventojai griebdavosi kraštutinės priemonės – lenkiškas mokyklas padegdavo. Netenka stebėtis, kad ir Kazio Korpio (Karpavičiaus) namuose atidaryta lenkiška „liaudies“ mokykla greitai, 1931 m. liepos 14 d., supleškėjo. Žmonės kalbėjo, jog tai padaręs kažkuris buvęs lietuviškos mokyklos mokytojas (tais metais Varėnos krašte sudegintos dar dvi lenkiškos mokyklos – Matuizose ir Pamerkiuose). Apie tai rašė ne tik Vilniaus lenkų spauda, bet net Krokuvos laikraščiai. Rašė nesąmones: kad Mergežerio ir Matuizų mokyklas granatomis susprogdino iš Kauno pasiųsti žmonės ir pan.

Po ilgų tardymų dėl Mergežerio mokyklos sudeginimo į Lukiškes buvo pasodinti Domininkas Vaitkevičius ir Martynas Valentukevičius. Kalėjime jie išsėdėjo ilgiau kaip 8 mėnesius. Vilniaus apygardos teismas bylą nagrinėjo 1932 m. kovo 23 d. ir abu suimtuosius išteisino: nerado įrodymų, kad jie mokyklą padegę.

Valdžia K. Karpavičiui išmokėjo didelę draudimo pinigų sumą, skyrė rąstų naujiems pastatams. Pasak Zigmo Leikaičio, tai sužinojęs kaimynas Zigmą Karlonas priėmė mokyklą į savo namus. Jie taip pat buvo padegti, bet nudegė tik stogas, ir Karlonas daug draudimo negavo. Kaimiečiai šaipėsi iš Karlono.

Antras lietuviškų mokyklų uždarymo vėjus buvo 1932 m. pradžioje. Vilniaus-Trakų apskrities mokyklų inspekcija liepos 27 d. atsisakė patenkinti „Ryto“ gegužės 27 d. prašymą ir duoti koncesiją mokykloms 11-koje dabartinio Varėnos rajono kaimų: Kuršiuose, Pošalčiuose, Giraitėje, Butvidonyse, Čižiūnuose, Šarkiškėse, Pirčiupiuose, Drucminuose, Kaniūkuose, Girežeryje ir Kriviliuose. „Rytas“ spalio 14 d. pakartotinai prašė Vilniaus apygardos mokyklų kuratorijos leidimo atidaryti mokyklą Mergežeryje. Pasak Vilniaus vaivadijos valdybos 1932 m. gruodžio 21 d. nutarimo, Antano Kašėtos namas negalėjo būti pripažintas tinkamu mokyklai: trūko ventiliacijos, nebuvo išviečių, šiukšlyno ir t. t., ir t. t.

Kaimų mokyklėlių mokytojai lenkai lietuviškai dažniausiai visai nemokėjo arba kalbėdavo taip, kad nors ausis užsikimšk. Mokytojais lietuvių vaikams dažnai skirti buvę kariuomenės puskarininkiai. „Mūsų Vilniaus“ 1934 m. Nr. 4 yra speciali žinia iš Mergežerio (pasirašė P. Kareivis) – „Kaip moko Mergežerio mokytojas pan Leon Mikniewicz“:

„Vaikas stovek! Modlitva kalbek!

Knygas čitok!

Vaikas, przerw, eina laukas, bega kiemas...

Vaikas stovek, modlitva kalbek! Do domu pabek!“

Bet gal kaimiečių santykiai su tuo mokytoju lenku nebuvo visai blogi? Antai 1931 metais Šv. Kazimiero draugijos skyriaus valdyba prašė draugijos Centro Val-

dybos siuntinius skyriui siųsti per vietos mokytoją. Tačiau mokyti savo vaikus jam patikėjo ne visi tėvai.

Mokytojas Leonas Michnovičius (*Michnowicz* – tokia tikroji jo pavardė) vėliau vedė Baltraus Korkučio iš Mitraukos dukterį Jadvygą. 1944 metų vidurvasary einant karo frontui, Michnovičiai su dukrelėmis gal tris savaites praleido Moliadugnyje. Mokytojas lietuviškai kalbėjo jau visai taisyklingai. Šeima išvažiavo į Lenkiją.

Beveik visos „Ryto“ mokyklos galutinai likviduotos 1935 metais. Mergežeryje tokios mokyklos veikla visiškai nutraukta lenkų valdžios 1935 m. sausio 28 d. parėdymu. Uždarymo priežastys panašios, kaip ir auksčiau minėtos ar 1932 m. rudenį pritaikytos Girežeryje: prastos, antisanitarinės sąlygos ir kt. (pvz., Cipro Naujalis pirkia Girežeryje lietuviškai mokyklai buvusi per žema, ankšta, nebuvo tinkamos išvietės, geresnio šulinio ir pan., nors vėliau ten pat atidarytai valdiškai lenkiškai mokyklai sąlygos tiko). Paskutinė nustojusi veikti „Ryto“ mokykla ano meto Vilniuje buvo Varėnos krašte – Dainavoje: ji uždaryta 1938 m. vasario 26 d.

Lenkiškose valdžios išlaikomose mokyklose lietuvių kalbos dažniausiai nebuvo mokoma, nes mokytojai, kaip taisyklė – lenkai, lietuviškai dažniausiai visai nemokėjo. Būta ir taip, kad kai kuriose tokiose mokyklose viena lietuvių kalbos pamoka per savaitę būdavo surengiama iš karto visų skyrių mokiniams.

Uždarius „Ryto“ mokyklą, valdžios išlaikoma lenkiška mokykla Mergeržeryje veikė, nors apie ją mažai ką žinome. Kartą žiemą mokiniai padarė mokytojui aki-brokštą. Didesnieji vaikai pakurstė Antano Vainilavičiaus sūnų Zigmą, kuris prieš lenkišką maldą žegnonės žodžius pirmasis ryžosi sakyti lietuviškai. Mokytojas paskelbė, kad bus kalbama malda, ir ištarė: „*W imię Ojca i Syna*“, o Zigmą: „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus...“. Paskui Zigmą ir visi vaikai. Išbalęs mokytojas treptelėjo koja: „*Modlitwa!*“ Tačiau vaikai vėl žegnojosi lietuviškai... Varėnoje gyvenęs mokytojas pavakary slidėmis atčiuožė į kaimą. Vaikščiojo po pirkias aiškindamas, jog tai jau politinis reikalas ir gali baigtis liūdnei. Tačiau daugelis tėvų nustojo leisti vaikus į tą mokyklą.

1935 m. rugsėjo 18 d. 53 Mergežerio gyventojai kreipėsi su prašymu į „Ryto“ valdybą dėl skaityklos. „Mergažerio sodžiaus gyventojai kreipiasi į Gerb. „Ryto“ D-jos Valdybą, prašydami Jūsų malonės įsteigti Mergažerio sodžiuje „Ryto“ skaityklą, nes neturime sau sodžiuje jokio židinėlio. Nors mokyklinio amžiaus vaikų yra bemaž 40 (keturios dešimtys), tačiau mokyklos šiais metais neturime jokios. Jaunimo yra: bernaičių 27 (dvidešimt septyni), mergaičių 23 (dvidešim trys), kartu jaunimo turime 27 + 23 = 50 (penkiasdešimt), kuriam yra būtinas reikalingumas auklėtis šviesoje ir doroje. Tai yra žalias žiedas. Ūkininkų yra 45 [...]“. Deja, okupantų valdžia skaityklos atidaryti neleido (Girežeryje „Ryto“ skaitykla anksčiau trumpai buvusi).

Vilniaus „Ryto“ draugija galutinai paleista Vilniaus vaivados 1938 m. vasario 28 d. potvarkiu. Todėl dešimčių Vilniaus krašto kaimų gyventojai birželio mėnesį registruotais laiškais siuntė prašymus su daugybe parašų Lenkijos Ministrų Tarybos pirmininkui F. S. Skladkovskui. Prašymuose reikšti pageidavimai leisti veikti lietu-

viškoms mokykloms ir Šv.Kazimiero draugijos skyriams, apriboti valdžios savivalę ir leisti įstaigose vartoti lietuvių kalbą, nevaržyti lietuviškų laikraščių leidybos ir kt.

Aišku, kad tų prašymų siuntimo iniciatoriai buvo uždraustų lietuviškų organizacijų veikėjai, nes prašymuose išdėstyti punktai buvo vienodi ir ta pačia eile surašyti. Kai kurie prašymai siūsti pačiam Lenkijos prezidentui I. Moscickiui. Deja, atgarsio į tuos prašymus nesulaukta, nors po 1938 m. kovo 11 d. Trasninko įvykių Lietuvos Seimui priėmus Lenkijos ultimatumą, tarp valstybių buvo užmegzti diplomatiniai santykiai.

Vilniaus lietuvių laikraštis „Aidas“ 1939 m. sausio 5 d. Nr. 2 korespondencijoje iš Mergežerio (pasirašė M. P-kas) rašė: „Čia yra nelietuviška pradžios mokykla. Mokytojas nelietuvis. Mokykloje pagal programą turėtų būti lietuvių kalbos pamokos ir tikyba turėtų būti dėstoma lietuvių kalba. Mokytojas, nemokėdamas lietuvių kalbos, šių pamokų nedėsto“. Be to, mokytojas mokino tik tris kartus per savaitę.

Tėvai prieš mokslo metų pradžią nusiuntė prašymą apskrities mokyklų inspektoriui, kad atsiųstų kitą mokytoją, bet atsakymo negavo. Laikraštyje rašoma, kad į kaimą atėjo 11 „Aido“ egzempliorių. Juos skaitė daugiau vyresni žmonės. „Jaunesnieji mažiau domisi spauda. Jų tarpe atsiranda tokių, kuriems daugiau rūpi degtinė, kortos ir rūkymas; rūko net maži vaikai“.

Kai 1939 metų rudenį Vilniaus kraštas grįžo Lietuvai, daugelyje kaimų ir miestelių atsikūrė buvusios arba steigtos naujos lietuviškos mokyklos, tik mokslo metus pradėjusios gerokai pavėluotai. Neturime žinių, ar tokia mokykla Mergežeryje įsi steigė. Pasak Alytaus apskr. Pradžios mokyklų inspekcijos 1940 m. liepos 6 d. rašto Pradžios mokslo departamentui, tuo metu Mergežerio pr. mokykloje buvo laisva jos vedėjo vieta, nes laisvai samdomas mokytojas nuo liepos 1 d. pasitraukęs. Tačiau ar tų metų žiemą ir pavasarį Mergežeryje mokytojas buvęs? Galbūt pasitraukė tik naujai steigtos mokyklos mokytojas.

Kaimyniniame Moliadugnyje mokykla, pirmoji ir vienintelė kaimo istorijoje, 1939 m. vėlyvą rudenį atsidarė. Į mokyklą ėjo ir Salovartės vaikai. Moliadugnyje mokyklai tiko puikus pastatas – buvusios lenkų pasienio kordono kareivinės.

1940-1941 mokslo metais mokyklos su I-IV skyriais Mergežeryje ir Moliadugnyje buvo. Tik Mergežeryje mokykla glaudėsi samdomuose namuose. Nuo 1940 m. spalio 1 d. čia mokytojavo Pranas Andrius Grušauskas, ligtol dirbęs Miroslave (Alytaus raj.).

Bolševikų valdžia įsakė visiems mokytojams mokyklose surengti Spalio revoliucijos 23-ųjų metų minėjimus. Mergežerio mokyklos vedėjas P. Grušauskas apie mokykloje lapkričio 7 d. įvykusį minėjimą Alytaus apskr. Pradžios mokyklų inspekcijai pranešė 1940 m. lapkričio 10 d.

Pirmiausia mokytojas spalio 25 d. sudaręs komisiją minėjimui surengti. Į komisiją įėjo mokytojas, seniūnas J. Vainilaitis ir mokyklos tėvų komiteto atstovas Lubas. Kviestas su paskaita atvykti ir kompartijos atstovas, tačiau valdžia prašymo nepatenkino. Prieš minėjimą klasė buvo papuošta Lenino, Stalino, Paleckio ir Žemaitės paveikslais, raudono popieriaus karpiniais ir vainikais. Minėjime paskaitą „Spalio revoliucija ir jos reikšmė“ skaitė mokytojas. Mokiniai atliko meninę dalį, padainavę

keletą dainelių ir padeklamavę kelis eilėraščius. Po to sekė pasilinksminimas: vaikų – mokyklos klasėje, suaugusiųjų – atskiroje patalpoje.

Moliadugnyje, anot mokytojos Leokadijos Pačkauskienės lapkričio 9 d. pranešimo, lapkričio 7 d. kaimiečiai į minėjimo prezidiumą išrinko bežemį skerdžių Miką Stelmoką (prezidiumo pirmininku), mokytoją, Antaną Česnulį ir Petrą Miškinį.

Lietuvos švietimo liaudies komisaro Antano Venclovos 1940 m. gruodžio 16 d. įsakymu P. Grušauskas ir L. Pačkauskienė, kaip įsigiję pradžios mokyklos mokytojų cenzą, laikyti pirmos eilės mokytojais. Tačiau tos pačios dienos kitu įsakymu Moliadugnio mokyklos vedėju ir antros eilės mokytoju nuo 1941 m. sausio 1 d. paskirtas Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją 1939 m. baigęs Juozas Vizbaras, nes L. Pačkauskienė jos prašymu nuo gruodžio 1 d. buvo nukelta vedėja į Karklėnų mokyklą (dabar Vilniaus raj.; 1940 m. lapkričio 26 d. įsakymas). Po Moliadugnio J. Vizbaras, vedęs į Rokančius perkeltą Perlojos mokytoją Adelę Ražaitytę, dirbo Alovėje ir 1944 m. išėjo į generolo P. Plechavičiaus organizuotą Vietinę rinktinę.

P. Grušauskas nuo 1941 m. rugsėjo 1 d. paties prašymu perkeltas į Varėną II (švietimo generalinio tarėjo 1941 m. spalio 9 d. įsakymas). Po pustrečių metų taipogi tapo „plechavičiuku“, po II pasaul. karo praėjo stalininius lagerius ir sulaukęs Tėvynės Atgimimo mirė Ramygaloje.

Mergežerio mokyklos vedėju nuo 1941 m. rugsėjo 1 d. (ar nuo spalio 1 d.?) dirbo Julius Anelauskas. Jis irgi pasiprašė perkelti jį mokytoju į Varėną II; naujas pareigas pradėjo eiti nuo lapkričio 1 d. (švietimo generalinio tarėjo 1941 m. lapkričio 6 d. įsakymas). To paties tarėjo gruodžio 5 d. įsakymu Mergežerio mokytoju nuo gruodžio 1 d. paskirtas gimnaziją ir universiteto ekonomikos fakultetą baigęs Henrikas Čenys. Deja, tas mokytojas Mergežerio tikriausiai net nematė, nes 1942 m. sausio 20 d. įsakymu atleistas savo prašymu nuo 1941 m. gruodžio 1 d. (J. Anelauskas iš Varėnos II mokytojų atleistas 1942 01 15).

Mokytojo tais mokslo metais Mergežeryje tikriausiai daugiau nebuvo, nes Alytaus apskr. mokyklų vyr. inspektoriaus S. Varnelio 1942 m. gegužės 15 d. sudarytame Varėnos II valsčiaus pradžios mokyklų ir mokytojų sąrašė nurodyta, kad Mergežeryje mokytojo nėra (Moliadugnyje dirbo nuo 1941 10 16 patvirtintas Stasys Kariniauskas).

Alytaus apskrities Varėnos II valsčių prijungus prie Eišiškių apskrities, švietimo generalinio tarėjo 1942 m. gegužės 29 d. įsakymu visi valsčiaus mokyklų vedėjai ir mokytojai nuo birželio 1 d. laikyti Eišiškių apskrities mokytojais. Mergežerio mokyklos vedėju 1942 m. rugpjūčio 14 d. nuo rugsėjo 1 d. patvirtintas Anicetas Imbrasas. Jis buvo baigęs Ukmergės mokytojų seminarijos tris kursus. Moliadugnyje S. Kariniauskas vaikus mokyti rengėsi antrus mokslo metus, bet susirgo ir išvyko gydytis į Alytaus sanatoriją. Mokykla iki kito rudens liko be mokytojo.

1943 m. rudenį sudarytame Eišiškių apskrities pradinių mokyklų sąrašė teigiama, kad Mergežeryje ir Moliadugnyje nėra butų mokytojams. Anaipol, Moliadugnyje mokyklos pastate buvo ne tik visai padorus butas, bet ir dvi virtuvės, rūšys, o kieme geras tvartas ir malkinė. Ten pat rašoma, kad abi mokyklos neturi žemės,

nors Moliadugnyje prie mokyklos buvo kelių arų daržas. Neteisingai nurodytas atstumas iki artimiausios geležinkelio stoties: nuo Mergežerio – neva 15 km, o nuo Moliadugnio – net 20 km.

Sodžiaus mokykloje vienoje klaseje visą laiką mokėsi visų skyrių vaikai, būdavo vienas mokytojas. Kūno kultūros, dainavimo, darbelių pamokos visiems vykdavo vienu metu. Viengungiai mokytojai maitindavosi pas mokinių tėvus iš eilės – vieną dieną už vaiką. Už mokyklos patalpas tėvai jų savininkui mokėdavo grūdais, paprastai rugiais arba grikiais.

Per II pasaulinį karą ir tuoj po karo labai trūko mokymosi reikmenų. Knygoms nešiotis tiko metalinės dėžės nuo šovinių. Vaikai rašė į pasitaikiusias kontorines knygas, siūdinosi sąsiuvinius iš palaidų įvairaus popieriaus lapų, kaip trintukas tiko nuo batų pado atpjautas gumos gabalėlis, liniuotė – geltona specialaus parako juostelė. Rašalas darytas iš cheminių pieštukų arba iš dažų, kuriais moterys dažydavo siūlus ir audeklus.

Mergežeryje 1944-1945 mokslo metais mokytojavo Alytaus mokytojų seminariją baigęs Jonas Šarakauskas. Mokslo metus jis pradėjo 1944 m. spalio 2 d. Mokykla buvo Vlado Leikaičio namuose. Mokslo metų pradžioje mokykloje buvę 53, pabaigoje – net 62 mokiniai: mat per mokslo metus atvyko vienas mokinys iš kitos mokyklos, o pavasarį 8 vaikai ėmė mokytis parengiamajame skyriuje. Neskaitant parengiamąjį skyriaus vaikų, iš 54 besimokiusiųjų 35 buvo berniukai ir 19 mergaičių. Tačiau į aukštesnius skyrius perkelti tik 42 mokiniai. Mokyklą baigė 11 ketvirtokų. Bibliotekoje buvo 246 knygos.

J. Šarakauskas palaikė glaudžius ryšius su besiorganizuojančiais partizanais, dalyvavo jų pasitarimuose. Bendravo su Zervynų mokytoju Lionginu Švolkumi, kuris 1945 m. pavasariop išėjo į mišką (slapyv. Šernas), tačiau po kelių mėnesių žuvo prie Merkio Mardasavo kaime.

Nuo 1945 m. rudens J. Šarakauskas dirbo Varėnos I progimnazijoje, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą bei piešimą. Vadovavo jaunųjų literatų būreliui. Su apskrities Švietimo skyriaus inspektoriumi gyveno kambarėlyje mokyklos pastato II aukšte. Patriotiškai nusiteikę vyrai 1948 m. žiemą atliko, sakytum, taurų, tačiau vargu ar jų sąlygomis gerai pamatuotą poelgį: Vasario 16-osios naktį čia pat, ant mokyklos stogo, iškėlė lietuvišką trispalvę! Atsidūrė NKVD naguose.

Saugumiečiai apie Šarakausko veiklą – ryšius su partizanais mokytojaujant Mergežeryje ir kt. – tikriausiai jau šį tą žinojo. Suimtas ir Šarakausko mokinys Stepas Vainilaitis. Grįžęs iš lagerių J. Šarakauskas tiesė aukštos įtampos elektros linijas ir Mergežerio apylinkėse, susitiko su buvusiu mokiniu Adolfu Vainilaičiu, vėliau rašė laiškus Martynui Vainilaičiui. Iki mirties gyveno Druskininkuose.

Įpusėjęs 1944 metų rudenį, Varėnoje I atsidarė progimnazija. Mokytis į jąėjo gražus jaunųjų mergežeriškių pulkelis. Tais mokslo metais ir vėliau Varėnoje I mokėsi Zigmas Leikaitis, Vacloas Vainilaitis, Stepas Vainilaitis, Marytė Vainilaitytė, Antanina Lubaitė, Pranas Karlonas, broliai Martynas ir Adolfas Vainilaičiai, Bronius

Karlonas, Marija Leikaitytė (Leikauskaitė), Bronė Siauraitytė, Vytautas Vaitkus, jo sesuo Genovaitė Vaitkutė, Antosė Vaitkutė... Kartu vaikščiojo pas Martyną Kašėtą gyvenęs giminaitis Bronius Ramšė, ilgainiui atsidūręs Sachaline ir vadovavęs žuvies perdirbimo įmonei.

Dauguma moksleivių rudenį ir žiemą per smėlynus ir miškus 6 ar 7 kilometrus iki mokyklos ir atgal sukardavo pėstute. Kartais vaikus tėvai pavėžėdavo, o kartais, daugiau žiemą, visa mokinių grupelė važiuota atvykdavo iki mokyklos, iškinkytas arklys per pamokas pastovėdavo prie rogių mokyklos kieme. Keli mokiniai mergežeriškai priklausė literatų būreliui. Stepo, Vaclo, Martyno Vainilaičių kūrinėlius buvo galima paskaityti būrelio sienlaikraštyje „Pirmosios vagos“.

Tiesa, Varėnos I vidurinę mokyklą anuomet užbaigė tik dviese: Z. Leikaitis – pirmąją tos mokyklos abiturientų laidą 1949 m., o jo sesuo M. Leikauskaitė – 1954 m. Kiti dėl įvairių priežasčių po metų ar kelerių mokslą Varėnoje I nutraukė arba vidurinę mokyklą baigė kitur.

Du mokytojai Mergežeryje dirbo 1945-1946 mokslo metais. Iki Naujųjų Metų mokytojavo Petras Vyšniauskas. Moliadugnyje dirbo Petro draugas Jonas Valionis (ar Valiūnas?). Abu kilę lyg nuo Lazdijų. Moliadugnio mokykloje sutikę 1946-uosius metus, draugužiai dingo kaip į vandenį. Būdami tarp dviejų ugnių, oficialiosios ir miško valdžių, šitaip jie pasistengė išsisukti nuo dalyvavimo agitaciniame darbe prieš pirmuosius pokario balsavimus – 1946 m. vasario 10 d. vykusius TSRS Aukščiausiosios Tarybos „rinkimus“.

Po Naujųjų Metų kai kurie mokiniai tęsė mokslą kitose mokyklose, daugiausia Varėnoje II. Mokymas Mergežerio ir Moliadugnio mokyklose atnaujintas 1946 m. balandžio mėnesį, kai buvo paskirtos naujos mokytojos. Mergežeryje mokė 7 klases Alytaus gimnazijoje baigusi Aldona Bleizgytė, Moliadugnyje – Stasė Ūselytė. Kėtvirtokė mergežeriškė Marytė Leikaitytė ir dar kai kas į savąją mokyklą negrįžo, o mokslo metus užbaigė Varėnoje II. Pavasarį Mergežerio mokykloje nebuvo nė vieno IV skyriaus mokinio.

Gegužės mėnesį Mergežerio ir Moliadugnio mokiniai susitiko prie Ilgio ežero. Moliadugniškiai atėjo pirmi. Lūkuriuoja, o paskui mato: smiltyną dulkindami nuo kalno rikiuote ir su daina atžygiuoja mergežeriškai. Paežerės laukymėlėje nuo Moliadugnio pusės vaikai pabendravo, padainavo, pašoko darželius, berniūkščiai palenktyniavo, katras toliau į ežerą akmenuką nusvies... Darželius vedė kažkuri Mergežerio mergaitė. Vienas darželis šoktas pagal tokius žodžius:

*Jūs berniukai, jūs totoriai,
Jūs nebūsit gaspadoriai.
Jūs nežiūrit apie ūkę,
Tiktai lakstot kaip padūkę.*

*Jūs mergytės augintinės,
Jūs nebūsit gaspadinės.
Jūs nežiūrit apie puodus,
Tiktai statot savo kuodus.*

Kitas darželis:

Aš kareiviu noriu būti, trū trū trū!
Su kareiviais marširuoti, trū trū trū!..

Pasak mokyto. A. Bleizgytės parengtos apyskaitos, mokslo metų pradžioje mokykloje buvę 36, pabaigoje – 25 mokiniai: I sk. – 11, II sk. – 7, III sk. – 7. Tokio didelio mokinių nubyrėjimo priežastys apyskaitoje nenurodytos. Į aukštesnes klases perkelta 17 mokinių, o 8 palikti antriems metams.

1946-1947 mokslo metais Mergežeryje mokytojavo Alytaus mokytojų seminarijos auklėtinė Genė Petraškevičiūtė (g. 1925 m.). Mokslo metų pradžioje buvę 35 mokiniai, pabaigoje – 27 mokiniai: I sk. – 8, II sk. – 9, III sk. – 4, IV sk. – 6. Į aukštesnius skyrius perkelta 15 mokinių. Tarp paliktų antriems metams 12-kos mokinių vienas buvo ketvirtokas.

1947-1948 mokslo metus pradėjo 36 mokiniai, iš jų 16 mergaičių; 8 mokiniai antramečiai (1947 m. rugsėjo 3 d. apyskaita; mokytojo pavardė neišskaitoma – gal Nykštas?). Pagal skyrius mokiniai pasiskirstė taip: I sk. – 11, II sk. – 9, III sk. – 12, IV sk. – 4. Per mokslo metus 4 vaikai, visi trečiokai, iš mokyklos išstojo. Iš likusių 32 mokinių 4 baigė mokyklą, 21 perkeltas į aukštesnius skyrius, o 7 palikti antriems metams. Mokyklos vedėjo 1948 m. birželio 10 d. pildytoje apyskaitoje parašas vėl neišskaitomas. Tik aišku, jog tas mokytojas kaime dirbo vienerius mokslo metus.

Pasak mokytojos Emilijos Stankevičiūtės 1948 m. rugsėjo 6 d. apyskaitos (nuo 1949 m. apyskaitos vadinosi ataskaitomis), keturių skyrių Mergežerio mokykloje mokslo metus rugsėjo 1 d. pradėjo 45 mokiniai: I sk. – 15, II sk. – 12, III sk. – 10, IV sk. – 8. Mokėsi 19 mergaičių ir 26 berniukai. 19 antramečių.

Tačiau vėliau E. Stankevičiūtę kažkodėl pakeitė tik 4-rias gimnazijos klases baigusi ir vienerius metus mokytojavusi Aldona Zalieckaitė. Pasak jos 1949 m. birželio 9 d. pildytos ataskaitos, mokslo metų pabaigoje iš 45 mokinių buvo likę tik 28: 10 pirmokų, 6 antrokai, 5 trečiokai ir 7 ketvirtokai. Mokyklą baigė ar buvo perkelti į aukštesnius skyrius 26 mokiniai (antriems metams palikti 2 pirmokai). Kodėl per mokslo metus išstojo net 17 mokinių? Į kitas mokyklas perėjo 5 vaikai, 1 nutraukė mokslą dėl ligos, o 11 mokinių išstojimo priežastys nenurodytos. Matyt, pastarieji su tėvais ir kitais artimaisiais per 1949 m. kovo 25 d. didįjį trėmimą atsidūrė Sibire.

Naujuosius mokslo metus 1949 m. rudenį pradėjo mokytoja G. Kastanavičiūtė. Nuo Naujųjų Metų įvedus 11-kos klasių vidurinį išsilavinimą, pradinėse mokyklose nebeliko skyrių pavadinimų.

Pasak mokyklos vedėjos 1950 m. birželio 1 d. užpildytos ataskaitos, 4 klasių mokykloje mokslo metų pradžioje buvo 26 mokiniai: I kl. – 6, II kl. – 9, III kl. – 7, IV kl. – 4. Per mokslo metus iš kitų mokyklų į Mergežerio mokyklą įstojo 3 trečiokai. Tačiau 3 vaikai – pirmokas ir 2 antrokai – išstojo: 2 perėjo į kitas mokyklas, o vienas išėjo mokyti į amatų mokyklą. Baigė mokyklą arba buvo perkelti į kitas klases 24 mokiniai, o 2 – pirmokas ir antrokas – palikti kartoti kursą. Prie mokyklos įrengta sporto aikštelė.

Kaimą 1951 m. pabaigoje išdraskius, mokyklos jame kelerius metus nebuvo.

Valdžių kaita

1939 m. vasarą, nujausdama artėjantį karą, Lenkijos valdžia paskelbė vyrų mobilizaciją. Kariuomenėn turėjo išeiti 14 Mergežerio vyrų. Paimti buvo ne visi: kai kurie pasislėpė. Išėjo į kariuomenę du vyresni Juozo Vainilaičio sūnūs – Valentas (jau vedęs) ir Antanas. Laimei, abu vėliau sveiki sugrižo. Petras Karlonas, Vinco 20-ąją tarnybos dieną iš kariuomenės pabėgo. Bolesius Vainilaitis pateko į vokiečių nelaisvę, dirbo pas ūkininką Prūsijoje. Pramoko vokiškai. Paleistas mėnesiui atostogų 1943 m., pas tą vokiečių negrižo, įsidarbino geležinkelio apeiginiu.

Nemažai mūsų krašto vyrų, Lenkiją 1939 m. rugsėjo 1 d. užpuolus Vokietijai, o rugsėjo 17 d. ir Tarybų Sąjungai, žuvo ar dingo be žinios, pateko į vokiečių ir rusų nelaisvę, vėliau atsidūrė lenkų Anderso armijoje ir t. t.

Rugsėjo mėnesį pasitraukus lenkams, apie penkioms savaitėms į mūsų kraštą atėjo rusai. Per Mergežerį pražygiavo daug Raudonosios armijos pėstininkų, pravažiavo keliolika tankų, daug gurguolės vežimų, plūdo kiti kariai, raiti ir važiuoti. Pasak Algirdo Vainilaičio, didesnes patrankas tempė net 6 arkliai (trys poros po du arklius). Daugelį patrankų traukė 4 arkliai. „Mes, vaikai, žiūrėjome kaip ant dyvų. O tankus tada pamatėme pirmą kartą“. Tankai ir patrankos klimpo į smėlį, buksavo. Kareiviai kirto jaunas pušaites, nuplėšė Vainilaičių pirties lentinį stogą ir viską suklojo po pabūklų ratais.

„Išvaduotojai“ iš lenkų jungo, grūsdamiesi smėlyje, per sodžių ėjo tris paras. Moterėlės siūlė rusams atsigerti pieno ar kiaušinių, bet tie atsakydavo, kad visko turi užtektinai... Nakvojo jie čia pat, lauke, nė vienas kareivis neužėjo į namus.

Žmonės laukė Lietuvos kariuomenės. Mergežeriškiai kaimo vidury, tarp Zigmo Karlono ir Vlodo Leikausko sodybų, pastatė žalumynais papuoštą „bromą“ su trispalve vėliava, perrišta juodu kaspiniu. Apie ją būriuodavosi ne tik vaikai, bet stoviniudavo ir suaugę žmonės. Lietuvos karių teko laukti kelias dienas.

Varėnos I įgulos kariai žygiui į Vilnių ruošėsi naktį iš 1939 m. spalio 26-osios į 27-ąją. Pulkininko leitenanto Žulio vadovaujami, spalio 27 d., penktadienio, rytą kariai išsirikiavo Merkio prietiltėje. Susirinko daug varėnių, kitoje upės pusėje, Mitraukoje, taipogi buvo daug žmonių. Rusų karininkas nuvedė nuo tilto savo sargybą. Viena lietuvių kuopa nužygiavo Mergežerio kryptimi.

Sodžiuje prie iškilmingų vartų iš tanketės išlipęs karininkas pasveikino susirinkusiuosius. Atjojo keletas raitelių, sustoję iš šonų pagerbė vėliavą, ir karininkas, išsitraukęs kardą, nuo vėliavos nupjovė juodą kaspiną. Atsakomąjį žodį tarė Jonas Vainilaitis. Ir tada... jauni ir seni, merginos ir vyrai ėmė glebėsčiuotis ir bučiuotis su kareiviais, su karininkais. Tanketė nuvažiavo į Varėną II, o per sodžių žygiavo ir žygiavo... Su vežimais pravažiavo, raiti prajojo į kitus kaimus Lietuvos kariai.

Algirdas Vainilaitis atsiminimuose aprašo jam į atmintį įstrigusį reginį. Stovi savo kiemo vartuose neregys Jokūbas Karlonas, mojuoja kepure, linkčiodamas į praeinančią kariuomenę, ir šaukia: „Sveiki, broliai! Sveiki, lietuviai! Ilgai mes jūsų laukėme, būkit pasveikinti!“

O visas kaimas džiaugėsi neapsakomai. Didžiausioj, Jono Siaurusevičiaus (Jurkucio) pirkioj jaunimas šoko, dainavo, linksminosi su kareiviais iki paryčių.

Dalis kareivių sodžiuje apsistojo ilgesniam laikui, užimdami erdvesnes patalpas. Kazio Korpio kieme pastatė lauko virtuvę. Labai skanią ir riebią „zupę“ iš kareiviškų katiliukų godžiai srėbė vaikai ir paaugliai. 4 ar 5 kareiviai ryšininkai su ginklais ir aparatūra, iš lentų pasidarę gultus ir pasimetę šiaudų čiuzinius, įsikūrė pas Petrą Vaitkų. Į Palkabalio pusę buvo nutiestas kabelis. Gal už 2 km nuo Mergežerio kartą tą kabelį kažkas nutraukė. Pasipiktino ne tik kareiviai, bet ir kaimo vyrai. Po to kaimo jaunimas ir pusberniai ėjo iki Molių pievų žiūrėti, ar kabelis kur nors nenutrauktas. Beje, Kupabriedyje tuo metu dar buvo eiguva, kurioje gyveno lenkas eigulyš Kuzmickis.

Miškuose už geležinkelio kurį laiką buvo lietuvių, o vėliau rusų kariuomenės poligonas.

Kai kurios ne visai lietuviškai skambėjusios pavardės 1940 m. pradžioje buvo pakeistos (sulietuvintos). Mergežerio Leikauskas tapo Leikaičiu, Vainilavičiai – Vainilaičiais, Siaurusevičiai – Siauraičiais ir t.t. Įvairių laikotarpių dokumentuose skirtingai rašoma viena tų pačių žmonių pavardė: Lenkevičius ir Linkevičius, Lenkaitis ir Linkaitis.

Jonas Vainilaitis, Simo tapo Mergežerio seniūnijos seniūnu.

Du jauni Mergežerio vyrai, Bronius Siauraitis ir Vincas Miškinis, stojo savanoriais į Lietuvos kariuomenę. Antanas Vainilaitis su Tomu Linkaičiu išėjo eiguliauti: paskirti į Mickūnų valsčių (dabar Vilniaus raj.), į Pukštėnų girininkiją. A. Vainilaitis gavo buv. lenkų eiguvą miške prie Petruliškių kaimo su kluonu, tvartais ir 6 ha žemės; tarnyba svetimame krašte užtruko kelerius metus. Valentas Vainilaitis išvyko dirbti plento sargu Lentvarin, nors vėliau irgi grįžo. Petras Karlonas dirbti panašaus darbo nuvyko į Maišiagalos apylinkes.

Ištekėjusi už našlio Jono Karlono, į Mitrauką su vaikais persikėlė Jono Siaurusevičiaus našlė Marija Burinskaitė-Siaurusevičienė, Martyno. Pirmasis Marijos vyras Petras Miškinis, Petro mirė 1924 m. Jų dukrelė Petronėlė mirė būdama 13-kos metų. Po P. Miškinio mirties Marija ištekėjo už našlio J. Siaurusevičiaus, susilaukė dviejų vaikų – Boliaus (1926 m.) ir Janinos (1934 m.). J. Siaurusevičius mirė 1935 m. spalio 4 d.

Iš Latvijos pasienio, kur dirbo muitinėje, grįžęs Jonas Vaitkus Varėnoje II atidarė nedidelį „Piliečių restoraną“. Vėliau J. Vaitkus apsigyveno Bogušiškėse (Alytaus raj.) pas mirusios žmonos seserį ir jau po karo įtartinomis aplinkybėmis abu buvo nužudyti.

1939 m. rudenį žlugus Lenkijos valstybei, TSRS vyriausybė Lietuvai perdavė ne visas lietuvių gyvenamas teritorijas. Baltarusijai kuriam laikui liko mums artimesni Dubičiai, Rudnia, Marcinkonys su Druskininkais. Lietuvai šios vietovės perduotos 1940 m. rugpjūčio mėn. arba 1941 m. sausio 1 d. Daug kur sausuma nustatyta Lietuvos-TSRS siena ūkininkų sklypus dažnai perkirsdavo į dvi dalis. Pripratę prie pa-

lyginti menkų baudų už nelegalų sienos perėjimą lenkų laikais, mūsų krašto žmonės bandė ją pereidinėti ir toliau. Deja, ne vienam tokie žygiai baigėsi liūdnai.

Dubičių ūkininkai 1940 m. pavasarį suvaryti į K. Vorosilovo kolchozą (kolektyvinį ūkį). Naujoviško ūkininkavimo „laimė“ žmonės čia pajuto labai greitai. Užėjus vokiečiams, į Mergeržerį atklysdavo elgetaudami žmonės. Paklausti iš kur jie, atsakydavo: „Iš Dubičių kolchozėlio“.

Vyko daug incidentų su Lietuvoje įsikūrusiomis TSRS karinėmis įgulomis ir tarybiniais pasieniečiais. Rusai pasieniečiai sieną į Lietuvos pusę dažnai pereidavo neva netyčia. Jie apšaudydavo Lietuvos pusėje laukus prie sienos dirbančius žmones ar sieną pažeidusius mažamečius vaikus. Dingdavo į bolševikų pusę perėję gyvuliai.

Lietuvos Vidaus reikalų ministerijos Policijos departamentas 1940 m. kovo 6 d. pranešė Užsienio reikalų ministerijai, jog vasario 26 d. Ūtos kaimo gyventojai Juozas Latvys ir Petras Semsė, valydami 6 metrų pločio pasienio zoną, kirto medžius. Vyrai perėjo apie 10 m į SSSR pusę, norėdami sutvarkyti ten nukritusią vieno medžio viršūnę. Rusų sargybiniai kirtėjus sulaukė ir negražino. Kovo 6 d. įvyko incidentas prie geležinkelio tilto Zervynose: ant tilto užbėgus šuniui, rusų sargybiniai šaudė į lietuvių pusę. Nepavyko susitarti su SSSR pasieniečiais, kai balandžio 6 d. į jų pusę perėjo Jono Bulakos iš Milvydos kaimo karvė.

1940 m. balandžio 11 d. SSSR pasieniečiai savo pusėje peršovė Vydenių kaimo gyventoją Motiejų Barčių (gal Barčių?), kuris nelegaliai buvo nuvykęs į kitą pusę parsinešti gimimo metrikų. Grįžtant namo rusai norėjo jį sulaukyti, žmogus bėgo, bet persautas mirė Rodūnios ligoninėje. Balandžio 27 d. Lietuvos pusėje į koją sužeistas Vladas Arlauskas iš Kašėtų kaimo.

Pasak Alytaus apskrities viršininko 1940 m. balandžio 13 d. pranešimo Policijos departamentui, SSSR administracija įsakė Marcinkonių apylinkės gyventojams supilti 160 tonų javų, 200 tonų bulvių, pristatyti 18 tonų mėsos ir 16 centnerių vilnų. Velykų naktį (kovo 24 d.) daug žmonių, daugiausia lenkų tautybės, išvežta į Rusiją. Už ką ir kur juos išvežė, nežinoma.

1940 m. vasarą mergežeriškius sukrėtė kraupi žinia: tuometiniame Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje, Ūtos kaime, sieną perėję raudonarmiečių 185-tos šaulių divizijos žvalgybinės grupės kareiviai birželio 15-osios ankstų rytą kardais sukapojo Lietuvos pasienio policijos Alytaus baro VI rajono 2-os Ūtos sargybos viršininką Aleksandrą Barauską; lavoną užkasė į žemę. Į incidento vietą iš Alytaus vykusios lietuvių komisijos atėjūnai neprileido. Ašaromis apsiliejusi nužudytojo žmona, perlojiškė Ona Bučinskaitė-Barauskienė buvo užėjusi į Marcelės Vaitkienės pirkią. Paskui nužudytojo karstas per Mergežerį nuvežtas į Perloją ir ten palaidotas. A. Barauskas kilęs nuo Panevėžio, iš Krekenavos valsčiaus.

Birželio 15-ąją į Lietuvą įžengė papildomi Raudonosios armijos daliniai – prasidėjo faktinė šalies okupacija. Prezidentas Antanas Smetona pasitraukė į Vokietiją. Lietuvoje įvesta komunistinė valdžia.

Mergežeriškiai liepos 14-15 d. taip pat dalyvavo vadinamojo Liaudies seimo „rinkimuose“. Asmenims, turėjusiems „smetoniškus“ ar lenkiškus pasus, į juos buvo įspaudžiami spaudeliai „L. S. 1940“: atseit, paso savininkas „rinkęs“ tą seimą. Tai

buvo vėliau plačiai išsikerojusios žmonių kontrolės per saugumo ir kitokius valdžios organus pradžia.

Varėnos II valsčiuje bolševikų valdžia įsteigė vieną arklių-mašinų stotį. Ji buvo si Čepelūnų dvare.

Pietryčių Lietuvai – buv. Vilniaus kraštui – 1939 m. rudenį grįžus Lietuvai, Šilų gyventojams priklausiusius miškus tautiška valdžia greitai nusavino. Buvo įsteigta Varėnos miškų urėdija ir Mergežerio girininkija. Komunistinė valdžia 1940 metais tą nusavinimą pratęsė. Ūkininkai iš daugelio kaimų kreipėsi į valsčių žemės ūkio komisijas ir kitas įstaigas dėl kompensacijų už nusavintus miškus, prašė skirti žemės parceliuojamuose dvaruose ir kt. Prašymą Varėnos valsčiaus žemės ūkio komisijai parašė ir mergežeriškiai (prašymas be datos, jo rašyba truputį pataisyta):

„Šiuomi nuolankiai prašome mes, Mergažerio ūkininkai, Varėnos valsč. komisijos atsižvelgti in mūsų sunkią padėtį, kono greičiau aprūpinti mus žeme. Mes po nusavinimo mums miškų visi likome be žemės ir toji, kuri lieka apie 100 h, yra menkai tinkama ūkiui. Todėl susidarius tokioms aplinkybėms jokiu būdu negalime pragyventi“.

Prašymą pasirašė seniūnas Jonas Vainilaitis ir 20 kitų kaimėčių. Kadangi seniūno ir daugelio kitų pasirašiusiųjų pavardės sulietuvintos, tad aišku, kad pareiškimas rašytas 1940 metais. Prašyme yra sunkiai suprantama S. Vėlyvio rezoliucija. Žinant, kad jis buvo komunistų valdžios valsčiaus tarybos pirmininkas, galima daryti išvadą, jog mergežeriškiai kreipėsi jau į naujosios valdžios žemės ūkio komisiją (komisijos pirmininkas buvo V. Keršys).

Pasak kitoje prašymo pusėje esančio įrašo, Varėnos valsčiaus žemės ūkio komisijos adresuoto Alytaus apskr. ž. ū. komisijai, Varėnos valsčiuje teko nusavinti 13300 ha miškų ir 2200 ha žemės ūkiui netinkamos žemės. Tačiau ne taip paprasta buvo valdyti nusavintus kaimiečių miškus su tarp jų išsimėčiusiais ir rėžiais suskirstytais laukais.

Varėnos miškų urėdo Vlodo Grigaliūno 1940 m. spalio 25 d. rašte Varėnos valsč. ž. ū. komisijai rašoma, kad didžioji nusavintų miškų dalis buvo plote, kurį šiaurės vakaruose riboja Merkys, pietvakariuose Ūla, rytuose Uosupis ir Barčių, Kamorūnų, Jurgiškių kaimai, šiaurėje – kitų valsčių ribos. Visi tie miškai kartu su buvusiais valstybiniais miškais siekė apie 30 tūkst. hektarų, tarp kurių privatiniai miškai su ariama žeme – apie 22 tūkst ha. Mažai derlingos žemės, rėžiais išsklaidytos tarp privačių miškų, sudarė apie 10 % jų ploto. Visas tas plotas žemės ūkio komisijos darbų nebuvo paliestas.

Urėdija neturėjo jokios galimybės administruoti taip nusavintus miškus. „Urėdija mano, kad reikėtų nusavinti visą mišką, sudarantį viršminėtą masyvą, o gyventojus kitur aprūpinti žeme iš žemės fondo. Jeigu tai negalima būtų įvykdyti dėl išsisėmusio žemės fondo ir būtų neišvengiama vietoj žemės ūkininkams į normą palikti mišką, tai urėdijai techniškai būtų labai sunku išskirti nusavintą mišką, nežinant paliktinos kaimų žemės normos. Be to, tos žinios kuo skubiausiai reikalingos sprendžiant gyventojų iš miško iškėlimo problemą“.

Taigi apie gyventojų išskeldinimą iš Šilų kaimų galvota jau anuomet. Mergežerio girininkijai tuo metu vadovavo girininkas Apanavičius. Girininkijoje buvo daug rėžių, priklausiusių tiems savininkams, kurių žemių bendras plotas nesiekė 30 hektarų.

Mergežerio seniūnijos kaimų žemė įvertinta 1940 m. antrojoje pusėje. Valsčiaus pranešimas apie žemės savininkų sąrašą kaimui per A. Kašėtą įteiktas 1940 m. gruodžio 20 d. Žemės vertinimą atlikusi Alytaus apskrities Žemės rūšiavimo komisija. Žemės plotas skaičiuotas jau hektarais. Visos seniūnijos žemė įvertinta IV rūšimi.

Mergežerio kaimo žemės ištyrimo 1940 m. liepos 6-10 d. žiniaraštyje, kurį pasirašė Varėnos II valsčiaus savivaldybės atstovas Vincas Milius, žemės tyrėjas Petras Petrauskas, seniūnas Jonas Vainilaitis ir 18 kaimo ūkininkų, pažymėta, kad didelių nenaudojamos žemės plotų ūkio reikalams pagerinti neįmanoma. Visas Mergežerio žemių plotas sudarė 2325 hektarus, iš jų ariama žemė 78 ha, pievos – 10 ha, ganyklos – 119 ha, miškas – 1000 ha, visai nenaudojama žemė – 1118 ha.

Ariama žemė liesa, smėlėta. Kaimo sodybose jos buvo 18 hektarų; tos žemės dirvožemio sluoksnis buvo 11-12 centimetrų. Žemės gale kaimo, prie miško link Varėnos II, – 10 ha – dirvožemio storis 10 cm. 6 ha prie upelio link Girežerio kaimo dirvožemio storis buvo vos 6 cm, o 7 ha į vakarus nuo kaimo už kapinių – 10 cm, 7 ha prie Pelkelės dirvožemis 12 cm. „Grikinės“ žemės miške – 10 ha – dirvožemis taipogi buvo tik 6 cm, o visos kitos ariamos žemės mažais sklypeliais – 23 ha – dirvožemio storis 7 cm. Iš ariamos žemės derliaus galima gauti 3-ią-4-tą grūdą rugių ir tokį pat kiekį bulvių.

Pievų ir ganyklų tyrimo duomenys: pievos (10 ha) blogos – šlapios ir sausos, labai samanotos, asiūklių, švylių ir viksvų prižėlusios; ganyklos (119 ha) irgi blogos – sausos, samanotos, kadagių ir pušelių bei menkos vertės viksvų priaugusios.

Pagal miškų ištyrimo duomenis – tai tarpsemių miškeliai (apie 1000 ha). „15-18 metų menkos vertės kreivų pušų miškas. Neganomas ir neduodąs naudos. Kelmuotas. Įrašomas apsaugos mišku“. Miškas mokesčiais nebuvo apdedamas.

Keliai, nežuvingas, neišnuomojamas ežerėlis ir pustomi smėlynai sudarė net 1118 ha sodžiaus žemės. Ta žemė irgi neapmokestinta.

Visa Mergežerio ūkininkams priklausiusi ir mokesčiais apdedama žemė – ariama, pievos ir ganyklos – sudarė 207 hektarus. Be aprašyto ploto, Mergežeriui dar priklausė Paūlių pievos prie Zervynų kaimo.

Moliadugnyje mokesčiais apdedamos žemės buvo 105 ha, Girežeryje – 100 ha, Mitraukoje – tik 33 ha, o visa tų trijų kaimų žemė sudarė atitinkamai 622 ha, 611,11 ha ir 410,70 ha. Alytaus apskrities Žemės rūšiavimo komisija Mergežerio seniūnijos žemių įvertinimo sąrašą 1941 m. balandžio 2 d. persiuntė Vyriausiai žemės rūšiavimo komisijai.

Laikraštis „Vilniaus balsas“ 1940 m. rugsėjo 29 d. rašė, kad Varėnos krašto ūkininkams dėl labai prastos žemės ir nukentėjusiems nuo sausrų reikia pašalpų. Tam reikalui komunistų vyriausybė paskyrusi 14 tūkst. litų. Varėnos valsčiuje iš 3100 ūkininkų numatyta sušelpiti 1700. Mergežerio seniūnijoje pašalpas turėjo gauti 112 ūkininkų. Kaip ūkininkai buvo sušelpiti, žinių, deja, neturime.

Pretenzijų Alytaus apskrities Žemės rūšiavimo komisijai Mergežeris neturėjo. Tuo tarpu moliadugniškiai 1940 m. gruodžio 27 d. Vyriausiai žemės rūšiavimo komisijai skundėsi, kad apskrities komisija nustatė per didelį kaimo ganyklų plotą – 60 ha. Pasak apskrities Žemės rūšiavimo komisijos 1941 m. balandžio 2 d. išvados, į skundą atsižvelgta: apmokestinamomis kaimo ganyklomis pripažinta tik 30 ha, o kiti 30 ha priskirti neapmokestinamiems plotams.

Girežerio gyventojai 1940 m. gruodžio 30 d. irgi skundėsi dėl ganyklų: jų atskirų kaimas neturėjo, ganė po pušynėlius, o kai miškai buvo nusavinti, tai vietoj Žemės rūšiavimo komisijos pripažintų 50 ha liko tik 25 ha. Be to, savo žemių dalį – apie 25 ha – kaimas gruodžio 27 d. sutiko perleisti kariuomenės reikalams. Ta žemė – tai apie 10 ha ariamos, 10 ha pievų, o kita ganyklos. Kaimas norėjo, kad jam būtų pripažinta 20 ha ariamos žemės, 10 ha pievų ir 20 ha ganyklų. Apskrities komisija prašymą patenkino iš dalies: dėl ariamos žemės ir ganyklų, o pievų plotą paliko nepakeistą (20 ha).

Pagal Varėnos II valsčiaus sudarytą ir Alytaus apskrities valdžiai pateiktą Mergežerio žemės savininkų sąrašą, 1940 metais kaime buvo 56 žemės savininkai (tiksliau – žemės valdos). Sudarant sąrašą vadovautasi kažkokiais ankstesniais sąrašais: kai kurie įrašyti žemės savininkai amžinu miegu miegojo kaimo kapinėse, o gyvi ūkius valdė asmenys nepaminėti, be to, likusi dauguma senųjų pavardžių.

MERGEŽERIO ŽEMĖS SAVININKŲ SĄRAŠAS

	Žemės plotas hektarais	Tame skaičiuje nenaudojama žemė
Kašėtos Juozo įpėdiniai	52,80	46,70
Kašėta Jonas, Jokūbo	17,60	15,50
Kašėta Adomas, Jokūbo	70,50	62,20
Kašėta Antanas, Krisiaus	70,50	62,50
Kašėtienė Malvina	70,50	62,50
Linkevičiaus Teofiliaus įpėdinė Agota	70,50	62,50
Staronis Petras	70,50	62,50
Miškinis Petras	35,30	31
Miškinis Jonas	35,30	31
Miškinis Kristupas	45,90	40,50
Miškiniai Adolfas ir Ieva	13,40	11,40
Siaurusevičienė Marija	2,20	1,90
Miškinis Adolfas	9,90	8,80
Siaurusevičiai Marė, Bolius ir Janina	35,30	31
Siaurusevičiai Alfonsas, Antanas ir Bronius	35,30	31
Balionis Leonas (gal Zenonas?)	70,40	62,10

Karlonas Juozas	35,40	31,10
Karlonienė Marijona	21,80	18,90
Karlonas Feliksas	13,80	12,10
Karlonienė Petrė	35,40	31,10
Karlonas Antanas	17,60	15,50
Karlonas Vincas	17,60	15,50
Valentukevičius Vaitiekus	40,50	35,70
Valentukevičius Martynas	81,80	71,90
Valentukevičienė Elena	20,20	17,80
Leikauskas Vladas	70,90	62,10
Zapolskas ir Lubas Juozas	46,90	41,50
Siaurusevičiaus Antano įpėdinis	46,90	41,50
Lukšys Domininkas	46,90	41,50
Karlonas Jokūbas, Jokūbo	23,50	20,70
Karlonienė Paulina	23,50	20,70
Karlonas Julius	15,50	13,80
Vainilavičienė Kristė	15,50	13,80
Tamulevičius Juozas	23,50	20,70
Tamulevičius Vacas	23,50	20,70
Tamulevičius Stasys	45,90	40,50
Budėnas Juozas	45,90	40,50
Karpavičius Kazys	94,90	83,40
Karpavičius Pranas	45,90	40,50
Petrauskas Vincas	70,50	62,20
Mazgelis Zigmąs	35,40	31,10
Palevičienė Marijona	35,40	31,10
Vainilavičius Antanas	82,40	72,80
Vainilavičius Jonas	35,40	31,10
Vaitkevičius Domas, Petro	115	101,30
Vaitkevičius Domas, Motiejaus	45,90	40,50
Vaitkevičienė Marcelė	45,90	40,50
Vainilavičius Romas (?)	70,50	62,20
Vainilavičienė Ona	35,40	31,10
Vainilavičius Robertas	35,40	31,10
Vainilavičius Juozas	46,90	41,50
Vainilavičius Jonas	46,90	41,90
Karlonas Jokūbas, Motiejaus	63,80	55
Petrauskas Karolis	0,60	
Čepulis	0,60	
Karlonienė Paulina	1,10	
Viso:	2325	2046,40

Pagal šį sąrašą visai nenaudojamos kaimo žemės buvo kone dvigubai daugiau, negu pagal žemės ištyrimo 1940 m. liepos 6-10 d. žiniaraštį (1118 ha). Apmokės-
tinamos žemės išėjo irgi gerokai daugiau: ne 207 ha, o 278,60 ha. Žodžiu, sunkiai
suprantamos mįslės.

Beje, bolševikai 1940 m. mėgino sujungti Ilgio ir Žiežulio ežerus. Kareivių kuo-
pa iškasė griovį, bet iš sumanymo nieko neišėjo: vanduo perkase, užuot jungęs eže-
rus, gėrėsi į smėlį, ir tiek.

1941 m. sausio mėnesį okupacinė bolševikų valdžia rengė „rinkimus“ į TSRS
Aukščiausiąją Tarybą. Alytaus apskrities Vykdomasis komitetas 1940 m. gruodžio
2 d. patvirtino Mergežerio rinkiminės apylinkės Nr. 20 rinkiminę komisiją: pirmi-
ninkas – Baltrus Makselė, Antano (Moliadugnis), pirmininko pavaduotojas – Juo-
zas Lubas, Petro, sekretorius – Jonas Vainilaitis, Simo; komisijos nariai – Vladas
Leikaitis, Domininko, Jonas Kieras, Adomo, Petras Česnulaitis, Petro (Girežeris).
Visi šitie vyrai komisijoje neva atstovavo komunistų partijai. Dar 3 komisijos na-
riai – Aleksas Česnulaitis, Edvardo (Girežeris), Domininkas Vaitkus, Motiejaus ir
Petras Miškinis, Jono (Moliadugnis) – buvo valstiečių atstovai...

Balsavimas vyko 1941 m. sausio 12 d. Pasak sausio 13 d. Mergežerio rinkimi-
nės apylinkės protokolo, į rinkėjų sąrašus buvo įrašyti 607 rinkėjai (tik jų pavardžių
nėra). O tai maždaug pusantrą karto daugiau, negu mūsų sodžiuose – Mergežeryje,
Girežeryje ir Moliadugnyje – tuo metu buvo gyventojų net su mažyčiais kūdikiais!
Sąrašus patikslinus, liko 592 rinkėjai. Balsavime dalyvavo 572 (96,62%).

Vienintelis kandidatas į Tautybių tarybą, Kauno universiteto medicinos pro-
fesorius Vladas Kuzma, gavo 510 apylinkės rinkėjų balsų. Kandidatas išbrauktas
62 biuleteniuose. Alytaus apygardoje daugiau išbraukimų buvo tik Plikionių (96),
Kamorūnų (74) ir Perlojos (68) rinkiminėse apylinkėse, kai tuo tarpu Vydenių apy-
linkėje vos 1, Varėnos II – 3, Jakėnų – 4 išbraukimai, o daugumoje rinkiminių apy-
linkių nė vieno. Mergežerio apylinkės protokolą pasirašė visi 9 rinkiminės komisijos
nariai.

Į TSRS Aukščiausiosios Tarybos Sąjungos tarybą Alytaus apygardoje „išrink-
tas“ tuometinis Lietuvos vidaus reikalų liaudies komisaras (ministras) Aleksandras
Guzevičius, kaip rašytojas A. Gudaitis-Guzevičius anuomet dar beveik nežinotas.

Bolševikų pirmojo viešpatavimo Lietuvoje paskutiniosios dienos pasižymėjo
itin žiauria akcija – žmonių trėmimu į Sibirą ir kitas to meto Tarybų Sąjungos vietas.
Į gyvulinius vagonus grūsti ne tik inteligentai, bet ir paprasti tarnautojai. Iš tuome-
tinės Alytaus apskrities 1941 m. birželio 14-16 d. tik mokytojų išvežta apie 80 šei-
mų. Daugumai jų ir kitų žmonių pagrindinis „nusikaltimas“ buvo priklausymas
Šaulių sąjungai ar kitoms patriotinėms Nepriklausomos Lietuvos organizacijoms.
Nutrėmimo vietoje vyrai, kaip taisyklė, buvo atskirti nuo šeimų, daugelį mažamečių
kūdikių palikus skurdui ir bado mirčiai.

Iš Mergežerio tąkart niekas nebuvo ištremtas. Tačiau kaimo žmonės girdėjo
apie kitų nelaimes. Lietuvos Raudonojo kryžiaus neperiodinis biuletenis „Lietuvos
Raudonojo kryžiaus žinios“ 1941 m. spalio 5 d. ir 31 d. numeriuose rašė, jog birželio

15 d. iš Varėnos geležinkelio stoties per Naująją Vilnią į Balabanovo stotį pusiau-
kelėje tarp Maskvos ir Kalugos išgabenti 7 vagonai su žmonėmis (tik biuletenyje
klaidingai parašytas stoties pavadinimas – Babininas); tremiamieji paskui nuvežti
toliau. Į Kulundos stotį Vakarų Altajuje iš Varėnos nuvežti 6 vagonai, o 1 vagonas
į Medvežja Gora stotį Karelijoje (už Petrozavodsko). Tą pačią dieną iš Valkininkų
gelež. stoties į Medvežja Gora nuvežti 2 vagonai, o į Kulundą – 3 vagonai.

Kai kurie mūsų krašto tremtiniai išgabenti iš Alytaus geležinkelio stoties. Iš
Alytaus birželio 16 d. tik į Bijską Rytų Altajuje nudardėjo net 22 vagonai, į Medvežja
Gora ir Makato stotį Vakarų Kazachstane netoli Gurjevo – po 1 vagoną; 4 vago-
nai sustojo Starobelsko stotyje Donbase, dabartinėje Ukrainos Lugansko (anuomet
Vorošilovgrado) srityje. Ir tai ne galutinės žinios, nes tremtinių ešelonas iš Alytaus
išvyko dar ir birželio 19 d. Dalis iš Alytaus išvežtų tremtinių buvo išlaipinti Krasno-
jarske, paskui plukdyti Jenisiejumi ir t.t.

Nacių okupacija

1941 m. birželio 22-osios paryčiais nacių Vokietija užpuolė buvusią savo bičiulę Tarybų Sąjungą.

Neįvardintos apylinkės (gal Alytaus apskrities?) policijos vadas 1941 m. liepos 1 d. įsakyme Alytaus apskr. Varėnos I ir Varėnos II policijai pažymėjo, kad jis, apylinkės policijos vadas, vokiečių karo vadovybės įpareigotas organizuoti laikinąją apsaugos policijos tarnybą Varėnos I ir Varėnos II miesteliuose, kol pereis vokiečių kariuomenės daliniai. Viešajai tvarkai palaikyti ir visuomenės turtui apsaugoti apylinkės policijos vadas steigė dvi nuovadas: I-oji policijos nuovada buvo Varėnoje I, II-oji – Varėnoje II. Antrosios nuovados viršininku paskirtas mergežeriškis Vaclovas Karpis; tarp nuovados policininkų buvo Petras Vainilavičius.

Kitas to paties įsakymo punktas: „Padėti bežygiuojančiai per mūsų apylinkes Išlaisvintojai iš raudonojo teroro Vokiečių Kariuomenei steigiu prie valsčiaus savivaldybės Darbo Nuovadą, kurios paskirtis bus registruoti darbininkų grupes ir pristatinėti jas į darbovietes, kurias nurodys Vokiečių Karo Vadovybės atstovai“. Darbo nuovados viršininko pavaduotoju paskirtas Adolfas Kašėta. Nuo rugpjūčio 8 d. A. Kašėta paskirtas Varėnos I policijos nuovados policininku, tačiau vėliau kaip ir P. Vainilavičius buvo Varėnos II policijos nuovados policininkas.

Mergežerio seniūnas buvo Jonas Vainilaitis (Varėnos II seniūnas buvo iš Moliadugno kilęs Vincas Milius, Antano). Varėnos miškų urėdijos 1941 m. rugpjūčio 8 d. tarnautojų sąrašė yra du mergežeriškiai eigučiai – Alfonsas Siauraitis ir Petras Vaitkus.

Alytaus apskrities viršininkas S. Maliauskas įsakė valsčių viršaičiams pranešti apie valsčių ribose esančius vokiečių ir rusų kariuomenių paliktus sprogmenis bei kitą turtą ir pagal galimybes jį pristatyti į surinkimo punktus. Pasak Varėnos II valsčiaus viršaičio J. Tarailos 1941 m. liepos 30 d. pranešimo apskrities viršininkui, Mergežeryje pas Stasį Kašėtą buvo palikta 20 vokiečių patrankų šovinių. Nežinomas skaičius patrankų šovinių buvo Vlado Leikaičio (orig. Žekaičio) ir Adolfo Miškinio ūkiuose. Prie Girežerio, apie 500 metrų nuo kelio iš Moliadugno į Varėną II, taip pat buvo nežinomas skaičius patrankų šovinių. Apie 1 km nuo Mergežerio, už geležinkelio, buvo numuštas rusų lėktuvas ir prie jo gulėjo 3 aviacinės bombos. „Šio turto ūkininkams nėra galimybės į surinkimo vietą pristatyti, nes, pav., su šoviniais nežinia kaip elgtis ir vežti“.

1942 m. vasario 5 d. apskrities viršininkas vėl davė nurodymą viršaičiams į Alytų pristatyti dar nesurinktą karo medžiagą ir geležies laužą. Apskrities viršininkas vykdė vermachto komendantūros Alytuje vasario 2 d. komandą. Anot Varėnos II valsčiaus viršaičio vasario 14 d. pranešimo, Mergežeryje buvo dviejų sudegintų sun-

kvežimių dalys; jos sunkios ir arkliais neįmanoma jų pervežti. Dar buvusios sunkvežimio liekanos kažkur apie 100 m nuo geležinkelio, važiuojant iš Varėnos II į Mergežerį.

Į Rytus verždamiesi vokiečiai, kur pasitaikydavo, gvelbdavo geresnius žmonių arklius. Nuvažiavo per lenkų mobilizaciją Juozo Vainilaičio išslapstyta arklį, už jį primetę nuvarytą kumelaitę.

Atėjūnai pasiglemžė ir daugiau mergežeriškių turto. Pasak Varėnos II valsčiaus gyventojams už vokiečių kariuomenei paimtus arklius, vežimus ir kt. atlyginimo išmokėjimo lapo, 1943 m. sausio mėnesį atlyginta 5-iems kaimo gyventojams.

Stanislovui Kašėtai už kiaulę, pakinktus ir kažkokius pašarus išmokėtos 74 reichsmarkės (RM). Jonas Karlonas už kiaulę gavo 40 RM. Zigmui Karlonui už arklį, kiaulę, dviratį ir pašarą atlyginta 254 RM. Už arklį, vežimą ir pašarą Vaclovui Tamuliui išmokėtos 193 RM, o Juozui Petrauskui už kiaulę ir pašarą – 66 reichsmarkės (už beraštį Tamulį pasirašęs kitas asmuo). Turtas vertintas žmonių vadintomis valdiškomis kainomis, tokiomis „aukštomis“, jog už degtukų dėžutę kaimietis mokėdavo 2 reichsmarkes! Gyvuliai ir inventorius paimti greičiausiai 1941 m. rudenį, kai Mergežeris dar priklausė Alytaus, o ne Eišiškių apskrīčiai, nes atlyginta iš Alytaus apskrīčiai skirtų pinigų.

Hitleriniai okupantai 1942 m. gegužės 27 d. surengė Lietuvos gyventojų visuotinę surašymą. Kadangi jis nebuvo visiškai užbaigtas, todėl į Lietuvos gyventojų oficialių surašymų skaičių neįeina. Tačiau duomenys apie mūsų krašto gyventojus yra. Surašymo lapuose nurodytos šeimų galvos ir kiti šeimų nariai, jų gimimo datos, užsiėmimas, išsilavinimas, kilmė ir kt. Beveik visur parašyta, kada ištekėjusi moteris susituokė ir kiek pagimdė vaikų, įskaitant ir negyvus kūdikius. Žinoma, kai kurioms jaunesnėms moterims vėliau gimė daugiau vaikų.

Surašymo dieną Mergežeryje gyveno 54 šeimos, tokiomis laikant ir dvi vienišas senyvas našles, arba 256 žmonės – 134 vyrai ir 122 moterys. Seniausi kaimo gyventojai buvo Vincas Petraitis, ėjęs 79-uosius metus, ir Jokūbas Karlonas, Zigmo tėvas, ėjęs 78-uosius. Jauniausiam mergežeriškiui – Felikso Karlono Boliukui – surašymo dieną suėjo lygiai savaitė, o Juozo Karlono Antosėlei – 10 dienų. Daugiausia vaikų pagimdžiusios Paulina Vainilaitienė, Petro žmona, ir Paulina Valentukėnienė – po 14, Antosė Karlonienė, Jokūbo žmona, ir Ulėna Kašėtienė pagimdžiusios po 12, o Marė Miškinienė, Jono žmona, 10 vaikų.

Kaimo gyventojų skaičius, palyginus su XX a. pradžia, gerokai sumažėjęs.

Nežinia, kas sodžiaus gyventojus 1942 metais surašė: surašymo blankuose tėra suraitytas neįskaitomas parašas (daugelyje kaimų gyventojus surašinėjo vietos mokytojai). Gimimo datose daug kur neaiškiai parašyti mėnesių ir dienų skaitmenys, todėl apsiribosime tik gimimo metų nurodymu. Yra sąrašuose ir kitų aiškių netikslumų. Merginų pavardes Miškiniūtė, Staroniūtė, Karloniūtė... pakeitėme į pavardes su galūnėms -ytė ir -aitė.

Surašytos tokios šeimos:

Adolfas Kašėta, šeimos galva, 1904 m., geležinkelio tarnautojų seniūnas; Antosė Kašėtienė, žmona, 1916 m.; Adolfas Kašėta, sūnus, 1936 m.; Marijona Kašėtaitė, duktė, 1937 m. A. Kašėtienė susituokė 1934 11 07, pagimdė 3 vaikus, iš jų gyvi 2;

Silvestras Kašėta, š. galva, 1912 m., žemdirbys; Viktė Kašėtienė, žmona, 1915 m.; Bronius Kašėta, sūnus, 1939 m. V. Kašėtienė susituokė 1937 01 02, pagimdė 1 vaiką;

Stasys Kašėta, š. galva, 1906 m., žemdirbys; Bronė Kašėtienė, žmona, 1905 m.; Antosė Kašėtaitė, dukra, 1932 m.; Jonas Kašėta, sūnus, 1935 m.; Ulėna Kašėtienė, motina, našlė, 1874 m. B. Kašėtienė susituokė 1930 07 14, pagimdė 3 vaikus, gyvi 2; U. Kašėtienė susituokė 1894 06 03, pagimdė 12 vaikų, gyvi 2;

Zigmas Kašėta, š. galva, 1906 m., geležinkelio tarnautojas; Bronė Kašėtienė, žmona, 1919 m.; Vitas Kašėta, sūnus, 1937 m.; Jonas Kašėta, sūnus, 1938 m.; Birutė Kašėtaitė, dukra, 1939 m. (?); Adolfas Kašėta, sūnus, 1941 m. B. Kašėtienė susituokė 1936 11 11, pagimdė 4 vaikus, gyvi visi;

Antanas Kašėta, š. galva, 1879 m., žemdirbys; Marijona Kašėtienė, žmona, 1891 m.; Jonas Kašėta, sūnus, 1922 m.; Bronė Kašėtaitė, dukra, 1926 m.; Vincas Kašėta, sūnus, 1927 m.; Ona Kašėtaitė, dukra, 1931 m. M. Kašėtienė susituokė 1916 04 28, pagimdė 9 vaikus, gyvi 7;

Martynas Kašėta, š. galva, 1916 m., žemdirbys; Antosė Kašėtaitė, sesuo, 1909 m.; Malvina Kašėtienė, motina, 1878 m., našlė, iš Varėnos I valsč. M. Kašėtienė susituokė 1903 05 06, pagimdė 6 vaikus, gyvi 5; Adolfas Linkaitis, š. galva, 1915 m., žemdirbys; Marė Linkaitienė, žmona, 1920 m., iš Kaniavos valsč.; Agota Linkaitienė, motina, 1886 m., iš Varėnos I valsč.; Jonas Linkaitis, brolis, 1920 m., Mergežerio girininkijos tarnautojas; Petras Linkaitis, brolis, 1931 m. M. Linkaitienė susituokė 1939 07 20, pagimdė 1 vaiką, kuris mirė; A. Linkaitienė susituokė 1906 02 10, pagimdė 8 vaikus, gyvi 6;

Vincas Staronis, š. galva, 1905 m., žemdirbys; Jonė Staronienė, žmona, 1910 m., iš Marcinkonių valsč.; Jadvyga Staronytė, dukra, 1935 m.; Marė Staronytė, dukra, 1938 m.; Damė Staronytė, dukra, 1940 m.; Petras Staronis, tėvas, 1875 m.; Levusė Staronienė, motina, 1878 m., iš Varėnos I valsč. J. Staronienė susituokė 1934 11 29, pagimdė 3 vaikus; L. Staronienė susituokė 1896 05 15, pagimdė 13 vaikų, gyvi 3;

Petras Staronis, š. galva, 1913 m., Varėnos urėdijos darbininkas; Ieva Staronienė, žmona, 1906 m.; Juozas Staronis, sūnus, 1929 m.; Adolfas Staronis, sūnus, 1931 m.; Bronius Staronis, sūnus, 1933 m.; Antosė Staronytė, dukra, 1936 m.; Vacslas Staronis, sūnus, 1940 m. I. Staronienė susituokė 1927 07 11, pagimdė 5 vaikus, gyvi visi;

Vacslas Lubas, š. galva, 1911 m., žemdirbys; Ieva Lubienė, žmona, 1909 m.; Petras Lubas, sūnus, 1933 m.; Domas Lubas, sūnus, 1937 m.; Vincas Lubas, sūnus, 1940 m. I. Lubienė susituokė 1931 12 26, pagimdė 4 vaikus, gyvi 3;

Adolfas Miškinis, š. galva, 1911 m., žemdirbys; Damė Miškinienė, žmona, 1912 m. D. Miškinienė susituokė 1937 06 15, pagimdė 1 vaiką, kuris mirė;

Juozas Lubas, š. galva, 1902 m., žemdirbys; Marijona Lubienė, žmona, 1901 m.; Jonas Lubas, sūnus, 1926 m.; Antosė Lubaitė, dukra, 1931 m.; Adolfas Lubas, sūnus, 1936 m. (?). M. Lubienė ištekėjo 1923 01 20, pagimdė 4 vaikus, gyvi 3;

Domas Zapolskas, š. galva, 1917 m., žemdirbys; Marijona Zapolskienė, žmona, 1919 m.; Julius Zapolskas, sūnus, 1940 m. M. Zapolskienė susituokė 1939 11 28, pagimdė 1 vaiką;

Mikalina Miškinienė, š. galva, našlė, 1889 m., žemdirbė, iš Varėnos I valsč.; Ona Miškinytė, dukra, 1921 m.; Bronius Miškinis, sūnus, 1923 m.; Genė Miškinytė, dukra, 1928 m.; Stasys Miškinis, sūnus, 1936 m. M. Miškinienė susituokė 1919 05 10, pagimdė 4 vaikus;

Marė Balionienė, š. galva, gyvanašlė, 1896 m., žemdirbė; Ona Balionytė, dukra, 1924 m.; Jonas Balionis, sūnus, 1927 m. M. Balionienė susituokė 1917 09 15, pagimdė 5 vaikus, gyvi 3;

Jonas Miškinis, š. galva, 1879 m., žemdirbys; Marė Miškinienė, žmona, 1887 m., iš Valkininkų valsč.; Jonas Miškinis, sūnus, 1922 m., Varėnos urėdijos darbininkas; Damė Miškinytė, dukra, 1927 m.; Marė Miškinytė, 1930 m.; Bolius Miškinis, sūnus, 1932 m. M. Miškinienė susituokė 1906 10 19, pagimdė 10 vaikų, gyvi 8;

Juozas Petraitis, š. galva, 1913 m., žemdirbys; Ieva Petraitenė, žmona, 1917 m.; Jonas Petraitis, sūnus, 1940 m.; Vincas Petraitis, tėvas, 1863 m.; Petrė Petraitenė, motina, 1876 m. I. Petraitenė susituokė 1938 06 22, pagimdė 1 vaiką; P. Petraitenė susituokė 1911 05 14, pagimdė 4 vaikus, gyvas 1;

Juozas Karlonas, š. galva, 1908 m., žemdirbys; Ieva Karlonienė, žmona, 1912 m.; Bronė Karlonaitė, dukra, 1938 m.; Marijona Karlonaitė, dukra, 1940 m.; Antosė Karlonaitė, dukra, 1942 m.; Juozas Karlonas, tėvas, 1872 m. I. Karlonienė susituokė 1925 11 15, pagimdė 4 vaikus, gyvi 3;

Juozas Vaitkus, š. galva, 1919 m., žemdirbys; Jadvyga Vaitkienė, žmona, 1921 m.; Adolfas Vaitkus, sūnus, 1941 m. I. Vaitkienė susituokė 1939 11 14, pagimdė 1 vaiką;

Jonas Karlonas, š. galva, 1913 m., geležinkelio tarnautojas; Antosė Karlonienė, žmona, 1920 m.; Marijona Karlonaitė, dukra, 1941 m.;

Pranas Karlonas, š. galva, 1910 m., žemdirbys; Ona Karlonienė, žmona, 1910 m.; Ona Karlonaitė, dukra, 1935 m.; Domas Karlonas, sūnus, 1937 m.; Damė Karlonaitė, dukra, 1939 m.; Zigmas Karlonas, sūnus, 1941 m. O. Karlonienė susituokė 1934 12 26, pagimdė 4 vaikus;

Jonas Karlonas, š. galva, nevedęs, 1913 m., lentpjūvės „Klevas“ darbininkas; Marijona Karlonienė, motina, našlė, 1879 m.; Ona Karlonaitė, sesuo, 1915 m., geležinkelio darbininkė. M. Karlonienė susituokė 1899 07 29, pagimdė 9 vaikus, gyvi 4;

Juozas Vainilaitis, š. galva, 1880 m., žemdirbys; Pranė Vainilaitienė, žmona, 1884 m.; Algirdas Vainilaitis, sūnus, 1923 m.; Vaclas Vainilaitis, sūnus, 1927 m.; Valentas Vainilaitis, sūnus, 1911 m., žemdirbys; Izabelė Vainilaitienė, Valento žmona, 1917 m. P. Vainilaitienė susituokė 1907 05 15, pagimdė 8 vaikus, gyvi 4; I. Vainilaitienė susituokė 1937 06 01, pagimdė 3 vaikus, bet visi mirė;

Martynas Vaitkus, š. galva, 1909 m., žemdirbys; Marė Vaitkienė, žmona, 1912 m.; Daminas Vaitkus, tėvas, 1874 m.; Jadvyga Vaitkutė, sesuo, 1931 m.; Genė Vaitkutė, dukra, 1933 m.; Vitas (Vytautas) Vaitkus, sūnus, 1934 m.; Julius Vaitkus, sūnus, 1939 m.; M. Vaitkienė susituokė 1930 11 25, pagimdė 5 vaikus, gyvi 3.

Antanas Vainilaitis, š. galva, 1890 m., žemdirbys; Kristina Vainilaitienė, žmona, 1897 m.; Zigmas Vainilaitis, sūnus, 1927 m.; Stepas Vainilaitis, sūnus, 1932 m. K. Vainilaitienė susituokė 1922 07 13, pagimdė 6 vaikus, gyvi 3. Pas šiuos Vainilaičius laikinai gyveno Varėnos I nuovados policininkas Adolfas Kašėta (1913 m.) su žmona Elena Kašėtienė (1920 m.);

Jonas Kieras, š. galva, 1908 m., žemdirbys, iš Voriškių kaimo; Margarita Kierienė, žmona, 1905 m.; Stasys Kieras, sūnus, 1937 m.; Antosė Kieraitė, dukra, 1939 m.; Bolius Kieras, sūnus, 1942 m. M. Kierienė susituokė 1936 03, pagimdė 5 vaikus, gyvi 3;

Petras Vainilaitis, š. galva, 1891 m., Varėnos geležinkelio stoties apeiginis; Paulina Vainilaitienė, žmona, 1894 m., iš Baltarusijos Danilovičių valsč.; Vladas Vainilaitis, sūnus, 1925 m., Varėnos geležinkelio stoties tarnautojas; Juozas Vainilaitis, sūnus, 1927 m.; Marijona Vainilaitytė, dukra, 1928 m. P. Vainilaitienė susituokė 1916 01 07, pagimdė 14 vaikų, gyvi 3;

Jonas Vainilaitis, š. galva, 1897 m., žemdirbys; Paulina Vainilaitienė, žmona, 1900 m. (?); Julius Vainilaitis, sūnus, 1923 m.; Martynas Vainilaitis, sūnus, 1933 m.; Adolfas Vainilaitis, sūnus, 1935 m.; Valentas Vainilaitis, sūnus, 1939 m. P. Vainilaitienė susituokė 1923 m., pagimdė 6 vaikus, gyvi 4;

Juzė Vainilavičienė, š. galva, našlė, 1878 m., namų šeimininkė, iš Perlojos; Marė Vainilavičienė, marti, 1909 m.; Genė Vainilavičiūtė, marčios duktė, 1939 m. J. Vainilavičienė susituokė 1907 02 03, pagimdė 5 vaikus, gyvi 3; M. Vainilavičienė susituokė 1936 12 26, pagimdė 2 vaikus, gyvas 1;

Vincas Vainilaitis, š. galva, 1909 m., žemdirbys; Elena Vainilaitienė, žmona, 1916 m.; Danutė Vainilaitytė, dukra, 1942 m. E. Vainilaitienė susituokė 1937 02 23, pagimdė 2 vaikus, gyvas 1;

Kazys Vaitkus, š. galva, nevedęs, 1923 m., žemdirbys; Marcelė Vaitkienė, motina, našlė, 1883 m. M. Vaitkienė susituokė 1916 04 17, pagimdė 7 vaikus, gyvas 1;

Daminas Vaitkus, š. galva, 1899 m., žemdirbys; Ona Vaitkienė, žmona, 1902 m.; Adolfas Vaitkus, sūnus, 1922 m.; Elena Vaitkutė, dukra, 1928 m.; Marė Vaitkutė, dukra, 1931 m.; Vytautas Vaitkus, sūnus, 1937 m.; Juozas Vaitkus, sūnus, 1941 m. O. Vaitkienė susituokė 1922 10 12, pagimdė 8 vaikus, gyvi 6;

Petras Vaitkus, š. galva, 1910 m., eigulys; Ona Vaitkienė, žmona, 1910 m.; Antosė Vaitkutė, dukra, 1932 m.; Mikas Vaitkus, sūnus, 1934 m.; Bronius Vaitkus, sūnus, 1939 m. O. Vaitkienė susituokė 1930 05 27, pagimdė 4 vaikus, gyvi 3;

Ona Vainilavičienė, š. galva, našlė, 1879 m., žemdirbė, iš Perlojos; Jadvyga Vainilavičiūtė, dukra, 1918 m. O. Vainilavičienė susituokė 1900 07 14, pagimdė 5 vaikus, gyvi 3;

Zigmas Karlonas, š. galva, 1899 m., žemdirbys; Ona Karlonienė, žmona, 1912 m.; Marė Karlonaitė, dukra, 1931 m.; Bronius Karlonas, sūnus, 1935 m.; Veronika Karlonaitė, dukra, 1938 m.; Elena Karlonaitė, dukra, 1940 m.; Jokūbas Karlonas, tėvas, 1864 m. O. Karlonienė susituokė 1930 07 15, pagimdė 4 vaikus;

Juozas Budėnas, š. galva, 1909 m., žemdirbys; Elena Budėnienė, žmona, 1908 m.; Antosė Budėnaitė, dukra, 1932 m.; Juozas Budėnas, sūnus, 1935 m.; Marijona Budėnaitė, dukra, 1937 m.; Bronė Budėnaitė, dukra, 1941 m.; Karolina Budėnienė, motina, 1875 m. E. Budėnienė susituokė 1929 10 15, pagimdė 6 vaikus, gyvi 4; K. Budėnienė susituokė 1896 02 25, pagimdė 6 vaikus, gyvi 5;

Alfonsas Siauraitis, š. galva, 1906 m., eiguly; Marijona Siauraitienė, žmona, 1910 m.; Bronė Siauraitytė, dukra, 1933 m.; Adolfas Siauraitis, sūnus, 1939 m.; Antanas Siauraitis, sūnus, 1941 m. M. Siauraitienė susituokė 1931 10 27, pagimdė 5 vaikus, gyvi 3;

Jonas Čepulis, š. galva, 1905 m., Varėnos miškų urėdijos nuolatinis darbininkas; Marijona Čepulienė, žmona, 1912 m.; Vaclovas Čepulis, sūnus, 1931 m.; Vincas Čepulis, sūnus, 1933 m.; Genė Čepulytė, dukra, 1936 m.; Vytautas Čepulis, sūnus, 1939 m. M. Čepulienė susituokė 1930 10 04, pagimdė 4 vaikus;

Juozas Miškinis, š. galva, 1915 m., žemdirbys; Levusė Miškinienė, žmona, 1919 m.; Jonas Miškinis, sūnus, 1940 m. L. Miškinienė susituokė 1938 11 08, pagimdė 1 vaiką;

Jokūbas Karlonas, š. galva, 1885 m., aklas, bet anksčiau skaitė ir rašė; Antosė Karlonienė, žmona, 1890 m., iš Varėnos I valsč.; Petras Karlonas, sūnus, 1926 m.; Pranas Karlonas, sūnus, 1927 m.; Juozas Karlonas, sūnus, 1930 m.; Kristina Karlonaitė, dukra, 1936 m. A. Karlonienė susituokė 1911 11 16, pagimdė 12 vaikų, gyvi 6;

Feliksas Karlonas, š. galva, 1896 m., žemdirbys; Elena Karlonienė, žmona, 1901 m.; Marijona Karlonaitė, dukra, 1930 m.; Elena Karlonaitė, dukra, 1932 m.; Ona Karlonaitė, dukra, 1934 m.; Juozas Karlonas, sūnus, 1938 m.; Boliūnas Karlonas, sūnus, 1942 m. E. Karlonienė susituokė 1924 10 28, pagimdė 9 vaikus, gyvi 5;

Antanas Palionis, š. galva, 1884 m., žemdirbys, iš Mitraukos; Marijona Palionienė, žmona, 1895 m.; Vincas Palionis, sūnus, 1920 m., gimęs Merkinės valsč.; Petras Palionis, sūnus, 1931 m., gimęs Mitraukoje; Juozas Palionis, 1935 m. M. Palionienė susituokė 1914 05 26, pagimdė 5 vaikus, gyvi 3;

Zigmas Mazgelis, š. galva, 1900 m., žemdirbys; Marcelė Mazgelienė, žmona, 1907 m.; Marijona Mazgelytė, dukra, 1932 m.; Adolfas Mazgelis, sūnus, 1941 m. M. Mazgelienė susituokė 1929 02 15, pagimdė 3 vaikus, gyvi 2;

Vaclovas Tamulis, š. galva, 1906, žemdirbys; Marijona Tamulienė, žmona, 1908 m., gimusi Amerikoje, Lietuvon atvyko 1906 m.; Boliūnas Tamulis, sūnus, 1936 m.; Vincas Tamulis, sūnus, 1940 m. M. Tamulienė susituokė 1935 07 15, pagimdė 2 vaikus;

Stasys Tamulaitis, š. galva, 1877 m., žemdirbys; Zosė Tamulaitienė, žmona, 1882 m., iš Varėnos I; Vincas Tamulaitis, anūkas, 1938 m. Z. Tamulaitienė susituokė 1901 02 02, pagimdė 8 vaikus, gyvas 1;

Juozas Tamulis, š. galva, 1895 m., žemdirbys; Ieva Tamulienė, žmona, 1894 m., iš Kaniavos valsč.; Jonas Tamulis, sūnus, 1922 m.; Juozas Tamulis, sūnus, 1928 m.; Marė Tamulytė, dukra, 1931 m.; Stasys Tamulis, sūnus, 1936 m. I. Tamulienė susituokė 1920 02 10, pagimdė 8 vaikus, gyvi 5;

Adolfas Karpis, š. galva, 1902 m., žemdirbys; Antosė Karpienė, žmona, 1910 m., iš Marcinkonių valsč.; Ona Karpytė, dukra, 1936 m.; Adolfas Karpis, sūnus, 1937 m.; Vaclo Karpis, sūnus, 1939 m. A. Karpienė susituokė 1934 06 05, pagimdė 3 vaikus;

Vladas Leikaitis, š. galva, 1895 m., žemdirbys; Bronė Leikaitienė, žmona, 1906 m.; Antosė Leikaitytė, dukra, 1926 m.; Zigmas Leikaitis, sūnus, 1929 m.; Jonas Leikaitis, sūnus, 1931 m.; Marytė Leikaitytė, dukra, 1934 m. B. Leikaitienė susituokė 1924 02 11, pagimdė 4 vaikus;

Marė Karlonienė, š. galva, našlė, 1872 m., žemdirbė. Susituokė 1894 03 17, pagimdė 7 vaikus, gyvi 4;

Marė Kašėtienė, š. galva, našlė, 1879 m. Susituokė 1895 01 11, pagimdė 9 vaikus, gyvi 6;

Martynas Valentukas, š. galva, 1905 m., žemdirbys; Petrė Valentukienė, žmona, 1902 m.; Adelė Valentukaitė, dukra, 1928 m.; Marė Valentukaitė, dukra, 1931 m.; Julius Valentukas, sūnus, 1935 m.; Ona Valentukaitė, dukra, 1937 m. P. Valentukienė susituokė 1925 09 07, pagimdė 9 vaikus, gyvi 4;

Vaitiekus Valentukėnas, š. galva, 1891 m., žemdirbys; Paulina Valentukėnienė, žmona, 1892 m., iš Nedzingės valsč.; Antosė Valentukėnaitė, dukra, 1928 m.; Marė Valentukėnaitė, dukra, 1933 m.; Juozas Valentukėnas, sūnus, 1935 m.; Adolfas Valentukėnas, sūnus, 1936 m. P. Valentukėnienė susituokė 1917 11 10, pagimdė 14 vaikų, gyvi 5;

Paulina Karlonienė, š. galva, našlė, 1903 m., žemdirbė, Vincas Karlonas, sūnus, 1922 m.; Marijona Siaurusevičiūtė, Paulinos motina, 1879 m. P. Karlonienė susituokė 1920 07 29, pagimdė 1 vaiką; M. Siaurusevičiūtė netekėjusi pagimdė 1 vaiką;

Antosė Siaurusevičienė, š. galva, 1886 m., žemdirbė; Marė Siaurusevičiūtė, dukra, 1920 m.; Bronė Siaurusevičiūtė, dukra, 1922 m.; Ona Siaurusevičiūtė, dukra, 1925 m.; Antosė Siaurusevičiūtė, dukra, 1928 m.; Petras Siaurusevičius, sūnus, 1931 m. A. Siaurusevičienė susituokė 1904 09 10, pagimdė 6 vaikus, gyvi 5.

Be abejo, tarp surašytųjų gyventojų vieno kito trūksta. Į gyventojų sąrašą neįtraukti nevedę, bet laikinai kitur gyvenę vaikai. Pavyzdžiui, nėra Vinco Valentukėno, būsimojo partizano Liepos. Trūksta antros Genės Vainilaitytės. Toliau nuo namų tarnavo Vaclovas Karpis, o į vokiečių nelaisvę patekęs Bolesius Vainilaitis dirbo Prūsijoje. Nežinia kur buvo gyvenašlės Marės Balionienės vyras. Nėra Vaclo Karlo.

Po pastarojo surašymo sodžiaus gyventojų skaičius toliau mažėjo.

Per II pasaulinį karą miškuose apie Mergežerį glaudėsi vienas kitas raudonasis, žmonių vadintas rusų, partizanas. Tarp jų buvo iš anksčiau vietos žmonėms pažįstami Marcelius Savickas (buvęs Nepriklausomos Lietuvos pasienio policininkas), žydas Šolomas Bernšteinas, ligtol kalvis Varėnoje II, kitas žydas Aižikas Levo (pa-

žįstamus žydus mūsų žmonės paprastai vadindavo vardais ar pravardėmis, o jų pavardžių kartais visai nežinodavo).

Tas Aižikas nebuvo iš turtingų žydų: laikė arklį ir lenkų laikais su vietos lietuviais vežiodavo iš miškų rąstus į Iljos Milerio lentpjūvę arba žydų pirklių nupirktus medžius prie geležinkelio. Jau prieš pat vokiečių valdžios pabaigą, 1944 m. vasaros pradžioje, Aižikas Moliadugnyje Antanui Česnului, pažįstamam nuo kadaise bendro darbo miškuose, kalbėjo: „Aš gal greitai apskričio viršininku būsiu!“.

Deja, bemokslio žydo viltys netrukus sužlugo: po kelių dienų jį ties Mergežeriu nušovė palei geležinkelį patruliuavę vokiečiai. Ten pat pakasto žydo palaikai sugrižus rusams perlaidoti Varėnoje II, aikštėje priešais bažnyčią: „pagerbti“ komunistų santvarkai nusipelnčius asmenis, laidojant juos miestų aikštėse, bolševikams buvo įprasta (prisiminkime buvusį generolo I. Černiachovskio kapą Vilniaus centre; į Alytų atvežti ir skvere palaidoti 1942 m. žuvusio komunistų veikėjo varėnio Tomo Tamulevičiaus palaikai). Ant Aižiko kapo pastatytas medinis stulpas su raudona žvaigžde. Tik beveik po dviejų metų žydo kaulai išvežti į tarybinių karių kapines Senojoje Varėnoje.

Užminavę geležinkelį raudonieji partizanai per vadinamąjį bėgių karą 1943 m. vasaros gale ties Mergežeriu nuvertė vieną vokiečių traukinį. Tykaus saulėlydžio metu virtusio traukinio dzeržgesys atsimušė net Moliadugnyje.

Girdėjo žmonės ir apie lenkų Armijos krajovos partizanus (akovcus). „Balti“, kaip kasdieninėje kalboje jie vadinti, mūsų kaimų nepasiekė, tačiau už keliolikos kilometrų į rytus tie partizanai veikė gana aktyviai. 1944 m. vasario mėn. būta akovcų susidūrimų su vietos savisaugininkais Ulbinų ir Palkabalio kaimuose.

Vilniaus apygardos Eišiškių apylinkės tardytojo bylų eigos žinių 1944 m. gegužės 5 d. statistiniame pranešime Vilniaus apygardos teismo prokurorui rašoma: „Nuo kovo 28 iki balandžio 16 d. Eišiškių mst. (miestelis) buvo apgultas lenkų partizanų ir tardytojai kartu su kitais bunkeriuose gynė mst. Vėliau kariuomenė [gynė] tardytojo kamerą“. Daugelis lietuvių nukentėjo nuo akovcų. Keršydami už vieną nušautą, o kitą sužeistą savo partizaną, jie Palkabalyje sudegino 3 sodybas.

1944 m. balandžio pabaigoje-gegužės pradžioje į Rytų Lietuvą ėmė žygiuoti Vietinės rinktinės batalionai. Iš Seredžiaus (dabar Jurbarko raj.) į Varėną II, Kaniavą, Rudnią ir Zervynas atvyko Vietinės rinktinės 309 bataliono kuopos. Gegužės 7 d., sekmadienį, ties Kaniava įvyko Vietinės rinktinės mūšis su Armijos krajovos Vilniaus apygardos 6-osios brigados partizanais. Ateidami nuo Panočių pusės, akovcai norėjo užklupti dar miegančius „plechavičiukus“. Pastaruosius perspėjo vietos gyventojas. Mūšis su lenkais truko apie tris valandas.

Akovcų aukų tikslus skaičius nėra žinomas. Žuvo 12 Vietinės rinktinės karių. Jie buvo iškilmingai palaidoti Varėnos II kapinėse. Keršydami akovcai nužudė kelis Kaniavos, Drucminių ir Kaniūkų kaimų vyrus. Gegužės antroje pusėje, kai Vietinė rinktinė jau buvo vokiečių nuginkluota ir likviduota, Armijos krajovos partizanai nusiaubė Kaniavą: atėmė iš gyventojų gyvulius, drabužius, maisto atsargas; sudegintos kelios sodybos Panočių, Rudnios ir Dubičių kaimuose.

1944 m. vasarą fronto dundesys vis labiau artėjo prie Mergežerio. Tiesa, buvo skleidžiamos pasakos, kad ne rusai artėja, o vyksta kovos su „baltais“. Tačiau vienas kitas prabėgantis vokiečių dezertyras skelbdavo, kad jau „*Hitler kaput*“. Ano meto legaliaiėjusių lietuvių laikraščių pranešimuose apie vokiečių ir rusų kariuomenių mūšius praktiškai niekur nerasime, jog būtų parašyta, kad vokiečiai pralaimi. Informacija paprastai baigdavosi sakiniu, kad „visas priešo puolimas nuėjo niekais“, o „vokiečių daliniai manevruodami pasitraukė“.

Besitraukiantys iš kur atėję vokiečiai ties Varėna ir Mergežeriu ilgiau nesustojo. Buvo jie prisikasę negilių apkasų beveik nuo Merkio pro Plaušinio ir Ilgio ežerus iki geležinkelio. Tačiau juose neužtruko. Mat rusai anksčiau priėjo prie Nemuno aukščiau Druskininkų, ir vokiečiams iš mūsų miškų kudašių nešti teko kuo greičiau.

Bebėgantys vokiečiai su automašinomis ir patrankomis klimpo smėlynuose prie Mergežerio, vertė amuniciją lauk, kad tik skubiau galėtų sprukti į „faterlandą“. Graibstė pasitaikančius arklius. Du negyvus savo kareivius užkasė prie kryžiaus Babilionienės (Zanacienės) darže. Sodžiuje liko krūvos visokių šovinių, granatų, minų, sviedinių, net dvi patrankos su išimtomis spynomis.

Tų sprogmenų visur prisirinko ne tik suaugusieji, bet ir pusberniai su vaikais. Paskui kelerius metus tik ir girdėjai: tai ten, tai ten kas žuvo, ką nors į gabalus sudraskė ar ant medžių kūnų dalis išnešiojo, kam ranką nutraukė ar akis išsvilino... Petras Valentukevičius, partizano Liepos jaunesnysis brolis, mušdamas žuvis liko beveik be abiejų rankų. Berniūkštis Jonas Kašėta prarado plaštaką.

Varėną Raudonoji armija užėmė 1944 m. liepos 13 d.

Antrosios bolševikų okupacijos pradžia

Liepos 13-ąją Raudonosios armijos kareiviai atėjo ir į Mergežerį. Jau liepos mėnesį buvo suimtas Jonas Vainilaitis, vokiečių laikų seniūnas, tačiau beveik po dviejų mėnesių iš Stakliškių kalėjimo paleistas.

Be priežiūros liko nenaudojama dar lenkų per miškus ir laukus nutiesta telefono linija palei kelią (vieškelį!) iš Varėnos į Perloją. Po savaitės kitos žmonės nusi-traukė vielas. Jonas Kieras pjo vė telefono stulpus ir vežė namo malkoms.

1945 m. vasarą, bene rugpjūčio mėnesį, į kaimą atsibastė būrys enkavedistų kareivių ir sribų. Prie partizanauti išėjusio Petro Vaitkaus namų suvaindinę susišaudymą, pirkia apsupo, iškraustė visą turtą, Oną Siaurusevičiūtę-Vaitkienę su vaikais išvarė iš namų, o trobesius padegė. Stribai buvo tiek „humaniški“, jog saugojo kaimyno Adolfo Miškinio trobą, kad ir ši neužsidegtų.

1946 m. vasario 10 d. surengti pirmieji pokario bolševikiniai „rinkimai“. Tai buvo visoje „placiojoje tėvynėje“ vykę TSRS Aukščiausiosios Tarybos „rinkimai“. Apylinkės balsavimo punktas – agitpunktas – buvo, kaip ir keliskart vėliau, Vlado Leikaičio namuose, kartu su mokykla. Balsavimo („rinkimų“) dieną prie agitpunkto būdavo kelios išvartytos pastotės – žinioms apie balsavimo eigą kas pora valandų į valsčiaus ar apskrities, o paskui rajono centrą vežioti. Į kitus apylinkės sodžius balsavimo urnos ir biuleteniai iš Mergežerio vežti su ginkluota sribų apsauga.

Visuomet būdavo nubalsuojama daugiau kaip 99-niais procentais, nors žmonės, ir tai ne visi, bene pirmąkart įsidrąsino patys mesti biuletenius į urnas tik 1951 metų žiemą. Balsavimo biuletenyje su vienintelio kandidato pavarde būdavo pastaba, jog balsuotojas paliktų tik vieną kandidatą, o kitus išbrauktų! Toks idiotškas užrašas iš biuletenių dingo tik po 1960 metų.

Prasidėjus antrajai bolševikų okupacijai, keli jauni kaimo vyrai išėjo partizanauti ir vėliau žuvo, o jų šeimos ar namiškiai buvo ištremti. Šešios šeimos savo noru išvažiavo į Klaipėdos kraštą. Tai Petras Staronis, Martynas Valentukas (Marcynai-cis), Juozas Budėnas, Juozas Vaitkus, Damino, Vincas Palevičius-Palionis su šeimomis ir Marė Balionienė su sūnumi Jonu.

Jonas Miškinis, gavęs 19 hektarų Marijanavo dvaro žemės, 1946 m. su kitais šeimos nariais įsikūrė naujoje vietoje. Tais pačiais metais į Čepelūnų dvaro žemę išsikėlė Juozas Karlonas su šeima. Marijanavo dvare 11 ha gavo ir Juozas Lubas, tačiau jis tenai nesikėlė.

Vaclo Tamulio šeima 1948 m. persikėlė į Marės Tamulienės tėvų, ištremtų į Sibirą, likusią tuščią sodybą Moliadugnyje. Į Kaišiadoris apie 1950 m. persikėlė ge-

ležinkielietis Adolfas Kašėta su šeima. Vėliau jis gyveno Kaliningrado srityje, o išėjęs į pensiją – Telšiuose.

Juozas Lubas buvo Mergežerio apylinkės pirmininkas. Jis 1947 m. porą dienų pasirgęs mirė. Tėvo pareigas perėmė 21 metų sūnus Jonas.

Maždaug nuo 1950 m. tarybinėje kariuomenėje ėmė tarnauti ir Mergežerio bernai. Bene pirmasis paimtas Vincas Kašėta. Išstarnavo trejus metus. Tarnavo vidurinę mokyklą baigęs Zigmas Leikaitis, o vėliau dar daugiau.

Mergežerio ir jo kaimynų žemės, tikriausiai – miškai su juose išsibarsčiusiais laukų ploteliais, galutinai išmatuoti 1950 metais. Tą atliko Kaune buvusios Miškotvarkos valdybos specialistai – Moliadugnyje apsisoję miškų technikas (matininkas) Alfonsas Packevičius ir taksatorius Antanas Bingelis. Buvo nugairintos miškų kvartalinės linijos, vizualiai nustatyta apytikrė miško plotų ūkinė – kiekybinė ir kokybinė – vertė. Matininkui už atlyginimą talkindavo bernai ar pusberniai: jie ištempdavo matavimo ruletę, įkaldavo kuoliukus, apkapodavo šakas, paruošdavo gaires.

Kartą du ar trys Mergežerio pusberniai pabandė pasirodyti esą labai apsukrūs. Pasitikėdamas jais matininkas nepatikrino, ar pavestą darbą – nugairinti liniją – jie atliko ir į Moliadugnį užmokesčio atėjusiems pinigų atidavė. Tačiau paaiškėjo, jog berniokai pamelavo. Dėl apgavystės matininkas kreipėsi į jų tėvus. Tie užskūrino sūnelius darbą padaryti.

Kone visos Mergežerio žemės – miškai, laukai, pievos, ganyklos – įėjo į miškų ūkio valdas. Kaimiečiams liko tik daržai prie sodžiaus.

Partizanai. Beprasmiškos žūtys. Tremtiniai

Vincas Valentukėnas-Liepa

Gimė 1921 m. Šiek tiek mokėsi savo kaimo lietuviškose ir lenkiškose mokyklose. Vokiečių okupacijos metais pusantrų metų dirbo maisto fabriko sargu Naujojoje Vilnioje. Pasak P. Vaitkaus-Genio, nenorėdamas stoti į tarnybą vokiečių kariuomenėje, iš fabriko išėjo.

Nenorėjo tarnauti ir sugrįžusių rusų kariuomenėje. Namuose po grindimis buvo išsikasęs nedidelę slėptuvę. Enkavedistų surastas 1944 m. gruodžio mėn. Nesuradus politinės kaltės, Vincas paskirtas į kariuomenę. Varomas į traukinį Varėnoje, jaunuolis pabėgo ir 1945 m. pradžioje susirado partizanų. Nepaklausė tėvų prašymo išeiti iš miško ir užsiregistruoti. Dažnai pareidavo į namus. Motina Paulina virdavo partizanams valgyti. Liepa dalyvavo Merkinės puolime 1945 m. gruodžio 15 d., dviejose diversijose Varėnos-Eišiškių plente 1946 metais.

1946 m. lakričio 15 d. tik parėjęs į namus Vincas pamatė, kad nuo kluono ateina rusų kareivis. Vincas atsistojo virtuvėje, ir kai tik kareivis pradare duris, paleido kulka. Paskui šoko pro langą bėgti į mišką. Perbėgusį klonį ir kylantį į kalną jį pasiekė kareivių kulka. Sužeistas ir kareivių beveik pavytas, pakišo ginklo vamzdį sau po smakru ir paspaudė gaiduką, nors Merkio rinktinės III bataliono vado pavaduotojo Vyto (Adolfo Baublio) 1946 11 16 raporte rinktinės vadui sakoma, kad Liepa „buvo rusų mirtinai nukautas“. Tai pirmasis žuvęs mergežeriškis partizanų.

Partizano kūnas atvilkta į kiemą ir rodytas visai šeimai. Niekas neprisipažino, kad tai jų sūnus ar brolis. Į mokyklą atėję jaunesnieji broliai Adolfas ir Juozas į kitų vaikų klausimą „Ką nušovė?“ atsakė, kad nepažįstamą partizaną...

Išniekinti Liepos palaikai beveik po mėnesio surasti miške prie Varėnos, už geležinkelio, slapta išgabenti ir garbingai palaidoti Milioniškių kaimo kapinėse. Laidotuvėse 1946 m. gruodžio 11 d. dalyvavo pats Merkio rinktinės vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Laidotuvės aprašytos Vanago „Merkio rinktinės partizanų veiksmų kronikoje“:

„Moterys surado a. a. Liepos lavoną. Vieni Vyto vyrai išvyksta karsto dirbti, kiti – pargabenti lavoną. Po pietų ir mes vykstam į M. kaimo kapus. Atgabena lavoną. Įvyksta laidotuvės. Būrys išrikiuotas prie duobės. Įnešamas karstas. Sukalbama malda ir karstas leidžiamas į duobę. Atbėga tėvai ir sesuo. Iš duobės dar iškeliami pasižiūrėti. Užkasama duobė. Keletą žodžių pasako Vytas, Jūrininkas, Vanagas. Sugiedama „Viešpaties Angelas“. Užberinama žemėmis ir laidotuvės baigtos...“

1946 m. lapkričio mėn. 15 d.

93

G. P.
Merkio rinktinė
23 batalijonas
nr. 60.
už. V. P. Nr. 16
Nr. 86/30a

Ponui
Merkio Rinktinės Vadui.
Raportas.

Pranešu Vambei, kad š. lapkričio mėn. 15 d.

7-ia val. vyto man pavesto dalinio part. žiepa tarnybinis renk-
lis įvyko į savo tėviškę $\frac{9}{4}$ $\frac{9}{3}$ $\frac{9}{4}$ $\frac{4}{2}$ $\frac{16}{4}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{6}{2}$ in. Šimimas paršizamas
tik nuvykęs į namus ir įėjo į kambarį, pastebėjo, kad iš mėsos
apie truberius pašipylė kraujas. Jis matytamas, kad daugiau susi-
rusų, nuo vyty pusės puolėsi krauklės ro dūris, kai tarpdury
suvaliko šis rusas. Paršizamas nelaukiamas leido dešimtukis
serijas nuo kurių vienas rusas - seržantas kruto, gi ambras sus-
pėjo pašprukti už kranto prie apės. Part. žiepa norėjo dar
daugiau šaudyti per langus ir rusus ir tikrai būtų daugiau
nukovoję, bet paklausė tėvų patarimo. Greičiau bėgti iš namo,
nes bijojo, kad rusai kaulynių metu į ją nepašaudytų visos
šeimos.

Pargailėjęs šeimos ir ramiškynys sau kelias
iš apsaugimo, opruko abnšaudydamos ir mėsos, bet vos pabė-
gėjęs nuo truberių 150 m. priedu vakary kryptimi, buvo rusų m-
tinai nukuzutas. Dūvo 8 val. 10 min. vyto. Jo leivonas nugabentas ir
kėnų 2-2. Sesus ir tėvas sumti ir lankomi Varėnoje 2-roje. Tard-
metų šeima nepripažimta, kad jų sūnus.

Part. žiepa žuvo žemiau sekančiai ginkluotas:

1) Rumiška dešimtukis su jai 120 št. šovinų, 2) Uokiška
mm. pistoletas su 50 št. šovinų, 3) Uokiška kiaušinėmis granata ir
konas.

š. m. lapkričio mėn. 15 d. rusų buvo; Perlojos km
Mergažerio 20, Ganyso 18-ka. Ši Perlojos rusai nušūdyti
Gūrus, Mamėgeris, Inakiškius ir Paulius.

Rusai patiroli nuo Varėnos ir Daugų.

Apie ką pranešu Vambei šimiam:

(Signature)
Vyto Pm. Vado pr.

A. Baublio-Vyto (Merkio) 1946 11 16 raportas (skaičiai užšifruotas
Mergažerio pavadinimas)

Greitai aplinkiniuose kaimuose imta dainuoti žuvusiam partizanui skirtą dainą:

*Graži dainele, ramink širdelę,
Nes jau brangusis nelankys, –
Užgeso akys pačioj jaunystėj,
Daugiau manęs nebematys.*

*Išėjo ginti brangios Tėvynės
Jaunas karžygis Lietuvos.
Narsiai jis žuvo už tėviškėlę
Netoli gimtosios vietos.*

*Išskyrė širdis žiaurus likimas,
Beliko vien skaudi kančia,
Žiaurus plėšikas išplėšė meilę,
Širdelė liko sužeista.*

*Kai sužydėjo melsvai alyvos,
Tada, brangusis, man tarei:
– Jauna mergaite, mane mylėki –
Mūs meilė tęsis amžinai!*

*Dar nepraėjo ištisi metai,
Išaušo ta liūdna diena:
Sukliko šūviai melsvam šilely,
Karžygis krito amžinai.*

*Brangus, nešiojai tu gražų vardą
Žaliosios liepos medelio.
Visad priminsim karžygį brangų
Ir jojo vardą visados.*

Kaip daugumos partizaniškų dainų, šios dainos autorius irgi nežinomas. Daina dainuota su nežymiomis teksto skirtybėmis. Vienas jos variantas yra Dzūkijos partizanų dainų rinktinėje „Sušaudytos dainos“ (1990 m., p. 34).

Tremiant šeimą 1948 m. gegužės 22 d., seserys Antosė ir Marė iš Stasio Kašėtos kiemo pabėgo.

Dabar toje vietoje, kur žuvo partizanas, stovi paminklinis kryžius. Pasodintas liepos medelis.

Alfonzas Siauraitis-Klevas

Jono ir Petronėlės Siaurusevičių sūnus. Gimęs 1906 m. Buvusiam Vilniaus kraštui 1939 m. rudenį grįžus Lietuvai, tapo milicininku Varėnoje II ir spalio 29 d. dalyvavo Varėnos II šaulių būrio steigiamajame susirinkime. Per nacių vokiečių okupaciją dirbo eiguliu.

Partizanas nuo 1945 m. Žuvo 1947 m. liepos 6 d. netoli Mergežerio, Česonių pievose. Kartu su vokiečiu Algirdu priėjo pakalbinti arklius ganiusių Mergežerio vaikų. Tačiau greitai pavymui pasipylė juos atsekę enkavedistai. Po įnirtingo susišaudymo abu partizanai buvo nukauti. Jų kūnus artimiesiems po kelių savaičių pavyko surasti miško griovyje už geležinkelio.

Algirdas-Berlynas – Adolfo Baublio-Merkio adjutantas, iš Hamburgo kilęs buvęs vermachto karys.

Žuvusiųjų palaikus į Mergežerį parvežė Jonas Karlonas. Partizanai slapta palaidoti viename kape: Alfonzas greitomis sukaltame karste, o bendražygis Algirdas – įsuptas į paklodę. Į laidotuves atėjo trys partizanai; vienas iš jų – P. Vaitkus-Genys. Klevo šeima ištremta į Sibirą.

Varėnoje gyvena Alfonso dukra Bronė Siauraitytė-Veremčuk, o Senojoje Varėnoje – sūnus Adolfas.

Julius Karpis-Vieversys

Gimęs 1927 m., buvęs gimnazistas: Kalvarijos gimnazijoje baigė 3 klases. Tėvas Vaclovas Karpis nacių okupacijos metais tarnavo policijoje Varėnoje II, Kalvarijoje ir Vilkaviškyje, su vokiečiais pasitraukė į Vakarus; vėliau per Angliją atsidūrė Australijoje, kur 1962 m. mirė; palaidotas Melburne.

Partizanaudamas Vieversys slapstėsi ne tik gimtosiose apylinkėse, bet ir Alytaus rajono Varčios, Kalesninkų miškuose, Punios šile. Dalyvavo Merkinės ir Perlojos užpuolimuose 1945 m. gruodžio 15-16 d., keliose pasalose ir susišaudymuose 1946-1947 metais netoli Pauosupės, Palkiabalio, Zervynų, Vydenių kaimų.

Kurį laiką su Lionginu Baliukevičium-Dzūku leido Dainavos apygardos partizanų laikraštį „Laisvės varpas“. Nuo 1949 m. pavasario – Dainavos apygardos štabo narys. Kaip Kazimieraičio rinktinės atstovas dalyvavo apygardos vadų sąskrydyje 1949 m. gegužės 19 d. Lapkričio mėnesį paskirtas Kazimieraičio rinktinės vadu. Tačiau greitai, lapkričio 26 d., bunkeryje Varčios miške žuvo.

Petras Vaitkus-Genys

Gimęs 1910 m. Ilgiausiai partizanavęs mergežeriškis. Lenkų laikais priklausė Šv. Kazimiero draugijos vietos skyriui. Nors 1933 m. atliko tarnybą lenkų kariuomenėje, tačiau 1940 m. sausio mėn. įstojęs į Varėnos II šaulių būrį, birželio 3-12 d. lavinosi XIX Alytaus rinktinės surengtoje kariuomenėje netarnavusių šaulių mokymo stovykloje. Nacių okupacijos metais eiguliuo.

Pirmieji žygiai

1945 metais Galandžio 15 dieną, pirmas iš geriausių mano draugas, partizanų šiepa pareižes iš P. kaimo su partizanų Profesorium tviečia mane eiti prie būrio, kuri organizuoja būrininkas Jungimas, as tuo laiku slapstiausi su dabartinio būrio vadu Vyta. Tūkapsas visas mintis nutariau, kūt būr, na visas padarytas mūsų broliams svarias, priešui atsielekoti šarime.

Keli sproginiai granatų.

Paviešo, ned musiskiai ginas gra-natomis, nes šautuvus buvo patinę prie ugnies per netikėtą išpuolimą.

Visi įaukėsi ramūs, sągyba buvo stipri. Bet vienas sągydinis Beno kulkosvaidis paliko poste, o pate nuėjo prie ugnies, nepasibūrinai priešas mus apėmė.

Taip per nedrausmingą sągybinių palaidojim pentis vyrus, palikome šiais kulkosvaidžius ir vėlta sągybų. Rusų buvo atkūromosdestim, vėliau buvo fikruo kimiru vedim.

1946 EL 11 ser. Genys

P. Vaitkaus-Genio užrašų pavyzdys

Į mišką P. Vaitkus išėjo 1945 m. balandžio mėnesį. Tų metų gruodžio 15 d. dalyvavo Merkinės miestelio puolime. Su Liepa, Vieviersiu ir kitais partizanais Genys saugojo Merkinės-Varėnos plentą. Rytojaus dienos vakarą Genys su Merkiu, Algirdu ir kitais puolė Perloją. Du kartus – 1946 metų vasario ir rugsėjo mėnesiais prieš bolševikinius „rinkimus“, pasitelkę vyrus iš Barčių kaimo, partizanai įvykdė diversiją Varėnos-Eišiškių plente: išardė telefono liniją – nupjovė stulpus ir nutraukė laidus. Genys dalyvavo antpuolyje prieš saugumiečius Varėnoje, buvusioje Miškų gatvėje, 1947 m. lapkričio mėnesį ir savo laiku pagarsėjusioje pasaloje prieš Varėnos valsčiaus aktyvistų sunkvežimį 1948 m. gegužės 7 d. netoli Barčių; tąkart žuvo 9 valsčiaus pareigūnai, buvo sužeisti.

Žuvus A. Baubliui-Merkiui (partizanų dokumentuose pasirašydavo Vytu) ir vėliau jį pakeitusiems vadams, nuo 1950 m. Genys tapo LDK Vytauto grupės vadu. Enkavedistų klasingai sučiuptas 1952 m. gegužės 17 d. 7 val. ryto prie Kašėtų kaimo (dabar Marcinkonių seniūnija), atėjęs susitikti su sovietų saugumo jau užverbuotu partizanų Putinu. Pasaloje buvę saugumiečiai Genį lydėjusį perlojiškį partizaną Petrą Pugačiauską-Perkūną nukovė, o patį Genį nuginklavo.

Apie Genio sugavimą platesnei visuomenei nebuvo žinoma. Paskleistas gandas, kad jis suimtas traukinyje, vykstantis į Valkininkų pusę. Spalio mėnesį bandė iš enkavedistų nagų pabėgti, tačiau nesėkmingai.

1952 m. rudenį Genys teistas Vilniuje. Per tardymus ir teismą neišdavė nieko, kas jam ar kitiems partizanams buvo padėję. Pluoštas jo parodymų, tik enkavedistų ir leidėjų savaip suredaguotų, yra archyvinių dokumentų serijos „Faktai kaltina“ rinkinyje „Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje“ (Vilnius, 1964, p. 120-130). Sušaudytas 1953 m.

Į mišką buvo išėjęs Jonas Lenkaitis (g. 1920 m.). Miške neišbuvo gal nė metų. Patikėjęs valdžios kreipimuisi legalizuotis, užsiregistravo. Įsidarbino kelių valdyboje. Likę miško broliai juo nepasitikėjo: atseit, žinojo partizanų slėptuves ir kt. Kaimė 1946 m. gruodžio 23-osios vakarą pasirodė partizanai. Rytą sužinota, kad savo namų verandoje Jonas Lenkaitis nušautas.

Tą patį vakarą norėta nušauti ir gretimoje sodyboje gyvenusį Adolfą Kašėtą. Vokiečių okupacijos metais jis dirbo policininku Varėnoje ir Merkinėje. Slapstėsi vienas, o paskui užsiregistravo. Legalizavęsis kraudavo vagonus Varėnos geležinkelio stotyje.

Užėjus partizanams Adolfas, išmušęs langines, spėjo iššokti per langą ir su vienomis kojineėmis nubėgo į Varėną. Netrukus tokio merkiniškio buvo atpažintas kaip buvęs vokiečių laikų policininkas ir nuteistas 15-kai metų. Kalėjo Vorkutoje. Po 8 metų, po Stalino mirties, grįžo namo, tačiau greitai mirė.

Namie partizanų nušautas Pranas Karlonas (Pranciškulis).

1950 m. Velykų pirmąją dieną (balandžio 9 d.) per išgertuves, saugumo užverbuoto agento Rakto surengtas gamtoje netoli Mergežerio, žuvo partizanų nebuvęs Bolesius Vainilaitis. Kartu žuvo du partizanai: Pranas Kaziukonis-Barsukas ir Ma-

rija Markevičiūtė-Žibutė (abu iš Dainavos kaimo). Partizanams Perkūnui ir į koją sužeistam Geniui pavyko pabėgti.

B. Vainilaičio dukra Dana rašo:

„Žuvo tėvas – jam buvo tik 40 m. Pasilikome mes: vienai buvo 11 metų, kitai – 4,5, trečia gimė po mėnesio. Motina, devintą mėnesį nėščia, ėjo į KGB, matė žuvusį tėvą ir kitus partizanus kieme, prašė, kad leistų palaidoti, bet ją išvarė, pravijo, o kūnai po dienos dingo. Klausinėjo ji, gal kas matė, kur juos išvežė, gal girdėjo. Kažkas pasakė, jog į Matuizų pusę ant kelio už Varėnos kažką užkasė. Motina nuėjusi kasinėjo, traukiojo užkastų žmonių drabužių skutus. Tarp šių užkastųjų ant kelio mūsiškio nebuvo. Kur jis, ant kurio kelio užkastas? Kas kada nors atsakys? Kiek esame kreipęsi į instancijas, dar galima buvo rasti gyvų žmonių – liudininkų, aš atsakymo negavau. Neturime jo kapo. Tik nenumaldoma trauka traukia į tą vietą, kur žuvo jis – Viršukrokšlio galo kairėj pusėj. Ant kalno kelios lomelės. Vis vaikštom vasarom – kažkurioj iš jų“.

Be žinios dingo miške buvęs, bet vėliau užsiregistravęs Simas Kvaracijus.

Prie Perlojos ir Mergežerio partizanų glaustęsis, o paskui legalizavęsis Juozas Vaitkus, Jono (Muito Juozas) vedė Birutę Smolenskaitę iš Salovartės, gyveno Šilutėje (dirbo Traksėdžių durpių įmonėje), vėliau Švėkšnoje.

1946 m. gruodžio 27 d. Mergežeryje žuvo partizanas Bolius Poškus-Naras (arba Gediminas), Damino, g. 1904 m., kilęs iš Varėnos I Užumelnyčio. Aktyvus Varėnos I šaulys nuo pat būrio įsisteigimo 1927 m. spalio 15 d. Apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės 10-mečio medaliu. Žūties metu buvo būrio vadas Rugio partizanų grupėje.

B. Poškaus žmona – mergežeriškė Antosė Korpytė, Kazio duktė. Šeima ištremta dar 1945 metais.

Susidūrimas su enkavedistais įvyko Vlodo Leikaičio sodyboje. Pašautas ir nenorėdamas gyvas patekti priešui į nagus, Naras susisprogdino granata. Pasak enkavedisų protokolo, paimti tokie žuvusio partizano daiktai: rusiškas automatas PPŠ su dviem magazinais (dėtuvėmis), 110 šovinių, žiūronai ir kompasas.

Su Naru buvusiems partizanams Geniui ir vokiečiui Algirdui pavyko prasi-veržti.

Išniekintas partizano kūnas pamestas gatvėje Senojoje Varėnoje.

Dainavos apygardos Merkio rinktinės vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas apie šį partizanų susidūrimą aukštesnei partizanų vadovybei rašė:

„... Skyrininkas Genys, partizanai Naras ir Algirdas tarnybos reikalais nuvyko į Mergežerio kaimą esant 3 kilometrai nuo Varėnos. Vos įėjus į kambarį partizanus užklupo 17 rusų. Partizanams atsišaudant traukiantis Narą sužeidė į abi kojas ir jis nebegalėdamas bėgti susisprogdino granata. Kiti du laimingai pasitraukė...“.

Už partizanų rėmimą kalėjo Stasys Vainilaitis.

Į kalėjimą pateko J. Karpio-Vieversio sesuo Ona Karpytė. Išėjusi į laisvę, išvyko gyventi į Latviją. Užaugino 7 vaikus. Mirė Akmenėje.

P

1946 m. gruodžio mėn. 30

io Sinkline

Tonus

260

Batalijonas

M. 89/5

Merkio Sinklineis Madui.

1947. 11/15
Nr. 246/3a

Raportas

Pristatytamas skyr. Genio raportas
 vėnesi, kad ofm. gruodžio mėn. ofd. partiza-
 us skyr. Geni ir Naras su Algirdas leidau i
 bergazėrio kaimą nuvykti per gimines paupis
 o mangs gaudus po 250 rbt. išvedoms šeimos
 imiguo.

Bendruokiant rusai begau
 Naras nušovi. Madonai Naras buvo iškarlo
 suistais, nes pats save graudai darisprogd-
 no. Rusų nukrenty nėra. Šeimūink
 kurio namo vyko surišaudynas suim-
 šio lanko dar nepaleislas.

Part. Naras laovous nuveitas i a
 paguldylas ant gatvės ir jo laovous iš-
 net nupiove lyties organus.

Aprie kg pranešu kanstlos žimie

Friedas: 1 lapas.

(Signature)
 Vyto Bn. Gado pu.

Mitraukoje gyvenęs Marijos Siaurusevičienės-Karlonienės sūnus Bolius Siaurusevičius 1946 m. tapo tik ką įkurtos Varėnos apskrities Vykdomojos komiteto šoferiu; 1947 m. gegužės 6 d. iš Rudnios važiuosį sunkvežimį ties Palkabaliu persiėmė partizanai ir liepė Boliui važiuoti su jais.

Vaitiekaus Valentukėno sodyboje motina, žmonių suvesta, buvo susitikusi su podukros Onos vyru partizanu P. Vaitkumi-Geniu: norėjo bent sužinoti, kur sūnus palaidotas. Beje, tik susitikus Genys parodė pistoletą ir pasakė: „Mama, jei dabar mus kas seka ir užpuls, tai pirma kulka tau, kita man“.

Stebėti kelio prie upelio buvo palikti 13-metė Marijos dukra Janina Siaurusevičiūtė ir Vaiciaus berniukas, o Genys su Karloniene paėjęjo į mišką. Grįžo Karlonienė apsiverkusi: Genys sakęs, kad apie jos sūnų jis nieko nežino... Pasak Janinos, tik rudenį prie Burokaraisčio kaimo enkavedistams užėjus partizanų bunkerį su jų archyvu, rastas ir brolio dokumentų ryšulėlis. Prie jo buvo pridėtas lapelis su partizanų karo lauko teismo sprendimu, jog Bolius Siaurusevičius 1947 m. gegužės 8 d. nušautas. Sušaudytas už tai, kad motina Karlonienė buvusi kaimo seniūnė, o jis, apskrities šoferis, rinkęs iš žmonių žinias ir perduodavęs motinai, kuri tas žinias nešusi į apskritį... Jo kapas nežinomas ligi šiol.

Mitraukos kaimo seniūne, o paskui Varėnos I valsčiaus sekretoriaus pavaduotoja buvusi M. Karlonienė su vyru nušauti savo namuose 1948 m. sausio 14-osios vakarą LDK Vytauto grupės partizanų karo lauko teismo sausio 4 d. sprendimu. Anot jo, nuspręsta M. Karlonienę ir J. Karloną, „dirbančius mūsų kraštui ir tautai pražūtingą darbą ir kaipo nepataisomus užsispyrusius komunistus likviduoti, tuojau sušaudant“. M. Siaurusevičienės-Karlonienės dukra Janina – tai buvusi Senosios Varėnos vidurinės mokyklos mokytoja J. Devyžienė.

Į Rusijos platybes iš sodžiaus buvo ištremta 10 šeimų.

Pirmoji – politinio kalinio, nuteisto už partizanų rėmimą ir mirusio Šilutės lageryje, Damino Vaitkaus (Damulio) šeima. Į sodybą užėjus partizanams, įvyko susišaudymas su enkavedistais. Šeima 1945 m. vasario 22 d. ištremta į Krasnojarsko kraštą. Išvežta žmona Ona Vaitkienė su vaikais – Adolfu, Elena, Marijona, Vytautu, Juozu.

Po metų, 1946 m. vasario 18 d., į Sverdlovsko srities šiaurę, į Novaja Lialia gyvenvietę išvežtos dvi šeimos: Petro Vaitkaus-Genio žmona Ona Vaitkienė su vaikais – Antanina, Miku, Broniumi, Maryte ir Genio brolio Martyno Vaitkaus šeima: senasis tėvas Daminas Vaitkus, patsai Martynas su žmona Mare ir vaikais – Gene, Vytautu, Juliumi. Tremtyje gimė dar du vaikai – po dviejų mėnesių Jonas, paskui Birutė.

Kai trėmė Genio šeimą, vyriausioji duktė Antanina gyveno Mitraukoje pas motinos pamotę M. Siaurusevičienę-Karlonienę. Ta su ašaromis prašė enkavedistų mergaitę palikti. Veltui!

Į Tiumenės sritį 1947 m. gruodžio 19 d. išvežta Alfonso Siauraičio-Klevo žmona Marija Siauraitienė su vaikais: Brone, Adolfu, Antanu ir Vytautu.

Vinco Valentukėno-Liepos tėvus Vaitiekų ir Pauliną bei brolius Petrą ir Juozą į Krasnojarsko kraštą ištrėmė per didįjį trėmimą 1948 m. gegužės 22 d. Tą pačią dieną ten pat ištremta politikalinio, nuteisto už partizanų rėmimą, Stasio Kašėtos šeima: senutė motina Elena ir žmona Bronė su sūnumi Jonu. S. Kašėta buvo suimtas 1947 m. liepos 2 d.

Per antrąjį didįjį trėmimą 1949 m. kovo 25 d. į Krasnojarsko kraštą išvežti politinio kalinio Algirdo Vainilaičio, nuteisto kaip partizanų ryšininko, tėvai Juozas ir Pranė Vainilaičiai, brolis Vaclovas, brolis Valentas Vainilaitis su žmona Izabele bei vaikais – Vytautu ir Birute. Tą pačią dieną išvežta politinio kalinio Stepo Vainilaičio šeima: tėvai Antanas ir Kristina Vainilaičiai bei vyresnysis brolis Zigmąs.

Per paskutiniuosius trėmimus 1951 m. rudenį į Sibirą išvežtos dvi šeimos. Vienos, Jono Kiero šeimos, trėmimo motyvai rugsėjo 21 d. nežinomi. Į Irkutsko sritį su šeimos galva Jonu ištremta žmona Margarita Kierienė ir vaikai: Stasys, Antosė, Boliųs, Julius, Jonas. Juliaus Karpio-Vieversio dėdės Adolfo Karpio šeima į Krasnojarsko kraštą spalio 2 d. „išvyko“ kaip partizano giminės šeima. Su A. Karpiu išvežta žmona Antosė Karpienė ir vaikai: Ona, Adolfas, Vaclovas, Vytas, Marytė.

Taigi kaip „liaudies priešai“ toli nuo gimtinės atsidūrė dar 53 mergežeriškiai.

Kai kuriems tremtiniais nebuvo lemta sugrįžti į savąjį kraštą. Jau tais pačiais metais mirė Genio maža dukrelė Marytė Vaitkutė. Kitais metais mirė jos senelis, amžiumi vyriausias tremtinys (g. 1874 m.) Daminas Vaitkus. Apie penkerius metus Krasnojarsko krašte ištėvė senoji Elena Kašėtienė. Negrįžo namo Juozas ir Pranė Vainilaičiai. Svetimoje žemėje ilsisi tremtį atbuvęs Antanas Siauraitis.

Paleistiems iš tremties žmonėms neleista gyventi gimtosiose vietose. Kai kurie, pvz., Martynas Vaitkus, apsigyveno Kaliningrado srityje, kiti vėl šen ten.

Nemažai namo sugrįžusių kaimiečių ilgainiui nuskynė mirtis. Mikas Vaitkus staiga mirė, atvažiavęs į gimtinės miškus pagrybauti.

Vaikystėje tremtiniais tapę ir sugrįžę mergežeriškiai dabar gyvena išsibarstę po visą Lietuvą.

1991 m. liepos 21 d. surengtas kaimiečių, daugiausia buvusių tremtinių ir partizanų palikuonių, susitikimas. Jis suorganizuotas Marytės Valentukevičiūtės-Baublienės ir Antaninos Vaitkutės-Mitrulevičienės, gyvenančios Kaune, Palemone, pastangomis. Atvyko Stepas Vainilaitis iš Marijampolės, Antosė Valentukevičiūtė, Vaclovas Vainilaitis su sūnumis, Ona Karpytė iš Latvijos, Danutė Vainilaitytė su vyru moldavu ir dviem vaikais, iš Šilutės atvažiavo Marytė Vaitkutė ir kiti. Dalyvavo buvęs Mergežerio mokytojas Jonas Šarakauskas. Tačiau daug ir nedalyvavo.

Susitikimas vyko Varnagėlėse, Vaitiekaus Valentukevičiaus (Vaiciaus) būklėse. Netoli senosios sodybos vietos, ten, kur žuvo partizanas Liepa, dabar pastatytas kryžius. Susirinkusieji pasimeldė, papasakojo, kas ką prisiminė, padainavo. Partizaniškas dainas dainavo Varėnos tremtinių ansamblis. Ašaras braukė ne tik moterys, bet ir vyrai. Atrodo, viskas jau taip seniai buvo, tačiau žaizdos ilgai neužgyja...

Susirinkimo dalyviai aplankė artimųjų kapus, pagerbė partizanų Alfonso Siauraičio-Klevo ir vokiečio Algirdo amžino poilsio vietas. Papietavo (be alkoholio) pirtyje V. Valentukevičiaus sodybvietėje.

Skyrių baigsime buvusio tremtinio Vytauto Vaitkaus-Vaitkevičiaus gimtajam sodžiui skirtomis 1996 m. rašytomis mėgėjiškomis eilėmis:

*Aš sugrįžau po 50 metų,
Kad tave kaip vaikystėj mylėt,
Kad vėl džiaugtis smiltynėmis tavo
Ir ašarą skausmo nubraukt.*

*Tu buvai mano sapnų svajonė,
Ir laimė, ir džiaugsmas buvai.
Ir staiga išnykai kaip pavasario rūkas –
Tremtis sunaikino tavo viltis.*

*Seneliai čia arklu žemę vagojo,
Tėvai puoselėjo savo viltis,
O tau paliko vien kančias trėmimo
Ir lūkesčius geresne ateitim.*

*Tu gyvenai savo dieną įprastinę,
Pilną nerimo, laukimo ir kančios,
Bet palikai vis tiek gražus ir išdidus,
Belaukdamas artėjančios aušros.*

Didysis iškraustymas

Didelis kaimo iškraustymas įvyko 1951 metais: daug individualių valstiečių, kaip anuomet vadinta, šeimų „savanoriškai“ buvo perkeltos į tuometinio Naumiesčio rajono kolūkius. Tiesa, šios Lietuvos vidaus tremties sąlygos skyrėsi nuo trėmimų į Sibirą. Perkėlimu užsiėmė ne KGB, o Perkėlimo valdyba prie LTSR Ministrų Tarybos (vėliau pervardinta į Vyriausiąją perkėlimo ir organizuoto darbininkų telkimo valdybą).

Anot valdybos viršininko Petro Silicko aiškinamojo rašto 1952 m. perkėlimo plano projektui, žemės tose vietovėse, iš kurių žmonės buvo perkeliama, žemės ūkiui mažai tiko: ariama žemė buvo tarp miškų, ežerų ir balų sklypais nuo 0,2 iki 8 ha, nederlinga, greitai apauganti mišku, trūko pievų ir ganyklų. Be to, ir tos žemės maža. Pvz., Varėnos rajono Lavysio, Mergežerio, Rudnios ir Varėnos I apylinkėse vienam ūkiui teko mažiau kaip 1,50 ha ariamos žemės.

Tuometinėje Vilniaus srityje keldinta iš Varėnos, Druskininkų, Daugų, Eišiškių, Trakų, Pabradės ir Švenčionėlių rajonų, o žvejai – dar ir iš Molėtų bei Zarasų rajonų. Deja, keltis į kitas vietas žmonės nenorėjo. LTSR Ministrų Tarybos 1951 m. liepos 14 d. nutarime „Dėl perkėlimo plano vykdymo eigos Vilniaus srityje“ pažymėta, jog iki tų metų liepos 10 d. persikelti pareiškė norą 15 kolūkiečių ir valstiečių pavienininkų šeimų, o į kitus apgyvendinimo rajonus pasiūstos tik 8 šeimos, kai planas buvo 1700! Druskininkų, Daugų, Varėnos ir Švenčionėlių rajonuose neišaiškinta nė vieno ūkio, kurio šeima norėtų persikelti.

Prasidėjo aktyvus „agitacinis“ darbas. Perkėlimo valdybos viršininkas P. Silickas su vyresniuoju inspektoriumi Povilu Tyla ir rajono valdžios atstovais ištisomis savaitėmis po kaimus trynėsi net be sribų apsaugos: miškuose partizanų jau buvo belikę vos vienas kitas. Perkeliams leista vežtis po karvę, mantos ir maisto produktų tiek, kiek kas pajėgė. Buvo ir tokių atvejų, kai į paskyrimo vietas nuvykę 1-2 žmonės pasižvalgydavo ir grįždavo namo.

Mergežerio gyventojai perkelti dviem etapais. Naumiesčio rajono Barzdų apylinkės „Sūduvos“ kolūkyje 1951 m. gruodžio pradžioje su šeimomis apgyvendinti: 1) Mazgelis Zigmas, Petro; 2) Vainilaitis Jonas, Simo; 3) Vainilaitienė Marija, Vinco; 4) Vaitkus Kazys, Vinco; 5) Kašėtienė Ona, Juozo.

Daugiau mergežeriškių pakrauta į vagonus Varėnos geležinkelio stotyje gruodžio 27-ąją. Žmonių dauguma kiaules buvo išskerdę, o arklius ar net vištas laikinai patikėję kaimynų, giminių ar paliktų vyresnių vaikų globai. Antruoju atveju vyriausias vežamųjų palydovas buvo Mergežerio apylinkės pirmininkas Jonas Lubas, dokumentuose vadinamas ešelono viršininko pavaduotoju (Naumiesčio rajono vado-

vybės 1952 m. pradžios ataskaitoje pavardė klaidinga – Luoba). Kelis kartus Varėnos rajono persikėlėlius lydėjo medicinos sesuo Marija Jankauskaitė.

Gruodžio pabaigoje „savanorių“ tremtinių vagonai važiavo labai lėtai: visą parą prastovėję Lentvaryje, o paskui vėl prikabinėjami prie įvairių kitų traukinių, paskirties vieta – Pilviškus prie Vilkaviškio ir Naumiesčio rajonų ribos – jie pasiekė tik po trijų parų. Ešelonui sustojus Kaišiadoryse, mergežeriškiai sutiko čia anksčiau atsikėlusį buvusį kaimyną geležinkelietį Adolfą Kašėtą, Juozo.

Perkeliamieji į Pilviškių geležinkelio stotį atvežti naktį iš gruodžio 30-osios į 31-ąją. Iš viso atvyko 25 šeimos. Kartu su 14 mergežeriškių šeimų atvežtos 7 Moliadugnio šeimos, po vieną šeimą iš Lynežerio ir Likonių ir pora kitų. Iš viso atvyko 121 žmogus: 51 vyras ir 70 moterų. Darbingi buvo atitinkamai 39 ir 28.

Mergežeriškiai „nupirkti“ ir iškraustyti į kolūkius jau gruodžio 31-ąją, o moliadugniškiai tik sausio 1-ąją, naktį iškritus vėlyvam pirmajam tos žiemos sniegui. Atsikėlėliai įkurdinti tuščiose, dažniausiai išbuožintų ar už kitus „nusikaltimus“ Sibirian atsidūrusių gyventojų sodybose. Dažnai vienoje sodyboje apgyvendinta po dvi atvykėlių šeimas.

Anot 1952 m. gruodžio 31 d. sąrašo apie atsikėlusias šeimas į Naumiesčio rajoną iš Varėnos rajono, „Bolševiko“ kolūkyje apgyvendinti: 1) Lubas Jonas, Juozo; 2) Čepulis Jonas, Vinco; 3) Staronis Vincas, Petro; 4) Karlonaitė Ona, Antano; 5) Karlonas Zigmas, Jokūbo; 6) Kašėta Jonas, Antano; 7) Karlonas Jonas, Jokūbo; 8) Lubas Vaclovas, Petro; 9) Miškinis Adolfas, Petro. „Naujo gyvenimo“ kolūkyje įkurdinti: 1) Bernotavičienė Antosė, Antano; 2) Juknevičius Stasys, Antano; 3) Karlonienė Ona, Vinco; 4) Petraitienė Ieva, Ksaverio; 5) Siaurusevičienė Marija, Antano; 6) Karlonas Feliksas, Vinco; 7) Leikaitis Vladas, Domininko.

Moliadugniškiai, tarp jų ir prieš pusketvirtų metų iš Mergežerio į Moliadugnį atsikėlęs Vaclovas Tamulis bei Leonas Antulionis iš Lynežerio, apgyvendinti kolūkyje „Naujas kelias“.

A. Bernotavičienės ir S. Juknevičiaus šeimos buvo iš kitur ir tik įkurdintos vienu metu su mergežeriškiais. Petras Siaurusevičius tuo metu tarnavo kariuomenėje ir pas motiną bei seseris vėliau pats nuvažiavo.

Anot perkeltųjų sąrašų, per du kartus iš Mergežerio iškeldinta 19 šeimų. Pasak kaimynų, perkelta ir 20-oji – Martyno Kašėtos ir Viktės šeima, nors oficialiuose sąrašuose jos nėra.

Neišvežtos liko šeimos, kurių nariai dirbo prie geležinkelio. Tokios buvo Damino Zapolsko, Zigmo Kašėtos, Juozo Vainilavičiaus, Vinco Vainilaičio ir Petro Karlono šeimos. Nebuvo išvežta ir Marija Kašėtienė, kurios sūnus Vincas taip pat tarnavo kariuomenėje.

Vos įsikūrę, naujakuriai grįžo į savo kaimus parduoti arklių, sudoroti inventoriaus ar kitos paliktos mantos. Iš karto apsisukę Mergežerin visiškai grįžo Vladas Leikaitis su žmona.

Apie naujakurių atvykimą į Naumiesčio rajoną Perkėlimo valdybos viršininkas 1952 m. sausio 10 d. atraportavo Maskvai.

Perkeltųjų asmenų šeimoms buvo išrašyti atitinkami pažymėjimai ir išmokėtos pašalpos. Kas rudenį buvo pasisėję rugių, 1952 m. vasarą juos nusipjovė ir žiemą išsikūlė. Valdžiai visiškai nerūpėjo perkeltųjų šeimų pastatų likimas. Daugelis juos pusvelčiui pardavė; kiti paskui gailėjosi: norėtų grįžti, bet savam krašte nebuvo kur prisiglausti. Kas pirkių nebuvo pardavę, daugelis po kelerių metų grįžo namo.

Negrįžo, atrodo, tik 4 mergežeriškių šeimos: Marijos Lubienės (Jono Lubo), Onos Karlonienės, Marijos Siaurusevičienės ir Jono Čepulio. Jeigu kas grįžę rado pastatus kiek apgrobtus, tai buvo tik kaimynų ar kokių perėjūnų darbas. Iš svečiame krašte pasilikusių jaunų žmonių nemažai vėliau pasitraukė į miestus arba Sūduvoje vedė ir taip atitrūko nuo gimtinės. Vietos, kuriose buvo įkurdintos perkeltos šeimos, dabar priklauso Šakių rajonui.

Beje, Jonas Čepulis naujoje vietoje nepragyveno nė dviejų mėnesių. Jis apsiėmė prižiūrėti kolūkio telyčias. Viena buvo labai smarki, ir ją, ištrūkusią iš kiemo, besivaikydamas po snieguotus laukus plaučiais nesveikas žmogus labai nusiplūkė, pailso ir mirtinai sunegalavo.

Gyventojai 1959 m.

1959 metais surengtas Tarybų Sąjungos gyventojų visasajunginis surašymas. Jis prasidėjo gegužės 16 d. Surašymas buvo gana išsamus: fiksuota gyventojų šeiminių padėtis, amžius, išsilavinimas, verslas, specialybė ir kt. Vienų kitų davinį trūksta tik kai kur. Vėliau vykusių kitų (1979 m., 1989 m.) gyventojų surašymų archyvuose esantys duomenys apsiriboja tik apibendrintais rajonų masto ir visos Lietuvos skaičiais.

Sodžiuje 1959 m. buvo tokios šeimos:

Kašėta Zigmas, Juozo, šeimos galva, 53 metų, Geležinkelio kelių valdybos Varėnos ruožo Nr. 4 kelio remontininkas; Kašėtienė Bronė, Jono, žmona, 40 m., dirbo asmeniniame pagalbiniame žemės ūkyje; Kašėtaitė Birutė, Zigmo, duktė, 18 m., Varėnos miškų ūkio Perlojos girininkijos miško sodintoja; Kašėta Adolfas, Zigmo, sūnus, išlaikytinis, išstojo iš Varėnos II vidurinės mokyklos V klasės; Kašėta Stasys, Zigmo, sūnus, 15 m., mokėsi Varėnos II vid. m-los V klasėje; Kašėta Vytautas, Zigmo, sūnus, 9 m., Mergežerio pradinės mokyklos mokinys; Kašėta Zigmas, Zigmo, sūnus, 5 m.; Kašėta Rimantas, Zigmo, sūnus, 3 m.

Vainilaitis Valentas, Juozo, š. galva, 47 m., Varėnos miškų ūkio Palkabaliao girininkijos miško kirtėjas; Vainilaitienė Izabelė, Juozo, žmona, 41 m., Palkabaliao girininkijos miško želdintoja; Vainilaitytė Birutė, Valento, duktė, 13 m., Varėnos II vid. m-los VI kl. mokinė; Vainilaitis Jonas, Valento, sūnus, 9 m., Mergežerio pr. m-los mokinys; Kašėtienė Marija, Antano, uošvė, 80 m., išlaikytinė;

Kašėtaitė Bronė, Juozo, vieniša, 45 m., dirbo asmeniniame pagalbiniame žemės ūkyje;

Karlonas Vaclovas, Jokūbo, vienišas našlys, 66 m., nekooperuotas amatininkas;

Kašėta Vincas, Antano, š. galva, 31 m., Palkabaliao girininkijos eigulys; Kašėtienė Ona, Jono, žmona, dirbo asmeniniame pagalbiniame žemės ūkyje; Kašėta Vytautas, Vinco, sūnus, 2 m.; Kašėtienė Marija, Jono, motina, 67 m., išlaikytinė;

Kašėtienė Elena, Antano, š. galva, 37 m., Palkabaliao girininkijos miško sodintoja; Kašėtaitė Birutė, Adolfo, duktė, 12 m., Varėnos II vid. m-los VI kl. mokinė;

Kašėta Martynas, Juozo, š. galva, 42 m., Palkabaliao girininkijos eigulys; Kašėtienė Viktorija, Juozo, žmona, 43 m., išlaikytinė; Kašėtaitė Aldona, Martyno, duktė, 7 m., Mergežerio pr. m-los mokinė;

Linkaitis Adolfas, Teofilio, š. galva, 43 m., Varėnos RTS (remonto-technikos stoties) sargas; Linkaitienė Marija, Damino, žmona, 43 m., Perlojos girininkijos miško želdintoja; Linkaitis Vytautas, Adolfo, sūnus, 15 m., Varėnos II vid. m-los

VI kl. mokinys; Linkaitytė Marija, Adolfo, duktė, 10 m., Mergežerio pr. m-los mokinė; Linkaitis Jonas, Adolfo, sūnus, 5 m.; Linkaitis Stasys, Adolfo, sūnus, 3 m.;

Staranavičius Vincas, Petro, š. galva, 53 m., Varėnos raj. vietinio ūkio kelių valdybos plento sargas; Staranavičienė Janina, Vinco, žmona, 48 m., išlaikytinė; Staronytė Jadvyga, Vinco, duktė, 20 m., Perlojos girininkijos miško želdintoja; Staronytė Onutė, Vinco, duktė, 10 m., Mergežerio pr. m-los mokinė; Staronytė Verutė, Vinco, duktė, Mergežerio pr. m-los mokinė;

Kašėta Stasys, Jono, š. galva, 52 m., Palkabalio girininkijos miško kirtėjas; Kašėtienė Bronė, Kazio, žmona, 53 m., išlaikytinė; Kašėta Jonas, Stasio, sūnus, 24 m., gavo pensiją; Kašėtienė Kristina, Jokūbo, marti, 23 m., Perlojos girininkijos miško sodintoja;

Volungevičius Jonas, Juliaus, š. galva, 30 m., geležinkelio kelio remontininkas; Volungevičienė Antanina, Stasio, žmona, 26 m., Palkabalio girininkijos miško sodintoja; Volungevičius Algis, Jono, sūnus, 1 mėnesio; Volungevičienė Antanina, Prano, motina, 67 m., išlaikytinė;

Zapolskas Daminas, Rapolo, š. galva, 41 m., geležinkelio prižiūrėtojas; Zapolskienė Marija, Antano, žmona, 39 m., išlaikytinė; Zapolskas Julius, Damino, sūnus, 18 m., geležinkelio kelio remontininkas; Zapolskaitė Marija, Damino, duktė, 14 m., Varėnos II vid. m-los VII kl. mokinė; Zapolskaitė Danutė, Damino, duktė, 10 m., Mergežerio pr. m-los mokinė; Zapolskaitė Aldutė, Damino, duktė, 7 m., Mergežerio pr. m-los mokinė;

Miškinytė Ona, Petro, š. galva, 30 m., Perlojos girininkijos miško sodintoja; Miškinis Stasys, Petro, brolis, 23 m., Varėnos raj. vartotojų kooperatyvo kepyklos kepėjas; Miškinienė Mikalina, Nikodemo, motina, našlė, 72 m., išlaikytinė

Balionis Jonas, Zenono, š. galva, 32 m., Varėnos RTS suvirintojas elektra; Balionienė Marija, Juozo, žmona, 28 m., išlaikytinė; Balionis Algirdas, Jono, sūnus, 2 m.; Balionytė Ona, Jono, duktė, 5 mėn.;

Balionienė Marija, Jackaus, vieniša našlė, 64 m., dirbo asmeniniame pagalbiniame žemės ūkyje; Rusakackienė Elena, Petro, vieniša našlė, 50 m., Palkabalio girininkijos miško sodintoja;

Karlonas Feliksas, Vinco, š. galva, 63 m., Varėnos gyvulių paruošų kontoros gyvulių šerikas; Karlionienė Ona, Gabrio, žmona, 48 m., Varėnos gyvulių paruošų kontoros gyvulių šerikė;

Leikaitis Vladas, Damino, š. galva, 63 m., Varėnos gyvulių paruošų kontoros sargas; Leikaitienė Bronė, Jono, žmona, 60 m., Mergežerio pr. m-los valytoja; Leikaitis Jonas, Vlado, sūnus, 26 m., Varėnos miškų ūkio šoferis;

Tamulevičius Juozas, Juozo, š. galva, 32 m., Palkabalio girininkijos eigulys; Tamulevičienė Jonė, Adomo, žmona, 29 m., išlaikytinė; Tamulevičius Juozas, Kazio, tėvas, 65 m., išlaikytinis; Tamulevičienė Ieva, Edvardo, motina, 64 m., išlaikytinė;

Tamulevičius Stasys, Antano, š. galva, našlys, 85 m., dirbo asmeniniame pagalbiniame žemės ūkyje; Kvaraciejenė Antanina, Stasio, duktė, našlė, 45 m., Perlojos girininkijos miško sodintoja; Kvaraciejūtė Antanina, Simo, anūkė, 23 m., Perlojos

girininkijos miško sodintoja; Kvaraciejus Vytautas, Simo, anūkas, 14 m., Varėnos II vid. m-los V kl. mokinys;

Mazgelis Adolfas, Zigmo, š. galva, 17 m., Varėnos gyvulių paruošų kontoros gyvulių šerikas; Mazgelytė Marija, Zigmo, sesuo, 20 m., Varėnos gyvulių paruošų kontoros gyvulių šerikė; Mazgelis Zigmas, Petro, tėvas, 57 m., išlaikytinis; Mazgelienė Marcelė, Stasio, motina, 56 m., išlaikytinė;

Karlonas Jokūbas, Jokymo, š. galva, 73 m., gavo pensiją; Karlonienė Antanina, Mateušo, žmona, 70 m., išlaikytinė;

Karlonas Pranas, Jokūbo, š. galva, 32 m., Varėnos grūdų paruošų kontoros sargas; Karlonienė Bronė, Vinco, žmona, 27 m., išlaikytinė; Karlonas Vincas, Prano, sūnus, 3 m.;

Karlonas Juozas, Jokūbo, š. galva, 28 m., geležinkelio kelio meistras; Karlonienė Bronė, Jono, žmona, 27 m., Perlojos girininkijos miško želdintoja; Karlonas Jonas, Juozo, sūnus, 3 m.; Karlonaitė Marija, Juozo, duktė, 1 mėn.;

Karlonas Petras, Jokūbo, š. galva, 32 m., geležinkelio kelio meistras; Karlonienė Bronė, Antano, žmona, 30 m., išlaikytinė; Karlonaitė Onutė, Petro, duktė, 2 m.;

Miškinis Adolfas, Petro, š. galva, 49 m., Varėnos miesto vartotojų kooperatyvo paruošų skyriaus grybų paruošėjas; Miškinienė Domicelė, Prano, žmona, 46 m., išlaikytinė; Kašėtienė Paulina, Andriaus, uošvė, 70 m., išlaikytinė;

Vaitkus Adolfas, Damino, š. galva, 36 m., Varėnos raj. vietinio ūkio valdybos griovių kasėjas; Vaitkaitė (?) Elena, Damino, sesuo, 30 m., grybų rinkėja, nekooperuota amatininkė; Vaitkus Juozas, Damino, brolis, 18 m., mokėsi Varėnos II darbo jaunimo vidurinės m-los VIII kl.; Vaitkienė Ona, Kazimiero, motina, našlė, 58 m., išlaikytinė.

Kieras Jonas, Adomo, š. galva, 59 m., Varėnos raj. vartotojų kooperatyvo kepyklos sargas; Kierienė Margarita, Vinco, žmona, 58 m., išlaikytinė; Kieras Stasys, Jono, sūnus, 22 m., išlaikytinis; Kieraitė Antanina, Jono, duktė, 21 m., išlaikytinė; Kieraitis (?) Balys, Jono, sūnus, 16 m., Varėnos II vid. m-los VI kl. mokinys; Kieras Julius, Jono, sūnus, 14 m., išlaikytinis; Kieras Jonas, Jono, sūnus, 13 m., Varėnos II vid. m-los V kl. mokinys;

Vaitkus Kazys, Vinco, š. galva, 32 m., Palkabalio girininkijos miško kirtėjas; Vaitkienė Antanina, Juozo, žmona, 29 m., išlaikytinė; Vaitkus Jonas, Kazio, sūnus, 10 m., Mergežerio pr. m-los mokinys; Vaitkus Vytautas, Kazio, sūnus, 6 m.; Vaitkus Algimantas, Kazio, sūnus, 1 mėn.; Vaitkevičienė Marcelė, Martyno, motina, našlė, 70 m., išlaikytinė;

Vainilaitienė Kristina, Jono, š. galva, našlė, 68 m., dirbo asmeniniame pagalbiename žemės ūkyje; Vainilaitis Zigmas, Antano, sūnus, 32 m., Varėnos RTS stalių dirbtuvės dailidė;

Vainilaitienė Marija, Vinco, š. galva, našlė, 49 m., Naumiesčio raj. kolūkio „Sūduva“ kolūkietė (?); Vainilaitytė Danutė, Boleslovo, duktė, 12 m., Varėnos II vid. m-los VII kl. mokinė; Vainilaitytė Aldona, Boleslovo, duktė, 8 m., Mergežerio pr. m-los mokinė;

Vainilaitis Jonas, Simo, š. galva, 64 m., Varėnos vartotojų kooperatyvo sargas; Vainilaitienė Paulina, Petro, žmona, 58 m., išlaikytinė; Vainilaitytė Antanina, Jono, duktė, 12 m., Mergežerio pr. m-los mokinė;

Karlonienė Paulina, Marijos, š. galva, našlė, 63 m., grybų rinkėja, nekooperuota amatininkė; Siaurusevičiūtė Marija, Simo, Karlonienės motina, 86 m., išlaikytinė;

Karlonas Vincas, Vinco, š. galva, 36 m., Varėnos raj. vietinio ūkio valdybos kelių skyriaus kelio remontininkas; Karlonienė Antanina, Vlado, žmona, 33 m., Varėnos raj. vietinio ūkio valdybos kelio remontininkė;

Važgys Juozas, Jono, š. galva, 59 m., Perlojos girininkijos eigulys; Važgienė Ona, Jokūbo, žmona, 44 m., išlaikytinė; Važgytė Janina, Juozo, duktė, 16 m., Varėnos II vid. m-los IX kl. mokinė; Važgytė Danutė, Juozo, duktė, 12 m., Mergežerio pr. m-los mokinė; Važgytė Aldona, Juozo, duktė, 9 m., Mergežerio pr. m-los mokinė; Važgytė Marytė, Juozo, duktė, 7 m., Mergežerio pr. m-los mokinė; Važgys Juozas, Juozo, sūnus, 4 m.;

Vainilaitienė Elena, Vinco, š. galva, našlė, 42 m., gavo pensiją; Vainilaitytė Domicelė, Vinco, duktė, 16 m., Varėnos II vid. m-los VI kl. mokinė; Vainilaitis Juozas, Vinco, sūnus, 12 m., Mergežerio pr. m-los mokinytis; Vainilaitytė Marytė, Vinco, duktė, 9 m., Mergežerio pr. m-los mokinė.

Taigi 1959 metais Mergežeryje gyveno 34 šeimos arba 130 žmonių (1942 m. jų buvo 256). Buvo 59 vyrai ir 71 moteris. Į surašymą neįtraukti šeimų nariai, pirmiausia vaikai, tuo metu tarnavę kariuomenėje, mokėsi aukštosiose ar specialiosiose vidurinėse mokyklose bei dirbė miestuose ir tik retkarčiais parvažiuodavę tėvų aplankyti. Kai kurios šeimos jau buvo grįžusios iš Sibiro tremties ar po perkėlimo į Naumiesčio rajoną. Didžiausios šeimos buvo: Zigmo Kašėtos – 8 asmenys, iš jų 6 vaikai, ir Jono Kiero bei Juozo Važgio – po 7 asmenis, iš jų po 5 vaikus.

Per 1959 m. surašymą kai kuriose kaimo pirkiose taipogi gyveno po dvi šeimas. Visi namai priklausė juose gyvenusiems šeiminkams, tik J. Važgio gyvenamasis namas buvo Varėnos miškų ūkio nuosavybė. Palyginę šio surašymo duomenis su 1942 m. faktais matome, kad kaime per 17 metų nebelikę kai kurių pavardžių: Lubo, Palionio, Petraičio, Čepulio, Budėno, Valentukevičiaus, Karpio (pastaroji šeima po kurio laiko iš tremties sugrįžo). Atsiradusios naujos pavardės: Volungevičius, Važgys; po kurio laiko nuo Mančiagirės balų į sodžių atsikėlė Vainys... Tačiau gyventojų skaičius nedidėjo.

Iš Petro Karlono (Mergažerio Petro) atsiminimų

1 939 m. gruodžio 30 d.

Gimiau 1908 m. spalio 22 d. Vinco Karlono ir Marijonos Moliūtės iš Barčių šeimoje. Trijų mėnesių likau našlaitis: pasimirė tėvelis. Varge augau. Kiek paūgėjęs vasarą ganiau svetimus gyvulius, o žiemą pas kaimynus iš maldaknygės „Angelas Dievo“ mokiausi skaityti. Turėjau palinkimą į mokslą, nes jau pirmą žiemą perėjau mišių maldas. Tačiau rašyti niekas nemokė, nes patys kaimiečiai beveik nemokėjo. Mokančių rašyti kaime daugiau atsirado po 1920 metų. Paprašydavau parodyti, o tuomet visas balanas ant pečiaus anglimi išrašydavau...

Dar 1924 m. užsiprenumeravau Vilniaus lietuvių savaitraštį „Lietuvos kelias“, ir nuo to laiko visas gyvenimas be laikraščio man nebuvo įmanomas. Vilniaus „Ryto“ draugija Mergažeryje atidarė mokyklą. 1925 metaisėjau vakarinių kursų pas savo dėdę mokytoją Feliksą Molį; tuomet geriau prasilavinau. Vieną žiemą mokiausi pas mokytoją Juozą Vidžiūną. Mokiausi iš „Dirvos“ bendrovės išleisto vadovėlio. 1928 metais pradėjau susirašinėti su Vilniaus lietuvių veikėjais, ėmiausi iniciatyvos įsteigti sodžiuję Šv. Kazimiero draugijos skyrių.

1931-1932 m. tarnavau lenkų kariuomenėje Vilniuje, 5-to pėstininkų pulko 3-ios kuopos sunkiųjų kulkosvaidžių skyriuje. Tarnaudamas kariuomenėje nenutraukiau ryšių su Šv. Kazimiero dr-jos savo skyriumi, palaikiau juos ir su Vilniaus veikėjais. Kaimynai man laiškuose aprašydavo įvykius mūsų kaime ar apylinkėje, o aš iš jų parašydavau straipsnelį ir įdėdavau lietuviškan laikraštini. Tuomet buvo apie ką rašyti: apie lenkų valdžios skriaudžiamus lietuvius, apie žmonių kovą dėl lietuviškų mokyklų, apie lenkiškas pradines mokyklas ir t.t.

Sugrįžęs iš kariuomenės vėl tęsiau visuomeninį darbą, rašinėju ne tik į Vilniaus lietuvių laikraščius, bet ir į Nepriklausomos Lietuvos ir net Amerikos lietuvių spaudą. Rašiau į Kauną Vilniui vaduoti sąjungos pirmininkui Vincui Uždaviniui; kai kurias mano žinutes nuo 1934 m. perduodavo Kauno radijas.

1935 metais Vilniaus „Ryto“ draugijos vadovai mane paskyrė Varėnos II skaityklos vedėju. Išbuvau, kol 1936 m. spalio mėn. Vilniuje buvo uždarytas draugijos Centras. Teko platinti lietuviškas knygas ir laikraščius. Daug jų parnešdinėjau iš Nepriklausomos Lietuvos. Varėnos policijos posto viršininkas 1936 m. sulaukė mane su knygomis, vežamomis iš Vilniaus. Buvau nubaustas dviem parom arešto. Kelis kartus buvau kratomas namuose. Uždarinėjant Šv. Kazimiero draugijos skyrius, 1936 m. buvau areštuotas antrą kartą ir su knygomis nuvarytas į policijos būstinę Varėnoje, nes nenorėjau atiduoti knygų policininkui A. Vojtciaukui.

1935-1936 m. žiema pasitaikė labai šilta. Sniego beveik nebuvo. Žmonės arė laukus, akėjo. Aš irgi sausio 11 dieną ariau Kupabriedyje. 1936 m. gruodžio 29 d. Varėnos II bažnyčioje įvyko mano ir Antosės Vainilavičiūtės sutuoktuvis.

Savo sodžiuje 1938 m. bandėme įsteigti „Kultūros“ draugijos skyrių. Tačiau Vilniaus-Trakų apskrities storastija jo netvirtino, motyvuodama, kad draugijos valdyba per daug veikia politikos srityje.

Lenkų valdžia su mumis, lietuviais, mažai skaitėsi. Tik kai reikėjo ginti „tėvynę“ Lenkiją, tai prireikė ir mūsų. Buvau mobilizuotas 1939 m. rugpjūčio 24 d. KOP (pasiaenio apsaugos korpuso) vadai Trakuose iš mūsų, mobilizuotųjų, sudarė 133 pėstininkų pulką ir rugpjūčio 28 d. išvežė į galimą fronto vietą.

Nuvežė už Balstogės, maždaug už 700 km nuo Vilniaus, netoli Vokietijos Rytprūsių sienos. Apsistojome į pietvakarius nuo Ostrolenkos, Ružano ir Govorovo apylinkėse. Gyvenome miškuose kaip laukiniai. Valgis buvo menkas. Tik rugsėjo 6 dieną išėjome pasitikti priešo.

Naktis į rugsėjo 7-ąją buvo baisiausia gyvenime. Visoj apylinkėj gaudė patrankos, degė sodžiai, dangus buvo raudonas kaip rudenį saulutei nusileidus... O mes... mes ėjome vieškeliais, šuntakiais ir laukais ton pusėn, kur girdėjosi granatų sprogiimai, kulkosvaidžių muzika, jaunų vyrų riksmas ir aimanavimai. Ėjome nelyginant į pragarą, vos kojas pavilkdami. Kulkos mūsų jau nebaidė. Jėgos išsekusios, nes beveik dvi savaites buvome be poilsio, be gero valgio, užuiti kaip šunes. Bet eik, ir einame...

Rugsėjo 7-osios ankstų rytą mus netikėtai užklupo vokiečių tankas. Ko nenušovė, tai išvaikė į visas puses, daugelį sunkvežimiai ir arkliai suvažinėjo sumindžiojo. Šiaip taip susitvarkę, susirinkę nuėjome gal 8 km iki fronto linijos, į apkasus sulindome. Apie 8 val. ryto iš priekio mus apipylė vokiečių artilerijos sviedinių ir kulkosvaidžių kruša, o iš užpakalio vėl iškrikdė tankai. Aš tuomet pasislėpiau miškely, palaukiau, paskiau bėgau. Nuo ko? Gal nuo vokiečių, nežinau. Bėgau tą dieną apie 20 kilometrų.

Visi miesteliai ir kaimai jau buvo vokiečių užimti. Bėgdamas miškais nešiausi su savimi šautuvą, 60 šovinių, antklodę ir kitus kareiviui reikalingus daiktus. Ėjau dieną ir naktį saulėtekio pusėn. Per keturias dienas sukoriau apie 300 kilometrų.

Rugsėjo 11 d. Sokulkos apylinkėje prie upės, beveik pusiaukelėje tarp Balstogės ir Gardino, mane sulaikė lenkų policija ir perdavė žandarmerijai. Už bėgimą iš fronto grėsė mirties bausmė. Bet patyrinėję žandarai patalpino mane į areštinę, kurioje išsėdėjau dvi dienas. Rugsėjo 13 d. visas lenkų personalas traukiniu iš Sokulkos bėgo link Vilniaus. Vežėsi ir mane. Pravažiavęs gimtąsias apylinkes, Varėnos stotyje išlipau iš traukinio ir pasileidau į Mergežerį...

Niekas manęs nesivijo. Rodos, paukščio sparnais lėkčiau, kad tik greičiau pamatyčiau savo šeimynėlę: 65 m. amžiaus motiną, žmoną, 2-jų metų dukrytę Dامتę... Pagaliau pasirodžiau saviesiems.

Iš Algirdo Vainilaičio atsiminimų

Kai baigiantis II pasauliniam karui pradėjo imti mūsų jaunuolius į rusų kariuomenę, visi slapstėmės miškuose. Susitikdavome, žinojome vieni kitų slaptavietes. Beje, jau 1944 m. liepos mėnesį vieną naktį buvo suėmę keliolika Mergežerio vyrų ir pralaikė juos kelias dienas.

Bebėgdami vokiečiai netoli sodžiaus buvo išvertę kelis sunkvežimius įvairių sprogmenų: šovinių, tolo, granatų. Paliktos net dvi patrankos. Ėjome, ėmėme ir nešėme tuos sprogmenis, slapstėme kaip kas išmanėme. Nujautėme, kad kada nors vis tiek reikės priešintis okupantams. Ruošėmės kovoti už Lietuvos laisvę. Tik būdami paprasti kaimo berneliai nežinojome kaip veikti. Tuo tarpu sribai su kariuomene siautėjo po kaimus, grobdavo ką nutvėrę: maistą, drabužius, tabaką...

Vieną 1944 m. rugsėjo dieną miške sušaukėme kaimo vyrų susirinkimą. Dalyvavo gal 14 ar 16 daugiausiai jaunų vyriškių. Nutarėme organizuotis ir su ginklu priešintis sribams.

Tarėmės su neseniai Mergežeryje pradėjusiu dirbti mokytoju Jonu Šarakausku. Tai buvo dar gana jaunas vyras, bet didelis Lietuvos patriotas. O Zervynose irgi mokytojavo lietuvis patriotas Lionginas Švolkus. Abu geri pažįstami, draugai.

Daug vyrų imta į kariuomenę 1944 m. lapkričio ar gruodžio mėnesį. Medicinos komisiją ėjau kartu su L. Švolkumi. Mūsų nepaėmė: Švolkaus kaip mokytojo, o aš buvau įsidarbinęs gamybos meistru Mergežerio girininkijoje. Visą 1944-1945 metų žiemą važinėjau į mišką ir išdavinėjau kariuomenei rąstus – gerą statybinę medžiagą. Kareiviai kraudavo ją į sunkvežimius. Žinojau ir partizanų, ir kariuomenės kelius, bet susidūrimų nebuvo.

1945 m. pavasariop Zervynų mokytojas L. Švolkus išėjo į mišką pas partizanus. Slapyvardis Šernas. Tai buvo pirmasis būrio vadas, kai partizanai susiskirstė į skyrius ir būrius. Stambesnis junginys pasivadino Dzūkų apygarda (vėliau pervardintą į Dainavos apygardą). Jos vadas buvo Juozas Vitkus-Kazimieraitis.

Su mokytoju J. Šarakausku 1945 m. pavasario naktį buvome iškviesti į partizanų štabą Mančiagirės miške netoli Jakulių viensėdžio. Čia sutikome Šerną, pirmą kartą pamačiau Kazimieraitį. Buvo dar ir Merkys (Adolfas Baublys), praeidavo kiti ginkluoti nepažįstami vyrai.

Šernui su Kazimieraičiu mes ir davėme priesaiką. „Pakrikštijo“ jie mane tokiu nevykusi slapyvardžiu – Plieninis. Atsisakinėjau, nes man jis panėšėjo į Staliną. Tačiau Šarakauskas su Šernu suspaudė rankas ir pasakė, kad būsiu Plieninis. Man jau būnant kalėjime partizanas Genys (Petras Vaitkus) broliui įdavė dokumentą, kad

esu pristatytas apdovanojimui. Liepė dokumentą giliai paslėpti. Grįžęs iš tremties brolis jį surado ir atidavė man, o aš nesugebėjau jo išsaugoti!

1945 metais iki rugsėjo mėnesio gyvenau tėviškėje ir palaikiau ryšius su partizanais. Laisvai vaikščiojau po Varėną. Kartais tekdavo atidžiau pasižvalgyti ir apie ši bei tą referuoti Šernui ar Kazimieraičiui. Dažnai į tokius pasižvalgymus eidavo pats Kazimieraitis: apsirengdavo paprastu kaimiečiu ir pereidavo per abi Varėnas.

Kartą pareinu į namus, o tėvukas ir sako: „Buvo atėjęs žilas žmogus ir prašė tave ateiti, dar paliko laikraštį“. Aš supratau, kad buvęs Kazimieraitis, o laikraštis – tai „Laisvės varpas“. Ir tokį žmogų tėvukas taip prastai pavaišino: davė tik burokėlių sriubos su keptomis bulvėmis ir puodelį pieno! Po šito susitikimo su Kazimieraičiu tėvas daugiau neklausinėdavo, kur aš būdavau pradingęs.

Besislapstantiems miškuose 1945-ųjų vasarą buvo paskelbta bolševikų valdžios amnestija. Valdžia užtikrino partizanus, kad tiems, kurie ateis registruotis, dovanos visus „nusikaltimus“, aprūpins darbu. Miške – sumišimas!

Ir man pranešė, kad kviečia vadas. Kur eiti, žinojau. Nuėjęs ilgai vaikščiojau po mišką, sutartinai švilpiniuodamas. Suradau Kazimieraitį prie storos pušies. Jis kalbėjo: „Sunki padėtis miške, skauda širdį, bet leidžiu visiems, kas nori išeiti iš kovotojų tarpo: lai eina ir registruojasi. Nedraudžiu niekam, nors žinau, kad bolševikai niekam nedovanoja. Noriu, kad liktų miške tik tie, kurie pasiryžę kovoti už laisvę“.

Iš Mergežerio atsirado trys, kurie nuėjo registruotis.

Juozas Vaitkus, Jono, gal 19-kos metų jaunuolis, grįžęs iš Varėnos ir sutikęs partizanus rodė „raudoną“ dokumentą. Su juo jis nebijo jokių stribų ir enkavedistų! Pasakojo, kaip jį užverbavo, kad jis pasirašęs jiems dirbti. Anie prigrasino apie tai tylėti, bet jis savo broliams, draugams liks ištikimas ir enkavedistus tik klaidinsias... „Nebijokit, sakė, aš būsiu su jumis“. Tik kažin, ar NKVD jo nepergudravo?

Tais laikais beveik visi kaimo žmonės palaikė ir rėmė partizanus, jų kovą. Gal tik reti vienetai buvo tokių, kurie puoselėjo viltis dėl tarybų valdžios. Tie, kurie norėjo lengviau, geriau pragyventi, traukė į miestelius. Patikėję tarybine propaganda, taipogi kūrėsi miesteliuose, nes čia, kur buvo kariuomenės ir stribų, jie jautėsi saugesni.

Iš Adolfo Lubo atsiminimų

*Čia auga žalios pušys, jos atmena mane,
Čia žybčioja bangelės manajam ežere,
Čia, būdavo, aš mažas stebėjau bangeles –
Jos žaisdavo saulutėj visai prie pat manęs.
Dėkingas šitam kaimui už tuos gerus tėvus,
Už brolių ir už sesę ir už gerus draugus...*

Mergežeryje gimę abu mano tėvai. Tėvas Juozas Lubas, Petro sūnus, gimęs 1902 m. Vėliau turėjo patėvį Rapolą Zapolską. Nuo tėvo Petro turėjo du brolius – Vaclovą ir Vincą ir seserį Ulėną. Nuo Rapolo buvo brolis Daminas ir sesuo Bronė. Mama Marija Leikauskaitė, g. 1901 m. Damino Leikausko šeimoje, turėjo brolių Vladą ir seserį Ulėną. Ta mirė jauna. Buvo su vyru išvažiavusi į Ameriką, grįžo, susirgo ir mirė. Vaikų neturėjo.

Prisimenu, kaip 1939 m. rudenį, kai man jau buvo suėję ketveri metai, teta Bronė, tėvelio sesuo, iš spalvoto popieriaus darė trispalves vėliavėles. Vieną padarė ir man. Einam, sako, prie trijų kryžių: ten pastatyta broma, prie kurios bus sutikti Lietuvos kareiviai.

Aukšta broma atrodė labai gražiai: eglių šakos apipintos pataisų girliandomis. Jose jau plevėsavo vėliavėlės. Kašėtos Martynas pakėlė mane aukštai, ir aš įsmeigiau savo vėliavėlę. Po kurio laiko pasirodė raiteliai – tai ir buvo Lietuvos kareiviai. Jojo per bromą. Buvo daug žmonių, visi plojo rankomis ir šaukė „Valio!“ Kareiviai apsi-stoję kaime. Arkliai buvo pririšti Jono Miškinio kieme prie kluono. Atvažiavo lauko virtuvė. Prie jos priėjo daug vaikų. Kareiviai mus vaišino koše ir juoda kava.

1944 metų vasarą praėjus vokiečių ir rusų kariuomenėms, kartą su vyresne sese Antose išėjome į mišką paieškoti kokio nors laimikio. Viename apkase, žiūrime, primesta daug į elektros lemputes panašių stiklinių buteliukų su bespalviu skysčiu. „Antose, paimkime, čia turbūt vaistai, parnešime į namus, bus Jonui kuo egzema gydyti“. Mat broliui Jonui ant kojos buvo egzema vadinta didelė žaizda, kurios niekaip negalėjo išgydyti. Susikroviau tuos buteliukus į dėžę nuo šovinių. Vaistai dėžėje ridinėjasi.

Paėję toliau užtikome didelę krūvą parako maišelių. Man kilo abejonė dėl vais-tų tikrumo ir užėjo noras juos išmesti, o paimti kuo daugiau parako. Ėmiau mėtyti buteliukus po vieną į už kelių metrų stovėjusią pušį. Ne visais pataikiau. Kai vienas nuo pušies atsimušęs buteliukas nukrito į kitų krūvą – kad jau sprogs! Oro banga mus su sese nubloškė kelis metrus į šoną ant žemės. Atsikėlėm, o akys pilnos smėlio,

ausyse ūžia, nieko negirdime. Na ir vaistai nuo egzemos! Greičiau namo! Vėliau iš suaugusiųjų sužinojome, kad per karą buvo primėtyta įvairių daiktų – siurprizų, kuriuos pradėjus ardyti, atsukinėti, jie sprogdavo. Buvo tokių laikrodžių, žiebtuvėlių, parkerių...

Tik suaugęs pagalvodavau, kad vaikystėje daugelį kartų buvau prie mirties: juk esu išardęs dešimtis įvairių granatų, sviedinių, minų. Mano draugas 9-metis Jonas Kašėta iš granatos išimtai kapsuliukei ant viršaus uždėjęs parako ir uždegęs, norėjo sviesti ją kaip granatą. Tačiau kapsuliukė sprogo rankoje, išdraskė plaštaką, ir ranką iki riešo teko amputuoti. Mokykloje Jonas rašė kaire ranka.

Neprisimenu kuriais ten metais atvažiavo pas mus dviem arkliais kinkytu vežimu du rusų kareiviai. Vežime buvo pusmaišis avižų, dvi dėžės šovinių, du šautuvai ir dar kai ko. Kareiviai sako tėvui: „Duok litrą naminės ir pasiimk viską“. Mainai įvyko. Arkliukai buvo vos gyvi, tik kaulai ir oda. Atnešėme jiems prie kluono gulėjusių jau apipuvusių šiaudų, ėdė kaip geriausius dobilus. Kareiviai išėjo savais keliais. Man labiausiai rūpėjo šoviniai: paėmiau jų kelias saujas ir užkasiau po kluono pamatais.

Vienas arklis po kelių dienų nudvėsė, o antrą tėtis atidavė kaimynei Balionienei, nes jos arklį buvo užmušusi sprogusi bomba. Išardęs kareivių paliktą vežimą, tėvelis priekinius ratus panaudojo mūsų vežimui. Užpakaliniai ratai netiko, nes buvo labai dideli. Apkaustai ir ašys taip pat tiko mūsų vežimui.

Šautuvus ir šovinius tėtis paslėpė kluone. Pavasarį, kai šalinės buvo ištuštintos, radau juos suvyniotus į parašiuo audeklą ir pakastus prie grendymo. Mat tėtis miške buvo radęs neužsidedusią apšvietimo statinę: išmesta su parašiuo, ji degdama ilgokai kybodavo ore, apšviesdama didoką teritoriją. Nupjovęs parašiuo virves, tėtis visą audeklą parsinešė namo. Iš tos medžiagos mama prisiuvo paklodžių, užvalkalų pagalvėms. Šilkinų siūlų virvės buvo labai stiprios.

Brolis Jonas 1945 metais išvažiavo į Vilnių, susirado darbą „Tiesos“ spaustuvėje. Sugrįždavo į namus šeštadieniais vėlai vakare, parveždavo daug brokuotų laikraščių.

Sužinoję, kad Jonas dirba spaustuvėje, partizanai prašė parvežti švaraus popieriaus, dažų ir raidžių. Jonas parvežė popieriaus lapais ir didoką ruloną. Iš popieriaus lapų sesuo Antosė pasidarė kelis storus sąsiuvinius. Ruloną pasiėmė partizanai; paėmė ir dėžę su mėlynais dažais. Dar prašė kitokios spalvos dažų ir būtinai raidžių. Parveždavo, bet mes, vaikai, jų nematydavome: Jonas jas atiduodavo Vincui Valentukėnui. Jis tais metais grįžo iš Vilniaus į namus ir išėjo pas partizanus. Pasirinko Liepos slapyvardį.

Vieną 1945 m. vasaros vakarą į sodžių atėjo keletas partizanų. Mano tėčiui liepė kinkyti arklį. Dar buvo paimti Stasio Kašėtos ir Vlado Leikaičio arkliai su vežimais. Partizanai nuvažiavo link Perlojos. Arkliai grįžo vieni trečią parą. Juos pamatė Vladas Leikaitis rugienoje prie kapinių. Arkliai buvo išalkę, bet sveiki. Po kelių dienų sužinojome, kad partizanai važinėjo pulti Merkinės miestelio.

Mes, vaikai, iš miške sutiktų partizanų gaudavome 2-jų ar 4-rių nedidelių lapų laikraštuką „Laisvės varpas“. Liepdavo duoti perskaityti tėvams ir kitiems suaugu-

siems. Gaudavome ir didelėmis mėlynomis raidėmis languotame popieriuje atspausdintų lapelių. Kartą partizanas Klevas, man ir pusbroliui Petruui davęs du lapelius, liepė prisegti juos prie Marijos Karlonienės tvarto ir Stasio Tamulaičio pirties sienų. Tie pastatai stovėjo prie pat kelio, kuriuo į Varėną pravažiudavo kelių kitų kaimų žmonės, o tuo metu kaip tik ruošiasi kakokiems bolševikų valdžios „rinkimams“.

Vakare pamatę, kad kaime buvę kareiviai nebevaikšto, savadarbėmis slidėmis iš statinių lentelių nučiuožėme ir tuos lapelius prisegėme, kur buvo liepta. Rytą eidami į mokyklą Adolfo Karpio namuose patys su kitais vaikais skaitėme: „Nei vienas prie balsavimo urnų! Už tautos budelius nebalsuokime! Mirtis bailiui parsidavėliui!“ Daug kas skaitė šiuos lapelius, bet nuplėšti nedrįso. Tik įdienesius kareiviai juos nudraskė.

Kartą atėjęs į gegužines pamaldas, Liepa atsinešė tris kamuolius šilkinų siūlų – geltonos, žalios ir raudonos spalvos. Padavęs juos kaimo siuvėjai Onai Siaurusevičiūtei, liepė išsiuvinėti trispalvius ženklus ant rankovių. Po kelių dienų Ona atnešė labai gražiai padarytus ženklus.

Kai Liepa žuvo ir namiškiai neprisipažino, kad tai jų sūnus ir brolis, atėjusi Vinco mama sakė mano mamai: „Žinai, Mariula, kaip buvo sunku: guli mano Vinculis visas kraujuose, negaliu aš prie jo nei prisiliesti, karčias ašaras ryju, kad nematyty, kaip man jo gaila. Bijojau prisipažinti, kad tai mano vaikas“.

Iš pradinės mokyklos laikų į atmintį įstrigęs toks prisiminimas. Mokytoja Genė Petraškevičiūtė 1946 m. rudenį vieną dieną atnešė ir viršum lentos pakabino Tarybų Lietuvos herbą, o šalia lentos – J. Stalino portretą. Mokytojai išėjus valgyti pietų, antro ar trečio skyriaus mokinys Jonas Kašėta nutvėrė prie krosnies stovėjusią kačergą ir ėmė ją daužyti Stalino portretą. Paskui daužė kas tik norėjo. Abu plakatai buvo numesti ant žemės, sutrypti, suplėšyti ir sukišti į krosnį.

Grįžusi mokytoja visa pabalo, o mes, mokiniai, sėdėjome lyg niekur nieko. „Vai, kai, jūs nežinote, kas už tai gali būti?!“ – pasakė mokytoja. Tikrai, mes dar nežinojome, kas yra Sibiras, ir nesupratome, kas galėjo ištikti mūsų tėvus. Partizanus mes jau žinojome: matydavome, kaip jie ateidavo į kaimą maisto, o miške sutikti klausdavo, ar nėra sodžiuje kareivių, sribų, prašydavo atnešti duonos ir pieno, parodydavo, po kuriuo ėgliu atnešus paslėpti.

Tų pačių metų rugsėjo mėnesį mokytoja Genutė surengė ekskursiją į Vaiteliškių mišką – baravykauti. Ji labai mėgo mus rikiuoti ir dainuoti lietuviškas kariškas dainas. Pasigirdavo, kad labai norėjusi būti gailingą sesute ir nešioti kepuraitę su raudonu kryželiu... Taigi mes surikiuoti priėjome mišką dainuodami:

*Marš marš, kareivėliai, marš į kovą dobilėliai,
Į priešą pirmyn, pirmyn, pirmyn, pirmyn...*

Priėjus mišką duota komanda išsiskirstyti. Mišką mes gerai žinojome ir pasiklysti nebijojome. Baravykai ne visiems rūpėjo, svarbiau buvo pažaisti. Mes, keli bendraamžiai, atsiskyrėme nuo kitų.

Vienoje vietoje po kadagio krūmu pastebėjome apverstą seną metalinį puodą. Iš pradžių pamanėme, kad tai užsilikęs vokiečių kareivių šalmas. Pakėlę pamatėme, kad juo buvo uždengtas kažkoks vamzdis. „Vaikai, tai kaminas!“ – sušuko kažkuris. – „Apačioje turbūt yra bunkeris.“ Mes ėmėme kojomis belsti į žemę. Jautėsi duslus drebėjimas.

Greitai suradome ir įėjimą į bunkerį: į vazoną pasodintą pradėjusią džiūti eglutę. Ją iškėlus atsivėrė landa su kopėčiomis. Visi sulindome į tą požemį. Jame buvo iš lentų sukalti gultai su prikreiktais šiaudais. Kabojo trys ar keturi šautuvai, ant gultų priberta šovinių. Kampe iš plytų ir akmenų sumūryta maža krosnelė. Spintelėje radome buteliukų su jodu, didoką butelį topolio pumpurų antpilo, marlės, vatos... Kas paėmė vaistų buteliukų, kas marlės, o aš su pusbroliu Petru po gerą saują šovinių. Išėję uždengėme bunkerio kamina, pasodinome atgal į vazoną eglutę ir atėjome pas mokytoją. Dainuodami grįžome į mokyklą.

Po kurio laiko tėvelis liepė joti į Derežnos paupį paganyti bėriuką. Pakviečiau pusbrolių Petrą Lubą: jie savo arklio neturėjo, bet Petras labai mėgo pajodinėti. „Jokim abu“ – sakau. – „Susikursime laužą, pašaudysime – tai bus smagu!“ Nujoję ir supančioję arklį susikūrėme laužą ir įmetėme du šovinius. Patys pasislėpėme prie upės. Vienas šūvis, palaukus antras...

Matome, kad nuo kalno ateina 3 ar 4 ginkluoti vyrai. Pamanėme, gal sribai. Likusius šovinius sumetėme į upelį. Vyrams priėjus supratome, kad tai partizanai, nes ant rankovių turėjo trispalvius siuvinėtus ženklus. Vienas partizanas buvo pažįstamas – Petras Vaitkus, slapyvarde Genys. Paklausė, ką mes čia pridarėme. „Šaudėm, dėdė“ – atsakiau. Pamačiau, kaip dėdė Genys nusijuosia platų diržą, numauna nuo jo pistoleto dėklą, pistoletą įsikiša į kišenę... Liepė mums nusimauti kelnes. „Dabar abudu gulkit ant žemės!“ Aš nieko nelaukęs atsiguliu, bet pasitaikė, kad šalia manęs buvo didelis šviežias karvės blynas. Pasitraukiau į šoną, o pusbrolis atsigulė šalia.

„Žiūrėk, vade, vandenyje dar yra šovinių“ – pasakė vienas partizanas. Liepė juos greit ištraukti iš vandens. Pašokęs ir ranka prilaikydamas nusmukusias kelnes išgriebiau kelis šovinius. Genys suriko: „O kur jūs, žalčiai, jų gavote?“ „Bunkeryje“ – sumurmėjo Petras. „Tai jūs, rupūžės, mūsų vaistus ir šovinius pavogėte! Gaila, kad mūsų ten nebuvo, o tai būtume visus kaip blakutes iškepę. Na, dabar tai jums geruoju nesibaigs. Gulkite šalia šūdo taip, kad nosimis pasiektumėte jo vidurį.“ Kažkuris iš partizanų liepė nulenkti galvas. Paklusome, subedėme nosis į skystoką karvės blyną. Kiek kirčių gavau per užpakalį, neskaičiau.

Partizanai nuėjo, o mes likome gulėti. Burnoje lyg sūru, lyg rūgštu. Atsikėlę žiūrėjome vienas į kitą iš baimės. Juokas neėmė, nors abu buvome murzini. Įbridome į upelį, nusiplovėme veidus. Tada pajutau, kad mano lūpa perkąsta ir iš jos bėga kraujas. Į namus grįžome pėsti: sėdėti ant arklio negalėjome, atrodė, kad po kelnėmis prikišta sausų kadagio spyglių.

Namuose apie mūsų nuotyki niekas nesužinojo. Po kurio laiko apie jį papasakojau geram savo draugui Adolfui Vainilaičiui. Jis padainavo tokį posmelį:

*Išauš pavasarėlis,
Gegutė užkukuos,
Ateis iš miško Petras,
Tau šikną ištarkuos.*

Nuotyčiai su partizanų šoviniais tąkart nesibaigė. Kitą kartą su pusbroliais Petru ir Daminu bevaikščiodami po mišką užėjome lapės olą. Parūpo pažiūrėti, ar joje nėra lapiukų. Atsiguliau ant pilvo, prikišau veidą prie landos ir, kadangi saulė švietė į olą, pamačiau joje du blizgančius šviesuliukus. „Vaikai, duokit šaką! Atrodo, radau žiūronus“. Įkišau Petro paduotą kadagio šaką, bet šviesuliai persiskyrė: ten buvo buteliai.

Užkabinęs vieną prisitraukiau ir pamačiau, kad jis pilnas automato šovinių. Antrame butelyje taip pat buvo šoviniai. Kaip radėjas, sau pasiėmiau daugiau, Petrui daviau mažiau. Daminui nenorėjome duoti, bet jis ėmė gąsdinti, kad pasakys tėvams. Kadangi jo kelnės buvo be kišenių, davėme kelis šovinius į saują – užteks!

Grįžę prie kaimo, nuėjome už kapinių prie apkasų, nuo karo likusių. Apkase sukūrėme ugnį, primetėme šovinių, o patys nubėgome. Į namusėjome apylanka, kad niekas nesuprastų, jog tai mūsų užtaisas. Pabėgėjus prasidėjo karas: pykš pokšt, tra ta ta! O kaime buvo keli sribai. Jie pamanė, kad iš miško šaudo į juos. Ugnies ir dūmų nesimatė, nes mūsų laužą užstojo kapinių pušys. Sribai vis tik priėjo apkasą, apsupo ir pamatė, kad tai vaikų darbas. Tik mes ilgai niekam nesigyrėme.

Partizanas Genys, neradęs šovinių, ėmė klausinėti kaimo vaikų, kas galėjo lapės oloje rasti butelius su šoviniais. Mes buvome pasisakę Kašėtų vaikams. Adolfas Kašėta, Genio sesers sūnus, pasakė, kad tai Lubukų darbas. Vieną vakarą nuėjau pas pusbrolius. Radau prie stalo sėdinčius dėdę Vaclą ir du partizanus – Genį ir Klevą. Vyrai gėrė samogoną, o Petras ir Daminas, abu apsinargliavę, klūpojo kampe. Matėsi, kad gerai gavę. Genys pasišaukė mane prie stalo: „Kur padėjai mano šovinius, kuriuos paėmei iš lapės olos?“ Drebančiu balsu pasakiau, kad turiu užkasęs už klouno prie peludės. „Bėk ir atnešk, tik greitai“.

Parbėgau, atsikasiau šovinius, susipyčiau į kišenę ir nunešiau Geniui. Keliolika šovinių sudėjau jam į saują: visi jie buvo pažaliavę, parūdiję. Nesuvaldęs pykčio, Genys trenkė ranka per mano saujoje esančius šovinius: „Man tokie nereikalingi“. Paėmęs už ausies, švystelėjo į kampą: „Bėk namo ir pasakyk tėvui, kad aš šiandien ateisiu, nušausiu tėvą ir tave“. Parbėgau namo, ašarų sulaikyti negalėjau, nors ir kaip stengiausi neverkti. Tėtis klausia: „Kas tau yra, Adolpuk?“ Pasakiau, kad ateis Genys ir mus abu nušaus. Viską papasakojau: kaip lapės oloje šovinius radome, kaip laužė iššaudėme. Tėtis liepė eiti gulti.

Staiga bar bar į langą: „Juožai, atidaryk“. Įėjo automatais ginkluoti du partizanai. „Kur tas tavo vagis, kuris pavogė mano šovinius?“ – paklausė Genys. „Petruli, broli, daryk ką nori: pažiūrėk, vaikas nepanašus į vaiką – visas dreba, net kailiniai kilnojasi“. Priėjęs Genys pakėlė kailinius, trinktelėjo man, paskui atsisukęs trenkė tėtiui: „Žinai, Juožai, pagailo tavęs tik todėl, kad priglaudei mano Antosę, kai buvo

sudeginti mano namai“. Mat Genio duktė kurį laiką gyveno pas mus, kai sribai sudegino jo namus: kiti žmonės bijojo priimti. „Duok butelį degtinės ir mes eisime“.

Tėtis jau buvo paruošęs butelį, duonos ir truputį lašinių. Dar priėjęs prie manęs ir pakėlęs kailinius Genys pasakė: „O tu tai nesirodyk daugiau nei miške, nei prie upės, kol negražinsi man skolos gerai, o ne surūdijusiais šoviniais“.

Žinojau, pas ką kaime yra šovinių, kurie buvo užkasti į žemę, surūdiję. Tačiau aš dar nesupratau, kad tokie šoviniai netinkami šaudyti iš šautuvų ar automatų, nors atiduoti skolą Geniui norėjau. Ir proga pasitaikė.

Vieną naktį pas mus atėjo būrys išvargusių rusų kareivių. Pasakė tėčiui: „Mes norime pas tave pailsėti“. Čia pat sugulė, kur kas galėjo: kas ant suolų, kas ant grindų, kad ir praeiti nebuvo galima. Aš gulėjau papečyje, ir man rūpėjo į žalio audeklo dėklus, tokias juostas, sudėti kareivių šoviniai. Visiems sumigus, vieną juostą ištraukiau į savo guolį. Šovinių buvo tikrai daug. „Atiduosiu Geniui, skola bus atlyginta. Šoviniai nauji, juos tikrai priims“ – galvojau. Bet kur man juos dabar paslėpti? Sugalvojau: reikia įkišti į mamos lovą po šiaudiais. Įkišau prie mamos kojų.

Mama atsikėlė labai anksti ir liepė man eiti gulti į jos lovą. Šovinius pasikišau į šiaudus sau po užpakaliu. Paskui, kad nereikėtų eiti į mokyklą, suvaidinau ligonį.

Gerai prašvitus ėmė keltis ir kareiviai, o man rūpėjo, kad jie kuo greičiau išeitų ir man liktų šoviniai. Vienas kariškis buvo vyresnis, su auksiniais antpečiais ir žvaigždutėmis. Jam paliepus, visi kareiviai išsirikiavo kieme. Į pirkią atėjęs vienas kareivis kažko ieškojo. Ko jis ieško, aš supratau.

Kareivių vyresnysis lauke kažką aiškinosi su tėčiu. Atėjęs į vidų sako mamai, kad naktį dingę kareivio šoviniai. Mažas kareivukas ir tas su auksiniais antpečiais ieško, verčia rūbus, išleido vištas iš po pečiaus – niekur nėra. Mama mane vėl perkėlė į papečį. Pakėlęs paklodę tėtis pamatė žalią dėklą. Karininkas tvojo šalia lovos stovinčiam kareiviui. Tėtis ėmė atsiprašinėti viršininko, bet tas tik paprašė pusryčių ir butelio. Kareiviams išėjus mano pasturgalis svilo nuo tėčio diržo. Skola Geniui taip ir liko negražinta.

1946 m. apie spalio pabaigą Genys ir Klevas liepė visiems kaimo žmonėms paruošti po kelis červoncus: jie ateis pasiimti – pinigų reikėjo vaistams. Kurią ten dieną perėjo per visas pirkias, susirinko duoklę ir užėjo pas Vincą Staronį. Čia rado išgėrinėjančius kaimo bernus – Damulio Adolfą, Juozaičio Juozą ir Kristės Zigmą. Prie stalo prisėdo ir Genys su Klevu. Apsirengę jie buvo rusiškais kareivių vatinukais, stambesnių ginklų neturėjo. Genys sėdėjo nugara į langą, šalia jo Klevas. Bernai sėdėjo ant suolo veidais į langą. Degė žibalinė lempa. Sklido įkaušusių vyrų daina. Su mažiausia mergeite ant rankų po kambarį vaikščiojo Jonė Staronienė.

Iš kažkur atsibastę sribai pamatė šviesą Staronio lange. Priėję stebi, kas yra pirkioje. Vienas sako viršininkui: „Žiūrėk, man atrodo, kad nugara į langą sėdi buvęs eigulys Petras Vaitkus, Peckelis. Sugauti gyvą jį bus sunku, o nušauti per langą galima. Kitų nepažįstu“. Viršininkas atsakė: „Aš nesiimu atsakomybės. Jeigu nušausi nekaltą žmogų, tau kalėjimas“. Tada tas sribas paleido šūvius į palubėje kabančią lempą.

Vyrai šoko prie durų. Įkaušę bernai bėgo iki Jakubuko pirties, kur juos visus tris pavijo sribai. Tuo tarpu Genys su Klevu krito ant grindų; liepė gult ir Staronio šeimai. Įsitikinę, kad sribai nusivijo kaimo bernus, pro praviras duris iššliaužė laukan ir nukūrė į mišką.

Sugrįžę prie Staronio namų sribai nedrįso eiti į vidų, liepė Vaalui Lubui užeiti pirmam. Šis išvedė Staronio šeimą, o tada sribai pradėjo puolimą. Namas buvo suvarpytas kulku, įmesta pora granatų. Net keista, kaip pirčia neužsidedė. Nieko neradę, sribai išėjo. Rytą užėjo pas mus, klausia, ar buvo vakar užėję banditai? Pas-kui užėjo pas kitame namo gale gyvenusį Daminą Zapolską. Marė Zapolskienė sako, kad nebuvo. O Juliukas, gal 6 metų vaikas, sako: „Buvo“. Stribas kirto Zapolskienei. Mano tėtis prišoko prie jo: „Jūs vaikui tikite? Toks visko gali prišnekėti“. Pamatęs, kad mama verkia, ir Julius suklykė ašarodamas.

Jaunimo šokiams surengti reikėdavo gauti partizanų leidimą. Kartą šokiai vyko dėdės Vlado pirkioje. Sutemus iš miško atėjo partizanai. Užstojo visus kambario langus, du su raudonais guminiiais „bananais“ atsistojo tarpdury. Muzikantas iš Perlojos nustojo groti. Merginoms liepta eiti namo. Vyrus leido po vieną ir visiems kirsdavo tai per nugarą, tai per užpakalį.

Prie durų priėjo Lenkaičių Petras ir sako Geniui: „Man tai nieko nedarysi, nes tu juk mano krikšto tėvas“. „Aš tau duosiu krikšto tėvą!“ – ir traukė krikštasūniui per pečius. Šis užsidėjo ranką ant skaudamos vietos, bet gavo antą kartą. „Durnas tu, krikšto tėve!“ – sušuko Petras ir išlėkė į namus. P. Vaitkus-Genys tikrai buvo Petro Lenkaičio krikštatėvis.

Rytojaus dieną, rodydamas žmonėms sutinusią ranką, Petras sakė: „Durnas tas mano krikšto tėvas. Sakiau, nemušk manęs, o jis atsakė: „Aš tave dar kartą pakrikštysiu“ ir davė man per pečius. Aš užsidengiau ranka, tai jis man per ranką kirto“.

1946 m. rudens vakarą pas Vaicių buvo rengiama sodžiaus mergų talka plunksnoms plėšyti. Pažadėjo ateiti ir Ona Karlonaitė, kitaip Antanuko Ona. Tačiau ji kažkodėl neatėjo. Mergos plėšė plunksnas, dainavo. Staiga sodyba buvo apsupta kareivių ir sribų. Užėję į pirkią jie ieškojo partizanų. Kilo įtarimas, kad Ona bus paskundusi, jog per talką ateis ir partizanų.

Tą patį rudenį keli vaikai ir dvi ar trys moterys vėlai naktįėjome iš šermenų: buvo mirusi Juozo Budėno motina Karolina. Jau buvo truputį pasnigę. Netoli Tamosiūčių sutikome būrelį ginkluotų vyrų. Pamanėme, kad rusai, bet jie prakalbo lietuviškai. Vienas atsilikęs paklausė, ar čia nėra Onos Karlonaitės. Pamatėme, kad jos nėra, nors ji su mumis tikraiėjo. Jausdama, kad jai gali būti blogai, Ona užbėgo už Marcynaicio tvarto.

Mano tetos vyras Gabrys Prakapas irgi partizanavo. Girdėjau, kaip po kelių dienų atėjęs jis kalbėjo mano tėvams: „Jūs man pasakykit, kaip čia yra? Aš ne iš Mergžerio ir visų nepažįstu. Užvakar Alksnis užėjo į Onos Karlonaitės namus: turėjo užduotį ją nušauti. Paklausė: ar čia gyvena Ona Karlonaitė? Rado ją gulinčią lovoje. Liepė keltis. Šalia lovos atsistojo sulinkusi, susikūprinusi, visa drebanti senutė. (Mat lovoje gulėjusi motina taipogi buvo Ona.) Pasižiūrėjo Alksnis į ją, įsidėjo pistoletą į

dėklą ir nusispjovęs trenkė durimis. Pavijęs tolstančius partizanus ir vadui paklausus, kodėl neįvykdė užduoties, Alksnis atsakė: „Tamsta vade, man buvo gaila kulkos dėl jos. Gal dar šią naktį ji pati numirs“.

Senutės Onos Karlonienės duktė Ona pabėgo: iš pradžių į Varėną, kur gyveno sesuo, o paskui išvažiavo į Vilnių. Kas dabar supaisys anuos laikus?!

Partizanas Alksnis 1948 m. pavasarį žuvo Barčiuose. Kaimų jaunimas dainuodavo:

*Laukei laisvės, brolau,
Atplasnogant arais
Ir sakei, sugriši
Su žibučių žiedais.*

*Tu pavasarius tris
Palydėjai miškuos –
Šiandien drąsiai žuvai
Barčių kaimo laukuos.*

1947 m. liepos mėnesį, sekmadienį, išjojome ganyti arklių už geležinkelio, į Česonių pievas. Arkliai gražiai ėdė, o mes kūrenome laužą, žaidėme įvairius piemenų žaidimus. Kitoje pievų pusėje pamačiau žmogų žaliais marškiniais. Vyras man pamojė. Supratau, šaukia pas save. Perbrідęs pievą priėjau ir pažinau partizaną Alfonsą Siaurusevičių-Klevą. Už krūmų stovėjo dar vienas vyras. Tai buvo nuo fronto likęs ir prie „žaliukų“ prisijungęs vokiečių kareivis (slapyvardžiai Algirdas, Berlynas).

Siaurusevičius mane pažino, pavadinęs vardu paklausė, ar sodžiuje nėra rusų kareivių. Pasakiau, kad šiandien nemačiau, bet buvo užvakar. „O kaip mano vaikai?“ – paklausė. „Žaidžiam kai kada“ – atsakiau. „Tegul klauso mamos, pasakyk jiems. Greit aš būsiu namuose. Bėk!“

Aš grįžau prie laužo. Staiga toje pusėje, iš kurios atėjau, išgirdau: „Stoj!“ ir pasipylė šūviai. Griebėme savo arklius ir nušuoliavome apie puskilometrį iki Kupabriedžio. Laužo nekūrėme, tik išsigandę sėdėjome ir laukėme, kas bus toliau.

Pasirodė kareiviai. Priėję rusiškai paklausė: „Ar buvo pas jus atėję banditai?“ Mes, mažiukai, tylėjome, o didesnieji atsakė, kad ne. Karininkas Vlodo Jonui ir Jokymo Pranui liepė priėti. Tvojo jiems per veidus, o paskui įsakė atsivesti savo arklius. Kareiviai, už pavadžių paėmę arklius, liepė pusberniams lipti ant jų ir nusivedė per kalnelį link Varėnos. Jonas ir Pranas namo grįžo tik kitos dienos pavakarę.

Paaškęjo, kad tais arkliais gabenti nušauti partizanai Klevas ir Algirdas. Kur miške užkasti partizanai, mano tėveliui, apylinkės pirmininkui, pavyko sužinoti iš apskrities valdžios atstovo K. Verenikino. Tėvelis pasakė Klevo žmonai, o ši organizavo palaikų iškasimą ir perlaidojimą Mergežerio kapinėse. Lavonai buvo išgulėję žemėje apie dvi savaites.

Ilgus metus akyse stovėjo kraupus vaizdas su partizanų sušaudytu Pranu Karlonu (Pranciškuliu). Žmogus buvo invalidas. Mes, vaikai, nuėjome pažiūrėti: gulėjo jis ant grindų kraujuose. Pirmas šūvis paleistas į krūtinę. Karlonas virto ant kabojusio lopšio su mažyliu. Krauju aptėkštas visas lopšys. Antras šūvis buvo į kaklą po smakru.

Viską žinodavo ir visokiausias žinias po sodžių platindavo Marė Karlonienė, Liopke vadinta. Ateina, būdavo, ir ima pasakoti: jūs nežinot, sako, kad yra tokia

knyga. Jos lapai juodi, o raidės baltos. Toje knygoje surašytos visos pasaulio nuodėmės. Net parašyta, kada ir pasaulio pabaiga ateis. Nu, kaipgi neateis! Žiūrėkit, moterys jau nešioja trumpos suknelės, tokias, kad blauzdų neuždengia. Toje knygoje rašo, kad ateis laikas, kai moterys su vyrais vienodas kelnes nešios. Po sodžius važinės geležiniai pečiai. Kūrens juos iš pragaro atsiųsti velniai. Tie pečiai ir laukus ars, bet vagos bus labai gilios, iš žemės tik geltoną smėlį išvers, niekas neaugs, viskas išdegs ir tada bus pasaulio pabaiga.

Susirinkdavo sodžiaus moterys ir klausydavosi Liopkės pasakojimų. Mes, vaikai, irgi klausydavomės ausis ištempę, o paskui vakare bijodavome vieni į lauką išeiti ar miegoti.

Sako, viena sodžiaus mergina iš kažkur gavo tą paslaptinę knygą. Vakare, kai visi sumigo, ji užsidegė žvakę ir pradėjo skaityti. Vidurnaktį atsiradė pirkios durys ir įėjo juodais rūbais apsivilkusi moteris. Jos rankos irgi buvo juodos. Priėjusi prie skaitytojos apkabino ją šaltomis kaip ledas rankomis ir ėmė smaugti. Abiem besigalynėję ant deganti žvakė nukrito nuo stalo, ir karštas vaškas užtiško juodai moteriai ant basų kojų. Tada ji paleido skaitytojos kaklą, o ta suspėjo persižegnoti. Smaugikė iš karto pradingo.

Kartais atėjusi Liopkė prašydavo vaistų nuo galvos sopolio. Į baltą popierių įpildavome žiupsnelį paprastų miltų ir paduodavome: „Teta, čia vaistai“. Išgėrusi „vaistus“ moteriškė sakydavo: „Vaikeliai, jau man pagerėjo“.

Jie iš Mergežerio!..

Jonas Vainilavičius

Varėnos seniūnijos 1785 m. mokesčių inventoriuje minimo Tomo Vainilavičiaus jaunesnysis sūnus, Kristinos Šcesnulevičiūtės-Vainilavičienės anūkas. Gimęs apie 1808 metus. Jaunas, maždaug 18-metis, tapo Varėnos valsčiaus raštininku ir išbuvo juo 17 metų – nuo 1826 m. iki 1843 m. rudens. Kampininkas, visą gyvenimą neturėjęs ne tik savo ūkio, gyvulių bei namų, bet ir šeimos. Mįslė, kur gana gerai pramokęs rašto. Galbūt paauglys buvo paimtas kokiai nors tarnybai į dvarą, valsčių ar degtinės bravorą? O gal išnuomotas girininkui ar kunigui? Vėliau, nuo XIX a. antrosios pusės, valsčiaus raštininku galėjo būti tik stačiatikis, o katalikas nebent raštininko padėjėju.

J. Vainilavičius buvo karštas dvaro skriaudžiamų valstiečių baudžiauninkų gynėjas, jų vardu rašęs daug prašymų ir skundų įvairiems valdžios organams. Dėl to nukentėjęs.

Varėnos dvaro nuomotojas Antanas Chmelevskis apkaltino Vainilavičių, kad šis 1843 m. liepos 18 d. pats save iškėlė kandidatu į Varėnos kaimo bendruomenės seniūnus. J. Vainilavičius liepos 24 d. bendruomenės vardu parašė skundą Vilniaus valstybės turtų rūmams (skundas neišlikęs).

Dauguma valstiečių palaikė Vainilavičių. Matydami, kad rūmų valdininkas I. Lebelis eina išvien su dvarininku Chmelevskiu, rugpjūčio 23 d. jie vėl parašė skundą rūmams ir reikalavo Lebelį pakeisti kitu atstovu. Lebelis savo ruožtu apkaltino valstiečius nepaklusnumu dvarui. Rugpjūčio 27 d. rašte rūmams jis reikalavo Vainilavičių „už valstiečių kurstymą, už savavališką mokesčiams skirtų pinigų rinkimą, apie ką jis nepateikė ataskaitos, už priešinimąsi mano potvarkiams ir už netvarką [valsčiaus] reikaluose uždaryti į kalėjimą ir atiduoti teismui“. Rugsėjo 9 d. valstiečiai antrą kartą parašė savo sprendimą seniūnu išrinkti Vainilavičių (pasirašė 9, o 219 pabrėžė kryželius). Beje, tą pačią dieną kiti 16 valstiečių parašė raštą, kad nepritaria Vainilavičiaus, kaip kampininko, išrinkimui seniūnu.

Chmelevskis pasiekė, kad Vainilavičių uždarytų į Trakų kalėjimą. Buvęs valsčiaus raštininkas įkalintas 1843 m. spalio mėnesį. Tačiau daugelis valstiečių ir toliau liko Vainilavičiaus pusėje, reikalavo jį iš kalėjimo tuoj pat paleisti. Trakų zemstvos teismo 1844 m. rugpjūčio 29 d. rašte Vilniaus valstybės turtų rūmams J. Vainilavičius vadintas areštantu. Pasak Varėnos dvaro 1850 m. papildomos iliustracijos žinių, 1845 m. jis buvo paimtas į areštantų kuopas. Tikriausiai paimtas iš Trakų kalėjimo. Tuomet Vainilavičius galėjo būti apie 37 metų amžiaus.

(Areštantų (kalinių) kuopos – 1825-1870 metais Rusijoje veikę priverstinių darbų kalėjimai, kuriuose kaliniai laikyti karinių kuopų drausme. Priverstiniai kalinių darbai – gatvių ir kelių grindimas, tiltų statyba, griovių kasimas ir kt. – neatlyginami.

Модана 2³ февраля

Его Величеству

Командированному отъ V^{го} Отделения Собственной
Его Императорскаго Величества Канцелярии
для ревизии Государственныхъ Имуществъ по
Вилнской Губернии, Статскому Советнику и
Кавалеру Арцимовичу—

Стороннихъ и всякъ вообще Кре-
стьянъ Старицтва Грамскаго.

Вспокорнейшее Просиение

Старицтво Грамское не имея ни одного Фельд-
варка ниже Дровни въ цѣлѣйшей промудрѣвѣ
размѣшено на внутреннихъ и внутреннихъ пѣшихъ
Юртыхъ съ давнихъ временъ известно Вилнской Казен-
ной Палатѣ; по какому замѣлъ Земли столько
только два рода жмѣсовъ, Рѣкъ и Срека, отъ трехъ до
пяти гарницовъ померу, а отъ худой Земли и посто-

наималотия въ Дровни, а пѣшихъ земель предѣловъ
собирають Дѣлами на утишту Казенныхъ Податей, гон-
имей Двору, и на прочия Возжибляя надобности. Въ
вѣще извѣстномъ ответственности, которая привали
накъ Козаевъ къ разорению, оставили нѣтъ вспомо-
нейше и убѣдительнейше Прошито Вашего Величества
по удовлетвореніи о вѣще пѣшихъ на имѣтисъ Дѣ-
латъ куда ивдучетъ представленіе, на предметъ обиа-
женія въ исполненіи нами до кѣлие повинностей
Ант. Пашукевичъ Сохова, за не Ураманнаго по личной
Его Прѣздѣ подписановъ Ант. Вавилюковъ С. Масарѣ Вѣхо:

J. Vainilavičiaus rašto pavyzdys – Varėnos seniūnijos seniūnų ir valstiečių
1839 02 01 prašymas Vilniaus valstybės turtų rūmų kanceliarijos valdininkui

Bausmės trukmė – nuo 1 iki 10 metų su 50-100 rimbo kirčių kasmet (pagal bausmių dydį kuopos dalijosi į 5 laipsnius). Vienu kartu kalinys galėdavo gauti ne daugiau kaip 40 kirčių, o iki kito karto reikėjo daryti 2-jų savaitių pertrauką. Atlikęs pusę bausmės areštantų kuopoje, kalinys galėjo būti atiduodamas paprastu kareiviu į kariuomenę.

Iškentęs kančias areštantų kuopoje, kalinys 4 metus būdavo paliekamas policijos priežiūroje, jis neturėjo teisės gyventi gubernijų miestuose, išskyrus tą gubernijos miestą, iš kurios buvo kilęs. Jeigu bausmę atlikęs kalinys neturėdavo iš ko pragyventi, jis būdavo atiduodamas į prieglaudą ar darbams sau išlaikyti, tokį asmenį galėdavo pasiimti globoti kiti žmonės. Buvęs kalinys prarasdavo visas luomo privilegijas, garbės ženklus, neturėjo teisės užsiimti prekyba, negalėjo būti renkamas taikos teisėju, liudyti teismuose, būti kieno nors įgaliotiniu, globoti kitus asmenis.)

Įkalinimo areštantų kuopose Jonas Vainilavičius greičiausiai neištvėrė ir pradingo nežinioje, nes apie jį daugiau nėra jokių užuominų.

Antanas Vainilavičius, Jono

Gimęs apie 1876 m. Tai jo tėvas greičiausiai buvo XIX a. 7-8 dešimtmečių Mergežerio kaimo bendruomenės seniūnas. Mokėsi Varėnos (I) liaudies mokykloje, ką patvirtino jos pažymėjimas. Tarnavo rusų kariuomenėje – imperatoriaus Aleksandro III 2-me Sofijos pėstininkų pulke; į atsargą išėjo turėdamas puskarininkio laipsnį; už puikią tarnybą apdovanotas atitinkamu ženklu. Iki tarnybos kariuomenėje ir po jos gyveno Mergežeryje, kartu su broliais turėdamas 0,5 sklypo (t.y. tariamo valako) žemės su pastatais.

1903 m. lapkričio mėnesį su prašymu (jo diena neparašyta) kreipėsi į Trakų apskrities ispravniką – policijos viršininką (versta iš rusų kalbos):

„Jausdamasis visiškai tinkamas užimti zemstvos stražniko pareigas ir pasižymėjęs karo tarnyboje geru savo elgesiu, aš drįstu kuo nuolankiausiai prašyti Jūsų Kilnybės, ar nebūtų galima paskirti mane zemstvos stražniko pareigoms Jūsų Kilnybei patikėtoje Apskrityje“.

Prašymą rašęs kitas asmuo, Vainilavičius tik pasirašęs. Prie prašymo pridėtas, kaip anuomet reikėdavo, kaimo bendruomenės atleidžiamasis pažymėjimas.

Ispravnikas 1903 m. lapkričio 14 d. liepė 4 (Varėnos) nuovados viršininkui (pristavui) patikrinti, ar A. Vainilavičius gerai skaito rusiškus raštus, kaip jis rusiškai rašo, koks jo elgesys bei dorovinės savybės ir kt. Be to, prašymui apmokėti reikėjo išpirkti 60 kap. žyminį ženklą.

Pasak 4 nuovados pristavo lapkričio 18 d. rašto ispravnikui, prašytojas buvo 27 metų, katalikas, viengungis, nors rusiškai skaitė ir rašė silpnokai, tačiau buvo gero elgesio, nebuvo teistas ir tardytas, todėl stražniko (policininko) pareigoms tiko. Lapkričio 20 d. pas ispravniką nuvyko pats A. Vainilavičius.

Stodamas policijos tarnybon vyriškis pasirašydavo priesaikos pasižadėjimą: „Aš, žemiau įvardintas, pasižadu ir prisiekiu Visagaliu Dievu prie Jo šventosios Evangelijos, kad noriu ir privalau JO IMPERATORIŠKAJAI DIDENYBELI, savo tikram ir prigimtiniam M a l o n i n g i a u s i a j a m DIDŽIAJAM VALDOVUI IMPERATORIUI NIKOLAJUI ALEKSANDROVIČIUI, Visos Rusijos Monarchui,

ir teisėtam JO IMPERATORIŠKOSIOS DIDENYBĖS Visos Rusijos Sosto Įpėdiniui ištikimai ir neveidmainiškai tarnauti, visame kame būti paklusnus, negailėdamas savo gyvybės iki paskutinio kraujo lašo... [...]; ir tokiu būdu elgtis ir laikytis, kaip reikia ir pridera padoriam JO IMPERATORIŠKOSIOS DIDENYBĖS pavaldiniui ir kaip aš prieš Dievą ir Jo baisųjį Teismą dėl to visada galėčiau atsakyti... [...]. Baigdamas šią savo priesaiką bučiuoju mano Išganytojo žodžius ir kryžių. Amen.“

Visa priesaika – smulkiai spausdinto teksto 22 ilgokos eilutės. Prisaikdindavo policininko tikėjimo dvasininkas, dalyvaujant nuovados pristavui.

Iš pradžių A. Vainilavičius tarnavo 4 Varėnos nuovadoje. Žinių apie tarnybą stokojama. 1904 m. naktį į liepos 21-ąją jis sulaukė arklį, pavogtą iš Merkinės valsčiaus Savilionių kaimo ūkininko Antano Krukonio (Soleniki – taip rusiškai ir lenkiškai tada vadinti Savilionys), o lapkričio 18 d. nuovados viršininkui raštu pranešė, kad Mergežeryje pasireiškė nežinoma kiaulių liga, nuo kurios 3 gyvuliai jau išgaišo, o 9 dar sirgo.

1906 m. liepos 11 d. A. Vainilavičius raštu pasižadėjo dar tarnauti policijoje ne trumpiau kaip vienerius metus. Greitai jis perkeltas į 5 nuovadai priklausiusį Merkinės policijos būrį, o rugsėjo 4 d. pėstysis stražnikas perkeltas į Mažąjį Alytų (vad. Alytų I dešiniajame Nemuno krante). 1907 m. sausio 1 d. pasirašęs pasižadėjimą eiti pareigas ir atlikti visas prievoles už 300 rublių metinę algą. Panašų pasižadėjimą pasirašęs ir 1907 m. gruodžio 24 d., tik šįkart už 240 rub. algą.

Pakeltas į vyresnius stražnikus. Tačiau 1908 m. kovo 19 d. 5 nuovados pristavas parašė Trakų ispravnikui, kad vyresnysis policininkas A. Vainilavičius neatitinka savo pareigų ir negali jų eiti Alytaus dalinyje. Prašė policininką perkelti į jaunesnius stražnikus. Ispravnikas kovo 27 d. potvarkiu Vainilavičių nuo balandžio 1 d. pareigose pažemino.

1909 m. sausio mėnesį Vainilavičius vėl pasirašė pasižadėjimą tarnauti už 300 rub. metinę algą. Beje, gyvendami kareivinių sąlygomis policininkai per metus dar gaudavo 60 rub. butpinigių, iš kurių 25% (15 rub.) būdavo išskaičiuojama. Dėl to policininkas pasirašydavo pasižadėjime.

Vilniaus gubernijos vadovybei 1910 m. gruodžio mėnesį pasiskundė Liesnos palivarke (Užnemunėje, Liškiavos valsčiuje) gyvenusi valstietė Dominika Gončiarukienė. Atseit, Merkinės policijos uriadnikas Maksimovičius ir Ratnyčios miestelio stražnikas Vainilavičius be jokios priežasties suėmė jos vyrą Povilą Gončiaruką. Vainilavičius sutuoktiniams grasiņęs revolveriu. Gubernijos valdyba gruodžio 28 d. įpareigojo Trakų ispravniką skundą ištirti, o pastarasis reikalo tyrimą pavedė 5 nuovados pristavui.

Paaiškėjo, kad abu policininkai į D. Gončiarukienės namus buvo atvykę pagal Kliniškių malūno savininko Morthelio Čechovskio pareiškimą. Malūne spalio mėn. įvykdyta vagystė, kuria įtartas malūne dirbęs P. Gončiarukas. Policininkai atėjo su M. Čechovskiu bei kviestiniais liudytojais Abramu Kozlovskiu ir Jankeliu Montviliškiu. Per kratą rasta apie du pūdus kvietinių miltų, kuriuos Čechovskis pripažino savais. Gončiarukienė bandė trukdyti kratai ir įžeidinėjo policininkus. Pas Gončiarukus tarnavusi Tatjana Trus vėliau tvirtino, kad policininkai buvę girti, pergąsdinę šeiminingę ir vaikus, o Vainilavičius grasiņęs revolveriu.

Iš malūno per visus metus buvo dingę miltų daugiau kaip už 300 rublių. Spėta, kad juos kartkartėmis vogė tas pats Gončiarukas. Suimtas jis pristatytas į Alytų pristavui. Šis tyrimo medžiagą perdavė teismo tardytojui. Apskritis policijos valdyba nutarė: Gončiarukų tarnaitės T. Trus parodymai negali būti policininkų Maksimovičiaus ir Vainilavičiaus kaltės įrodymu ir D. Gončiarukienės skundą palikti be pasekmių, apie ką jai pranešti per Seinų apskrities valdybą.

1911 m. birželio 27 d. A. Vainilavičius prašė 5 nuovados viršininko 10 dienų atostogų: reikėjo sutvarkyti su broliais pasidalintą turtą. Pasak pristavo rugpjūčio 3 d. pranešimo ispravnikui, atostogų policininkas buvo išleistas liepos 22-27 d.

Pasižadėjamą eiti pėsčiojo policininko tarnybą paskutinį kartą A. Vainilavičius Mažajame Alytuje pasirašė 1914 m. sausio 25 d. Daugiau žinių apie jį nėra.

Petras Karlonas

Šv. Kazimiero draugijos skyriaus steigimo sodžiuje iniciatorius. Mergažerio Petro, Mergažerio gėlės ir kitais slapyvardžiais rašinėjęs į lenkų laikais Vilniuje ir kiturėjusius lietuvių laikraščius. Rašė į kun. Vincento Taškūno leidžiamą ir redaguojamą „Vilniaus aušrą“, žurnalą „Jaunimo draugas“, laikraštį „Aidas“.

Daugelis korespondencijų skirtos Šv. Kazimiero draugijos Mergažerio skyriaus veiklai: informuota apie skyriaus susirinkimus ir kitus renginius. Pvz., apie tai rašyta „Vilniaus aušros“ 1933 m. Nr. 1 (slapyv. Susirūpinęs), 1934 m. Nr. 10, 1935 m. Nr. 5, 1936 m. Nr. 5 ir kt. Korespondencijoje „Vilniaus aušros“ 1938 m. Nr. 16 sielvartaujama, kad uždarius Šv. Kazimiero draugijos skyrių kaime viskas apmirė. „Tik retkarčiais susirinkęs jaunimas pažaidžia ir padainuoja, ir tai tik iki sutemų, nes kaimas įeina pasienio juoston. Skyrių uždarius, jaunimas neteko ir knygų“. Tačiau į sodžių atėjo 26 egz. „Vilniaus aušros“, 8 egz. „Vilniaus rytojaus“, keli egzemplioriai Amerikos lietuvių laikraščių.

Iš kitų P. Karlono korespondencijų „Vilniaus aušroje“ išsiskiria rašinėlis 1936 m. Nr. 6 (balandžio mėn). Mergažeriškiui Antanui Kašėtai padvėse arklis. Vaikinas su sesute ir broliukais vargdami, rinkę grybus, nusipirko kitą arklį. Bet ir jo neteko. Varguolius ryžosi sušelpiti susitarę kaimynai: jie našlaičiams paskyrė vienos dienos uždarbį miške – jau pusė arklio! Gal dar kas pinigų paskolins?

P. Karlonas savo kūrybos dalykėliais retkarčiais pajavairindavo kaimo jaunimo rengiamus vakarėlius. Bandė eiliuoti. „Jaunimo draugo“ 1929 m. Nr. 4-5 yra P. Karlonėliu pasirašytas eilėraštis „Dainelė“:

*Ankstųjų rytelį
Aušrelė prašvito,
Aukštai pasikėlęs
Vieversys pragydo.*

*Ir išjojo bernužėlis
Ginti savo žemės,
Ir paliko mergužėlę
Jauną be dalelės.*

Jaunoji mergelė
Prasė sau veidelį,
Jaunas bernužėlis
Balnojo žirgelį.

Užkukavo gegutėlė
Vyšnelių sodely,
Uždainavo mergužėlė
Rūtelių daržely.

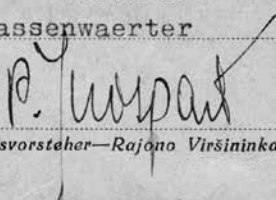

Kukuok kukuok, gegutėle,
Kol nėr rudenėlio,
Dainuok dainuok, mergužėle,
Kol nėr tavo bernužėlio.

„Vilniaus aušros“ 1934 m. Nr. 1 išspausdintas vardu ir pavarde pasirašytas eilėraštukas „Man gaila“:

Negaila man laimingo ryto,
Kursai praėjo jau seniai,
Tik laiko veltui pražudyto
Man gaila, gaila amžinai.

Man gaila tų dienų jaunystės,
Kurios praėjo be naudos,
Paliko man lyg gėlę vysti,
O jos... nebeįėjus jau niekad.

Vienos Mergažerio Petro korespondencijos apie lenkų valdžios daromas skriaudas lietuviams turinį iš Vilniaus spaudos 1934 m. pateikė Minske leistas lietuvių komunistų laikraštis „Raudonasis artojas“.

BESCHEINIGUNG	PAŽYMĖJIMAS
Hiermit wird es bescheinigt, dass.....	Šiuo pažymima, kad.....
KARLONAS Petras	KARLONAS Petras
Geb. 22.III.1908 verheiratet	Gimęs 1908.III.22 vedęs
Wohnhaft D.Gladkiškių, Maischagola	Gyv. km.Gadkiškių, Maišiagola
Volkszugehörigkeit Litauer	Tautybė Lietuvis
Staatszugehörigkeit Litauer	Pilietybė Lietuvos
Arbeitsstelle: Strassenbauamt Kreis Wilna	Darbo vieta: Vilniaus Keliu Rajonas
Wilna-Maischagola	Vilnius-Maišiagola
Arbeitet: 48 Stund. woch.	Dirba: 48 val. sav.
Als Strassenwaerter	Pareigą Kelio saugas
	
Amtsvorsteher—Rajono Viršininkas	Sekretar—Raštvedys

P. Karlono darbo pažymėjimas

P. Karlono eilėraštis mylimajai Antaninai

Nuo 1940 m. sausio 20 d. paskirtas Vilniaus kelių rajono plento sargu Vilniaus-Maišiagalos ruože, Petras Karlonas su šeima gyveno Glatkiškių kaime. Čia 1941 m. sausio 2 d. gimė antroji dukrelė Genovaitė. Nuo 1941 m. vadinosi kelio remonto darbininku, kelio sargu; 1947 m. rudenį pasiūstas į 3 mėn. kelio meistrų kursus Kaune. Visą laiką dirbo Kelių valdyboje, kol 1968 m. gruodžio 31 d. išėjo į pensiją. Užaugino 7 vaikus: Domicelę, Genovaitę, Petrą, Stasį, Aldoną, Bronių ir Joną. Mirė 1983 m. balandžio 30 d.

Martynas Vainilaitis

Gimė 1933 m. Pradinę mokyklą gimtajame kaime baigė 1945 m. Paskui mokėsi Varėnos I ir Griškabūdžio vidurinėse mokyklose; pastarąją baigė 1953 m. Toliau sekė mokymasis Lietuvos

Valstybinės konservatorijos Teatriniame fakultete. Baigęs tris kursus, buvo pasiūstas į kuriamą Marijampolės (anuomet Kapsuko) teatrą. Apie metus laiko dirbęs teatre bei mokėsis konservatorijoje, kartu dirbo Kapsuko rajono laikraštyje „Naujas kelias“. Išlaikęs valstybinius egzaminus konservatorijoje ir 1957 m. tapęs diplomuotu aktoriumi, Martynas pasirinko kitokį gyvenimo kelią. Traukė literatūrinis darbas – nuo jaunumės pamėgta poezija.

M. Vainilaitis trumpai dirbo Prienų rajono J. Janonio kolūkio kultūros namuose, o 1957 m. rudenį priimtas literatūriniu darbuotoju į vaikų žurnalą „Žvaigždutė“. Deja, išleidus paskutinį tų metų numerį, žurnalas buvo uždarytas. Bandė laimę televizijoje, Martyno Mažvydo bibliotekoje, kur vadovavo „Berniuko Žirniuko“ lėlių teatrui, „Moksleivys“, „Lietuvos pionierių“. Bendradarbiavo Varėnos rajono laikraštyje „Tarybinis balsas“.

Pirmasis M. Vainilaičio kūrybos rinkinys „Vyturiai palydi plūgą“ išėjo 1960 metais penkių poetų „Pirmosios knygos“ aplanke. Tai buvo rinkinys, skirtas suaugusiems skaitytojams. Tačiau greitai Martynas ėmė rašyti tik vaikams ir 1963 m. išleido pirmąją jiems skirtą knygą „Pupų pėdas“. Pasidarė rašytoju profesionalu.

Mažiesiems skaitytojams skirti rinkiniai pabiro kaip iš gausybės rago – daugiau kaip 30 knygų ir knygelių: 1964 m. – „Grigo ratai“ ir „Pramuštgalvis beždžionukas“, 1967 m. – „Ežio namas“ ir „Varnėnų skudučiai“, 1969 m. – „Dundulis dunda“, 1975 m. – „Mano volungėlė“ ir „Nupiešiu Tėvynę“, 1978 m. – „Kiškių pilaitė“, 1983 m. – „Juokų maišelis“, 1985 m. – „Triušiuikai“, 1986 m. – „Spalvoti nykštukai“, 1987 m. – „Milžinas ir pelė“, 1988 m. – „Gegutės šaltinis“, 1991 m. – „Bruknelė“, 1994 m. – „Skruzdėlytė po kanopą“, 1995 m. – „Žydras povas povinėja“ ir „Dega žiburį pelėda“, 1997 m. – „Miško Monas“, 1999 m. – „Kaulo bobos apžavai“, 2000 m. – „Abėcėlė“ ir „Ežiukai Devyžiukai“, 2001 m. – „Pelėdos giesmė“ ir „Žiemos poezija“, 2002 m. – „Sidabrinė kultuvėlė“, 2003 m. – „Geltona muzikėlė“ ir „Karaliaus žentas“, 2004 m. – „Nykštukas Kilipštukas“, 2006 m. – „Akivarų tiltas“, „Margaspalvė uodega“ ir „Vario varteliai“. Po poeto mirties išėjo anksčiau neskelbta poema vaikams „Mauliukas“ (2009 m.). Kai kurios knygos išleistos po kelis kartus.

MANO VOLUNGĖLĖ

Didžiuoju Gerbienuom dodel
Petruis Karlonui - iš to paties
legendy w paneky knasto kerkunim,
to paties dely, vedy w nekunij
skunij versdienim, tame paskime
reperetio ketme gimunim -
Autonius Martynas Verwulstas
Ukumis, 1983. II. 2

M. Vainilaičio autografas P. Karlonui dovanotoje knygoje

Poeto kūrybos yra įrašyta į garso kasetes. Mitologinė eiliuota pasaka „Bruknelė“ pirmiau įrašyta į patefono plokštelę (1983 m., sekė Nijolė Gelžinytė ir Tomas Vaisieta), o tik gerokai vėliau išleista atskira knyga. Pagal Martyno pasakos siužetą Jonas Tamulionis sukūrė operą vaikams „Bruknelė“. Gana daug poeto eilėraščių išspausdinta įvairiuose rinkiniuose, vadovėliuose.

Pasak lietuvių vaikų literatūros tyrinėtojo Vinco Aurylos, „M. Vainilaitis atkuria tą pasaulį, kuris, metams slenkant, nesugrąžinamai dingsta su vaikystės mąstymo ir vaizduotės universalumu“ arba: „M. Vainilaitis, kūrybingai naudodamas tautosaką, sukuria nepaprastą pasaulį, sklidiną garsų, šviesos, šilumos ir prasmės. Tas realybės ir fantazmų pasaulis artimas patiems mažiausiems vaikams ir perkelia skaitytoją iš didaktikos plotmės į grožio, gyvenimo prasmingumo sferą“.

Labai taikliai Vainilaičio kūrybos pobūdį po Martyno mirties žurnale „Metai“ nusakė jo bičiulis nuo Griškabūdžio vidurinės mokyklos laikų poetas Albinas Bernotas: „Į gamtą – medį, paukštį, girių žvėrelį – ką jau bekalbėti apie kūrybą, net ir kasdienybėje jis žvelgė pro lietuvių mitologijos, tautosakos prizmę“, nes dar „vaikystėje nuo pat mažumės jo dvasią ugdė mūsų senojo, dar nesugadinto kaimo aplinkuma, vakarais pirkioj sekamos pasakos, į girių tolių nuaidinčios dainos...“. „Todėl ir jo poezija atrodo ne plunksna parašyta, o dainuote išdainuota, girių volungėlės iščiulbėta“.

Net slogiais bolševikinės santvarkos laikais M. Vainilaitis nepabūgo palaikyti ryšių su ankstyvoje vaikystėje pamėgtu vaikų poetu Vyte Nemunėliu – Užatlantėje gyvenusiu Bernardu Brazdžioniu.

Už rinktinę „Mano volungėlė“ 1975 m. M. Vainilaitis gavo Lietuvos valstybinę premiją. Poetui 1983 m. suteiktas nusipelnusio kultūros veikėjo vardas. Du kartus jo knygos pripažintos geriausiomis metų vaikų knygomis: „Kaulo bobos apžavai“ 1999 m. ir „Sidabrinė kultuvėlė“ 2002 m. Už nuopelnus lietuvių literatūrai 70-mečio proga (2003 m.) jam įteiktas Vytauto Didžiojo ordino Karininko kryžius. Vaikų literatūros premijos laureatu tapo 2005 m. Anksčiau buvo laimėjęs Kosto Kubilinsko, Anzelmo Matučio, Sostinės ir Vytauto Tamulaičio premijas. Po mirties (2007 m.) apdovanotas už geriausią poezijos knygą „Akivarų tiltas“.

Be originalios kūrybos, M. Vainilaitis iš rusų kalbos yra išvertęs Kornejaus Čiukovskio, Samuilo Maršako ir kitų poetų kūrinių. Jo paties eilėraščių yra išverstų į rusų, ukrainiečių kalbas. Maskvoje 1974 m. rusų kalba išėjo poeto eilėraščių rinkinys „Мой янтарек“ („Mano gintarėlis“), o 1980 m. toks pat rinkinys Kijeve ukrainiečių kalba. Vilniuje 1983 m. išleista eilėraščių rinktinė rusų kalba „Моя иволга“ („Mano volungėlė“), o 1989 m. – rinkinys „Цветные гномы“ („Spalvoti nykštukai“).

Kelias Martyno knygas iliustravusi jo žmona dailininkė Sofija Vasilenkaitė-Vainilaitienė. M. Vainilaičio gyvenimą ir kūrybą apžvelgęs Jonas Linkevičius knygoje „Su volungėlės plunksna“.

Antrojoje gyvenimo pusėje Martynas ir Sofija Vainilaičiai gyvendavo ir kurdavo Ežio dvare – sodyje Vaitakarčmio kaime Valkininkų seniūnijoje prie Spenglos upelio. Mirė M. Vainilaitis 2006 m. birželio mėnesį.

Dar kartą pacituosime A. Bernotą: „Didžių, nemirtingų darbų karūna vainikuotas nelengvas ilgas kelias, o kelio gale – kapas, Mergežerio kapinaičių lengva dzūkiška smiltelė, ji neprislegia, ji motiniškai glaudžia, gal ir glosto“. Žmona pasirūpino ant Martyno kapo pastatyti savo bendramokslio Antano Kmieliausko darbo paminklą. Su vaikų ant tėvų kapo anksčiau pastatytu tautodailininko Ipolito Užkurnio kopyltstulpiu jie yra įspūdingiausi antkapiniai statiniai šiose kapinėse.

Adolfas Vainilaitis

Gimė 1935 m. Visą laiką mokėsi kartu su broliu Martynu: Mergežerio pradinėje, Varėnos I ir Griškabūdžio vidurinėse mokyklose. 1953 metais įstojo į Dailės institutą Vilniuje. Tapybos mokėsi pas prof. Antaną Gudaitį ir Vladą Karatajų. Baigęs institutą 1960 m., dirbo dailės metodininku Respublikiniuose liaudies kūrybos namuose, trumpai dėstė piešimą vienoje Vilniaus rusų aštuonmetėje mokykloje.

Minėtinas vienas faktelis.

Kartą po Liaudies kūrybos namuose vykusio pasitarimo ar aptarimo čia pat buvo surengtas kuklus pobūvėlis. Adolfas sėdėjo netoli Dailės instituto profesoriaus, žymaus ano meto skulptoriaus Juozo Mikėno (1901-1964). Užėjo kažkokia kalba apie Rokiškio kraštą. Rokiškio rajono pasienyje, Latvijoje netoli Aknystės, gimęs J. Mikėnas teisėtai laikė save rokiškėnu. Tačiau Adolfas to nežinojo. „Ar ir Jūs, profesoriau, rokiškėnas?“ – paklausė. „Tai ką, nežinai?“ „Ne“ – naiviai atsakė Adolfas. „Mano biografiją vaikai mokyklose mokosi“ – atšovė įžymybė. Karšto būdo Adolfas nesusivaldė: „Aš Jus, profesoriau, vertinu už kūrybą. Man svarbūs Jūsų darbai, o iš kur Jūs kilęs, tai nusišpjaut!“

A. Vainilaitis buvo kupinas kūrybinių užmojų. Tačiau... 1963 m. pradžioje išvažiavo į Kirgiziją. Dirbo dailininku Ošo srities laikraštyje, gyveno respublikos sostinėje Frunzėje (dabar Biškekas). Kirgizijoje Adolfas praleido brandžiausius, kūrybingiausius gyvenimo metus.

Grįžo į Vilnių 1986 m. pabaigoje, dirbo Justino Vienožinskio dailės mokykloje. Griebėsi kūrybos: daug tapė, piešė, tačiau 1989 m. sausio 13 d. mirė. Palaidotas gimtojo sodžiaus kapinėse.

Žmona Genovaitė Kariniauskaitė 1990 m. surengė Adolfo darbų parodą – pirmąją ir vienintelę viešą dailininko kūrybos pristatymą gimtojoje šalyje. Parodoje eksponuoti 1986-1988 metų 135 darbai ir viena priešmirtinė 1990 m. kompozicija. 1986 m. darbai – daugiausia Vidurinės Azijos vaizdai: kalnai, tarpekliai ir kt.

Paveikslų eskizai, matyt, parsivežti iš svečių kraštų. Iš 1987 m. darbų minėtinas „Žiežulio ežeras“. Dailininkui ypač produktyvūs buvo 1988-ieji, nes parodoje rodyti net 97 tų metų darbai, tarp kurių brolio Martyno ir žmonos G. Kariniauskaitės portretai, paveikslai „Mergežeris pavasarį“, „Vakaras prie Mergežerio“, „Mergežerio ežeras“, daug Vilniaus vaizdų.

Išleistas parodos katalogas. Jame – 17 Adolfo Vainilaičio darbų reprodukcijų. Bene taikliausiai dailininko kūrybos pobūdį katalogo įvade apibūdino menotyrininkė Aldona Dapkutė: „Tapytojas – lyrikas, pasinėręs į gamtos nuotaikų pasaulį,

Iš A. Vainilaičio jaunystės kūrybos

Kelionė po gimtąjį kraštą. „Žvaigždutė“, 1952 m. Nr. 7.

Bandymas nupiešti knygos autoriaus portretą. 1961 m.

gamtoje randantis savo būsenų atspindžius. Jo gamtos vaizduose savitai kuriama perspektyva, erdvė, šviesos – šešėlių kontrastai, įtaigus koloritas. Juose nemaža stichinės jėgos, disharmonijos. Tai romantizuotas, kupinas baugios įtampos pasaulis“. „Nuotaikingiausi ir plastiškai įdomiausi – rudens peizažai“.

Jonas Vainilaitis, Simo

Martyno ir Adolfo tėvas. Didžiavosi sūnumis ir 1953 m. pavasarį kalbėjo: „Kai mano sūnai gaus atestatus, o tai bus! Balių iškelsiu!“

Lietuvos nepriklausomybės kovų metais buvo vienas aktyviausių Mergežerio šaulių, palaikė ryšius su Perlojos šauliais. Vėliau dalyvavo Šv. Kazimiero draugijos skyriaus veikloje. Prie trijų valdžių 1939-1944 m. – Smetonos, pirmosios bolševikų ir hitlerininkų okupacijų – buvo Mergežerio seniūnijos seniūnas.

Žinomas kaip liaudies dainininkas. Jo dainos „Šią tamsią naktelę“ tekstas (melodija Agotos Česnulevičienės iš Lavysso) yra 1936 m. išėjusioje kun. Pranciškaus Bieliausko užrašytų dainų knygoje „Varguolių dainos“:

*Šią tamsią naktelę tolimas kelelis:
Toli mano mergučėlė balta graži lelijėlė
Mano nežinota...*

Iš viso dainoje 11 posmų. Įvairiais metais iš Jono Vainilaičio užrašytos keturios dainos yra Genovaitės Četkauskaitės parengtoje knygoje „Dzūkų melodijos“ (1981 m.). Jo dainavimas transliuotas per radiją, įrašytas į kasetes, pateko į filmus „Čiutyta rūta“ ir „Rūta žalioji“. Jadvygos Čiurlionytės pakviestas Jonas dainavo profesorės septyniiasdešimtmečio jubiliejiniame koncerte Vilniuje, buvusioje Lietuvos konservatorijoje.

Jaunystėje giedodavo Varėnos bažnyčios chore, o ir senatvėje buvo vienas aktyviausių šios bažnyčios giesmininkų. Geras jo pažįstamas nuo jaunystės laikų Antanas Česnulis sakė: „Jei ne aš, ne Vainilavičius, tai nebūtų kam ir rožančiaus vest“.

Marija Leikauskaitė-Urmilevičienė

Gimė 1934 m. M. Leikaitytės pavarde mokėsi Mergežerio pradinėje mokykloje, 1954 m. baigė Varėnos I vidurinę mokyklą. Mokytis režisūros specialybės įstojo į Vilniaus bibliotekininkų technikumą, ilgainiui pavadintą Vilniaus kultūros ir švietimo technikumą, kurį baigė 1958 m. Režisieriaus ir dailininko Balio Lukošiaus buvo pakviesta į kuriamo Vilniaus lėlių teatro (vėliau pavadinto „Lėlės“ teatru) trupę ir vaidino iki 2004 metų. Ji sukūrė daugiau kaip 100 vaidmenų, laimėjo apdovanojimų tarptautiniuose lėlių teatrų festivaliuose. 1984 m. jai suteiktas LTSR nusipelnusios artistės garbės vardas.

M. Leikauskaitės darbo „Lėlės“ teatre pradžia – pirmasis šio teatro spektaklis, B. Lukošiaus režisuota Salomėjos Nėries „Eglė žalčių karalienė“ 1958 m. Paskui ji

vaidino B. Lukošiaus režisuotuose spektakliuose: Kosto Kubilinsko „Strakaliukas ir Makaliukas“ (1959 m.), Aleksejaus Tolstojaus „Auksinis raktelis“ (1960 m.), K. Kubilinsko „Vėjo botagėlis“ (1962 m.), Balio Sruogos „Aitvaras teisėjas“ ir Sergejaus Michalkovo „Trys paršiukai“ (1963 m.), K. Kubilinsko „Molio Motiejukas“ (1965 m.), Oskaro Vaildo „Karalaitė ir nykštukas“ (1966 m.), Aldonos Liobytės „Trys negražios karalaitės“ (1968 m.). Po jų: Aurelijos Ragauskaitės režisuotas spektaklis – Violetos Palčinskaitės „Pienės pūko miestas“ (1971 m.), Vitalio Mazūro spektakliai – Sigito Gedos „Pasaka apie stebuklingą berniuką“ (1974 m.), Antano Gudelio „Kur iškeliauvo milžinai“ (1977 m.), Jono Biliūno „Ak, vija pinavija!“ (1979 m.), buvusios bendramokslės Laimos Lankauskaitės spektakliai – Hanso Kristiano Anderseno „Balti kaminkrėčio sapnai“ (1982 m.), Petro Cvirkos „Kaip kiškis vilko namus sergėjo“ (1983 m.), Gražinos Mareckaitės „Žvėrių karnavalas“ (1985 m.), Rimo Driežio režisuoti – H. K. Anderseno „Ką senelis padarys, viskas bus gerai“ (1984 m.), taip pat įvairių režisierių spektakliai „Pasveikinimas“ (1985 m.), „Sigutė“ (1994 m.) ir kiti.

Marijos sukurti vaidmenys buvo įvairūs, lyriški. Anot žurnale „Lietuvos scena“ išspausdinto nekrologo, „muzikali ir raiškia plastika išsiskirianti aktorė buvo puikiai įvaldžiusi įvairius lėlių technikos elementus, sugebėjo tiksliai išreikšti personažo charakterį“. Be to, M. Leikauskaitė ruošė programą vaikams.

Baltijos šalių ir Baltarusijos lėlių teatrų festivalyje 1968 m. M. Leikauskaitė iškojo prizą už karalaitės Ukum Pukum vaidmenį („Trys negražios karalaitės“), 1980 m. dalyvavo Pasauliniame lėlių teatrų kongrese Jungtinėse Amerikos Valstijose, vėl laimėjo prizą Šiaulių vaikų ir jaunimo dramaturgijos festivalyje 1985 m. už Dantispės vaidmenį („Balti kaminkrėčio sapnai“). Su spektakliu „Sigutė“ 1995 m. laimėjo antrąją vietą ir piniginę premiją festivalyje „Teatrai lagamine“ Lomžoje (Lenkija), 1997 m. dalyvavo tarptautiniame festivalyje „Teatrai lagamine“ Panevėžyje.

Su lėlių spektakliais M. Leikauskaitė gastroliavo įvairiose pasaulio šalyse: 1974 m. Belsko Bialoje Lenkijoje, 1976 m. Maskvoje, 1980 m. su režisierės A. Ragauskaitės spektakliu „Žvejai ir piratai“ Seišelių salose ir Etiopijoje, 1981 m. su rež. L. Lankauskaitės „Balti kaminkrėčio sapnai“ Suomijoje, 1987 m. dviejose šalyse: su rež. V. Mazūro ir Antano A. Jonyno „Cirkas yra cirkas“ Indijoje bei su rež. R. Driežio „Ką senelis pasakys, viskas bus gerai“ Alžyre.

Marija Leikauskaitė-Urmilevičienė mirė 2007 m. kovo mėn. Vilniuje. Palaidota Kairėnų kapinėse.

Zigmas Leikaitis

Marijos Leikauskaitės brolis, g. 1929 m. Baigęs Varėnos I vidurinę mokyklą 1949 m., trumpai mokytojavo Mančiagirėje, o paskui, atitarnavęs kariuomenėje, mokytojavo Dauguose ir ten praleido visą gyvenimą. Mirė 2009 m. rugpjūčio mėn.

Algirdas Vainilaitis, Juozo

Gimęs 1923 m. Nuo 1941 m. žiemos kelis kartus gydėsi Alytaus tuberkuliozės sanatorijoje. 1944 m. birželio pabaigoje artėjant griaustiniui iš Rytų, manė trauktis

į Vakarus. Tačiau frontą praleido Dauguose pas dėdę Leonardą Milinavičių. Paskui pro Mirono Bukaučiškes, Tolkūnus ir Perloją grįžo į gimtąjį kaimą. Dėl sveikatos atleistas nuo tarnybos kariuomenėje, įsidarbino gamybos meistru Varėnos miškų urėdijos Mergežerio girininkijoje.

Palaikė ryšius su partizanais. 1945 metų pavasarį su mokytoju J. Šarakausku buvo iškviesti į partizanų štabą Mančiagirės miške, prie Jakulių, kur Juozo Vitkauskazimieraičio akivaizdoje davė priesaiką kovoti už Lietuvos laisvę. Gavo Plieninio slapyvardį. Iki rugsėjo mėnesio gyvendamas tėviškėje, partizanamams teikė žinių apie padėtį apylinkėje. Rudenį apsigyvenęs Vilniuje, dirbo Jokūbo ligoninėje maisto tiekimo agentu. Ir toliau padėjo partizanamams: tiekė jiems vaistus, tvarstomąją medžiagą, o kartą sandėlyje atrado visą krūvą nurašytų medicinos instrumentų, kurie miško broliams labai pravertė. NKVD suimtas 1946 m. birželio 20 d. Lageryje Mordovijoje kalėjo iki 1955 m. sausio pabaigos.

A. Vainilaitis bandė eiliuoti. Gyvendamas Valkininkuose, 1989-1991 metais jis surašė didoką pluoštą atsiminimų. Jais keliose vietose pasinaudota šioje knygoje.

Pateikiame 1948 m. kalėjime rašytą A. Vainilaičio eilėraštį „Už grotų“:

*Vėl durys geležinės sugirgždėjo,
Vilkelis brakštelėj tyliai
Ir vėlei širdis suvirpėjo:
„Na bukvu“ „V“ tu išgirdai.*

*„Sleduj za mnoj“ – vėl pakartojo.
„Ruki nazad!“ – gana griežtai.
r vėlei siela suvaitojo:
Nejau taip tęsis amžiani?..*

*Ir vėl prasideda: „Kur gimęs?“
„Pavardė, vardas?“ – aplamai...
Sakyki, ką esi pažinęs,
Ir ką darei, ko nedarei...*

*Vėl kumštis trenkia tau į veidą,
Vėl žiaurūs pilasi keiksmai,
Vėl užsirūkyti leidžia,
Nors to nedaręs, – pasakai,*

*Kad buvo taip ir aš buvau ten,
Teiskit mane, o ne kitus...
Ach tu likime, mano likime,
Koksai esi tu man žiaurus!..*

Bronius Karlonas

Zigmo Karlono, Šv. Kazimiero draugijos skyriaus aktyvisto, sūnus, g. 1934 m. Brolių Martyno ir Adolfo Vainilaičių bendramokslis Mergežeryje, Varėnos I ir Griškabūdžio vidurinėse mokyklose.

Baigęs Lietuvos žemės ūkio akademijos Miškų ūkio fakultetą 1959 m., dvejus metus buvo Ignalinos miškų ūkio Vaišniūnų girininkas, o 1960-1973 m. – Ignalinos miškų ūkio direktorius. Persikėlęs į gimtąjį kraštą 1973 m., dirbo Varėnos miškų ūkio gamybinio susivienijimo vyriausiuoju inžinieriumi. Mirė staigiai, prie darbo stalo, 1982 m. lapkričio mėn. Broniaus kapą Mergežerio kapinėse puošia gražus kopolytstulpis.

Tėvo pėdomis pasekė ir diplomuotu miškininku tapo sūnus Kęstutis (g. 1959 m.).

Jokūbas Karlonas, Jokymo

Paimtas į rusų-japonų karą. Sužeistas, buvo sužalotos akys. Grįžus į namus reģėjimas po kurio laiko ėmė dar labiau silpti, kol žmogus visai apako. Iki apakimo net raštą šiek tiek išmanė. Caro valdžia jam mokėjo karo invalido pensiją.

Iš seno papratimo neregys galėjo atlikti daugelį darbų: apsišerdavo gyvulius, pasimelždavo karvę, kluone spragilu kūlė javus, iš šakų prikrapodavo malkų ir kt. Kartą Girežerio bernai, eidami iš pakermošio Mančiagirėje po atlaidų Marcinkonyse, matė, kaip J. Karlonas vienas tvėrė statinių (strikolių) tvorą. Dar daugiau: iš drobės ar naminės rainelės (saračkos) jis pasiūdavo kelnes kasdieniniam nešiojimui ne tik sau ar vaikams, bet ir kaimynams; pasiūdavo dukrelei suknelytę. Net siūlą į adatą įsiverdavo. Pačiupinėjęs metalinį ar popierinį pinigą, pasakydavo jo vertę; tik lenkiškos 5 grašių monetas kartais neatskirdavo nuo 20 grašių. Apie namus vaikščiodavo vienas, o toliau į kaimą ar į miestelį vesdavo vaikai.

Petras Karlonas

Aklojo Jokūbo Karlono sūnus, gimęs 1926 m. Po II pasaul. karo dirbo geležinkelininku. Pasižymėjo savo dainuškėmis, tiksliau, dainuojamomis humoristinėmis poemėlėmis, pavyzdžiui:

*Senbernėlis lyg netyčia
Prisėlina prie mergytės...*

arba:

*Klebonėlis iš sakyklos
Ragin žmones prie klausyklos,
Kad nebūtų paleistuvių
Ir kad saugotųs liežuvių.*

*Ką pats daro nepasako,
Nes galvoja: nieks nemato.
Stora, drūta, liemeninga
Ir be šliūbo jie laimingi...*

Dainuškas Petras atlikdavo solo. Jos liedavosi viena melodija ir vienu ritmu, panašiu į Teofilio Tilvyčio poemą „Artojėliai“. Tik ar kas Petro dainas užrašė? Be to, nežinoma, ar jis pats jas kūrė, ar iš ko nors pasiskolino.

Algis Kašėta

Mergežeriškis iš pačių pašaknų: sodžiuje 1785 m. gyvenęs jo protėvis Petras Kašėta tuomet buvo vos devynerių metų. Algis, Vinco ir Onos Česnulytės iš Milioniškių sūnus, gimęs 1962 m. Mokėsi Mergežerio pradinėje ir Varėnos vidurinėse mokyklose, Vilniaus 31-ojoje profesinėje technikos mokykloje, tarnavo tarybinėje kariuomenėje Mongolijoje. Dirbo laborantu Varėnos pūkų ir plunksnų fabrike „Merkys“. Nuo 1988 m. ėjo įvairias pareigas, susijusias su kultūros, istorijos paminklų ir kito paveldo apsauga Varėnos rajone.

Vilniaus universitete Algis 1991 m. baigė aukštuosius istorijos mokslus. Buvo Lietuvos istorijos instituto bei Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro bendradarbis. Leidinio „Laisvės kovų archyvas“ (1992-1996) redakcinės kolegijos narys. Kelių knygų bei dokumentų rinkinių apie pasipriešinimą raudoniesiems okupantams bendraautoris ar parengėjas. Tos knygos: „Partizaninis karas Lietuvoje 1944-1953“, dokumentų rinkiniai „Laisvės kovos 1944-1953“ ir „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953“, Adolfo Ramanausko-Vanago dienoraštis „Daugel krito sūnų... (Partizanų gretose)“, „Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis“.

Nemažai straipsnių apie partizaninį karą Lietuvoje bei kitomis gimtojo krašto istorijos temomis paskelbęs periodinėje spaudoje ir kituose leidiniuose.

Politinėje veikloje dalyvauja nuo 1988 m. Vienas iš Varėnos Sąjūdžio steigėjų ir Šaulių sąjungos atkūrimo Varėnos krašte iniciatorius.

1996 m. išrinktas į Lietuvos Respublikos Seimą, dirba jau ketvirtą kadenciją. Visą laiką rinktas vienmandatėje Varėnos-Eišiškių apygardoje ir priklausęs Liberalų sąjūdžio frakcijai. Iki 2008 metų rudens dirbo Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto vicepirmininku, o paskui išrinktas Seimo pirmininko pavaduotoju.

A. Kašėta apdovanotas Sausio 13-osios atminimo medaliu, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu, ordino „Už nuoplenus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi, Šaulių žvaigžde.

Sodiečių butis ir verslai

Šiame skyriuje daugiau kalbama apie mūsų kaimiečių buitį XX a. pirmojoje pusėje.

Visos pirkios ir kiti trobesiai Mergežeryje buvo mediniai ir dengti šiaudais (vienintelis Vladas Leikaitis lenkų laikais pirkiaį apdengė cinkuota skarda). Dažnoje pirkioje buvo tik vienas gyvenamas kambarys – kartu virtuvė, svetainė ir miegamasis. Tokioje pirkioje kartais užtekdavo vietos tik vienai lovai – tėvams gulėti. Jeigu būdavo dvi lovos, tai į antrąją paprastai guldavo po du vaikus. Seniai gulėdavo ant pečiaus ar papečy, mažesni ir paaugę vaikai – ant plačių suolų ar šiaudų prikimštus čiužinius ant aslos pasimetę. Dažnai užsiklodavo tėvų kailiniais ar jermokais, o kartais ir savais paltukais, kuriuos dieną lauke vilkėdavo. Atėjus pavasariui jaunimas ir vaikai miegoti persikeldavo į svirnus ir kluonus, ant aukšto ar ant tvartų.

Iki 1940 m. statytose pirkiose ties tėvų lova palubėje dažnai būdavo įtaisomas tvirtesnio medžio, ąžuolo ar kadagio, kablys arba skersinis tarp sijų lopšiu paka-binti.

Prie retos pirkios nebuvo priemenės. Pādėliui, ypač svirnų neturėjusiems kaimiečiams, buvo skirta prie priemenės ar virtuvės esanti kamara. Lentų grindys pirkiose atsirado XX a. pradžioje, nors molinės aslos dar likosi jeigu ne visoje pirkioje, tai bent virtuvėje ar apie didžiąsias krosnis. Vieną pirkios kampą su ilgais suolais pasieniais ir dideliu stalu puošdavo šventųjų paveikslai. Užstalėje po „abrozais“ ant suolo, į rankšluostį ar tarāčkinį įvyniotas, gulėdavo per pusryčius ir pietus valgomos duonos kepalas.

Sodiečių mediniai pastatai seniau būdavo renčiami vienodu būdu – sąsparon, kai kyšo sąsparoje sunertų sienojų galai. Tik XIX a. pabaigoje dailidės gyvenamuosius namus ėmė statyti lygian kampan, kai sąsparoje sunertų rąstų galai nupjaujami. Taip pastatyta pirkia gražiau atrodo. Sąsparos dažnai vertikaliai apkalamos lentomis, kartais padažytomis ar raštais išdrožinėtomis.

Pirkioms, tvartams ir pirtims tarp sienojų dėtas aukštapelkėse augančių baltųjų samanų – kiminų sluoksnelis. Svirnai statyti be samanų, tik rąstus vieną ant kito glaudžiau užleidžiant. Tuo tarpu kluonų sienose tyčia būdavo paliekami tarpeliai ir plyšiai – geresnei ventilacijai. Svirnai buvo iškeliami ant didesnių akmenų ar kulbių, kad statinys geriau vėdintųsi iš apačios. Pasvirnėse prieglaudą rasdavo palaidi šunys, katės, vištos, paršai. Pastatę trobesį, juolab pirkiaį, nors dar neuždengtą ir neįrengtą, dailidės viršuje iškeldavo gėlių ar šakelių vainiką. Trobesio šeimininkas turėdavo susiprasti – meistrus pavaišinti. Gyvenamųjų namų ir tvartų pamatai žiemai, kad pro juos nepūstų vėjai ir šaltis neitų į vidų, dažnai būdavo apkasami „zovalniomis“.

Pirkių molinė asla ir kluono grendymas plūkti į didelį plaktuką panašia medine kūle arba medžio trinkele su viršuje prikaltu pagaliu rankomis suimti, ant molio vis papildant truputį vandens. Grendymo molis dar būdavo išminkomas po jį varinėjant arklį.

Beje, dėl molio gamta Mergežerį nuskriaudė. Mūsų sodiečiai jo pasikasti važiuodavo net į Moliadugnį, šiek tiek rasdavo Žiezuliavotyje. Ir tik iš lagerių grįžęs Adolfas Kašėta atrado jo gyslą kalno šlaite paežerėje. Užtat keliose vietose pačiame sodžiuje ir netoli nuo jo yra geležies ar vario prisodrintos žemės ploteliai. Slūgso tas raudonas smėlis pačiame paviršiuje. Naudojamas jis kartais kaip kapų ar kiemų puošmena.

Prastesnį statinį – tvartą ar pirtį – šiaudais apsidengti sugebėdavo pats šeimininkas. Tačiau pirkioams dengti dažniau kviesti meistrai stogdengiai. Kūlių šiaudus jie lygindavo specialiu įrankiu – išilgai karbuota lopeta. Šiaudus prie lotų (grebėstų) prispausdavo 2,5-3 m ilgio kartele – prieraiščiu, o pastarąjį prie lotos pririšdavo suktais žilvičiais. Prieraiščiams tiko laibos pušaitės, berželiai, alksniukai.

Šiaudų stogas dengti pradėdamos nuo apačios. Stogo viršui – kraigui – naudoti ypač geri šiaudai. Užbaigus abu stogo šlaitus, kraigo šiaudus supindavo arba perlenkdavo į kitą pusę. Kad vėjai kraigo nedraskytų, jį apdėdavo laukuose išakėtų varpučių šaknimis (pirniku) arba samanomis, apipildavo spaliais, prispausdavo šatromis ir lentomis. Gerai uždengtas šiaudų stogas laikydavo bent 20 metų, o samanomis apžėlusį šiaurinė jo pusė – dar ilgiau. Pirkios kraigo galus dažnai puošdavo iš lentų išpjauti žirgeliai, paukščiai ar kokie ornamentai.

Lentas pjaudavo „pilščikai“, kitur vadinami ne ką lietuviškiau – dročiais arba dielininkais. Rąstas pjauti buvo užkeliamas ant dviejų ožių, aukštesnių kaip 2 metrai. Pjovėjai, vienas ant žemės, o kitas ant rąsto, pjaudavo išilginiu pjūklų pailgintomis rankenomis. Linija lentai atpjauti rąsto viršuje būdavo pažymima nuodėguliu išsuodinta virvute, ją įtempus ir staiga atleidus. Storos, iki keliolikos centimetrų storio, lentos vadintos diliomis. Lenkų laikais pasipjauti lentų mergežeriškai jau galėjo ir Varėnoje II, Milerio lėntpjūvėje. Vakarų Europoje seniai nustatyta, kad dročių amatu besivertusių vyrų amžius būdavo bene ilgiausias tarp kitų verslo grupių: ritmingas kvėpavimas labai sveikas širdžiai ir visam organizmui.

Baldai sodiečių pirkiose buvo kuklūs, dažnai pačių šeimininkų darbo. Kiekviename pirkioje būdavo paprastutis baldas – medinė kurbė. Tiko ji daug kam: šeimininkams ar vaikams prieš besikūrenantį pečių pasėdėti, prisėsti bulves lupant, užėjusiam ubagai pasodinti, raugalo kubilėliui pasistatyti, pasistoti siekiant ko nors palubėje, balanos žibinčiaus lazdai įstatyti... Šalia pečiaus, paprastai ant kitos sienos, kabodavo lentyna bliūdams sudėti, po lentyna – drožinėta šaukštinė. Savo darbo medinių šaukštų pasitaikydavo dar prieš 60 metų. Geresni drabužiai, audiniai, dukterų kraičiai laikyti amatininkų darytuose raštuotuose kuparuose ar spacialiuose kubiluose. Pirmosios kelios spintos sodžiuje atsirado lenkų laikais.

Pirkioams rudens ir žiemos vakarais apšviesti, kai trūkdavo žibalo, naudotos pušinės balanos (skalos). Prie žibinčiaus su šalia esančiu vandens bliūdu, ypač verpian-

čių moterų vakaronių ar kitų suėjimų metu, sėdėdavo ūgtelėjęs vaikas arba senutė, kurie prižiūrėdavo degančią balaną, nulauždavo anglį, sudegusią balaną pakeisdavo kita. Pasišviesdavo žmonės balanomis prie pečių, kamarose, pirtyse. Balanoms skaldyti tikdavo apie 1 m ilgio sužalias rąstigalis be šakų. Rąstigalį pirmiausia reikėdavo suskaldyti į trainus – tokias siauras pliauskas. Iš jų paskui peiliu drožtos balanos. Joms ypač tiko vandenyje šiek tiek pamirkęs medis. Tokios pačios balanos naudotos pirkių tinkavimui – sienoms iškalti.

Daug ką mūsų žmoneliai seniau pasidarydavo patys. Vyrų susikaldavo lentyną, iš molio nusidrėbdavo didįjį pečių, pasidarydavo akėčias ir t.t. Iš alksnio ar gluosnio nutašyti klumpės sugebėdavo kiekvienas save gerbiantis vyras. Mūsų krašte vien tik iš medžio išskaptuotų klumpių nebuvo. Mūsiškės klumpės – tai kitur Lietuvoje vadinami medpadžiai.

Pinti vyžas iš liepų, karklų ir kadagių karnų taipogi mokėjo kiekvienas suaugęs vyriškis. Nereikėjo didelio meistriškumo iš karvės ar arkliaus odos paraukti nagines. Bent pora eilių autų apvyniotos ir lengvomis vyžomis ar naginėmis apautos kojos nešaldavo net miškų darbuose per žiemos sniegynus. Tiko vyžos ir vasarą, dirbant miškų šakynuose ar klampojant po šienaujamas balas. Kai kurie vyrai, ypač skerdžiai, vyžomis avėjo iki XX a. vidurio.

Nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens kaimiečiai vaikščiodavo basi, nes batai buvo brangus daiktas. Pavasariais, kai pamiškėse dar sniegas boluodavo, vaikai po sodžių lakstydavo basi, tik retkarčiais į klumpaites įsispirdami. Nuo gailių rasų ir rudens šalnų ypač kentėdavo piemenukų kojelės. Į miestelius ėję žmonės batus kelis kilometrus nešdavosi rankose ir apsiaudavo tik prie miestelio ar bažnyčios. Taip buvo dar keletą metų ir po II pasaul. karo. Nieko nestebindavo reginys, kai keliu einantis basas vyriškis čebatus ar pusbačius nešdavosi ant lazdos pasimovęs ir per pečius persimetęs. Mančiagirės mergos anksti pavasarį ar vėlų rudenį, kai basoms eiti būdavo per šalta, į Marcinkonių bažnyčią per miškus eidavo vyžomis apsiavusios; prie bažnytkaimio vyžas numesdavo į pakrūmę ir persiaudavo bateliais; grįždamos vėl vyžomis apsiaudavo.

Menkose, nederlingose mūsų žemėse su rėžių sistema visą laiką buvo trilaukė sėjomaina: pūdymas, žiemkenčiai, vasarojus. Iš javų sėti daugiausia rugiai ir grikliai, tik truputis miežių ir žirnių, o geresniame papievio ar pabalio plotelyje – linų; vienas kitas ūkininkas kartais pasisėdavo ir kokį rėželį vasarinių rugių. Kviečiai visiškai neauginti. Miltų Kalėdų ar Velykų pyragams tekdavo pirkti turguje ar žydo krautuvėje. Sėjomainą šiek tiek pagyvino XX a. pradžioje imtas auginti lubinas – kartusis vien žaliajai trąšai, o saldusis dar ir arkliaus pašarui, tik pastarojo sėta mažai. Dobilų geresniame laukelyje pasisėdavo retas ūkininkas. Pašariniai mišiniai nebuvo paplitę.

Bulvės mūsų krašte atsirado artėjant XIX a. viduriui. Jų atsargos žiemai laikytos duobėse. Vienas kitas sodietis XX a. rūšį bulvėms – sklepelį – įsirengdavo po pirklia (virtuve ar kamara) arba kieme. Sklepelio sienos būdavo medinės arba sumūrytos iš lauko akmenų. Bulvių kaupų žemės paviršiuje kaip Sūduvoje, mūsų kaimiečiai nedarė. Po 1950 metų imta auginti pašarinius runkelius.

Tvartams kreikti daugiausia naudotos žaliosios miško samanos, nors jų mėšlas rūgština dirvą. Retas ūkininkas paklodavo šiaudų, nes jų vos užtekdavo gyvulių pašarui.

Iš XIX a. Mergežerio gyventojų sąrašų matėme, kad kone visą tą šimtmetį pagrindinis darbinis gyvulys kaime buvo jautis. Arta mediniais arklais. Geležiniai plūgai ėmė rasti prieš pat I pasaulinį karą. Į plūgus jau kinkyti arkliai. Arimo plūgas ir vėliau atsiradęs plūgelis bulvėms varinėti buvo vieninteliai geležiniai žemės dirbimo padargai, jeigu neskaitysime rankomis daržams sukasti naudoto paprasto kastuvo ir kaplio (kauptuko). Geležiniai akėčių kuoleliai (akėtvirbaliai) medinius pakeitė po I pasaul. karo.

Varpinius javus pjautuvais, kaip taisyklė, pjaudavo moterys. Jos su vaikais ir grikius nuraudavo, jų kotus pjautuvais nugrieždamos. Grikių pėdeliams surišti į laukus nešasi ruginių šiaudų kūlelis; kad nelūžinėtų, šiaudai būdavo pamirkomi vandenyje. Pritrūkus šiaudų, ryšiams tiko vijokliai, kiečiai, pušelių šaknys. Vyrų dalgiais šienaudavo pievas ir nukirsdavo žirnius. Dalgiais kirsti rugius ar kitus javus mūsųose retai kas bandė.

Iki pat senojo kaimo ūkininkavimo galo, iki 1952 m. pradžios, javams kulti naudotas vienintelis įrankis – medinis spragilas. Jo buoželė daryta iš kietesnio medžio, dažniausiai jauno ąžuoliuko.

Sėjai ar šviežių rugių duonai reikalingų grūdų būdavo prasikuliama javus vos parvežus į kluoną. Tokiais atvejais dažnai naudotas kūlimo būdas be spragilo – bloškimas. Jam būdavo parenkami geresni, stambesnėmis varpomis pėdai. Pėdas dešine ranka paimamas už ryšio ir po keletą kartų apdaužomas iš abiejų pusių. Bloškiamą tiesiog į šalinę ar skersai grendymo padėtą šienkartę, vežimo drangą ir kt. Varpose dar likdavo grūdų, todėl išblokštus pėdus – blaškas – vėliau iškuldavo spragilais. Bloškimas naudotas, kai reikėdavo pasidaryti kūlių stogams dengti. Kūlius iškrėtus likę smulkesni šiaudai, trakniai, dažniausiai būdavo sunaudojami kratiniui su šienų karvėms šerti.

Kūlė užtrukdavo ilgai. Kluone ant molinio grendymo kūlimui patiesta viena pėdų eilė vadinama klojimu. Kuldavo ne tik vyrai, bet kartais poroje ir merginos ar jaunos moterys. Kulti dviese ar trise reikėdavo mokėti: daužti tekdavo ritmiškai pagal taktą. Toks kūlimas skambėdavo tarsi muzika. Prakulę rugių rudens sėjai ir pirmajai duonai, kaimiečiai spragilais bambindavo vos ne iki pavasario. Eidami kulti ankstyvais žiemos rytais XX a. kūlėjai pasišviesti į kluonus jau nešdavosi žibolinius žibintus – liktarnas. Vėliausiai, dažnai jau sniegui nutirpus, kultas sėklinis lubinas. Jaujų javams padžiovinti prieš kūlimą mūsų krašte nebuvo.

Iškulti grūdai, nuo jų nuėmus ir nugrėbus šiaudus, pirmiausia būdavo išpašomi, per grendymą pereinant su vėduojama šluota ir taip nupučiant šiaudgalius. Paskui grūdai nuo pelų atskiriami vėtymu. Viename grendymo gale atsisėdęs ar atsiklaupęs vyras medine, o vėliau ir skardine vėtykle iš krūvos pasemtus grūdus berdavo kone per visą grendymą. Didžiausi, sveikiausi grūdai lėkdavo toliausiai, o prasti grūdai, šapai ir pelai nukrisdavo arčiau. Paskui vėtytojas pelus sušluodavo į specialią kluono

dalį kitame grendymo gale – peludę, prastesnius grūdus sušluodavo į atskirą krūvelę (jie su pelais vėliau būdavo sušeriami gyvuliams), o persijotus geriausių grūdus belikdavo susemti ir supilti į aruodus ar kubilus.

Šiaudų kapojai („šiečka“) ar daržovių lapai gyvuliams kadaise pjauti prie baslio tam tikru būdu pritaisytu dalgiu. Įtaisas mintas kojomis. Po I pasaul. karo atsirado rankomis sukamos geležinės mašinos – šiaudų kapoklės („šiečkarnios“, „akselinės“). Joms sukti arklinių maniežių mūsų ūkininkai neturėjo. Pirmasis ir vienintelis maniežas apylinkėje įsigytas hitlerininkų okupacijos metais Moliadugnyje; mašina nupirktą pardavus karvę.

Linai kulti medinėmis kultūvėmis, pėdelius pasidėjus ant kluono grendyme patiestos paklodės (yra net Antano Žmuidzinavičiaus paveikslas „Dzūkai linus kulia“). Mūsų krašte kūdrose, ežere ar upelyje mirkydavo tik kanapes, o linams užtekdavo kelių savaitių klojėjimo pievose ar dirvonuose. Atsigulėję linai ir išmirkytos kanapės prieš mynimą būdavo išdžiovinami pirtyse, juos paskleidus ant šatrų. Linus ir kanapes mediniais mintuvais laužydavo, mindavo, kaip taisyklė, moterys dažniausiai nedidelių talkų būdu: vieną dieną kelios kūmos išmindavo vienos moters linus, kitą dieną – kitos.

Iš kanapių pluošto vytos visokios virvės (vadelės, vadžios, „pastarankos“), pančiai, botagai, vyžų ir naginių apivarai. Žinomas ir naminis audeklas – kanāpinis. Tai storoka drobė, išausta iš linų pakulų siūlų. Pavadinimas išlikęs nuo senų laikų, kai panašią drobę ausdavo iš kanapių. Iš kanapinio siūdavo vyrams apatines kelnes, įvairias terbas, maišelius, darydavo taračkinius ir prijuostas (kvartūkus).

Nuo sėklos atlikusios linų sėmenys būdavo sugirdomos auginti paliktiems veršiukams. Kartais važiuota tolėliau išsispauti sėmenų aliejaus. Iš kanapių sėklų, paprastai per gavėnią, kai karvės dar užtrūkusios, suniekei palengvinti darytas kanapių pienas: kanapės sugrūdomos piestoje, o paskui tuo pienu uždaromos bulvės, viralas, dažoma su blynais. Vieną kitą kanapių sėklų saują nukniaukdavo vaikai ir skaniai krimsdavo. Apie kokias nors narkotines kanapių savybes jokio supratimo neturėta.

Panašiai buvo ir su aguonomis. Tik sutrintų ir į skudurėlį įvyniotų aguonų sėklų motinos kartais duodavo pačiulpti kūdikiams, kad šie geriau miegotų ir darbams netrukdytų. Mažyliai gal ir ramiau miegodavo, tačiau, pasak medikų, tai turėdavo neigiamos įtakos vaikų protiniam vystymuisi.

Praktiškai kiekvienos pirkios kamaroje ar priemenėje stovėjo ranka sukamos girkos. Tik jomis buvo daromos grikinės kruopos, malami žirniai ar rupesni miltai gyvuliams. Dažnai ir rugius duonelei tomis girkomis sumaldavo.

Iki I pasaul. karo mergežeriškiai rugių duonai susimaldavo už Girežerio prie Derėžnyčios stovėjusiame krakmolo fabrikėlyje. Salovartėje buvo Bakšio malūnas, tačiau nuo jo skyrė gamtinė kliūtis – Merkys, o vėliau ir demarkacijos linija. Artimiausias Mergežeriui malūnas lenkų laikais buvo Karaciejaus (Čikino) malūnas prie Derėžnyčios už Varėnos II. Miežinių kruopų – grucės – daryti važiuota daž-

niausiai į Rudnią, o vėliau į Varėną I. Tik Rudnios malūnas buvo įnoringas: jeigu Ūloje būdavo didelis vanduo, malūnas nemaldavo.

Ruošiantis raugti ir kepti duoną duonkubiliams („dzieškom“) pirkioje pastatyti būdavo spacialūs kryžiolai, o jeigu kryžiolko nebūdavo, tai puikiausiai tiko kulbė ar uslanėlis. Užraugtą duoną minkydavo dažniausiai moterys, nors tokiam darbui reikėjo fizinės jėgos. Iš vieno maišymo išeidavo 5-6 bakanai (kepalai) duonos.

Paklotu kepalui paprastai būdavo džiovinti kopūstų lapai. Jų šeiminkės prisiuošdavo rudenio. Drožti kopūstų lapus kepimui dažniausiai būdavo vaikų darbas. Kopūstlapiai džiovinti ant pirkių, kamarose. Duona dar buvo kepama ant ajerų ar klevų lapų, o kartais medinė ližė tik miltais pabarstoma. Ant ližės gražiai nuglaistytą, iš šonų pirštais įspaustomis duobelėmis pagražintą ir viršuje kryželiu perbrėžtą kepalą šeiminkė pašaudavo į karštai iškūrentą didžiulį pečių – duonkepę. Apie XX a. vidurį duonai ir pyragams kepti ėmė rasti skardinės blėkelės. Tik nuo ližės nuslydusi duona, atrodo, buvusi gardesnė...

Pusryčiams dažnai virtos net dvi sriubos – rūgštis ir prėskas. Rūgštis – tai dažniau su mėsa, išskyrus adventą ir gavėnią, virti rauginti kopūstai, rasalu užmiešti burokėliai ar jų lambai, rūgštynės. Prėskas – tai pienu baltinta bulvienė, miežinių ar grikiinių kruopų sriuba. Kartais prėską atstodavo košė iš sugrūstų bulvių, grikių ar miežių miltų. Nuo pusryčių likęs valgis būdavo supietaujamas, nes specialūs pietūs virti labai retai: nebent svečiams ar namuose dirbantiems meistrams pavalgydinti.

Tarkuotų bulvių blynai – bandos, keptos ant kopūstų lapų, ar kugelis buvo daugiau nedarbo, šventų dienų valgiai. Jiems paruošti šiokiadieniais šeiminkės paprasčiausiai laiko neturėdavo.

Nebuvo įpročio gerti arbatą: cukrus vartotas tik per šventes. Ant stalo pabertas cukraus žiupsnelis vaikams būdavo gardumynas: dažydavo jį su duona arba pasilaižydami piršteliais.

Kai kuriuos senųjų kaimiečių papročius ir įpročius net nelengva paaiškinti. Kodėl melžti karvės moteriškė dažniausiai tupiasi iš dešinės pusės? Taip patogia melžti? Galbūt. Mūsų krašte, kur arkliai kinkomi su lankais, aivos prie pavalkų pritaissomos taip, kad kinkant lankas pirmiau būtų dedamas į kairiąją aivą. Balnelio diržas užsegamas iš kairės pusės, kaip ir jojamojo balno, tačiau pakinktų aukštis reguliuojamas pakelčio rišimu prie dešinės ienos. Kas galėtų paaiškinti, kodėl šienas krautas į dešiniąją kluono šalinę, o javai – į kairiąją?

Nederlingų žemių ūkininkams, tačiau turintiems nemažai nors ir prastoko savo miško, jis buvo didelė paspartis skatikui sugraibyti. Iš Mergežerio į Varėną II parduoti žydams būdavo vežamos ne tik malkos, bet ir vienas kitas geresnis stulpas ar rąstelis. Dirbo vyrai žiemomis ir valdiškame miške: kirto arba savo arkliais vežiojo medžius prie geležinkelio stoties. Moterys ir paaugę vaikai pavasariais kartais eidavo sodinti valdiško miško. Jo sodinimas daugeliui kaimo moterų buvo pagrindinis verslas ir per porą dešimtmečių po II pasaul. karo. Daugelis Mergežerio žmonių miško darbininkais dirbo iki pat Atgimimo.

Anksčiau, dar XIX a. gale, kai kurie kaimiečiai vertėsi medžio anglių degimu tam tikrose krosnyse ar duobėse, smalos (dervos) bei deguto varymu. Anglims vienodai tiko sausa ir žalia mediena. Smala varyta iš smalingų pušinių kelmų. Degutą varydavo iš beržų ir epušių (drebulių) žievės. Važiuodamas pas kalvį arklio kaustyti ar plūgo patvarkyti dažnas ūkininkas veždavosi ir krepšį savų anglių: tokiu atveju kalvis greičiau, o kartais ir pigiau reikalingą darbą padarydavo. Mergežeryje smalą XIX a. gale varė vienas Miškinis. Dėl to žmogus pramintas Smaliarnyku. Ta pravarde paskui vadintas ir sūnus.

Tais laikais, kai vežimų ašys buvo medinės, važiuodamas į tolimesnę kelionę ūkininkas vežimo gale pasikabinęs veždavosi ir smalos ar deguto indą. Grybų dygimo metu ratams patepti tiko ir krepšys kazlėkų. Vežimai geležinėmis ašimis ėmė rasti apie XX a. pradžią. Sakoma, kad mūsų krašte su tokiomis ašimis pirmieji važinėti pradėjo Zervynų kaimo gyventojai: gyvenę arčiau Gudo šalies ir prie Ūlos, zervyniškai lengviau sugriebdavo pinigą iš mišku prekiaususių ir medžius upe plukdžiusių pirklių.

Vandens nepraleidžiantis degutas labai tiko naginių ir kitokio apavo odai impregnuoti, kai kuriems medžio dirbiniams konservuoti. Pavasariais valstiečiai degutu ištepėdavo galvijų ar arklių nugaras, kad gyvulių nepultų „brudas“, ypač varmai ir akliai. Naudotas degutas ne tik gyvulių, bet ir žmonių vaistams: nuo niežų, iššutimų, vočių. Skausmingoms šunvotėms gydyti kaimiečiai iš eglės smalos ir nesūdytų taukų mokėjo pasidaryti „čiepavos mosties“ (mat tokiu tepalu ir vaismedžiai skiepyti).

Staliai buvo Kazys Karpis, Zigmas Mazgelis ir Vaclas Karlonas. Pastarojo brolis Zigmas Karlonas dirbo kryžius. Staliaus amatu vertėsi Adolfas Karpis; vėliau jam padėdavo sūnus, taipogi Adolfas, nors pagrindinis jo verslas buvo mūrijimas.

Savo kalvio sodžiuje nebuvo. Lenkų laikais bent du kalviai žydai buvo Varėnoje II.

Batsiuviai (mūsiškai šiaučiai) į dervasiūlio – drotvos – abu galus įpindavo po šerno šerį. Šitaip būdavo patogų siūti pakaitomis iš vienos ir iš kitos pusės. Puspaddžius prie batų batsiuviai prikaldavo dažniausiai medinėmis vinutėmis. Jų, paprastai iš beržo skalelių, pasidarydavo patys amatininkai.

Kailiadirbiai kailius raugindavo tik ruginių miltų rauge. Nuo kailių riebalus nuskusdavo dalgiu, paskui su tam tikru kabliu kailius išminkštindavo. Senųjų meistrų išdirbtas avikailis laikydavo kelis dešimtmečius. Tai ne dabar, kai chemikaluose išmirkytas net brangaus žvėrelio kailis per porą metų sudriksta į skiautes.

Na, o verpti, austi ir megzti nemokanti ar tinginti moteriškė mūsų sodžiuose apskritai neturėjo gero vardo. Austi merginos būdavo mokomos ir pratinamos iš jaunumės. Pasiūti marškinius, andaroką, kelnes ar kitą drabužį iš namie austos drobės bei kito audeklo sau ir kitiems šeimos nariams mokėjo kiekviena šeimninė. Tik kailinius, milo apsiaustus – jermokus (gunčes) ir kitus nors ir namų audimo, tačiau išėiginius ar didesnių įgūdžių reikalaujančius drabužius siūdavo amatininkai siuvėjai. Beje, pačių išaustą vilnonį milą, kad jis būtų tvirtesnis, pirmiau reikėdavo

suvelti. Tuo užsiimdavo specialistai. Bene artimiausia milo vėlykla XX a. 5-tą dešimtmetį buvo Pamerkių kaime.

Kaimo siuvėja buvo Ona Siaurusevičiūtė. Siuvo Bronė Korpytė-Kašėtienė, Stasio žmona. Po II pasaul. karo Salovartėje pas Birutę Smolenskaitę siūti pramoko Bronė Kašėtaitė. Rimčiausias siuvėjas vyras buvo Valentas Vainilaitis, šiek tiek siuvėjo Vaclas Karpis.

Ežeruose ir upeliuose statytos iš žilvičių ar tinklų pintos varžos (bučiai) žuvims gaudyti. Šitaip žuvis gaudė Daminas Vaitkevičius (Damucis) ir kiti vyrai. Megztais samčiais žuvys gaudytos daugiau upeliuose. Nebuvo smerkiamas brakonieravimas – žuvų badymas žeberklais per lydekų ir lašišų bei upėtakių nerštus. Panašiai žiūrėta į kiškių, lapių ir kitų žvėrelių gaudymą kilpomis ar spąstais (geležimis).

Naminių gyvulių patinai būdavo kastruojami: kumeliai (eržilai) išguldomi, o tekučiai (kuiliukai) „iščycinami“. Jaučiai – tai kastruoti buliai. Rečiau kastruoti – skapyti – avinukai; jie vadinami skapais.

Apsieita be veterinarų. Išguldytam kumeliui žaizdos kraštus, kol sugis, suspausdavo medinėmis plokštelėmis – „leščiotkomis“. Paskui kurį laiką tokius kumelius mankštindavo, ristele pajodydami, pavaikydami. Vergakiemio kaime (Jakėnų seniūnija) gyvenę eržilų romijimu vertęsi du broliai. Kai išeidavo iš namų pavasarį, tai ir eidavo per žmones, sugrįždami tik rudenį. Pargriauti kumelį ant žemės, užmetus gyvuliui tam tikrus plačius odos ar audeklo diržus, reikėjo įgudimo.

Tekučių kastruotojų būdavo kiekviename sodžiuje, kartais net po kelis. Žiūruose dar XX a. viduryje kuiliukus meitėlaičiais paversdavo bevaikė moteris, tokia Elena; savo darbą darydama ji kažką švebeldžiudavo, atseit, užkalbėdavo. Nero mytų tekių mėsa būdavo negardi. Kaip vadintas bulių kastravimas, dabar jau nėra ko pasiklausti.

Paršams ar jaunoms kiaulėms išaugusius vilkadančius, kai gyvulys net esti negalėdavo, vyrai replėmis nugnybdavo arba išlauždavo.

Kai kuriems arkliams ristele bėgant viduriuose kažkas gungsi: gungt gungt gungt. Ta gyvulio savybė vadinama gaigalu. Sakoma: „Anas arklys su gaigalu“.

Joti arkliais raitomis merginoms nederėjo. Ganyti arklius kilometrą kitą mergelės vesdavosi už pavadžių.

Dėl gyvulių būta įvairių prietarų. Alksnio rykšte nebuvo galima sukirsti karvei: ta paskui su krauju šlapinsis. Badliai karvei negalima nupjauti ragų smaigalių: karvė duos mažiau pieno. Įvairių prietarų būdavo dėl vištų liejamų kiaušinių (kai kiaušiniai esti be lukštų), kiaulių skerdimo bei mėsos geresnio išsaugojimo ir kt.

Tikras miškų lobis buvo grybai (žinoma, pirmiausia baravykai!). Jų vertė ypač padidėjo nuo lenkų laikų ir grybai buvo neginčijamas išganymas daugumai mūsų kaimiečių. Žodis „grybauti“ reiškė rinkti baravykus. Jų dygimas dideliems ir mažiems tapdavo tikru darbymečiu. Neduokdie, jeigu jis sutapdavo su rugiapjūte. Tačiau sekmadieniais ir kitais šventadieniais net grybauti būdavo nuodėminga ir negarbinga. Miestiečių antplūdžio į miškus per grybautę seniau nebūdavo. Eiti grybauti už kokių 2 kilometrų nuo sodžiaus – retenybė. Į miškus grybautojai kartais va-

žiuodavo su vežimu: užmovus arkliui abrako terbą, vienas grybautojas sukiodavosi arčiau vežimo, o kiti pasklisdavo toliau; prisigrybavę ir kašeles į vežimą susikrovę, visi grįždavo namo.

Grybai džiovinti duonkepėse krosnyse. Per gerą baravykų dygimą jas kartais tekdavo kurti net triskart per dieną. Tik artėjant prie 1950 metų susiprasta grybus džiovinti ir pirtyse ant akmenų krosnių, o paskui šen ten kiemuose imta statyti specialius namelius – džiovyklas.

Maždaug prieš 50 metų Mergežeryje buvo net dvi žalių grybų supirktuvės – grybinės. Grybus supirkinėjo Adolfas Miškinis ir Jonas Kvaraciejus. Jau beveik šeši dešimtmečiai, kai superkamos voveraitės (lepeškos), kurios, nors ir visai nekirmijančios, seniau praktiškai neturėjo jokios vertės, nebent vaikai ar gospadinė iš gretimo miško sterblėje parsinešdavo kartą kitą tų „žydgrybių“ saują bulvienei pramesti. Tačiau voveraitės paklausios Vakarų Europoje.

Dabar jau ir vietiniai ima ne tik šilbaravykius, makavykus, o ratuotų miestiečių govėdos išrenka visokias umėdes ir kitokius valgomus „šungrybius“, kurių net vardų mūsų žmonės nežino. Bobausių prieš pusšimtį ir daugiau metų niekas nesupirkinėjo, o visame sodžiuje kartais irgi neatsirasdavo nė vienos šeiminkės, kuri būtų drįsusi šiuos skanius grybus šeimynos stalui patiekti.

„Grybaicis ar malkų vežimaicis“ kaip verslo ir pajamų šaltiniai mūsų kaimiečiams buvo ilgu dešimtmečius.

Lenkų laikais kaimiečiams buvo draudžiama auginti tabaką: jo monopolis priklausė valstybei (ano meto Lenkijoje buvo 5 valstybės monopoliai: tabako, degtukų, cukraus, degtinės ir loterijų). Buvo draudžiami benzininiai žiebtuvėliai ir sacharinas. Pastarosios prekės (ir akmenėliai žiebtuvėliams) paprastai būdavo parnešamos kontrabanda iš Lietuvos. Už žiebtuvėlius ar sachariną policija smarkiai baudavo. Vieną kitą tabako daigą rūkoriai pasisodindavo kur nors laukuose tarp bulvių ar kitų pasėlių. Atėjus Lietuvos valdžiai, tabaką imta auginti prie namų, daržuose; kartais šios velnio žolelės užimdavo didesnę plotą, negu pomidorai, morkos ar burokai kartu sudėjus.

Stabtelkime ties rūkoriais. Dar prieš I pasaul. karą už lauką ariančio artojo nugaros pūpsodavo šabaldžius. Tai per petį pakabinta terbelė su visais rūkymo reikmenimis: pypke, tabako kapšu (dažnai iš avino mašnos padarytu), titnagu, pintimi, skiltuvu ir vielos galu pypkės cibukui pravalyti. Kad šabaldžius neslinktų į priekį ir netrukdytų darbui, terbą už nugaros prilaikydavo prie jos apatinių kampų pritaisyti ir priekyje per juosmenį surišami virvagaliai.

Degtukus žmonės skeldavo pusiau ne iš šykštumo, o dėl taupumo: viena, kad ugnies pagaliukai buvo nepigūs, o kita, ypač per II pasaulinį karą, kad jų trūko. Tik degtukai seniau buvo keliskart storesni už dabartinius.

Trumpai pabuvę „prie Smetonos“, mūsų kaimiečiai pradėjo varyti ir naminę degtinę: šio amato išmokė čia atvykę Lietuvos kareiviai.

Daugelis iš Mergežerio jaunimo, pažinodami vieni kitus nuo vaikystės, tuokdavosi tarpusavy. Tokiais atvejais paprastai apsieita be oficialių piršlybų. Kitaip bū-

davo, jei bernas norėdavo imti mergą iš kito sodžiaus. Tik merginos tėvų ar globėjų pirmiau reikėdavo atsiklausti, ar svotus priims. Paprašęs vyresnio giminaičio, kaimyno ar kito vyriškio pabūti svotu, vesti sumanęs bernas kurio šeštadienio pavakare važiuodavo svocijon. Pas merginos tėvus būdavo pragėrai.

Apie piršlybę, kaip ir vestuvių, papročius čia nekalbėsime: jie daug kur aprašyti. Jei per pragėrus nebūdavo sutariama dėl vedybų, tai merginos tėvai privalėdavo svotams atlyginti gėrimų išlaidas. Jeigu darydavo parėdką, t.y. abi pusės sutardavo, tai merginos tėvai, o vėlesniais laikais su jais jau ir merga, važiuodavo į jaunikio namus padabonių: ar tikrai ten taip viskas yra, kaip svotas porino, ar gera bus martelei naujoje vietoje... Jeigu merginos tėvai priimdavo žentą (užkuri), tai padabonių nebūdavo.

Žmonėse apie svotavimąsi pasakojama visokių dalykų. Rožė Sabaliauskienė iš Puvočių kaimo savo atsiminimų knygoje „Prie Merkio mano kaimas“ (1972 m.) rašo, kodėl kartą tėvas neleido dukters už besipiršusio berno. Mat tas, rūkorius, susisukęs papirosą užsidegė jį iš kišenės išsitrauktu degtuku, kai tuo metu kūrenosi pečius ir bernas galėjo prisidegti šipuliuku. Merginos tėvas padarė išvadą: jaunikis švaistūnas, netaupus ir nebus geras gaspadorius, jo dukros jis nevertas.

Pakartosime vieną faktą iš Vyt. Česnulio knygos „Moliadugnis ir jo apylinkės“.

Girežeryje skerdziauvo mergežeriškis Juozas Miškinis. Pas jo dukterį lankėsi svotai. Parėdko nebuvo, tačiau tą žinodami bernai tyčia skerdziaus paklausė:

– Dėde, tai ar bus veseilia? Ateitumėm pašokt.

– Ne, berneliai, nebus veseilios. Nesusitarėm dėl pasogo: jie paprašė penkių šimtų, o aš daviau tūkstantį, tai ir veseilios nebus.

Pinigai buvo lenkiški zlotai. Žmogus savaip išmanė skaičius: penki šimtai jam atrodė esą didesni už tūkstantį.

Prieš II pasaulinį karą sodžius turėjo visai gerą muzikantą armonikininką Adolfą Kašėtą. Grodavo jis per jaunimo vakaruškas, Šv. Kazimiero draugijos skyriaus rengiamus vakarėlius, vestuves. Pagroti jį kviesdavo ir kaimyninių sodžių jaunimas. Grodavo, kaip ir dauguma muzikantų, kartais sau dainuškėle pritardamas, pvz.:

*Jūs mergytės ir berniukai, jūs raudoni obuoliukai,
Šokit trypkit, linksmi būkit...*

Grojo Vaclovas Karpavičius. Apie 1940-uosius armoniką tampyti pramoko pusbėrniai Algirdas Vainilaitis ir Jonas Lenkaitis (Tapilio Jonas). Vėliau smuiką virkdė Juozas Vainilaitis, Petro sūnus.

Lenkų laikais vienam kitam paaugliui už gerą grybavimą ar kitą indėlį į šeimos ūkį tėvai nupirkdavo lūpinę armonikėlę. O, koks šaunus muzikos instrumentas tai būdavo! Pagroti juo nesidrovėdavo ir dažnas suaugęs vyras. Vaikai ir paaugliai pagal tos armonikėlės melodiją šokdavo, pvz.:

*Šokit pelės ant pečkelės,
O pacukai ant lovelės...*

Paprasčiausias muzikos instrumentas buvo plonu popieriumi pridengtos šukos.

Vaikai, paaugliai ir jaunimas pirkiose, kiemuose arba gatvėje, o mokiniai mokykloje per pertraukas šokdavo darželius (ratelius). Kokių jų tik nebuvo! Lėtų ir smagios polkos ritmu, šoktų susikibus rankomis ir su pritūpimais, su įvairių darbų ar kitokios žmonių veiklos pavaizdavimu judesiais bei gestais... Pateiksime dainuotus kai kurių darželių žodžius:

*Puikios rožės gražiai žydi, gražiai žaliuoja,
Mano širdis nerimauja, kad esu viena.
Žinau žinau, jog dėl manęs yra vienas čia (2 k.).*

*Imk, sesele, už rankelės, eisim pavaikščirot,
Eisim eisim pavaikščioti, laimės paieškot...*

Kitas darželis:

*Mes ėjom, mes ėjom per kalnus ir klones (2 k.).
Štai ateina du šokėjai, rankom ploja ir dainuoja!
Atdarykit vartelius ir įleiskit šokėjus!
Mes čia šoksime šokinėsime ir į nieką nežiūrėsime!..*

Arba:

*Mano tėvas žvejas, o aš žvejo sūnus.
Tėvas gaudo žuveles, o aš jaunas mergeles.*

Radiją pirmasis lenkų laikais išgijio Zigmas Karlonas (Jakubuko Zigmas). Klau-sytis ėjo visas sodžius.

Seniau sodžius dainomis, mūsiškai sakant – giesmėmis, skambėjo. Dainavo jaunimas, vasaros vakarais į tvorą atsirėmęs arba ant gonkų, pasvirnių ar kalnelių susėdęs, paežerėje sustojęs, dainavo naktigonėn ar iš jos jodami bernai, dainavo gyvulius ganę piemenys, dainavo namo eidamos rugius pjojusios ar grikius rovusios moterys, dainavo iš pievų grįždami šienpjoviai... Nebūdavo didelės nuostabos, kai žiemą aplink stalą susėdus 3-4 vyrams ir užplėšus dainą, gėsdavo viršum stalo ka-bojusi žibalinė lempa.

Kai kurie Mergežerio dainininkai pagarsėjo plačiau (apie Joną Vainilaitį jau kalbėjome). Į Merkinės seniūnijos Degsnių kaimą nutekėjusios Elenos Vainilaity-tės-Paulauskienės (g. 1921 m.) trys dainos yra Vilniaus M. K. Čiurlionio vidurinės

mokyklos dėstytojos Daivos Račiūnaitės parengtame rinkinyje „Džukų dainos“. Štai E. Paulauskienės vienos dainos tekstas:

<i>Siuntė mani motulė</i>	<i>Kap aš ajau kelaliu,</i>
<i>Žalion girion riešutau,</i>	<i>Net kelalis dundėjo,</i>
<i>Žalion girion riešutau.</i>	<i>Net kelalis dundėjo.</i>

<i>Žalion girion riešutau,</i>	<i>Net kelalis dundėjo,</i>
<i>Pakraštėliais pauogauc,</i>	<i>Žalia giria skambėjo,</i>
<i>Pakraštėliais pauogauc.</i>	<i>Žalia giria skambėjo.</i>

<i>Aš riešutų neradau,</i>	<i>Kap aš ajau ūlyčion,</i>
<i>O uogelių nerinkau,</i>	<i>Ūlyčėlės nušluotos,</i>
<i>O uogelių nerinkau.</i>	<i>Ūlyčėlės nušluotos.</i>

<i>Po šilalį blaudziojau,</i>	<i>Ūlyčėlės nušluotos,</i>
<i>Vieškelėlio ieškojau,</i>	<i>Žaliom rūtom kaišytos,</i>
<i>Vieškelėlio ieškojau.</i>	<i>Žaliom rūtom kaišytos.</i>

<i>Ir atradau kelalį</i>	<i>Žaliom rūtom kaišytos,</i>
<i>Vidur žalios girelės,</i>	<i>Baltais perlais barscytos,</i>
<i>Vidur žalios girelės.</i>	<i>Baltais perlais barscytos.</i>

Gegužės mėnesį vakarais sodžiuje vykdavo gegužinės pamaldos – „majavos“. Po II pasaul. karo žmonės daugiausiai rinkdavosi pas Petraičius. Pasimeldę, šventų giesmių pagiedoję, bernai mergas kirkindavo. Į pamaldas ateidavo ir partizanai. Tokiais atvejais prie kelių ir takų būdavo išstatomi sargybiniai – vaikai: jie privalėjo pranešti, ar neateina kur kareiviai ar sribai.

Kadaise žmonės, ypač pagyvenusios moterys, žinojo dešimtis visokių ligų gydymo būdų, pažinojo daugybę gydančių žolių žolelių. Mokėjo nikstelėjimus užkalbėti, valasnyką (neva plauką) iš įsisenėjusių vočių išvaryti, įvairias negandas aprūkyti. Gydant kai kurias ligas ar susirgimus (pvz., rožę, dedervines, vaikų išgąstį, mėnulio užžibėjimą – lunatizmą, gyvatės įkandimą) naudotasi užkalbėtojų specialistų (šaptūnų) arba „varažbitnykių“ (būrėjų) paslaugomis.

Jokių alergijų žmonės nežinojo, nors kone visus metus su šieniu dirbdavo, kiekviena mergina gėlių darželį turėjo ir žiedadulkių nebijojo. Tik vaikus tėvai kartais perspėdavo su katėmis labai nesiglebėsciuoti, nes tos „nosmarkos“ (slogos) prileis.

Nekentėjo žmonės nuo nutukimo, antsvorio, nors kai kada ir triskart per dieną sriubas valgė: sunkiai dirbus visi skysčiai su prakaitu išgaruodavo. Apskritai storų žmonių, ypač moterų, tokių, kaip Šešupės pakrantėse, mūsų krašte beveik nebūdav. Bene apkūniausia apylinkėje buvo į Moliadugnį nutekėjusi mergežeriškė Katrė Vaitkevičiūtė-Stelmokienė (Damulio sesuo).

Praktiškai nepagydoma liga buvo gumbas (apendicitas). Be operacijos nuo jo ligoniai dažniausiai mirdavo. Panašiai buvo ir su širdies liga. Neaplenkė Mergežerio dažna ir skaudi senųjų kaimų rykštė – džiova. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje nuo jos mirė Jonas Vainilaitis (Roberto Jonas). Vėliau susirgo Juozo Vainilaičio sūnus Algirdas. O mažyčių kūdikių ar ūgtelėjusių vaikų nuo visokių ligų šeimose kartais numirdavo daugiau, negu užaugdavo. Tai gerai matyti iš 1942 m. gyventojų surašymo duomenų.

Kaimų moterys vaikus gimdė namuose. Akušerių pareigas atlikdavo bobutės, dažnai net savų vaikų neturinčios. Mergežeryje sodžiaus pribuvėja buvo Ona Karlonienė, o jai mirus tas pareigas atlikdavo Marė Lubienė.

Numirėlius žmonės šarvodavo jų trobose. Nakčiai vieno numirėlio nepalikdavo: prie jo budėdavo giesmininkai ar šiaip moterys. Laidodavo paprastai trečią dieną, nors sekmadieniais ar kitais šventadieniais nelaidodavo. Karstus sukaldavo prie staliaus darbų šiek tiek linkę kaimynai. Dažnai nuo karsto likusių skiedrų žiupsnį stengtasi išpilti kryžkelėje už sodžiaus. Tai būdavo ženklas pakeleiviui sukalbėti poterėlį už numirėlio vėlę. Duobę kapinėse taip pat iškasdavo kaimynų vyrai. Viskas buvo daroma veltui. Giedojimas prie numirėlio už pinigų anuomet būtų palaikytas didžiausia šventvagyste. Mirtis ir laidotuvės net susipykusius kaimynus sutaukydavo.

Kaip rodo įrašai Varėnos I bažnyčios XIX a. pradžios mirties metrikų knygose, mūsų protėviai – maži kūdikiai, pusamžiai žmonės ir seniai – žiemą vasarą daugiausiai laidoti tą pačią dieną. Tik kas kelintas mirusysis, tikriausiai miręs vakare, žemei atiduotas kitą dieną. Gal anuomet buvęs toks laidojimo paprotys? Kažin. Kaltos socialinės-ekonominės priežastys: vargšas baudžiauninkas ir jo kaimynai negalėjo sau leisti su artimu velioniu ilgiau pabūti, nes dvaro prievolės spaudė. Kai mirdavo koks vyskupas ar kitas didelis ponas, tai ir savaitėmis jo nelaidodavo, mišias laikydavo ir kitaip meldavosi.

Sodžiaus kapinėse nuo seno laidojosi ne tik mergežeriškiai, bet ir Girežerio su Moliadugniu gyventojai. Tik minėtuose Varėnos I bažnyčios metrikuose vietomis klaidingai parašyta, kad kai kurie girežeriškiai laidoti Girežerio kapinėse, nors jų ten niekada nebuvo.

Šatromis aptvertoje kapinių tvoroje dar XX a. pirmojoje pusėje buvo vartai rytiniame, šiauriniame ir vakariniame tvoros šonuose: nuo kiekvieno kaimo pusės, ten, kur tų kaimų gyventojai guldavo amžinam poilsiui. Vienas kitas mergežeriškis ateidavo į kapines ir tuomet, kai išgirdavo atgiedamus Moliadugnio ar Girežerio numirėlius. Vaikams, ypač berniukščiams, tai būdavo savotiška pramoga pilkoje sodžiaus kasdienybėje: į tokias laidotuves jie būtinai prisistatydavo. Maždaug II pasaulinio karo metais kai kurie girežeriškiai savo artimuosius ėmė laidoti Varėnoje II.

Mergežerio kapinių šiaurės rytų kampe yra keli didoki kauburiai (kapčiai) be jokių ženklų. Tai I pasaulinio karo rusų ar kokių kitų kareivių bendri kapai.

Padavimai

Vieną padavimą apie Mergežerio ežero ir kaimo vardo kilmę pateikėme knygos įvade. O štai kokią saktmę apie gimtąjį kaimą 1934 m. gegužės 2 d. užrašė Petras Karlonas (Mergažerio Petras).

Kitados čia gyveno tik vienas ūkininkas Tamošius. Jis turėjo du sūnus ir dvi dukteris.

Nors dirvos ir plačios, bet nemokant gerai ūkininkauti, iš jų buvo maža naudos. Todėl tas ūkininkas bandė verstis medžiokle. Tačiau Tamošius vis tiek gyveno taip skurdžiai, kad kartais net neturėdavo ką valgyti. Tėvui buvo nesmagu žiūrėti į badą kentusius vaikus. Susišaukė juos kartą ir sako: „Vaikeliai, aš jau senas, bado pakęsti negaliu. Girias išnaikinome, jų žvėrelius išvaikėme. Ką mes valgysime? Bent jau pjaukite mane ir taip nuo bado išsigelbėsite“. Į tai vyresnioji duktė atsakė: „Ne, tėveli, mums tavęs reikia. Eisiu, nusiprausiu akyje ir verčiau aš mirsiu už tave“.

Atėjusi prie akies mergina labai nustebo: rado vandenyje prigėrusį briedį. Parbėgusi namo pasakė tėvui ir broliams. Parsitempė visi briedį ir jo mėsa apsigynė nuo bado. O iš tos akies išsiliejo daug vandens, atsirado žuvingas ežeras, ir Tamošius su šeima jo žuvimis maitinosi. Ėmė ežerą vadinti Mergos ežeru, o paskui tiesiog Mergežeriu.

Nėra dabar aplink ežerą tankios girios, tik pakrantėmis augantys šimtamečiai ažuolai gali paliudyti vietos praeitį. Už ežero yra Trakeliais vadinama vietovė: mat ten seniau ėjo kelias į Trakus. Iš ežero išteka upeliukė, įpuola didesnė, atitekančion iš Viršukrokšlio; šioji per Varnagėlių pievas, per Bėnadzirvį ir Zonagires net Merkį pasiekia.

Užaugo Tamošiaus sūnūs. Mirusį tėvą jie palaidojo po girios medžiais toje vietoje, kur dabar yra Mergeržerio kapinės. Sūnūs pažino daugiau svieto, vedė sau žmonas ir taip plėtėsi jų šeimynos. Iš vieno Tamošiaus šeimos dabar yra net 45 sūdžiaus šeimos.

* * *

Trumpą padavimą apie Mergežerį kažkoks anonimas paskelbęs Vikipedijoje (vadinamojoje laisvojoje internetinėje enciklopedijoje).

Senais laikais, kur dabar tyvuliuoja Mergežerio ežeras, buvo pieva, o toje pievoje – šaltinio akis. Gretimame kaime gyveno mergina, kurią jos tėvai norėjo išleisti už nemylimo vyro. Mergina nenorėjo tekėti, ji ilgai sėdėdavo po ažuolu ir verkėdavo. Galiausiai vieną dieną, ganydama jaučius, ji toje akyje nusiskandino. Iš akies išsiliejo ežeras, pavadintas Mergežeriu. Nuo ežero pavadinimo kilo ir kaimo vardas.

* * *

Viena Mergežerio Vainilaičių šaka vadinama Ilgavyžiais, o jų gyvenamas sodžiaus galas – Ilgavyžių arba Rižių galu. Rižiai – tai, matyt, nuo to, kad kažkuris senųjų Vainilaičių buvo rudaplaukis.

O Ilgavyžiai štai kaip atsirado. Pasak Algirdo Vainilaičio, atrodo, dar Jokūbas Vainilavičius XIX a. antroje pusėje šalia namų esančioje klonelėje vienais metais pasėjo miežius. Jie labai gražiai augo, ir pro šalį keliu į laukus pravažiuodami žmonės stebėjosi, kaip tie miežiai dera. Prietaringas šeiminkas bijojo, kad jo miežių „nenudzyvytų“. Todėl jis iš karnų nupynė didelę vyžą ir iškėlė ją ant šatros miežių lauke: dyvykitės vyža, o ne miežiais! Taip tiems Vainilavičiams-Vainilaičiams prigijo Ilgavyžių pravardė.

Žmonių pravardės. Vietovardžiai

Anksčiau mūsų sodžiuose tikromis pavardėmis žmonės retai vadinti, juo labiau, kad būdavo daug bendrapavardžių, o dar daugiau bendravardžių. Užtat kone kiekvienas turėdavo pravardę, kaip sakydavo, iš piemenų pramanytą. Kartais pačiam žmogui girdint pravardės neminėdavo – ne visai graži ji būdavo, nors šiaip jau už akių jį tik ta pravarde vadindavo. Be to, daugelis vadinti ne tik iš tėvų, bet ir iš senelių pavaldėtomis pravardėmis.

Ir Mergežeryje pravardės padėdavo lengviau atskirti vienus žmones nuo kitų.

Zigmo Kašėtos tėvas buvo Juozas, Juozukšiu vadintas, todėl sūnus – Juozukšio Zigmucis arba tiesiog Zigmucis, o Zigmo brolis Adolfas – Adolpaicis. Adomo sūnus Salva (Silvestras) Kašėta – Adomynas, o Jono Kašėtos sūnus Stasys – Jankšio Stasys. Stasio vaikai taipogi vadinti Jankšio vaikais. Antanas Kašėta – tai Antanis, o Martynas Kašėta – Juozelės Martynas.

Teofilio Lenkaičio sūnus – Tapilynas, o jo vaikai – Tapilio vaikai.

Broliai Staroniai vadinti Gasilavo Petru ir Gasilavo Vincumi. Pastarasis dar turėjo piemenų duotą pravardę – Bumčikėlis.

Broliai Juozas ir Vaclovas Lubai vadinti pavardėmis; tik Juozas pagal patėvį Rapolą Zapolską kartais vadintas ir Zapolskučiu.

Vladas Leikaitis – tai Bladulis arba Kudlos Bladas.

Vieni Miškiniai vadinti Irzokais, kiti Pėpliais. Petras Miškinis vadinosi Petruku, o Jonas Miškinis – Jonuku. Toliau – Pėplio Ona, Stasys, Genė, Bronius... Adolfas Miškinis – Smaliarnykas, nes gal dar jo senelis iš pušų kelmų smalą virė.

Zenonas Balionis – Zanutukas, o jo žmona Marė – Zanacienė.

Prano sūnus Juozas Petraitis – Pranulio Juozas.

Marė Karlonienė pagal vyrą vadinta Vincuviene (turėjo ji ir kitą pravardę – Liopkė), o sūnus buvo Vincuvienės Feliksas. Vienas Pranas Karlonas – tai Pranciškulis. Zigmas Karlonas – Jakubuko Zigmas arba Zigmaicis. Jo vaikai vadinti pagal senelį: Jakubuko Marė, Bronius, Verutė, Elena... Aklasis Jokūbas Karlonas pagal tėvą vadinosi Jakymo Jokūbu, o jo vaikai – Jakymo Petras, Pranas, Juozas, Kristė... Vincas Karlonas vadintas Šimiščium.

Marytė, Ona, Antosė Siaurusevičiūtės buvo Tamošiūtės, o Alfonsas Siaurusevičius – Alfonsukas.

Juozas Budėnas – tai Budėno Juozulis.

Juozas Tamulionis – Juozaicis, jo brolis Vaclas Tamulis – Vaclukas, o Stasys Tamulaitis – Stasiukas.

Vincas Palevičius turėjo Pėzelio pravardę, o Martynas Valentukas vadintas Marcynaičiu.

Vienas Daminas Vaitkus vadintas Damuciu, kitas – Damuliu, o Kazys Vaitkus – Kazuku. Petras Vaitkus, partizanas Genys, ne tik Mergežeryje, bet ir artimiausiuose kaimuose labiau žinomas Peckelio pravarde.

Ilgavyžiai Jonas Vainilaitis vadintas Rižio Jonu, Valentas – Rižio Valentu. Bolesius Vainilaitis pagal tėvą buvo Robartos (Roberto) Bolesius, o jo brolis – Robartos Petras.

O kokių tik nėra vietovardžių! Dauguma jų seni, atsiradę dar sodžiaus gyvavimo pradžioje. Visi savaip įdomūs, dažnai kažkaip paslaptinai skambantys. Vieni mena sodžiuje gyvenusius žmones, kiti pažymi gamtinius vietos ypatumus, o kai kurių vardų kilmę ir prasmę paaiškinti galėtų nebent kalbininkai ar etnologai. Kai kuriuos apylinkės vietovardžius daugiau kaip prieš 40 metų yra užrašęs kalbininkas Aleksandras Vanagas.

Paprastiausi ir suprantamiausi vietovardžiai būtų: Ilgis, Bendrovės, Bradelis, Šilas, Varyklos, Pievytės, Salos, Trakeliai, Maudzyklos, Piesčyninė, Užupis... Korpio klonė ir Korpio koplyčia, Kazio pieva, Karlono šaltiniai, Jakymo balelė – tai vis sodžiuje gyvenusių žmonių atminimas. Marčiulio kalnas mena kadais čia gyvenusius Sčesnulevičius-Marčiulius. Zalemuncičiko darželio ir Šliomos balos bei Žydapievio pavadinimai tikriausiai susiję su Mergežerio karčemos nuomininkais žydais: vienas darželį galėjo dirbti, o kiti balą ir pievą šienauti. Yra dar Žydo bala netoli Zonagirių; prie jos prieina vienas kampas Moliadugnio žemių.

Iš žmonių vardų, pavardžių ir pravardžių bus kilę daugelis kitų vietovardžių: Česonių pievos, Molių pievos, Rudzio šulinėlis (visos tos vietovės yra anoje geležinkelio pusėje), Rudzio lieptas, Kuñdrabalė, Macelynų bala, Morkelio daržas, Vaitėliškės, Rižių balelė...

Tolokai miške už geležinkelio esanti Erelio klonė sako tikriausiai kažkada ten buvus to paukščio lizdą. Mečečerkė – kito paukščio vardu vadinama vieta (mečečerkė, kitaip medšarkė). Krykliškės – toje baloje, matyt, kadaise krykštė perėjusios antys, o Kūšiabalė – tai prastos žolės prižėlusi bala, šerynas. Žvyrynėliai, Žvirgždeliai, Molienos, Kupstinė, Kemsinės, Žaltinis, Beržijos, Reveliai, Duobelės upelis, Viršus, Viršukrokšlis, Stuburys, Lygutė taipogi rodo tų vietų gamtinius bruožus, padėtį ir žemės paviršiaus savybes.

Matyt, su briedžiais bus kažkaip susijęs Kupabriedžio pavadinimas. Puodzia-raistis – gal nuo pavardės (pvz., Puodžio) ar amatininko puodžiaus kilęs vardas. Žiezuliavotį galbūt reikėtų suprasti kaip Žiezulio šaltinį: Žiezulis + latvių *avots* (tariama *avuots* = šaltinis; baltų – lietuvių, latvių ir prūsų – kalbų bendrybių tų tautų plote yra gana daug; mūsų krašte fiksuojami dar ir jotvingių kalbos pėdsakai). Bobos pliosas – galbūt kokios vienišos moteriškės, greičiausiai kampininkės, valdytas sklypelis (iš lenkiško *plosa* – toks senovinis ariamos žemės matas). Naūjai – ar tik nebus ariama žeme neseniai paverstas miško skynimas? Dvarčių pievos – viksvų pievos prie Derežnos žemiau Kemsinių vadinamame Perlojos prūde, kažkada pa-

skirtos tolakai esančio Dvarčių kaimo valstiečiams kaip kompensacija už Daugų dvarui atiduotą žemę.

Sunkiau paaiškinama, atrodo, paprastų, tačiau taipogi įdomių vietovardžių kilmė: Dziedukė, Kiaulių tiltas, Muzikė, Varnagėlės, Ropėjai, Bėnadzirvis, Palocių kalnas, Smalinių laukas...

Pervažos per geležinkelį dažnai vadintos ten gyvenusių pervažų sargų vardais (Palevičiaus, Dainausko pervažos). Ties Mergežeriu buvo Mūrelio pervaža – nuo ten stovėjusio dviaukščio mūrinio gyvenamojo namo; tą mūrėlį susprogdino 1944 m. vasarą bėgdami vokiečiai.

Prie Girežerio yra Vaisietapirtis, buvęs laukas, dabar mišku apaugęs. Ant tos kalvos pirtis niekada nestovėjo, joks Vaisieta Girežeryje niekada negyveno. Tik pasakojama, kad kažkada toje vietoje kažkoks Vaisieta už kažką į kailį gavęs, kitaip tariai, žmogus ten „gavo pirties“.

Sodžiaus gyvenimo įvairenybės

Savotišką nuotykį 1914 metais patyrė Julijonas Vainilavičius, Domininko. Birželio mėnesį jis be užsienio paso perėjo ar pervažiavo Rusijos imperijos-Vokietijos sieną ir atsidūrė Prūsijoje. Svečioje šalyje praleido savaitę. Grįžtantį birželio 13 d. muitinėje jį sulaikė Vilkaviškio apskrities policija ir pristatė į Mergėžerį. Policijai patikslinus keliautojo asmenybę, spalio 18 d. jį apklausė Varėnos uriadnikas. Vainilavičius paaiškino, kad užsienyje be paso prabuvo 7 dienas; sakėsi esąs beraštis. Kad Vainilavičius užsienyje buvo ne ilgiau kaip 7 dienas, patvirtino Antanas Karlonas ir Jokūbas Karlonas (už beraštį Antaną pasirašė Jokūbas).

J. Vainilavičius buvo iškviestas į Privetkos (Varėnos geležinkelio stoties gyvenvietės) kamerą tardymui: šaukimą lapkričio 15 d. jam įteikė seniūnas Petras Valentukevičius, Petro (už šaukiamąjį pasirašė Petras Staranavičius). Prasikaltėlis lapkričio 24 d. šauktas į teismą. J. Vainilavičius kaltintas pagal Baudžiamojo teisyno 62 str. – už išvykimą į Prūsiją be paso. Jo Imperatoriškosios Didenybės vardu žemstvos viršininkas pripažino kaltinimą įrodytu ir nutarė kaltininką nubausti 1 rub. bauda, o jeigu tas negalės užsimokėti, tai 1 para arešto; už tai, kad J. Vainilavičius neturėjo užsienio paso, nutarta iš jo išieškoti 15 rublių! Kaltinamajam paaiškinta, kad nuosprendį galima apskųsti kasacine tvarka.

Kokio amžiaus buvo Julijonas Vainilavičius ir ko jam toje Prūsijoje reikėjo, byloje nerašoma. Gal vyriokas buvo sumanęs vykti dar toliau, bet persigalvojo? Kita vertus, sienos pažeidėjui pasisekė: juk po pusantro mėnesio, kai jį sulaikė policija, prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, Vokietijos kariuomenė net buvo įžengusi į Lietuvą. Tuomet galėjo šiam Vainilavičiui išvyka baigtis ir liūdniau, pavyzdžiui, jeigu būtų buvęs palaikytas šnipu ar pan.

* * *

XX a. 3-me dešimtmetyje pas brolio vaikus glaudęsis senis Valentukevičius elgetavo.

Kartą žiemos dieną kieme malkas pjovę girežeriškiai Jonas ir Antanas Sčesnulevičiai mato: iš raisto išėjęs, gal nuo Moliadugnio atklydęs, beveik išilgai Girežerio ežero traukia senis. Kodėl jis ne keliu ėjo ir į sodžių nepasuko, kas jį žino. O kitas ežero galas, kur išteka į Derėžnyčią tekanti upelė, niekada neužšąla arba tik plonyčiu leduku apsitraukia. Vyras šaukia seniui, kad toliau neitų, kad įlūs, bet tas, dargi skepeta apsirišęs, negirdi ir eina sau toliau.

Netrukus malkų pjovėjai girdi: „Retavokit!“. Pagriebę šatragalius nubėgo gelbėti; subėgo ir daugiau žmonių. Ištraukė senį, kreidingu dumblu aplipusį, nuvedė į Felikso Paulausko pirkią, nurenę ant šilto pečiaus užstūmė, o moterys drabu-

zius ir apavą kiek šiaip pavalė, kiek paskalbė, pradžiovino. Atkutęs senis į Mergežerį nuėjo.

Vėliau tas senis besikūrenančioje pirtyje užduso.

* * *

Kažkuriais ten metais, atrodo, XX a. 3-io dešimtmečio pradžioje, Mergežeryje apsisusto lenkų kariuomenė. Buvo keletas vežimų, lauko virtuvė.

Sodžiuje buvo du padykę vaikai: vienas vadintas Adomynu, antras – Vincukas Lubas. Vieną vakarą užėję į pirkia vaikai atsiklaupė prieš šventuosius paveikslus ir ėmė melstis. Meldėsi ilgai ir karštai. Motina žiūrėjo ir negalėjo atsistebėti: tai geri vaikeliai, į Dievą atsivertė... Vaikai pasimeldė ir išėjo į kluoną gulti.

Išaušus rytui kareiviai pasigedo dviejų arklių. Pasirodo, vaikai meldėsi, kad Dievulis padėtų jiems pavogti lenkų arklius. Vaikai arklius nujodė į Perloją ir perdavė Lietuvos kariuomenei. Sako, net Lietuvos laikraščiai rašė, kaip du jauni patriotai arklius padovanojo.

Vaikai ilgokai negrižo į kaimą. Vėliau Adomynas išvyko kažkur į užsienį, o 15-metis Vincas mirė nuo I pasaulinio karo užsilikusios bombos. Išsitraukė ją iš Ilgio ežero, ardė ir ta sprogsi sužalojo kojas. Smarkiai nukraujavęs, pas daktarus vežamas vaikiną mirė.

* * *

Į lenkų kariuomenę paimtas Vaclas Tamulevičius-Tamulis (1906–1991). Paskirtas į ulonų pulką.

Per mokymus ulonams būdavo toks pratimas: tarp dviem eilėmis susmaigstyty medelių šuoliais lėkdamas raitelis, į abi puses kardu besišvaistydamas, turėdavo kapoti medelių viršūnėles. Kuo daugiau nukirs, tuo geresnis įvertinimas.

Kaip Vaclui sekėsi medelius kapoti, istorija nutyli. Tačiau žirgo ausys tikrai labai nuketėjo.

Šaunaus ulono tarnyba greitai pasibaigė.

* * *

Mykolas Siaurusevičius, Jono ir Petronėlės sūnus, 23 metų, Varėnos miesto teisme teistas pagal Lenkijos Baudžiamojo kodekso 22 str. už tai, kad 1932 m. rugsėjo mėnesį nelegaliai perėjo sieną iš Lenkijos į Lietuvą ir negrižo, nes nenorėjo tarnauti lenkų kariuomenėje.

M. Siaurusevičiaus pabėgimą tyrė Varėnos policijos posto budėtojas Michalas Markevičius. Jis 1933 m. vasario 15 d. apklausė mergežeriškius Kazimierą Karpavičių, seniūną, ir Zigmą Karloną.

60-metis K. Karpavičius, Jono ir Onos s., paliudijo, kad 1909 metais gimęs M. Siaurusevičius 1932 m. rugsėjo mėnesį išbėgo į Lietuvą ir negrižo, nenorėdamas tarnauti lenkų kariuomenėje ir, kaip girdėti, daugiau negriš.

Zigmas Karlonas, g. 1909 m., Jokūbo ir Levos s., paliudijo, kad M. Siaurusevičius 1932 m. rudenį išbėgo į Lietuvą, tačiau kodėl, nežino; greičiausiai, kad nenorėjo tarnauti lenkų kariuomenėje.

Varėnos policijos posto komendantas Janas Prusakovskis 1933 m. vasario 17 d. kreipėsi į Varėnos miesto teismą, prašydamas iškviesti liudininkus K. Karpavičių ir Z. Karloną. Pirmasis teismo posėdis buvo numatytas balandžio 28 d. Įteikti šaukimo į teismą pačiam Siaurusevičiui seniūnas K. Karpavičius, žinoma, negalėjo. Byla svarstyta antrą kartą. Teismas 1933 m. birželio 19 d. nutarė teismo proceso protokolo nuorašą nusiųsti Varėnos policijos postui, nurodant pasekti kaltinamojo sugrįžimą ir kaltininką suimti (protokolo nuorašas policijai išsiųstas birželio 24 d.).

Tačiau M. Siaurusevičius namo negrįžo. 1936 m. sausio 2 d. Lenkijoje išėjo amnestijos įstatymas. Todėl Varėnos miesto teismas, remdamasis amnestijos įstatymu ir gavęs Vilniaus apygardos teismo prokuroro sutikimą, sausio 25 d. nutarė Mykolo Siaurusevičiaus baudžiamąją bylą nutraukti; teismo proceso išlaidos padengtos valstybės išdo sąskaita.

Perėjęs į Lietuvą, M. Siaurusevičius apsigyveno pas tetą Užumelnyčyje. Pramokęs siūti vertėsi siuvėjo amatu. Vedęs gyveno Varėnos I miestelyje.

* * *

Julius Vainilaitis, Jono ir Paulinos Vainilaičių vyriausias vaikas, dirbęs draudimo inspekcijoje Varėnoje, iš gimtosios padangės dingo dar prieš tėvų šeimos išvežimą į Naumiesčio rajoną 1951 m. gruodžio mėnesį. Apsistojo Jurbarko, įsidarbino apskaitininku vietos miškų ūkyje.

Vieną dieną išėjo į mišką patikrinti, apskaičiuoti, ką medkirčiai buvo padarę. Bevaikščiodamas ir to krašto miškų dar gerai nežinodamas, pasijuto pasiklydęs. Aptikęs takelį nutarė eiti juo toliau: gal į didesnę kelią išves, gal kokį žmogų sutiks. Eina tuo takeliu, miškas daugiau lapuočių medžių, iš dešinės ėmė šaltinėlis tekėti... Praskleidęs takelį užgulusias šakas, Julius staiga išgirdo: „Stok!“ ir pamatė atkištą šautuvą.

Laukymėlėje būta trijų partizanų. Tie klausinėja, o Julius aiškina, kad atėjęs medkirčių darbo patikrinti ir pasiklydęs. „Gerai, ateis vadas, tada žiūrėsime, ką su tavim daryti“.

Susėdę laukia. Netrukus pasirodė ir vadas. Julius jam vėl tą patį pasakoja. Partizanai, be abejo, iš Juliaus tarmės suprato, kad jis ne tų vietų žmogus. „Ką čia dabar su tavim daryti?“ – tarsi sau sako vadas. „Po velėna!“ – šūktelėjo vienas iš partizanų. „Ai, vyrai, kiek jau po velėna pakišom, bet ar nuo to kas geriau pasidarė? Gal ir visai neblogas žmogus.“ Paskui vadas pasakė, kad vienas iš jo vyrų pavedė Julijų iki didesnio keliuko, juo reikės pasukti į dešinę, o priešus didelį kelią – vėl į dešinę ir šitai iki Jurbarko nueisiąs. Taip ir buvo: be jokių kitų nuotykių paklydėlis parėjo į miestą.

* * *

XX a. tarpukary bent keli mergežeriškiai dirbo prie geležinkelio. Vieni turėjo nuolatinį darbą, kiti dirbdavo tik tuomet, kai žemė nebūdavo išalus. Sezoniniai darbininkai daugiausiai keitė naujais senus supuvusius pabėgius. Tai buvo sunkus fizinis darbas.

Pabėgių keitėjai dirbdavo grupėmis po kelis vyrus. Pietums jie atsinešdavo ką ką išgalėjo: pieno butelį, porą virtų kiaušinių ar lašinių bryzelį... Kiti atsinešdavo lauknešėlį su viralu, pastatydavo jį kur nors pavėsyje po ęgliu.

Giroštėlį su batvinių ar kitokiu viralu turėdavo ir vienas Kašėta, jau vyrėlesnio amžiaus žmogus, vaikų tėvas. Kartą bernai prisitaikę į tą viralą įmetė bėgvinį.

Vyrai pietų paprastai susėsdavo į krūvą. Kai bevalgydamas Kašėta ant dugno rado gelžgalį, bernai šaipėsi iš žmogaus: „Na, bet tau nūnai boba ir kaulą įdėjo!“

* * *

Girežeriškį Adolfą Dvarecką-Dvarėną (1919-1997), kokių ketverių metų vaikėžą, kartą su savimi pasiėmė malkų į mišką važiuojęs vyresnis brolis Petras: gal vaikas labai norėjo važiuoti, o gal nebuvo su kuo jo namie palikti. Nuvažiavo malkautojai nuo namų tolokai, net prie geležinkelio vandens siurblynės („vodokačkos“).

„Tu čia pabūk, o aš eisiu pasidairysiu sausų pušelių“ – sako broliukui Petras. Grįžęs nerado vietoje nei vežimo, nei vaiko.

Mat likęs vienas Adolpukas pasiėmė žagarą ir „Na-a!“ arkliui. Paėjęs kelis metrus ir užkliuvęs už medžio, arkllys sustojo. Adolfas, matyt, išsigando negerai padaręs ir pasileido per mišką kur akys veda. Petras šaukė neprisišaukė. O vaikas ėjo vakarų kryptimi, kol priėjo kelią iš Mergežerio link Žiezūliavočio. Sustojo, sukdamas galvelę ir nežinodamas, kurion pusėn toliau eiti. Tuo metu iš Mergežerio ganyti arklio į Žiezūliavotį kaip tik jojo toks Kašėta. Paklausė:

- Tai iš kur tu?
  - Iš Girežerio, – savo kaimo pavadinimą Adolfas jau žinojo.
  - O tai kieno tu?
  - Nugi to žmogaus, kur kalė yra, – labai tiksliai paaiškino vaikas.
- Kašėta užsikėlė mažąjį paklydėlį ant arklio ir parjodė Girežerin.

* * *

Iš Mūrelio nuo geležinkelio atėjęs ir vilkšunį atsivedęs pakaušęs vokietis beveik 70-mečiui Daminui Vaitkui (Damuciui) ėmė girtis savo šunimi: tu jam jokių būdu neįstengtum pasipriešinti! Vyrai susišnekėjo lenkiškai. Sutarė, kad dėl pasekmių vienas kitam pretenzijų neturės.

Damucis vaikščiodavo pasiramščiuodamas tuščiaavidure aliuminine, tik smėlio pripilta lazdule. Vokietis atrišo šunį ir įsakė pulti už kelių metrų stovėjusį senį. Žmones puldinėti išmokytas šuo šoko ant Damucio, o tas švysterėjo savo lazdele. Gyvūnas išsitiesė prie senio kojų. Mat šis pataikė šuniui į pažandę, į miego arteriją.

Vokietis apstulbęs išsižiojo. Šuva atsigaivaliojo, ir jį pasiėmęs sugėdintas vokietis movė iš kur atėjęs.

* * *

Keliuose kaimuose skerdžiaavęs Juozas Miškinis turėjo įprotį vartoti priežodį (pertarą) „vaigi štaigi, brojali“. Pavyzdžiui, sakęs: „Vaigi štaigi, brojali, penki žingsniai – ir Mergežeris“. Miškiniui toks trumpas buvo kelias į Mergežerį iš Moliaudugio.

* * *

XX a. 3-čio dešimtmečio pabaigoje vasaros vakarą kažkurioje Mergežerio pirkioje vyko jaunimo šokiai. Kilo bernų muštynės. Vienas, kuriam grėsė pavojus gauti į kailį, šoko pro atidarytą langą. Tačiau kitas bernas suspėjo nutverti vargšėlį už kojų, o trečias ant pilvo išsitiesusiam nelaimėliui lenktiniu peiliu suvarė į pasturgalį 9 dūrius. Laimė, badyta mažesniąja geležtėle, todėl žaizdos buvo negilios ir pavojaus gyvybei nekėlė.

* * *

1944 metų vidurvasarį, kai Raudonoji armija vėl užėmė mūsų kraštą, pagyvenęs mergežeriškis prie geležinkelio ganė karves. Sukiojosi ten ir keli rusų kareiviai. Šnektelėję vyrai susėdo suktinių parūkyti.

Mergežeriškis išsitraukė, matyt, dar nuo prieškario laikų užsilikusią rūkomojo popieriaus knygiūkštę, o rusas machorkos pakelį. Suka vynioja kareivis tą machorką į plonytį popierių, bet papirosas neišeina – tabako kambliai („karaškai“) popierių praduria. Pripūstas bolševikinės propagandos apie Europos tautų vadavimą iš tariamo vargo ir rūkomojo popieriaus Rusijoje nematęs kareivėlis kalbėjo:

– Да, бедно вы жили, бедно... И ваша бумага какая слабая! А вот наша..., – sakė kareivis („Taip, vargingai jūs gyvenote, vargingai... Ir jūsų popierius koks pras-tas! O štai mūsų...“) ir, atsiplėšęs vyniojamojo popieriaus skiautę, susisuko papirosą.

* * *

1945 metų rudenį iš mokyklos parėjęs Adolfas Lubas sako tėvui:

– Tota, nūnai ant manęs mokytojas sakė „j...matj“.

– O tai už ką?

– Na, mes ten per pertrauką labai grūdomės...

* * *

Besimokydamas Varėnos I vidurinėje mokykloje Adolfas Vainilaitis iškrėtė pokštą bendraklasiui Urbonui (jo tėvas kurį laiką mokytojavo toje pačioje mokykloje, o paskui Varėnoje II).

Per pertrauką Adolfas kažką kramto. „Ką valgai?“ – klausia Urbonas. „Kana-pes“. „Duok ir man“. Adolfas ištraukė iš kišenės žiupsnelį durnadagio sėklų. Kana-pių nepažinęs berniokas tuos nuodingus grūdelius sukrimto. Jau parėjus į namus,

į Varėną II, tėvai mato, kad sūneliui kažkas ne taip: blogai jaučiasi, bėga seilės ir kt. Sako, kitos dienos ankstyvą rytą sūnų pasiėmęs tėvas sėdo į traukinį ir net į Vilnių pas daktarus važiavo.

* * *

Kaip kasmet, taip ir 1954 m. pavasarį iš vidurines mokyklas baigusio jaunimo daugelis galvojo mokytis toliau – bandė stoti į įvairias aukštąsias ar specialiąsias vidurines mokyklas. Žinoma, įgyvendinti savo planus pasisekė ne visiems.

Marytė Leikauskaitė rengėsi mokytis režisūros specialybės. Gal dukrelė motinai gerai nepaaikšino, kokie bus jos mokslai, gal senolė savaip suprato ir kaimynėms paporino, o tos irgi savaip suvokė, tik paskui sodžiuje šnekėjo: „Geriausiai tai Vladas savo dukterį išmokins – žmonių suodinti!“ Mat žinoma, kad prieš išeidami į sceną artistai dažnai papudruojami, padažomi, jiems pripiešiami ar priklijuojami ūsai ir pan. Iš to ir „žmonių suodinimas“.

* * *

Daug metų į mokyklą ėjo Petras Lenkaitis, bet vis į pirmą klasę. Sulaukus 15 ar 16 metų mokytojas liepė jam daugiau į mokyklą neiti – mokslams per silpnas.

Vėliau Petras kalbėdavo: „Aš daugiau į mokyklą neisiu: mokytojas pasakė, kad visi mokytojai man per silpni“.

* * *

Į „geras žemes“ 1951 m. gruodžio mėn. buvo išvežta ir Zigmo Mazgelio šeima. Išskyrus karvelę, didesnio turto – padoresnių baldų ar ko kito – žmoneliai neturėjo. Mazgelis buvo žiemai prisirišęs šluotų, gailėjo jas palikti, todėl susikrovė į sunkvežimį.

Akciją vykdę valdžios atstovai juokėsi iš Mazgelių vežamo turto: „Pusė mašinos vaikų, kita pusė šluotų“.

* * *

Gyvendama buv. Naumiesčio rajone prie Barzdų, Paulina Vainilaitienė kartą sumušusi sviesto įdavė jį sūnui Valentui: „Nunešk, vaikel, Pilviškiuosna turgun parduoti“.

Mamytės paliepinimą pusbernis įvykdė su kaupu: turguje ne tik sviestą pardavė, bet už tą pačią kainą pirkėjui atidavė ir skepetą, į kurią sviestas buvo įvyniotas.

Šaltiniai

ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

Pastaba. Santrumpos reiškia:

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas;

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas;

MAB – Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius;

f. – fondas,

ap. – apyrašas,

b. – byla, bylos.

- Alytaus apskrities pradžios mokyklų įvairūs reikalai. 1940 m. LCVA f. R-762, ap. 1, b. 210
- Alytaus apskrities pradžios mokyklų mokytojų skyrimai, kėlimai ir atleidimai. 1940 m. LCVA f. R-762, ap. 4, b. 165
- Alytaus apskrities pradžios mokyklų Spalio revoliucijos minėjimas. Visų mokyklų pranešimai apskrities Pradžios mokyklų inspekcijai. 1940 m. LCVA f. R-762, ap. 1, b. 211
- Alytaus apskrities Varėnos II valsčiaus Mergežerio seniūnijos mokesniais apdėjimo reikalu rūšimis paskirstytų žemių sąrašas. 1940-1941 m. LCVA f. 1251, ap. 1, b. 417
- Alytaus apskrities viešosios policijos ir valsčių tarnautojų sąrašai. 1941 m. LCVA f. R-1436, ap. 6, b. 63
- Alytaus apskrities viršininko byla Nr. 6. Valsčių viršaičių pranešimai apie padėtį apskrityje, gyventojų nuotaikas ir kt. 1941 m. LCVA f. R-1436, ap. 1, b. 24
- Alytaus apskrities viršininko byla Nr. 17. Įvairūs dokumentai. 1941 m. LCVA f. R-1436, ap. 1, b. 32
- Alytaus apskrities viršininko byla Nr. 28. 1941 m. LCVA f. R-1436, ap. 1, b. 29
- Alytaus apskrities viršininko 1941-1943 m. įvairūs dokumentai. LCVA f. R-1436, ap. 1, b. 33
- Apie činšinio Varėnos dvaro išnuomojimą. 1853-1854 m. LVIA f. 525, ap. 21, b. 691
- Apie duoklių tvarkymą Varėnos dvare. 1854-1868 m. LVIA f. 525, ap. 14, b. 433
- Apie kontrakto sudarymą su miestelėnu B. Abunskiu dėl žvejybos Varėnos ir Perlojos dvaruose. 1865 m. LVIA f. 525, ap. 1, b. 30
- Apie kontrakto sudarymą su miestelėnu L. Libermanu dėl žvejybos Varėnos dvare. 1871 m. LVIA f. 525, ap. 14, b. 2342
- Apie kontrolinės liustracijos eigą Varėnos valstybiniame dvare. 1860-1869 m. LVIA f. 525, ap. 4, b. 3620
- Apie valstybinių valstiečių susirgimus cholera Trakų apskrityje. 1858-1859 m. LVIA f. 525, ap. 13, b. 715
- Apie Varėnos dvaro atidavimą iki naujos liustracijos dvarininkui Chmelevskiui. 1841-1843 m. LVIA f. 525, ap. 13, b. 120
- Apie Varėnos dvaro valstiečių pavertimą duoklininkais. 1849-1860 m. LVIA f. 525, ap. 1, b. 430
- Apskričių pradžios mokyklų sąrašai ir adresai. 1943 m. LCVA f. R-629, ap. 1, b. 1034

- Buvusios Daugų parapijos įvairių luomų ir abiejų lyčių gyventojų 1795 m. sąrašas. MAB f. 11, b. 41
- Dėl valstybinių dvarų natūrinių prievolių sulyginimo su kitais luomais. 1846-1854 m. LVIA f. 525, ap. 13, b. 317
- XIX Alytaus šaulių rinktinė. Būrių narių susirinkimų ir valdybų posėdžių protokolai. 1940 m. LCVA f. 561, ap. 19, b. 329
- XIX Alytaus šaulių rinktinė. Būrių vadų raportai ir pažymėjimai apie narius žemės gavimo, laipsnio pakėlimo ir kt. reikalais. 1940 m. LCVA f. 561, ap. 19, b. 332.
- XIX Alytaus šaulių rinktinės Varėnos II būrio byla. 1940 m. LCVA f. 561, ap. 17, b. 125
- Informacijos apie buržuazinių nacionalistų nužudytus asmenis ir teroristinę veiklą Varėnos, Vilkaviškio, Vilniaus, Zarasų apskrityse ir Vilniaus srityje. 1944-1962 m. Lietuvos ypatingojo archyvo LKP dokumentų skyrius, f. 3377, ap. 55, b. 82
- Instrukcijos kariuomenei ir vertinimo komisijoms apie atsiskaitymus su žemės savininkais už jų laukų panaudojimą per manevrus; Vilniaus įgulos kariuomenės judėjimo maršrutai manevrų metu ir Varėnos miestelio valstiečių skundai dėl kariuomenės padarytos žalos. 1910-1911 m. LVIA f. 432, ap. 1, b. 34
- Įvairūs incidentai su SSSR įgulomis Lietuvoje. 1939-1940 m. LCVA f. 383, ap. 1, b. 3
- Julijono Vainilavičiaus baudžiamoji byla dėl slapto išvažiavimo į užsienį. 1914 m. LVIA f. 1205, ap. 1, b. 102
- Kaimiečių raštai lenkų įstaigoms mokyklų reikalui. MAB f. 67, b. 27
- IV šaulių grupės neutralioji ir pafrontės zona. 1922 m. LCVA f. 561, ap. 5, b. 420
- IV šaulių grupės partizanų, pervestų į atskirą gudų batalioną, byla. 1922 m. LCVA f. 561, ap. 5, b. 440
- IV šaulių grupės 1922 m. byla Nr. 24. Susirašinėjimas su Perlojos rajonu. LCVA f. 561, ap. 5, b. 442
- Lenkijos senato rinkikų sąrašas. Rinkiminė apylinkė Nr. 9. 1938 m. LCVA f. 70, ap. 3, b. 255
- Lietuvių Šv. Kazimiero draugija. Skyrius Mergežeryje. LCVA f. 55, ap. 2, b. 526
- Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos Centro Valdybos iš provincijos priimtų narių knygos. MAB f. 175, b. 628/1
- Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos Mergežerio skyrius. MAB f. 175, b. 456/1
- Merkinės stačiatikių cerkvės 1881-1905 metais gauti pasaulietinės ir dvasinės valdžios įsakai bei potvarkiai. MAB f. 318, b. 12826
- Merkinės stačiatikių parapijos 1846-1909 m. priešvedybinių apklausų knyga. MAB f. 318, b. 23906
- Merkinės, Varėnos ir kitų valsčių ataskaitiniai žiniaraščiai. 1915 m. LVIA f. 1205, ap. 1, b. 87
- Mykolo Saurusevičiaus baudžiamoji byla. 1933 m. LCVA f. 1060, ap. 1, b. 53
- Mokytojų kėlimo projektai ir mokytojų prašymai atleisti iš darbo ir priimti į darbą. Eišiškių apskritis. 1942 m. LCVA f. R-629, ap. 1, b. 47
- Mokytojų kėlimo projektai ir žinios apie mokytojų tarnybos ėjimo eigą. Alytaus apskritis. 1942 m. LCVA f. R-629, ap. 1, b. 43
- „Mūsų Vilniaus“ 1932-1933 m. piniginių atskaitomybės dokumentai. MAB f. 178, b. 659
- Okupuotosios Lietuvos ir neutralios juostos byla. 1923 m. LCVA f. 561, ap. 12, b. 1702
- Partizanų ir NKVD-MGB dokumentai Lietuvos ypatingajame archyve. 1945-1953 m.
- Perkėlimo skyrius prie Kauno srities Vykdomojo komiteto. Ataskaitos apie persikėlusiuųjų priėmimą ir jų ūkinį įtaisymą 1951 m. LCVA f. R-293, ap. 5, b. 1

Perkėlimo skyrius prie Kauno srities Vykdomojo komiteto. Ataskaitos apie persikėlusiujų priėmimą ir jų ūkinį įtaisymą 1952 m. LCVA f. R-293, ap. 5, b. 4

Perkėlimo valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimai. 1951 m. LCVA f. R-293, ap. 1, b. 1

Perkėlimo valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. 1952 m. LCVA f. R-293, ap. 1, b. 5

Perkėlimo valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. 1952 m. perkėlimo planas Lietuvos TSR ribose. LCVA f. R-293, ap. 1, b. 8

Pradinių, nepilnų vidurinių ir vidurinių mokyklų 1945-1946 mokslo metų pabaigos statistinės žinios (Zarasų, Vilniaus, Vilkaviškio, Alytaus ir Varėnos apskritys). LCVA f. R-762, ap. 6, b. 68

Pradinių, nepilnų vidurinių ir vidurinių mokyklų 1946-1947 mokslo metų pradžios statistinės žinios (Utenos ir Varėnos apskritys). LCVA f. R-762, ap. 6, b. 271

Pradinių, nepilnų vidurinių ir vidurinių mokyklų 1946-1947 mokslo metų pabaigos statistinės žinios (Utenos, Varėnos ir Vilkaviškio apskritys). LCVA f. R-762, ap. 6, b. 173

Pradinių, nepilnų vidurinių ir vidurinių mokyklų 1947-1948 mokslo metų pabaigos statistinės žinios (Utenos, Varėnos ir Vilkaviškio apskritys). LCVA f. R-762, ap. 6, b. 299

Pradinių, nepilnų vidurinių ir vidurinių mokyklų 1948-1949 mokslo metų pradžios statistinės žinios (Varėnos ir Vilkaviškio apskritys). LCVA f. R-762, ap. 6, b. 357

Pradinių, septynmečių ir vidurinių mokyklų 1948-1949 mokslo metų pabaigos apyskaitos (Varėnos, Ukmergės ir Zarasų apskritys). LCVA f. R-762, ap. 6, b. 380

Pradinių, septynmečių ir vidurinių mokyklų ataskaitos 1949-1950 mokslo metų pabaigai (Ukmergės, Utenos ir Varėnos apskritys). LCVA f. R-762, ap. 6, b. 501

Pristavų raportai apie naujų bažnyčių bei kapinių atidarymą ir senųjų remontą; Romos katalikų dvasininkijos sąrašai. 1913-1914 m. LVIA f. 342, ap. 1, b. 128

Rinkimai į Lenkijos seimą. Rinkimų apygarda Nr. 47, rinkiminė apylinkė Nr. 28. 1935 m. LCVA f. 70, ap. 3, b. 693

Rinkiminių apylinkių Nr. 16, 17, 18, 19, 20 rinkiminės komisijos posėdžių protokolai ir rinkėjų sąrašai. Varėnos valsčius. Vidurinė Lietuva. 1922 m. LCVA f. 70, ap. 2, b. 194

„Ryto“ draugijos fondas. MAB f. 67, b. 30/1, 30/2

„Ryto“ draugijos skyriai, mokyklos ir skaityklos. MAB f. 67, b. 62/1, 62/2

„Ryto“ draugijos susirašinėjimo su Lenkijos Tikybų ir valstybinio švietimo ministerija dokumentai. MAB f. 67, b. 26

„Ryto“ draugijos susirašinėjimas su oficialiomis lenkų ir lietuvių valdžios įstaigomis. MAB f. 67, b. 124/3, 124/4, 124/5, 124/6, 124/7

„Ryto“ mokykla Mergežeryje. MAB f. 67, b. 237

„Ryto“ mokytojų, mokyklų ir skaityklų sąrašai. MAB f. 67, b. 195/1, 195/2

Šv. Kazimiero draugijos skyrius Girežeryje. MAB f. 175, b. 132

Trakų apskrities policijos valdybos stražniko puskarininkio Antano Vainilavičiaus tarnybos byla. 1903-1914 m. LVIA f. 342, ap. 1, b. 293

Trakų apskrities rekrūtų ėmimo komisija. 1865 m. ir 1865 m. LVIA f. 513, ap. 1, b. 8, 12

Trakų apskrities 3-o skyriaus žemskinis viršininkas. 1914-1915 m. LVIA f. 1205, ap. 1, b. 85

Trakų apskrities 3-o skyriaus žemskinio viršininko byla. Bendras susirašinėjimas. 1915 m. LVIA f. 1205, ap. 1, b. 82

Trakų apskrities 3-o skyriaus žemskinio viršininko byla. Kelių ir natūrinės prievolės. 1915 m. LVIA f. 1205, ap. 1, b. 88

Trakų apskrities žandarų valdyba. Įvairūs reikalai. 1880 m. LVIA f. 1386, ap. 1, b. 242

Trakų apskrities žandarų valdybos sekti asmenys. 1868 m. ir 1877 m. LVIA f. 1386, ap. 1, b. 28, 188

Trakų apskrities žemėtvarkos komisijos byla su apskrities gyvenamųjų vietų sąrašais. 1913 m. LVIA f. 539, ap. 1, b. 310

Trakų apskrities žemėtvarkos komisija. Gyvulių surašymo byla. 1915 m. LVIA f. 539, ap. 1, b. 510

Trakų apskrities kalėjime laikytų 1863 m. sukilimo dalyvių sąrašas. LVIA f. 442, ap. 1, b. 10

Utenos ir Varėnos apskričių pradinių, nepilnų vidurinių ir vidurinių mokyklų 1947-1948 mokslo metų pradžios statistinės žinios. LCVA f. R-762, ap. 6, b. 286

Valstiečio K. Sčesnulevičiaus byla dėl policininko įžeidimo. 1914 m. LVIA f. 1205, ap. 1, b. 101

Varėnos (I) bažnyčios metrikai. 1798-1801 m. ir 1802-1818 m. LVIA f. 604, ap. 13, b. 87 ir ap. 10, b. 176

Varėnos dvaro iliustracijos vykdymo byla. 1859 m. LVIA f. 525, ap. 4, b. 2944

Varėnos dvaro raštininko, kaltinamo šio dvaro valstiečių agitacija nepaklusti vietos valdžiai, byla. 1844-1847 m. LVIA f. 525, ap. 5, b. 2069

Varėnos gaisrininkų komanda. 1928-1931 m. LCVA f. 1269, ap. 6, b. 1

Varėnos girininkijos ir miestelio inventorių, LDK išdo rūmininko Motiejaus Gudžio surašytas 1712 m. balandžio 18 d. MAB f. 11, b. 20

Varėnos kaimo bendruomenės 1858 m. gegužės 2 d. revizijos sąrašas. LVIA f. 515, ap. 25, b. 113

Varėnos seniūnijos 1785 m. birželio 20 d. mokesčių inventorių. MAB f. 11, b. 11

Varėnos seniūnijos 1798 m. inventorių. MAB f. 11, b. 7

Varėnos valsčiaus žemės ūkio komisija. Prašymai, skundai, pareiškimai miško fondo reikalui. LCVA f. R-179, ap. 1, b. 31

Varėnos valstybinio dvaro bendrasis planas. 1856 m. LVIA f. 525, ap. 2, b. 3501

Varėnos valstybinio dvaro geografinis inventorių. 1855 m. LVIA f. 525, ap. 2, b. 3498

Varėnos valstybinio dvaro kontūrinis apskaičiavimas. 1840-1845 m. Rusijos Valstybės turtų ministerijos archyvas Peterburge, f. 380, ap. 3, b. 226

Varėnos valstybinio dvaro iliustracija. 1840-1859 m. LVIA f. 525, ap. 4, b. 2115

Varėnos valstybinio dvaro ribų ir riboženklių aprašymas. Varėnos dvaro geografinis inventorių. 1856 m. LVIA f. 525, ap. 2, b. 3497

Varėnos valstybinio dvaro valstiečių skundų prieš valdytoją Chmelevskį bei apie jų nepaklusnumą viršininkams ir dvaro valdybai byla. 1843-1847 m. LVIA f. 525, ap. 13, b. 169

Varėnos valstybinio dvaro 1811 m. revizijos sąrašas. LVIA f. 515, ap. 15, b. 203

Varėnos valstybinio dvaro 1816 m. revizijos žinios. LVIA f. 515, ap. 15, b. 298

Varėnos valstybinio dvaro 1819 m. papildoma revizija. LVIA f. 515, ap. 15, b. 303

Varėnos valstybinio dvaro 1848 m. inventorių. LVIA f. 525, ap. 4, b. 915

Varėnos valstybinio dvaro 1850 m. 9-osios papildomos revizijos sąrašas. LVIA f. 515, ap. 15, b. 919

Vilniaus apygardos Eišiškių apylinkės tardytojo bylų eigos žinių statistinis pranešimas. 1944 m. LCVA f. R-624, ap. 2, b. 93

Vilniaus apygardos Trakų apskrities Varėnos valsčiaus rinkėjų sąrašai. 1919 m. LCVA f. 70, ap. 2, b. 5

Vilniaus apygardos valstybinių miškų direkcija. Ežerų ir kitų vandens objektų nuoma Varėnos girininkijoje. 1924-1927 m. LCVA f. 149, ap. 1, b. 1231

Vilniaus apygardos valstybinių miškų direkcija. Sutartys apie miško biržių pardavimą Varėnos girininkijoje. 1925-1926 m. LCVA f. 149, ap. 1, b. 1674

- Vilniaus gubernatoriaus įsakymai dėl geležinkelių apsaugos važiuojant imperatoriui ir jo šeimai. 1901-1912 m. LVIA f. 432, ap. 1., b. 13
- Vilniaus gubernijos valdyba. 1806-1810 m. LVIA f. 381, ap. 1, b. 193
- Vilniaus lietuvių Šv. Kazimiero draugijos susirašinėjimas su Vilniaus-Trakų apskrities storastija. MAB f. 175, b. 487
- Vilniaus „Ryto“ draugijos mokyklos. MAB f. 67, b. 208/1
- Vilniaus-Trakų apskritį administruojančių organų posėdžių protokolai. Apskrities skyriaus posėdžiai. 1937 m. LCVA f. 51, ap. 5, b. 1353
- Vilniaus-Trakų apskritį sudarančių organų posėdžių protokolai. 1937 m. LCVA f. 51, ap. 5, b. 1346
- Vilniaus-Trakų apskrities seniūnija (storastija). Saugumo sektorius. Leidimai eiti į Lietuvą dirbti žemės. Varėnos valsčius. LCVA f. 55, ap. 2, b. 397, 606, 688
- Visasajunginis gyventojų surašymas. 1959 m. Varėnos rajono surašymo lapai. LCVA f. R-363, ap. 18, b. 1031
- Visuotinis Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymas 1942 m. gegužės 27 d. Eišiškių apskrities Varėnos II valsčius. Mergežeris. LCVA f. R-743, ap. 2, b. 1482
- Žemės padalijimas Varėnos valstybiniame dvare. 1867-1870 m. LVIA f. 525, ap. 4, b. 3039
- Žemių klasifikavimo aktai valstybinio žemės mokesčio dydžiui nustatyti. Vilniaus-Trakų apskrities Varėnos valsčiaus Mergežerio bendruomenė. 1937-1938 m. LCVA f. 1070, ap. 2, b. 73
- Žinios apie mokytojų tarnybos eigą ir apie mokytojų atleidimą iš tarnybos. Alytaus apskritis. 1941 m. LCVA f. R-629, ap. 1, b. 42
- Žinios apie Varėnos kaimo bendruomenę Varėnos valstybiniame dvare, sudarytos 1859 m. balandžio 28 d. LVIA f. 525, ap. 4, b. 2948

ATSKIRI LEIDINIAI IR PERIODIKA

- Adolfas Vainilaitis. Parodos katalogas. Vilnius, 1990
- „Aidas“: 1938 – Nr. Nr. 11a, 13, 71
- Armija krajoje Lietuvoje. Antra dalis. Vilnius-Kaunas, 1999
- Auryla V. Lietuvių vaikų literatūra. Vilnius, 1986
- Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje. Archyviniai dokumentai, VI rinkinys (serija „Faktai kaltina“). Vilnius, 1964
- „Jaunimo draugas“: 1929 – Nr. Nr. 3, 4-5, 8
- Kas yra kas Lietuvoje. Kraštiečiai. Varėna. Kaunas, 2009
- Kašėta A. Mūšis Kaniavoje 1944-ųjų gegužy // „Merkio kraštas“, 1992, Nr. 47
- Lietuvių enciklopedija, XVIII. Bostonas, be leidimo metų
- Lietuvos istorijos šaltiniai, t. I. Vilnius, 1955
- Lietuvos miškininkai, t. I. Vilnius, 1997
- „Lietuvos Raudonojo kryžiaus žinios“. Neperiodinis LRK biuletinis: 1941 – Nr. Nr. 8, 10
- „Lietuvos rytai“: 1924 – Nr. 32
- „Lietuvos scena“: 2007 – Nr. 6/1
- Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis, t. 1. Kaunas, 1930
- Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II dalis. Vilnius, 1976
- Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys, III dalis. Vilnius, 1968
- Linkevičius J. Su volungėlės plunksna. Vilnius, 2003

- Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis. Parengė Algis Kašėta. Vilnius, 2008
- Martinkėnas V. Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 metais. Vilnius, 1989
- „Metai“: 2006 – Nr. 8-9
- „Mūsų Vilnius“: 1930 – Nr. 6; 1931 – Nr. 18; 1932 – Nr. Nr. 9, 14, 33; 1933 – Nr. Nr. 1, 3; 1934 – Nr. 4; 1937 – Nr. 21
- Račiūnaitė D. Dzūkų dainos. Mokomasis leidinys. Vilnius, 1987
- Rimantienė R. Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius, 1984
- Rimantienė R. Mergežerio 13-a ankstyvojo žalvario amžiaus gyvenvietė (Varėnos raj. ir apyl.). // Lietuvos archeologija, t. 4. Vilnius, 1985
- Šėmis B. Vilniaus Golgota. Okupuotosios Lietuvos lietuvių darbo ir kančių 1918-1928 metų dienoraštis. Kaunas, 1930 (2-as fotografuotinis leidimas: Mykolas Biržiška. [...]. Vilnius, 1992)
- Tarybų Lietuvos enciklopedija, 3. Vilnius, 1987
- Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius, 1981
- „Vilniaus aidas“: 1925 – Nr. 43; 1928 – Nr. 73
- „Vilniaus aušra“: 1933 – Nr. Nr. 1, 7-8, 10; 1934 – Nr. Nr. 1, 4, 10; 1935 – Nr. 5; 1936 – Nr. Nr. 5, 6; 1938 – Nr. 16
- „Vilniaus balsas“: 1940 – Nr. 232
- „Vilniaus rytojus“: 1928 – Nr. Nr. 1, 4, 5; 1930 – Nr. 37
- Visuotinė lietuvių enciklopedija, XIV. Vilnius, 2008
- Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселении, составленный по официальным сведениям И. И. Гошкевичем. Вильна, 1905
- Виленский временник. Книга III-я. Крестьянское землевладение Виленской губернии. Вильна, 1909
- Еврейская энциклопедия. Том 15. С.-Петербург, без указания года (t. 1 išleistas po 1907 m.)

KITI ŠALTINIAI

- Adolfo Lubo atsiminimai (rankraštis)
- Algio Kašėtos užrašai (rankraštis)
- Algirdo Vainilaičio atsiminimai (rankraštis)
- Petro Karlono atsiminimai ir užrašai (rankraščiai)

Turiny

Pratarmė	5
Apylinkių žiloji senovė	8
Pirmieji žinomi mergežeriškiai	11
Sodžius XIX a. pradžioje	18
Sunki baudžiatvos našta.	21
Dar XIX a. vidurys	27
Po baudžiatvos	36
XX a. pradžia	42
I pasaulinis karas	45
Kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės ir 1940 m. šauliai	49
Lenkų laikai	58
Šv. Kazimiero draugijos skyrius.	72
Mėginimas įsteigti „Kultūros“ draugijos skyrių	84
Mokyklos	85
Valdžių kaita.	97
Nacių okupacija	106
Antrosios bolševikų okupacijos pradžia.	115
Partizanai. Beprasmmės žūtys. Tremtiniai	117
Didysis iškraustymas.	128
Gyventojai 1959 m.	131
Iš Petro Karlono (Mergažerio Petro) atsiminimų	135
Iš Algirdo Vainilaičio atsiminimų	137
Iš Adolfo Lubo atsiminimų	139
Jie iš Mergažerio!	148
Sodiečių butis ir verslai	165
Padavimai	178
Žmonių pravardės. Vietovardžiai	180
Sodžiaus gyvenimo įvairenybės.	183
Šaltiniai	189

Apie autorių

Vytautas Valentinas Česnulis yra XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje Mergežeryje gyvenusio Motiejaus Sčesnulevičiaus, vieno pirmųjų apylinkėje gyvenusių Sčesnulevičių-Marčiulių giminės atstovo, septintos kartos palikuonis. Žurnalistas. Išleidęs knygas apie Varėnos parapiją, gimtąjį Moliadugno kaimą, Perlojos bažnyčias, Varėnos krašto šaulius.

Vytautas Česnulis

Če441 Poringė apie Mergežerio sodžių / Vytautas Česnulis. – Vilnius, 2011. – 200 p. +36 nuotraukų p.

ISBN 978-9955-880-82-0

UDK 947.45

Vytautas Česnulis
Poringė apie Mergežerio sodžius

Maketavo Birutė Vilutienė
Tiražas 250 vnt.
Spausdino UAB „Ciklonas“,
J. Jasinskio g. 15, LT-01111 Vilnius